

Nya påföljder

Betänkande av Påföljdsutredningen

Stockholm 2012

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2012:34

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss – hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice.

Tryckt av Elanders Sverige AB.
Stockholm 2012

ISBN 978-91-38-23741-0
ISSN 0375-250X

Innehåll

Band 1 – Sammanfattning, författningsförslag och författningskommentar

Förkortningar

Sammanfattning

Författningsförslag

- 1 Författningskommentar
- 2 Uppdraget och dess genomförande

Band 2 – Villkorligt fängelse

- 3 Påföljdssystemets framväxt
- 4 Gällande rätt
- 5 Ordningen i några andra europeiska länder
- 6 Påföljdssystemets problem och brister
- 7 Allmänna utgångspunkter för en reform
- 8 Villkorligt fängelse bör införas i påföljdssystemet
- 9 Uppbyggnaden av ett påföljdssystem med villkorligt fängelse
- 10 Beaktande av återfall i brott
- 11 Innehållet i tilläggsstraffsanktionerna till villkorligt fängelse

- 12 Hanteringen av bristande verkställighet av tilläggssanktionerna till villkorligt fängelse
- 13 Överlämnande till vård enligt LVM
- 14 Kostnadsansvaret för vård och behandling
- 15 Brottslighetens art

Band 3 – Böter, billighetsskäl m.m. och ungdomspåföljder

- 16 Böter
- 17 Billighetsskäl
- 18 Straffnivåerna i vissa särskilda fall
- 19 Flerfaldig brottslighet
- 20 Gällande rätt
- 21 Ordningen i några andra europeiska länder
- 22 Brå:s utvärdering av 2007 års reform
- 23 Allmänna utgångspunkter för utredningens överväganden
- 24 Ungdomsvård och ungdomstjänst
- 25 Böter och varningsstraff
- 26 Sluten ungdomsvård
- 27 Kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning
- 28 Ny påföljdsbestämning efter tidigare ungdomspåföljd
- 29 Lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år

Band 4 – Konsekvenser, övergångsbestämmelser och bilagor

30	Konsekvenser.....	9
30.1	Inledning.....	9
30.2	Författningssenliga krav på redovisningen av konsekvenser av förslagen i ett betänkande	9
30.2.1	Kommittéförordningen.....	9
30.2.2	Förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning.....	10
30.3	Problembeskrivning och målsättning	11
30.4	Alternativa lösningar.....	11
30.5	Något om de faktiska konsekvenserna av våra förslag	12
30.5.1	Införandet av villkorligt fängelse	12
30.5.2	Påföljderna för unga lagöverträdare	15
30.5.3	Böter.....	15
30.6	Vilka berörs av de föreslagna förändringarna?	16
30.6.1	Personer som döms för brott.....	16
30.6.2	Rättsväsendets aktörer	16
30.6.3	Särskilt om Kriminalvården.....	16
30.6.4	Socialtjänsten	17
30.6.5	Statens institutionsstyrelse	17
30.7	Ekonomiska konsekvenser	18
30.7.1	Inledning.....	18
30.7.2	Avgränsningar	19
30.7.3	Utgångspunkter.....	21
30.7.4	Metod	21
30.7.5	Utdömda påföljder i nuvarande påföljdssystem	23
30.7.6	Överströmningar från nuvarande påföljdssystem till det system vi föreslår	24
30.7.7	Kostnader för påföljderna i nuvarande respektive föreslaget system	28
30.7.8	Särskilt om kostnader för kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning	32
30.7.9	Särskilt om kostnader för kontraktsvård	32
30.7.10	Intäkt av dagsböter.....	33

30.7.11	Kostnader vid beslut om verkställighet i anstalt pga. misskötsamhet	35
30.7.12	Sammanfattande bedömning	37
30.8	Ikraftträdande och informationsinsatser	39
30.8.1	Ikraftträdande.....	39
30.8.2	Informationsinsatser.....	39
30.9	Konsekvenser som anges i 15 § kommittéförordningen	40
30.10	Konsekvenser för Sveriges anslutning till Europeiska unionen	41
30.11	Konsekvenser som anges i 7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning.....	41
31	Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser	43
31.1	Inledning.....	43
31.2	Dag för ikraftträdande	45
31.3	Övergångsbestämmelser	45
Bilagor		
Bilaga 1	Kommittédirektiv 2009:60.....	51
Bilaga 2	Fullständig lydelse av 1 och 25–38 kap. brottsbalken enligt våra förslag	69
Bilaga 3	Ordningen i några andra europeiska länder	113
Bilaga 4	Internationella instrument	175
Bilaga 5	Den svenska brottslighetens utveckling.....	213
Bilaga 6	Vägen till fängelse.....	221
Bilaga 7	Programverksamhet i Kriminalvården	227
Bilaga 8	Yttranden till domstol i ett system med villkorligt fängelse	243
Bilaga 9	Artbrottsstatistik.....	277

Bilaga 10	Sammanställning av praxis gällande brottslighetens art	281
Bilaga 11	Ungdomsbrottslighetens utveckling sedan mitten av 1990-talet.....	295
Bilaga 12	Kvalificerad övervakning för ungdomar	347
Bilaga 13	Förteckning över kontakter	365

30 Konsekvenser

30.1 Inledning

I kommittéförordningen (1998:1474) och förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning (2007:1244) finns bestämmelser om redovisning av konsekvenser av förslagen i ett betänkande.

Därutöver anges särskilt i våra direktiv att vi ska redovisa de ekonomiska konsekvenserna av våra förslag och särskilt beakta kostnadseffektiva lösningar. Om förslagen leder till kostnadsökningar för det allmänna, ska vi enligt direktiven föreslå hur dessa ska finansieras.

I detta kapitel redogör vi för vår bedömning av de konsekvenser i dessa avseenden som våra förslag kan antas medföra.

30.2 Författningensliga krav på redovisningen av konsekvenser av förslagen i ett betänkande

30.2.1 Kommittéförordningen

Bestämmelser om redovisning av konsekvenser av förslagen i ett betänkande finns i 14–15 a §§ kommittéförordningen.

Om förslagen i ett betänkande påverkar kostnaderna eller intäkterna för staten, kommuner, landsting, företag eller andra enskilda ska enligt 14 § kommittéförordningen en beräkning av dessa konsekvenser redovisas i betänkandet. Om förslaget innebär samhällsekonomiska konsekvenser i övrigt ska dessa redovisas. När det gäller kostnadsökningar eller intäktsminskningar för staten, kommuner eller landsting ska utredningen föreslå en finansiering.

Om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen, ska enligt 15 § kommittéförordningen konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet,

för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen.

Om ett betänkande innehåller förslag till nya eller ändrade regler, ska enligt 15 a § kommittéförordningen förslagets kostnadsmässiga och andra konsekvenser anges i betänkandet.

30.2.2 Förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning

Kostnadsmässiga och andra konsekvenser av förslag till nya eller ändrade regler i ett betänkande ska anges på ett sätt som motsvarar de krav på innehållet i konsekvensutredningar som finns i 6 och 7 §§ förordningen (2007:1244) om konsekvensutredning vid regelgivning.

Enligt 6 § ska en konsekvensutredning innehålla följande.

1. en beskrivning av problemet och vad man vill uppnå,
2. en beskrivning av vilka alternativa lösningar som finns för det man vill uppnå och vilka effekterna blir om någon reglering inte kommer till stånd,
3. uppgifter om vilka som berörs av regleringen,
4. uppgifter om vilka kostnadsmässiga och andra konsekvenser regleringen medför och en jämförelse av konsekvenserna för de övervägda regleringsalternativen,
5. en bedömning av om regleringen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen, och
6. en bedömning av om särskilda hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser.

Om regleringen kan få effekter av betydelse för företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt ska konsekvensutredningen enligt 7 §, utöver vad som följer av 6 § och i den omfattning som är möjlig, innehålla en beskrivning av följande:

1. antalet företag som berörs, vilka branscher företagen är verksamma i samt storleken på företagen,
2. vilken tidsåtgång regleringen kan föra med sig för företagen och vad regleringen innebär för företagens administrativa kostnader,
3. vilka andra kostnader den föreslagna regleringen medför för företagen och vilka förändringar i verksamheten som företagen kan behöva vidta till följd av den föreslagna regleringen,
4. i vilken utsträckning regleringen kan komma att påverka konkurrensförhållandena för företagen,
5. hur regleringen i andra avseenden kan komma att påverka företagen, och
6. om särskilda hänsyn behöver tas till små företag vid reglernas utformning.

30.3 Problembeskrivning och målsättning

Av 6 § 1 i förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning framgår att en konsekvensutredning ska innehålla en problembeskrivning och en målsättning.

Vi har enligt våra direktiv haft i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare. I kapitel 6 har vi gjort en analys av de problem och brister som finns i dagens påföljdssystem såvitt avser vuxna lagöverträdare och i kapitel 7 har vi – mot bakgrund av problembeskrivningen – angett de allmänna utgångspunkter som enligt vår bedömning bör ligga till grund för en reform av systemet. En motsvarande analys såvitt avser påföljdssystemet för unga lagöverträdare finns i kapitel 23.

Vår målsättning har varit att lämna förslag till ett påföljdssystem som uppfyller vad som anges i de allmänna utgångspunkterna.

30.4 Alternativa lösningar

Enligt 6 § 2 i förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning innehålla en beskrivning av vilka alternativa lösningar som finns för det man vill uppnå och vilka effekterna blir om någon reglering inte kommer till stånd.

Vi har valt att kontinuerligt i betänkandet beskriva alternativa lösningar till de förslag som lämnas och motivera varför vi valt just det föreslagna alternativet. Det kan särskilt pekas på att vi i avsnitt 8.3 har övervägt om de förändringar som anges i våra direktiv skulle kunna åstadkommas utan att villkorligt fängelse införs i påföljdssystemet och att vi i avsnitt 15.4 har presenterat ett antal alternativa vägar att gå när det gäller betydelsen av att brottsligheten varit av viss art.

Vårt uppdrag har varit mycket omfattande och vi har lämnat ett stort antal förslag till nya och ändrade regler. Förslagen hänger till stor del samman med varandra och det är därför enligt vår bedömning knappast möjligt att beskriva effekterna av att enskilda förslag inte genomförs. Det finns emellertid inte något som hindrar att förslagen såvitt avser unga lagöverträdare genomförs, även om inte förslagen till ett påföljdssystem med villkorligt fängelse genomförs. Det torde inte heller innebära något problem att endast genomföra de av våra förslag som rör böter. Om sådana förändringar genomförs kommer nuvarande påföljdssystem, med de problem och brister som vi har lyft fram i betänkandet, att fortsätta gälla i de delar som inte ändras. Om inte förslagen genomförs till någon del, får det till följd att nuvarande påföljdssystem kommer att fortsätta att gälla fullt ut.

30.5 Något om de faktiska konsekvenserna av våra förslag

30.5.1 Införandet av villkorligt fängelse

De förslag som vi lägger fram innebär att de nuvarande icke frihetsberövande påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn utmönstras ur påföljdssystemet och att det i stället införs en möjlighet att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Vi har gjort bedömningen att det i ett påföljdssystem uppbyggt på detta sätt inte finns något behov av att vid påföljdsbestämningen särbehandla något brott eller någon brottstyp i skärpande riktning på grund av brottslighetens art. Skälen mot att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt ska därför endast vara brottets allvar, såsom det kommit till uttryck genom fängelsestraffets längd, eller den tilltalades tidigare brottslighet.

Det förhållandet att det inte ska ske någon särbehandling vid påföljdsbestämningen på grund av brottslighetens art innebär att ett genomförande av våra förslag – i enlighet med vad som efterfrågas i våra direktiv – kommer att leda till en förhållandevis kraftigt minskning av användningen av korta fängelsestraff. I princip kommer fängelsestraff som understiger ett år att dömas ut ovillkorligt endast när det är fråga om återfall i brott. Även om den tilltalade tidigare har dömts till en mer ingripande påföljd än böter vid något eller några enstaka tillfällen, kommer fängelsestraffet i många fall att dömas ut villkorligt.

Det kan visserligen antas – och är enligt vår bedömning också eftersträvansvärt – att våra förslag kommer att medföra att omständigheter som i dag leder till ett skärpt påföljdsval för vissa brott och brottstyper pga. dess art i stället kommer att påverka straffvärdet i skärpande riktning. I den mån skärpningen medför att brottsligheten bedöms ha ett straffvärde uppgående till ett år eller mer, kommer regelmässigt ett så långt ovillkorligt fängelsestraff att dömas ut. Trots det bedömer vi dock att förslagen sammantaget kommer att leda till att antalet utdömda fängelsestraff som avtjänas i anstalt kommer att minska.

Det förhållandet att det beslutas att ett fängelsestraff ska vara villkorligt kommer inte att innebära att påföljden inte får ett trovärdigt och tillräckligt ingripande innehåll. Frivården kommer att få tydligare och utvidgade uppgifter. Våra förslag innebär att villkorligt fängelse alltid ska förenas med en tilläggssanktion. Ingripandegraden i tilläggssanktionen ska bestämmas med hänsyn till fängelsestraffets längd, på så sätt att ett långt villkorligt fängelsestraff förses med en mer ingripande tilläggssanktion än ett kort sådant straff.

Villkorliga fängelsestraff som uppgår till högst tre månader ska som utgångspunkt förenas med dagsböter. Våra förslag till förändringar såvitt avser dagsböter innebär att det bötesbelopp som den dömde åläggs att betala i de allra flesta fall kommer att bli betydligt högre än vid villkorlig dom i förening med dagsböter, både genom antalet dagsböter och genom det grundbelopp som vi föreslår. Villkorligt fängelse med dagsböter kommer därmed att vara en förhållandevis ingripande påföljd.

Villkorliga fängelsestraff som uppgår till mer än tre månader ska förenas med en mer ingripande tilläggssanktion än böter, i första hand samhällstjänst, eller – om det inte finns förutsättningar för samhällstjänst – en övervaknings- och kontrollstraffsanktion. Det får till

följd att den som enligt dagens påföljdssystem döms till villkorlig dom eller skyddstillsyn (utan föreskrift om samhällstjänst) för brott med straffvärden som motsvarar fängelse i mer än tre månader genom våra förslag kommer att få en mer ingripande påföljd.

Såväl dagsböter som samhällstjänst eller en övervaknings- och kontrollsanktion ska kunna ersättas av en vård- eller påverkanssanktion, om den tilltalade är i behov av och har förutsättningar för att genomgå behandling för något förhållande som brottsligheten har samband med. Ingripandegraden i den sanktionen ska motsvara den hos det antal dagsböter eller antal timmar samhällstjänst som annars skulle ha dömts ut.

Våra förslag innebär vidare att det ska ske en tydlig upptrappning vid återfall i brott, på det sättet att återfall som bör föranleda annan påföljd än böter alltid ska leda till en mer ingripande påföljd än om den dömde tidigare varit ostraffad. Upptrappningen ska i första hand ske genom att det villkorliga fängelsestraffet förenas med en mer ingripande tilläggssanktion. Om det inte finns någon tillräckligt ingripande tilläggssanktion att ta till ska ett ovillkorligt fängelsestraff dömas ut. Anses inte heller det tillräckligt för att möta återfallet, ska det finnas möjlighet att besluta att det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet ska verkställas i anstalt. Det kommer således inte att vara möjligt att vid upprepade tillfällen döma till villkorligt fängelse utan att samtidigt trappa upp påföljdens ingripandegrad.

Ett genomförande av våra förslag kommer dessutom att innebära en ökad kontroll av dem som verkställer en icke frihetsberövande påföljd. Våra förslag innebär att ett villkorligt fängelsestraff alltid måste verkställas fullt ut. Verkställighet sker i första hand genom att den dömde fullgör den tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet förenats med. Om den dömde brister i verkställigheten av tilläggssanktionen ska Kriminalvården undantagslöst vidta åtgärder för att se till att verkställighet sker. I den mån verkställighet inte kan åstadkommas genom påpekanden, varning eller justeringar inom ramen för den tilläggssanktion som beslutats, ska tilläggssanktionen bytas ut mot en sanktion som kan antas bli verkställd eller – i sista hand – domstol besluta att fängelsestraffet ska verkställas i kriminalvårdsanstalt. En konsekvens av detta är att fler personer än i dag kommer att få verkställa fängelsestraff i anstalt på grund av att de inte följt villkoren för den icke frihetsberövande påföljd som ursprungligen dömts ut. Fångpopulationen

kommer därmed, vid sidan av dem som döms till ovillkorligt fängelse på grund av brottslighetens höga straffvärde eller tidigare brottslighet, att bestå av personer som inte verkställt villkorligt fängelse i enlighet med de villkor som föreskrivits samt sådana personer för vilka domstol på grund av återfall beslutat att tidigare utdömt villkorligt fängelse ska verkställas i anstalt.

30.5.2 Påföljderna för unga lagöverträdare

Ungdomar mellan 15 och 17 år ska enligt vad vi föreslår alltid dömas till en ungdomspåföljd. Utöver de nuvarande ungdomspåföljderna ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård införs tre nya ungdomspåföljder: varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning. Påföljdsalternativen för ungdomar kommer således att öka, vilket avses få till följd att det alltid kommer att finnas en för ungdomar särskilt anpassad påföljd.

Personer mellan 18 och 20 år kommer som huvudregel inte längre att kunna dömas till ungdomspåföljder. De kommer i stället att behandlas som vuxna vid valet av påföljd.

30.5.3 Böter

Ett genomförande av de förslag som vi lämnar beträffande böter kommer att innebära att de allra flesta av dem som döms till dagsböter åläggs att betala ett högre bötesbelopp än vad som följer enligt nuvarande reglering. Samtidigt föreslår vi att det införs en möjlighet till avbetalning av böter, för att på så sätt öka förutsättningarna för bötesdömda att betala bötesbeloppet på frivillig väg. Vi ändrar rekvisiten för bötesförvandling något, vilket innebär att obetalda bötesstraff kommer att förvandlas till fängelse i något större utsträckning än i dag.

Ungdomar kommer i mindre utsträckning än i dag att dömas till böter, vilket kan antas minska skuldsättningen för unga personer.

30.6 Vilka berörs av de föreslagna förändringarna?

Av 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning framgår att en konsekvensutredning ska innehålla uppgifter om vilka som berörs av regleringen. I detta avsnitt görs en sådan beskrivning.

30.6.1 Personer som döms för brott

Våra förslag innebär att påföljdssystemet ändras i flera avseenden. Ändringarna kommer i första hand att beröra de personer som döms för brott. De konsekvenser som ändringarna medför har redovisats i avsnitt 30.5 ovan.

30.6.2 Rättsväsendets aktörer

Ett genomförande av våra förslag kommer i stor utsträckning att beröra rättsväsendets aktörer. Domare, åklagare och advokater kommer att få tillämpa ett nytt påföljdssystem, som i många delar skiljer sig från det system som finns i dag.

Förslagen påverkar även polismyndigheternas och Kronofogdemyndighetens arbete. För polismyndigheternas del gäller det särskilt skyldigheten att medverka under verkställigheten av den nya ungdomspåföljden ungdomsövervakning genom att t.ex. hämta den unge till obligatoriska möten. Därutöver kommer Rikspolisstyrelsens uppbördsverksamhet att påverkas av förslaget om uppskov och avbetalningsplan vid bötesbetalning. Kronofogdemyndighetens handläggning av ärenden om verkställighet av böter påverkas av att förutsättningarna för förvandling av böter till fängelse utvidgas något.

30.6.3 Särskilt om Kriminalvården

Våra förslag påverkar Kriminalvården i betydande utsträckning. Om förslagen genomförs kommer frivården att ställas inför utmaningar i form av ändrade och till viss del nya arbetsuppgifter. Samtidigt kommer antalet intagna i anstalt att minska.

De personutredningar som görs på begäran av domstol kommer att behöva vara tydligare och mer omfattande än i dag. Förutsättningarna

för vård eller behandling och möjligheterna till elektronisk övervakning kommer att behöva utredas före domen i stället för på verkställighetsstadiet. Dessutom innebär förutsättningarna för och valet mellan de olika tilläggsstraff till villkorligt fängelse att det kommer att krävas att personutredning görs i betydligt fler fall.

På verkställighetsstadiet kommer Kriminalvården att få en delvis förändrad roll. Det kommer att ställas ökade krav på kontroll av att den dömda fullgör den tilläggsstraff som ett villkorligt fängelsestraff förenats med. Kriminalvården kommer också åläggas att på ett tydligare sätt än enligt dagens ordning vidta åtgärder om tilläggsstraffen inte fullgörs.

Vi föreslår att talan om att ett villkorligt fängelsestraff ska verkställas i anstalt på grund av bristande verkställighet ska föras av Kriminalvården, till skillnad från enligt dagens ordning där talan om undanröjande av en villkorlig dom eller skyddstillsyn förs av åklagare. Kriminalvården kommer att behöva utbilda eller nyanställa personal för denna arbetsuppgift.

Förslagen kommer sammantaget att kräva en förhållandevis stor omställning av Kriminalvårdens arbete. Det kommer att ställas krav bl.a. vad avser organisation, kompetens, personalförsörjning och utbildning.

30.6.4 Socialtjänsten

Våra förslag till förbättringar av påföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst innebär att det kommer att ställas högre krav på socialtjänsten dels vid utarbetandet av yttranden till domstol, dels under verkställigheten av dessa båda påföljder. Socialtjänsten föreslås också få ansvaret för verkställigheten av den nya påföljden kontaktskyldighet för unga.

Den föreslagna påföljden ungdomsövervakning kommer att förutsätta att samverkan sker mellan Statens institutionsstyrelse (SiS) och socialtjänsten.

30.6.5 Statens institutionsstyrelse

SiS ska enligt vad vi föreslår ansvara för verkställigheten av den nya påföljden ungdomsövervakning. Myndigheten kommer därmed att åläggas nya arbetsuppgifter.

30.7 Ekonomiska konsekvenser

Vår bedömning: Ett genomförande av de förslag vi lämnar kommer sammantaget inte att innebära några kostnadsökningar för det allmänna.

Statens institutionsstyrelse kommer att behöva tillföras omkring 45 miljoner kronor per år för verkställighet av ungdomsövervakning.

Kommunerna kommer att totalt behöva tillföras mellan 15 och 20 miljoner kronor per år, huvudsakligen för att finansiera verkställigheten av kontaktskyldighet för unga.

Ett genomförande av våra förslag såvitt avser böter kan antas leda till en ökad intäkt av böter.

Det kommer att uppstå omställningskostnader för såväl Kriminalvården som andra myndigheter som har att tillämpa det nya regelverket. För Kriminalvården kan det också antas uppstå kostnader för anpassning av anstaltsorganisationen.

30.7.1 Inledning

Som anförts inledningsvis i detta kapitel ska vi enligt våra direktiv redovisa de ekonomiska konsekvenserna av våra förslag. Om förslagen leder till kostnadsökningar för det allmänna, ska vi föreslå hur dessa ska finansieras. En skyldighet att redovisa de ekonomiska konsekvenserna av förslagen i ett betänkande följer också av bestämmelserna i 14 och 15 a §§ kommittéförordningen samt 6 § 4 förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning (se avsnitt 30.2).

Det finns anledning att inledningsvis betona att det är mycket svårt att beräkna de ekonomiska konsekvenserna av så omfattande förändringar av påföljdssystemet som vi föreslår. En sådan beräkning förutsätter för det första att det görs uppskattningar av hur överströmningarna kommer att ske från påföljderna i nuvarande system till påföljderna i det förslagna systemet. Dessa uppskattningar kan inte göras med någon exakthet, då det är omöjligt att förutse hur ett helt nytt påföljdssystem kommer att tillämpas i alla olika situationer som kan förekomma.

Därutöver måste kostnaderna för de påföljder som finns i nuvarande påföljdssystem beräknas och kostnaderna för de av oss föreslagna påföljderna uppskattas. Inte minst det sistnämnda är

förenat med svårigheter, då det i vart fall delvis rör sig om nya inslag som inte har någon motsvarighet i nuvarande påföljdssystem.

Det måste också beaktas att de ändringar som vi föreslår kommer att börja tillämpas först om ett antal år. Vi föreslår i kapitel 31 att författningsändringarna ska träda i kraft den 1 juli 2015, dvs. drygt tre år framåt i tiden. Under den tiden kan mycket hända som påverkar kostnaderna för påföljdssystemet. På straffrättens område pågår ett kontinuerligt lagstiftningsarbete och även rättspraxis förändras över tiden. Nya gärningar kriminaliseras, rekvisiten för olika brott ändras, brott och brottstyper upp- respektive nervärderas straffvärdemässigt och straffskalor justeras. Sådana förändringar leder till ändrad straffmätning och därmed också ändrade påföljdsväl. Det finns också externa faktorer som påverkar systemet, inte minst hur brottslighetens omfattning och struktur utvecklas, hur myndigheterna inom rättsväsendet prioriterar samt vilka andra satsningar som genomförs för att minska brottsligheten. Det är inte möjligt för oss att förutse i vilken utsträckning och inom vilka områden förändringar av nu angivet slag kommer att ske.

Sammantaget kan konstateras att analysen av de ekonomiska konsekvenserna av våra förslag till stor del måste bygga på antaganden och uppskattningar. Den analys som vi har gjort kan därför inte ses som något annat än en mycket grov skattning av de kostnadsmässiga effekterna av ett genomförande av förslagen.

30.7.2 Avgränsningar

Som anförts i avsnitt 30.5.1 och utvecklas närmare i det följande kommer ett genomförande av våra förslag att leda till en förhållandevis kraftig minskning av antalet ovillkorliga fängelsestraff som är kortare än ett år. Mot detta ska ställas dels att antalet längre fängelsestraff möjligen kan komma att öka något, dels utökade krav på frivården. Sammantaget bör dock förslagen på sikt leda till något minskade utgifter för Kriminalvården, dock givetvis under förutsättning att antalet intagna inte ökar på grund av andra kriminalpolitiska åtgärder.

Det bör också betonas att de ekonomiska vinsterna av en minskad användning av korta fängelsestraff inte kan hämtas hem omedelbart vid reformens genomförande. Det beror på att det i kostnaden för en anstaltsvistelse ingår kostnader för lokaler och för

avskrivningar och nedskrivningar. Kriminalvården hyr som regel de anstalter man förfogar över. Hyresavtalen sträcker sig över lång tid, ibland så långt som 25 år framåt i tiden. Hyreskostnader samt kostnader för avskrivningar och nedskrivningar av lokalerna kvarstår därmed under lång tid även om antalet intagna på anstalterna minskar. Sammantaget innebär detta att den besparing som kan göras på en minskad användning av korta fängelsestraff inte kommer att kunna realiseras förrän förhållandevis långt fram i tiden. Vi har inte kunnat analysera närmare hur lång tid det rör sig om och i vilken takt eventuella besparingar kan komma att ”hämtas hem”. Detta är därför inte något som har beaktats när vi har gjort våra beräkningar av de ekonomiska konsekvenserna. Frågan bör dock övervägas i den fortsatta beredningen av våra förslag.

En förändring av Kriminalvårdens verksamhet i den omfattning som ett genomförande av våra förslag skulle medföra innebär dessutom att det uppstår avvecklingskostnader för myndigheten. På sikt kan den minskade användningen av korta fängelsestraff, särskilt för tidigare ostraffade personer, eventuellt komma att leda till en minskning av anstaltsorganisationen. Om så blir fallet är det något som för med sig avvecklingskostnader i form av t.ex. uppsägning av personal och andra kostnader som en omställning är förenad med. Inte heller sådana kostnader har beaktats i den kalkyl som vi har gjort.

Ett genomförande av våra förslag kommer också, som anförts ovan, leda till nya och förändrade arbetsuppgifter för frivården. Kostnaderna för verkställigheten av tilläggsstraff till villkorligt fängelse finns med i våra beräkningar. Det förändrade arbetssättet för frivården ställer emellertid även krav på utbildningsinsatser för befintlig personal och sannolikt även rekrytering av ny personal. Det kan också antas medföra andra omställningskostnader för Kriminalvården.

Utbildnings- och omställningskostnader kan förväntas uppstå även för andra myndigheter som har att tillämpa de nya bestämmelserna, som t.ex. de allmänna domstolarna, Åklagarmyndigheten, SiS, polismyndigheterna och Kriminalvården. Vi har inte haft möjlighet att beräkna kostnaderna för sådana åtgärder. Även detta är något som bör analyseras närmare inför ett genomförande av reformen.

Förslagen kommer också att få processrättsliga konsekvenser. Regeringen har i april 2012 gett en utredare i uppdrag att utreda dessa, med redovisning senast den 31 december 2012. I den

analysen ska de kostnadsmässiga konsekvenserna av de förslag som lämnas beaktas.

30.7.3 Utgångspunkter

Mot bakgrund av det nu anförda har vi, så långt det varit möjligt, gjort en uppskattning av de ekonomiska effekterna av en övergång från nuvarande påföljdssystem till det system som vi föreslår. Vi har därvid jämfört kostnaden för de påföljder som döms ut i dag med kostnaden för de påföljder som kommer att dömas ut i det av oss föreslagna systemet. Till grund för bedömningen av kostnaden för det nya påföljdssystemet har vi gjort en uppskattning av hur systemet skulle tillämpas om det hade varit i kraft i dag.

Det är viktigt att åter påpeka att vi inte har beaktat de avvecklings- och omställningskostnader som kan uppstå för de myndigheter som berörs av våra förslag.

30.7.4 Metod

Utdömda påföljder i nuvarande påföljdssystem

För att beräkna de kostnadsmässiga konsekvenserna av att övergå från dagens påföljdssystem till det påföljdssystem med villkorligt fängelse och nya ungdomspåföljder som vi föreslår har vi inledningsvis med hjälp av Brå sammanställt i hur stor utsträckning olika påföljder och påföljdskombinationer döms ut i nuvarande system.

I det påföljdssystem med villkorligt fängelse som vi föreslår ska påföljdens ingripandegrad bestämmas utifrån brottslighetens allvar. För att kunna göra en bedömning av överströmningarna från dagens påföljder till de påföljder som omfattas av det föreslagna systemet har vi, så långt möjligt, brutit ned nuvarande påföljder i olika straffmättningsnivåer. Utdömda fängelsestraff har fördelats efter antalet utdömda månader fängelse. Villkorlig dom respektive skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst och skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård har mot bakgrund av uppgifter från Kriminalvården brutits ned efter alternativstraffets längd.

För att göra det möjligt att i någon mån bedöma brottslighetens straffmättningsvärde vid en ren villkorlig dom eller skyddstillsyn och vid villkorlig dom eller skyddstillsyn med böter har Brå tagit fram uppgifter om hur många av dem som döms till dessa påföljder

som dömts för brott med ett minimistraff under sex månader respektive ett minimistraff om sex månader eller mer.

I det påföljdssystem som vi föreslår är utgångspunkten att personer som var under 18 år vid gärningstillfället alltid ska dömas till en ungdomspåföljd. Vidare ska den enda ungdomspåföljd som kan komma i fråga för personer som var över 18 år vid gärningstillfället vara ungdomsvård. Brå har därför bistått oss med att ta fram uppgifter om hur många av dem som dömts för olika påföljder som var under respektive över 18 år vid gärningstillfället.

Slutligen har Brå, för att vi ska kunna beakta återfall i brott, tagit fram uppgifter om i hur stor utsträckning de personer som dömts till olika påföljder tidigare har dömts för brott. Uppgifterna har omfattat antalet tidigare belastningar, dvs. domar och strafförelägganden som avsett annan påföljd än ett rent bötesstraff, under en fyraårsperiod före den aktuella domen. Därutöver har viss hänsyn tagits till att även domar och strafförelägganden som meddelats under en något längre tid tillbaka kan komma att tillmätas betydelse om den tilltalade återfallit vid upprepade tillfällen.

Överströmningar till det föreslagna systemet

Efter sammanställning av uppgifterna om antalet dömda i dagens påföljdssystem har vi gjort uppskattningar av vilka påföljder som skulle ha dömts ut vid tillämpning av det påföljdssystem som vi föreslår, dvs. hur överströmningarna skulle bli från nuvarande påföljdssystem till det föreslagna systemet.

Kostnader för dagens påföljder respektive de påföljder som föreslås

Vi har, med hjälp av uppgifter från bl.a. Kriminalvården, SiS och BAS & Stockholms Ungdomstjänst, beräknat kostnaderna för påföljderna i nuvarande påföljdssystem. Därefter har vi uppskattat kostnaderna för påföljderna i det av oss föreslagna systemet. Vid denna uppskattning har vi så långt möjligt utgått ifrån kostnaderna för de inslag som finns i dagens påföljdssystem.

30.7.5 Utdömda påföljder i nuvarande påföljdssystem

Den sammanställning över utdömda påföljder i nuvarande påföljdssystem som vi har tagit fram utvisar följande såvitt avser de påföljder som dömdes ut under åren 2008–2010.

Påföljder för vuxna lagöverträdare

- I genomsnitt dömdes drygt 13 000 personer per år till fängelse. Av dessa dömdes drygt 10 000 till fängelsestraff som var kortare än ett år. Över hälften, drygt 7 000 dömdes till fängelsestraff som var kortare än fyra månader. Nästan hälften av dem som dömdes till fängelsestraff som var kortare än ett år hade inte dömts till någon annan påföljd än böter under en fyraårsperiod före den aktuella domen. Av dem som döms till fängelse verkställer omkring 3 000 per år straffet genom intensivövervakning med elektronisk kontroll.
- I genomsnitt dömdes drygt 6 500 personer per år till en ren villkorlig dom eller till villkorlig dom förenad med dagsböter. I så gott som samtliga fall var minimistraffet i straffskalan för huvudbrottet lägre än fängelse i sex månader.
- I genomsnitt dömdes 4 500 personer per år till en ren skyddstillsyn eller till skyddstillsyn förenad med dagsböter. I över 90 procent av fallen var minimistraffet i straffskalan för huvudbrottet lägre än fängelse i sex månader. Knappt 400 av de dömda hade dömts till en mer ingripande påföljd än böter vid tre eller fler tillfällen under en fyraårsperiod före den aktuella domen.
- I genomsnitt dömdes 6 000 personer per år till villkorlig dom eller skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst. För de allra flesta, omkring 5 000 personer, bestämdes alternativstraffet till fängelse i högst tre månader. Nästan 3 000 personer dömdes till villkorlig dom med samhällstjänst med ett alternativstraff om fängelse i en månad.
- I genomsnitt dömdes drygt 1 000 personer per år till skyddstillsyn med föreskrift om kontraktsvård. De alternativa fängelsestraffen var förhållandevis jämt fördelade, dock med en viss övervikt för alternativstraff om högst två månader och alternativstraff om mellan ett och två år. De flesta av dem som dömdes till kontraktsvård hade inte dömts till någon annan påföljd än böter

under en fyraårsperiod före den aktuella domen. Det var dock inte ovanligt med både en, två eller tre eller fler tidigare domar.

Ungdomspåföljder

- I genomsnitt dömdes ett knappt hundratal personer per år till sluten ungdomsvård. De flesta av dem hade dömts till annan påföljd än böter vid högst ett tillfälle under en fyraårsperiod före den aktuella domen. Det förekom dock i viss utsträckning de som dömts både två eller tre eller fler gånger tidigare.
- I genomsnitt dömdes omkring 1 200 personer per år till ungdomsvård.
- I genomsnitt dömdes knappt 3 000 personer per år till ungdomstjänst.
- I genomsnitt dömdes knappt 400 personer per år till kombinationspåföljden ungdomsvård med ungdomstjänst.
- Ungdomstjänst med dagsböter förekom endast i ett trettiotal fall per år.

Dagsböter

- Omkring 22 000 personer per år dömdes till dagsböter. Av dessa var omkring 4 500 under 18 år vid gärningstillfället. Av de underåriga dömdes omkring 90 procent till mindre än 60 dagsböter och omkring tio procent till 60 dagsböter eller mer.

30.7.6 Överströmningar från nuvarande påföljdssystem till det system vi föreslår

Som redovisats i avsnitt 30.7.4 ovan har vi gjort uppskattningar av vilka påföljder som skulle ha dömts ut om det påföljdssystem som vi föreslår hade tillämpats i dag, dvs. hur överströmningarna skulle bli från nuvarande påföljdssystem till det föreslagna systemet. Som angetts i avsnitt 30.7.1 kan sådana uppskattningar inte göras med någon exakthet, då det knappast kan förutses hur ett helt nytt påföljdssystem kommer att tillämpas i alla olika situationer som kan förekomma. Vi har därför gjort bedömningen att det inte är

lämpligt, och knappast ens möjligt, att i detalj redovisa utfallet av våra uppskattningar. Följande slutsatser kan dock dras av de analyser vi gjort.

Påföljder för vuxna lagöverträdare

- Som anförts i avsnitt 30.5 kommer ett genomförande av våra förslag att innebära en förhållandevis kraftig minskning av antalet personer som döms till *korta ovillkorliga fängelsestraff*. Antalet fängelsestraff över ett år kan, till följd av att omständigheter som i dag anses utgöra skäl för en ingripande påföljd på grund av brottslighetens art i stället påverkar straffvärdet i skärpande riktning, antas bli något fler.
- Våra förslag innebär att kortare villkorliga fängelsestraff för personer som inte tidigare dömts till brott på fängelsenivå som utgångspunkt ska förenas med dagsböter. Det får till följd att ett stort antal personer kommer att dömas till *villkorligt fängelse med dagsböter*. Vi uppskattar att antalet personer som döms till villkorligt fängelse med dagsböter kommer att bli i betydligt fler än dem som i dag döms till villkorlig dom eller skyddstillsyn med dagsböter.
- Antalet personer som döms till *villkorligt fängelse med samhällstjänst* kommer att bli något färre än dem som i dag döms till villkorlig dom eller skyddstillsyn med samhällstjänst. Minskningen beror på att det i dag är många tidigare ostraffade personer som döms till villkorlig dom eller skyddstillsyn med samhällstjänst med hänvisning till brottslighetens art. Den minskade användningen av samhällstjänst kommer därför att avse de allra kortaste strafftiderna. Om det villkorliga fängelsestraffets längd överstiger tre månader ska enligt vad vi föreslår utgångspunkten vara att samhällstjänst väljs som tilläggs-sanktion. Antalet villkorliga fängelsestraff mellan fyra och elva månader som förenas med samhällstjänst kan därmed antas bli något fler än det antal villkorliga domar respektive skyddstillsynspåföljder med samhällstjänst med alternativstraff av motsvarande längd som döms ut i dag. Vad som ytterligare talar för detta är att en del av dem som i dag döms till ett kort ovillkorligt fängelsestraff eller villkorlig dom eller skyddstillsyn med samhällstjänst med ett kort alternativt fängelsestraff på grund av

brottslighetens art sannolikt kommer att dömas till något längre villkorliga fängelsestraff till följd av att de omständigheter som nu beaktas vid bedömningen av artvärdet i stället får genomslag vid straffvärdebedömningen.

- *Villkorligt fängelse med hemarrest* ska kunna användas som tilläggsstraff vid återfall i brott. Vid en mycket grov uppskattning gör vi bedömningen att mellan 1 000 och 1 500 personer per år kommer att dömas till villkorligt fängelse med hemarrest och att det villkorliga fängelsestraffets längd i drygt hälften av dessa fall kommer att uppgå till högst tre månader.
- Ett syfte med våra förslag är att personer som är i behov av vård- eller påverkansinsatser och kan motiveras att delta i verksamhet som innebär vård eller behandling så långt möjligt ska dömas till *villkorligt fängelse med en vård- eller påverkansstraffsanktion*. Vård- eller påverkansstraffsanktionen ska kunna ersätta såväl böter och samhällstjänst som hemarrest. Den kan därmed förväntas få ett förhållandevis stort tillämpningsområde. Vi bedömer att betydligt fler personer än vad som i dag döms till en ren skyddstillsyn eller skyddstillsyn med dagsböter kommer att dömas till villkorligt fängelse med en vård- eller påverkansstraffsanktion.
- Övervaknings- och kontrollstraffsanktion ska väljas som tilläggsstraff i situationer där samhällstjänst inte är en lämplig straffsanktion och det inte heller finns förutsättningar för en vård- eller påverkansstraffsanktion. Vid en mycket grov uppskattning gör vi bedömningen att mellan 1 000 och 1 500 personer per år kommer att dömas till *villkorligt fängelse med övervaknings- och kontrollstraffsanktion*. Det kan antas att övervaknings- och kontrollstraffsanktionens längd i mer än hälften av dessa fall kommer att uppgå till högst tre månader.
- *Villkorligt fängelse med kontraktsvård* ska i enlighet med vad vi föreslår dömas ut om det villkorliga fängelsestraffets längd uppgår till ett år eller mer eller om den tilltalades tidigare brottslighet innebär att det annars hade fått dömas ut ett ovillkorligt fängelsestraff. Tillämpningsområdet kan antas bli mindre än i dag, då det inte är helt ovanligt att skyddstillsyn med kontraktsvård döms ut med hänvisning till brottslighetens art. Vi bedömer att villkorligt fängelse med kontraktsvård kommer att förekomma i ungefär hälften så många fall som skyddstillsyn

med kontraktsvård och att minskningen i dess helhet kommer att avse villkorliga fängelsestraff som är kortare än ett år.

- Användningen av *dagsböter* som självständig påföljd för lagöverträdare över 18 år påverkas inte av våra förslag.

Påföljder för unga lagöverträdare

- Enligt våra uppskattningar kommer *ungdomsvård* och *ungdomstjänst* att dömas ut i ungefär samma omfattning som i dag. Det kan dock antas att våra förslag såvitt avser ungdomsvård kommer att leda till en viss överströmning från ungdomstjänst till ungdomsvård. Kombinationspåföljden ungdomsvård med ungdomstjänst kommer sannolikt minska i användning, då det kan antas att en del av den grupp som i dag döms till en sådan kombinationspåföljd kommer att dömas till ungdomsövervakning och att andra kommer att dömas till ungdomsvård med kontaktskyldighet för unga.
- *Kontaktskyldighet för unga* kommer huvudsakligen att väljas som påföljd dels för ungdomar under 18 år som i dag döms till en vuxenpåföljd på grund av att varken ungdomsvård eller ungdomstjänst bedöms vara en lämplig påföljd, men också för vissa ungdomar under 18 år som i dag döms till dagsböter. Enligt vår bedömning kan det antas att mellan 600 och 700 ungdomar per år kommer att dömas till kontaktskyldighet för unga.
- *Ungdomsövervakning* kommer huvudsakligen att väljas som påföljd dels för ungdomar under 18 år som i dag döms till en kortare sluten ungdomsvård, dels för ungdomar under 18 år som i dag döms till en vuxenpåföljd på grund av att varken ungdomsvård eller ungdomstjänst bedöms vara en lämplig påföljd, och dels för ungdomar under 18 år som i dag döms till ungdomsvård eller ungdomstjänst trots att återfallssituationen är sådan att det kan ifrågasättas om det är en tillräckligt ingripande påföljd. Vi uppskattar att omkring 250 ungdomar per år kommer att dömas till ungdomsövervakning.
- Införandet av ungdomsövervakning kan antas medföra att antalet ungdomar som döms till *sluten ungdomsvård* minskar med ett tjugotal per år.
- Antalet ungdomar under 18 år som döms till *dagsböter* kan antas minska avsevärt. Vi gör bedömningen att omkring 2 000 ung-

domar per år i stället kommer att dömas till *varningsstraff*. Därutöver kan det antas att ett antal ungdomar i stället för böter kommer att dömas till kontaktskyldighet för unga.

30.7.7 Kostnader för påföljderna i nuvarande respektive föreslaget system

Som anförts i avsnitt 30.7.4 har vi med hjälp av uppgifter från bl.a. Kriminalvården, SiS och BAS & Stockholms Ungdomstjänst beräknat kostnaderna för respektive påföljd i nuvarande påföljdssystem.

Vi har därefter uppskattat kostnaderna för respektive påföljd i det av oss föreslagna systemet. Vid denna uppskattning har vi så långt möjligt utgått ifrån kostnaderna för de inslag som finns i nuvarande påföljdssystem. I detta avsnitt ges en kort beskrivning av våra slutsatser.

Kostnader för de påföljder som ingår i nuvarande påföljdssystem

Kriminalvården har bistått utredningen med uppgifter om kostnaderna för de påföljder som ingår i nuvarande påföljdssystem enligt följande.

- Kostnaden för en plats på öppen kriminalvårdsanstalt, där de flesta som dömts till korta fängelsestraff i anstalt placeras, är i dagsläget cirka 1 900 kronor per dygn.
- För dömda som ställs under övervakning under villkorlig frigivning från fängelse är kostnaden cirka 45 000 kronor per dömd under den ettåriga övervakningstiden.
- Kostnaden för verkställighet av fängelse med IÖV är cirka 500 kronor per dygn.
- Kostnaden för skyddstillsyn är cirka 45 000 kronor per dömd. I detta belopp inkluderas kostnader för deltagande i av Kriminalvården bedrivna programverksamhet. Beloppet omfattar dock inte kommuners och landstingskommuners kostnader för vård eller behandling beträffande skyddstillsynsdömda.
- Kostnaden för deltagande i påverkansprogram är för ett kort program cirka 8 000 kronor per dömd, för ett medellångt program knappt 25 000 kronor per dömd och för ett långt program cirka 55 000 kronor per dömd.

- Kriminalvårdens kostnad för skyddstillsyn med kontraktsvård är i genomsnitt 143 000 kronor per dömd. Denna siffra omfattar dock inte kontraktsvård med kortare alternativstraff där vården bedrivs helt utanför institution, t.ex. genom att den dömd genomgår påverkansprogram i Kriminalvårdens regi. I beloppet är inte heller inräknat den del av kostnaden som kommunen står för (dvs. kostnaden för åtgärder som uppstår efter tidpunkten för tänkt villkorlig frigivning från det alternativa fängelsestraffet).
- Kostnaden för skyddstillsyn med samhällstjänst är i genomsnitt 58 000 kronor per dömd.
- Villkorlig dom innebär inte någon kostnad för samhället. Kostnaden för villkorlig dom med samhällstjänst är i genomsnitt 11 000 kronor per dömd.

Enligt uppgift från Statens institutionsstyrelse är kostnaden för sluten ungdomsvård drygt 8 000 kronor per dygn.

Ungdomsvård tillhandahålls av socialtjänsten i den unges hemkommun. Någon sammanställning av kommunernas kostnader för ungdomsvård finns inte att tillgå.

Kostnaden för ungdomstjänst kan – med utgångspunkt i Kriminalvårdens uppgift om kostnaden för villkorlig dom med samhällstjänst (se ovan) och uppgifter som vi hämtat in från BAS & Stockholms Ungdomstjänst – uppskattas till i genomsnitt 25 000 kronor per dömd.

Kostnader för de påföljder som ingår i det föreslagna påföljdssystemet

Vid uppskattningen av kostnaderna för de påföljder som ingår i det av oss föreslagna påföljdssystemet har vi så långt möjligt utgått ifrån kostnaderna för de inslag som finns i dagens påföljdssystem. När det gäller den nya påföljden ungdomsövervakning har SiS bistått oss med kostnadsberäkningar. Sammantaget uppskattar vi kostnaderna enligt följande.

- Kostnaden för en plats på öppen kriminalvårdsanstalt, där de flesta som dömts till korta fängelsestraff i anstalt placeras, är densamma som i nuvarande system, dvs. cirka 1 900 kronor per dygn.

- Kostnaden för dömda som ställs under övervakning efter villkorlig frigivning är densamma som i nuvarande system, cirka 45 000 kronor per dömd under den ettåriga övervakningstiden.
- Villkorligt fängelse med dagsböter innebär inte någon kostnad.
- Kostnaden för villkorligt fängelse med samhällstjänst kan, med hänsyn till att det genomsnittligen utdömda antalet timmar samhällstjänst kommer att öka och att en mindre del av samhällstjänsten ska kunna utgöras av annan (sannolikt dyrare) verksamhet än oavlönat arbete, uppskattas uppgå till ungefär dubbelt så hög kostnad som kostnaden för villkorlig dom med samhällstjänst.
- Kostnaden för villkorligt fängelse med övervaknings- och kontroll sanktion som inte innefattar helghemarrest eller något med helghemarrest jämförbart förstärkningsinslag kan uppskattas med utgångspunkt från kostnaden för skyddstillsyn. Även om kontaktfrekvensen vid en övervaknings- och kontroll sanktion kommer att vara högre än vid skyddstillsyn, bör den genomsnittliga kostnaden bli något lägre, eftersom övervaknings- och kontroll sanktionen pågår under kortare tid (ibland avsevärt kortare tid) än den ettåriga övervakningstiden för skyddstillsyn.
- Kostnaden för helghemarrest kan uppskattas till samma kostnad som kostnaden för dagens IÖV. Även om helghemarrest endast ska pågå under två dagar per vecka, kan kostnaden för kontrollen av inslaget antas bli densamma.
- De till helghemarrest alternativa förstärkningsinslagen (förbud att vistas på en viss plats eller inom ett visst område, förbud att lämna ett visst område och skyldighet att vistas på en viss plats) har inte någon motsvarighet i nuvarande påföljdssystem. Kostnaden för dem är därför svår att uppskatta. Inslagen kommer dock på samma sätt som helghemarrest förutsätta kontroll av var den dömda uppehåller sig. Vi har därför utgått ifrån att kostnaden kan antas bli ungefär densamma som kostnaden för helghemarrest.
- Kostnaden för villkorligt fängelse med en vård- eller påverkanssanktion kan uppskattas med utgångspunkt i kostnaden för deltagande i programverksamhet (se ovan). Kostnaden för deltagande i programverksamhet kan dock antas bli något högre än i dag, eftersom det kommer att behöva utvecklas nya program

och programmen dessutom i större utsträckning än i dag kommer att behöva erbjudas även i glesbygdsområden där det inte kommer att vara så många deltagare i varje program. Kostnaden för sådan vård och behandling som bedrivs utanför Kriminalvårdens regi, och som enligt normaliseringsprincipen ska bekostas av den dömdes hemkommun eller landsting, kan antas öka något till följd av vår ambition att tydliggöra vårdinslagen inom vård- eller påverkanssanktionen.

- Kostnaden för villkorligt fängelse med hemarrest kan uppskattas med utgångspunkt i kostnaden för dagens IÖV. Kostnaden för kontroll av sanktionen och för åtgärder i anledning av bristande verkställighet kan dock förväntas öka något till följd av att IÖV används företrädesvis för förstagångsdömda, medan hemarrest ska utgöra tilläggsstraff vid återfall i brott.
- Kostnaden för villkorligt fängelse med kontraktsvård kan antas motsvara nuvarande kostnad för skyddstillsyn med kontraktsvård. Vårt förslag att Kriminalvårdens kostnadsansvar ska utsträckas till att avse åtgärder som uppstår under en tid som motsvarar det villkorliga fängelsestraffets längd innebär dock att en ökad kostnad för Kriminalvården och en kostnadsminskning för kommunerna.
- Dygnskostnaden för slutna ungdomsvård kommer att vara densamma som i dag.
- Kostnaden för ungdomsvård kan antas bli något högre än i dag, då våra förslag syftar till att såväl yttranden till domstol som innehållet i påföljden ska förbättras.
- Kostnaden för ungdomstjänst kan uppskattas till samma belopp som i nuvarande system.
- Varningsstraff kommer inte att föranleda någon kostnad.
- Kostnaden för kontaktskyldighet för unga kan uppskattas till cirka 30 000 kronor per dömd. Kostnaden är uppskattad med utgångspunkt i kostnaden för s.k. särskild kvalificerad kontaktperson inom socialtjänsten och preciseras närmare nedan.
- Ungdomsövervakning kommer enligt de uppgifter som Statens institutionsstyrelse bistått utredningen med att uppgå till 775 kronor per dygn, eller i genomsnitt drygt 200 000 kronor per dömd.

30.7.8 Särskilt om kostnader för kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning

Kostnaden för kontaktskyldighet för unga

Som angetts i avsnitt 30.7.6 gör vi bedömningen att mellan 600 och 700 ungdomar per år kommer att dömas till kontaktskyldighet för unga. Vi har uppskattat kostnaden för påföljden till cirka 30 000 kronor per dömd, baserat på uppgifter från BAS & Stockholms Ungdomstjänst om kostnaden för s.k. särskild kvalificerad kontaktperson inom socialtjänsten.

Kontaktskyldighet för unga ska verkställas av socialtjänsten i den unges hemkommun. Den sammantagna kostnaden för kommunerna kan totalt uppskattas till cirka 20 miljoner kronor per år.

Kostnaden för ungdomsövervakning

Vi har i avsnitt 30.7.6 gjort bedömningen att omkring 250 ungdomar per år kommer att dömas till ungdomsövervakning. Enligt uppgifter som Statens institutionsstyrelse har bistått utredningen med kommer kostnaden för påföljden att uppgå till 775 kronor per dygn, eller drygt 200 000 kronor per dömd.

Statens institutionsstyrelse ska ansvara för verkställigheten av ungdomsövervakning. Den sammantagna kostnaden för påföljden kan uppskattas till cirka 55 miljoner kronor per år.

30.7.9 Särskilt om kostnader för kontraktsvård

Våra uppskattningar i avsnitt 30.7.5 och 30.7.6 innebär att knappt 500 personer per år kommer att dömas till villkorligt fängelse med kontraktsvård.

Villkorligt fängelse med kontraktsvård ska i enlighet med vad vi föreslår kunna dömas ut om det villkorliga fängelsestraffets längd uppgår till ett år eller mer eller om den tilltalades tidigare brottslighet innebär att det annars hade dömts ut ett ovillkorligt fängelsestraff. En förutsättning för villkorligt fängelse med kontraktsvård är att innehållet i vården är i huvudsak lika ingripande som det ovillkorliga fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut. I praktiken torde det innebära att kontraktsvården i de allra flesta fall kommer att innefatta institutionsvård eller annan vård som uppgår

till motsvarande kostnad. Därmed bör Kriminalvårdens nuvarande genomsnittliga kostnad för skyddstillsyn med kontraktsvård innefattande institutionsvård, 143 000 kronor per dömd (se avsnitt 30.7.7), kunna användas som utgångspunkt för beräkningen av kostnaden för villkorligt fängelse med kontraktsvård.

Våra förslag innebär dock att Kriminalvårdens kostnadsansvar för kontraktsvården sträcks ut till en tid som motsvarar det villkorliga fängelsestraffets längd. Det innebär att Kriminalvårdens kostnad ökar till omkring (143 000 x 1,5=) 215 000 kronor per dömd eller totalt cirka 100 miljoner kronor per år.

Den förändrade kostnadsfördelningen för kontraktsvården innebär vidare en kostnadsbesparing för kommunerna. Vid beräkning av den besparingen måste dock beaktas dels att kontraktsvård i dag inte alltid består av institutionsvård, dels att kostnaden för vården i de allra flesta fall sannolikt är betydligt lägre under den sista tredjedel av vårdtiden som kommunerna hittills har haft kostnadsansvaret för. Sammantaget gör vi bedömningen att kostnadsbesparingen för kommunerna kan uppskattas till cirka tio miljoner kronor per år.

30.7.10 Intäkt av dagsböter

Villkorligt fängelse med dagsböter

Under åren 2008 till 2010 dömdes i genomsnitt knappt 6 000 personer per år till villkorlig dom eller skyddstillsyn i förening med dagsböter. Det genomsnittliga antalet dagsböter kan uppskattas till 60. Enligt uppgifter som vi inhämtat från Brå är det genomsnittliga dagsbotsbeloppet som döms ut 60 kronor. Verkställighetsgraden för domstolsböter är drygt 80 procent. Det innebär att den totala intäkten för dagsböter som döms ut tillsammans med villkorlig dom eller skyddstillsyn kan uppskattas till mellan 15 och 20 miljoner kronor per år.

Som framgår av avsnitt 30.7.6 gör vi bedömningen att antalet personer som döms till villkorligt fängelse med dagsböter kommer att bli i det närmaste dubbelt så många som dem som i dag döms till villkorlig dom eller skyddstillsyn med dagsböter.

Villkorligt fängelse ska enligt vad vi föreslår kunna förenas med mellan 50 och 200 dagsböter. Vi uppskattar att det genomsnittliga antalet dagsböter kommer att uppgå till omkring 80.

Med beaktande av de förslag till förändringar av dagsbotsstraffet som vi föreslår, dvs. att underlaget för dagsbotsberäkning ska förbättras och att lägsta dagsbotsbelopp sänks från 50 till 30 kronor men att det vid beräkningen av dagsbotsbeloppet bör ske viss kompensation för att det införs ett grundbelopp om 4 000 kronor, uppskattar vi att det genomsnittliga dagsbotsbeloppet vid villkorligt fängelse med dagsböter kommer att uppgå till omkring 70 kronor. Till dagsbotsbeloppet ska läggas det föreslagna grundbeloppet om 4 000 kronor per dömd. Vidare bör beaktas att verkställighetsgraden för domstolsböter är drygt 80 procent.

Sammantaget innebär det nu anförda att intäkten för dagsböter som döms ut som tilläggssanktion till villkorligt fängelse kan uppskattas till drygt 90 miljoner kronor per år.

Den ökade bötesintäkten för villkorligt fängelse med dagsböter jämfört med intäkten för dagsböter som dömts ut tillsammans med villkorlig dom eller skyddstillsyn kan därmed uppskattas till omkring 75 miljoner kronor per år.

Dagsböter som fristående påföljd.

Under åren 2008–2010 dömdes i genomsnitt knappt 22 000 personer per år till dagsböter.

Enligt Brå:s officiella kriminalstatistik över bötespåföljder 2010 fördelades antalet dagsböter enligt följande:

Antal dagsböter	Avrundat till	Andel (procent)
- 34	30	32,5
35-44	40	22,1
45-64	55	21,9
65-99	80	11,3
100-200	150	12,1

Källa: Brottsförebyggande rådet.

Det innebär att det totalt dömdes ut cirka 1 260 000 dagsböter per år.

Enligt de uppgifter som Brå lämnat till oss beträffande utdömda dagsbotsbelopp kan varje dagsbot beräknas till i genomsnitt 60 kronor.

Med beaktande av att verkställighetsgraden för domstolsböter är drygt 80 procent, kan den totala intäkten för dagsböter som fristående påföljd enligt nuvarande påföljdssystem därmed uppskattas till drygt 60 miljoner kronor per år.

Ett genomförande av våra förslag såvitt avser påföljderna för unga lagöverträdare innebär att antalet utdömda bötesstraff per år kan antas minska till omkring 19 000 per år. I enlighet med den av Brå uppgivna fördelningen av antalet utdömda dagsböter kan det totala antalet dagsböter uppskattas till cirka 1 100 000.

I enlighet med vad som anförts under rubriken villkorligt fängelse med dagsböter kan det genomsnittliga dagsbotsbeloppet uppskattas till omkring 70 kronor. Därutöver ska alla som döms till dagsböter också betala ett grundbelopp om 4 000 kronor.

Med beaktande av det nu sagda, och då verkställighetsgraden för domstolsböter är drygt 80 procent, kan den totala intäkten för dagsböter beräknas till omkring 120 miljoner kronor per år.

Den ökade intäkten för böter som fristående påföljd kan därmed uppskattas till omkring 60 miljoner kronor per år.

30.7.11 Kostnader vid beslut om verkställighet i anstalt pga. misskötsamhet

I det system som vi föreslår är en utgångspunkt att den dömde alltid ska fullgöra den tilläggssanktion som ett villkorligt fängelsestraff förenas med. Bristande verkställighet som inte kan åtgärdas genom informella påpekanden eller justeringar inom ramen för den beslutade tilläggssanktionen ska i första hand leda till att tilläggssanktionen byts ut mot en lika ingripande sanktion som kan förväntas bli fullgjord. I andra hand ska byte ske till en mer ingripande tilläggssanktion. Om inte någon av dessa åtgärder leder till resultat eller kan förväntas leda till resultat, ska det beslutas att det villkorliga fängelsestraffet ska verkställas i anstalt.

Det är mycket svårt att på förhand bedöma i vilken utsträckning det kommer att beslutas att fängelsestraff som ursprungligen dömts ut villkorligt ska verkställas i anstalt. Det kan dock antas att antalet sådana beslut kommer att bli fler än antalet beslut om undanröjande av villkorlig dom eller skyddstillsyn i dagens påföljdssystem. Vid en mycket grov uppskattning bedömer vi att omkring tio procent av de villkorliga fängelsestraff som döms ut kommer att behöva verkställas i anstalt. Undantag bör dock göras

för villkorligt fängelse med dagsböter, som endast ska leda till byte av tilläggssanktion eller verkställighet i anstalt om det föreligger skäl för bötesförvandling enligt BvL. Vidare bör undantag göras för villkorligt fängelse med kontraktsvård och hemarrest. Kontraktsvård och hemarrest utgör de mest ingripande tilläggssanktionerna och kan därmed inte bytas ut mot någon annan sanktion vid bristande verkställighet. Dessutom kommer de att tillämpas för ett klientel som kan antas ha större svårigheter att fullgöra sanktionen (personer som tidigare dömts för brott vid flera tillfällen eller – beträffande kontraktsvård – personer som dömts för allvarlig brottslighet). Vi bedömer därför att omkring 20 procent av de villkorliga fängelsestraff som förenas med hemarrest eller kontraktsvård kommer att behöva verkställas i anstalt. Sammantaget innebär detta att det kommer att beslutas att omkring 1 500 villkorliga fängelsestraff per år ska verkställas i anstalt. I dessa fall kommer kostnaden för verkställigheten att bli högre.

Hur mycket högre kostnaden blir är beroende av hur lång tid den dömda ska verkställa i anstalt. Den frågan avgörs av flera olika faktorer. Den första är längden på det ursprungligen utdömda villkorliga fängelsestraffet. En annan faktor är hur mycket av tilläggssanktionen den dömda har fullgjort när beslutet om verkställighet i anstalt meddelas. I enlighet med vad vi föreslår ska det vid bestämmandet av hur lång tid den dömda ska verkställa i anstalt göras en avräkning för fullgjorda tilläggssanktioner.

Vidare innebär beslutet om verkställighet i anstalt att den dömda inte behöver fullgöra resterande del av det villkorliga fängelsestraffet. Besparingen på grund av detta beror på vilken tilläggssanktion det är fråga om och hur stor del av sanktionen som kvarstår när beslutet om verkställighet i anstalt meddelas.

Enligt vår bedömning är det inte möjligt att göra några närmare antaganden om den genomsnittliga längden på de villkorliga fängelsestraff som kommer att behöva verkställas i anstalt eller hur stor del av tilläggssanktionerna som den dömda inte kommer att behöva fullgöra. Vi kan därför endast konstatera att det kommer att uppstå kostnader för verkställighet i anstalt på grund av bristande verkställighet av tilläggssanktionen till villkorligt fängelse, men att kostnaden inte kan uppskattas närmare före det att systemet tillämpats under en tid.

30.7.12 Sammanfattande bedömning

Sammantaget gör vi bedömningen att ett genomförande av våra förslag inte kommer att innebära några kostnadsökningar för det allmänna.

Minskningen av antalet korta fängelsestraff kan antas leda till att kostnaden för verkställighet av ovillkorligt fängelse på sikt kommer att minska påtagligt, under förutsättning att antalet intagna inte ökar på grund av andra kriminalpolitiska åtgärder.

Kostnaden för verkställighet av villkorligt fängelse kan antas bli högre än kostnaden för dagens icke frihetsberövande påföljder för vuxna lagöverträdare, inte minst till följd av vår ambition att de personer som döms till villkorligt fängelse och som är i behov av vård eller behandling för något förhållande som kan antas ha samband med brottsligheten i så stor utsträckning som möjligt ska dömas till villkorligt fängelse med en vård- eller påverkanssanktion. Kostnadsökningen kan emellertid inte antas bli större än att den väl ryms inom den besparing som uppstår till följd av den minskade användningen av ovillkorligt fängelse.

Ett antal personer (enligt vår uppskattning omkring 1 500 personer per år) kommer att få verkställa villkorligt fängelse i kriminalvårdsanstalt på grund av bristande verkställighet av den tilläggsstraff som det villkorliga fängelsestraffet förenats med. Kostnaden för detta har inte kunnat uppskattas närmare, men även den kan med marginal antas rymmas inom besparingen till följd av den minskade användningen av ovillkorligt fängelse.

Det utökade behovet av personutredningar kommer att leda till något ökade kostnader för Kriminalvården. Inte heller dessa kostnader kommer att bli högre än att de ryms inom den besparing som görs p.g.a. den minskade användningen av ovillkorligt fängelse.

Kostnaderna för verkställighet av ungdomspåföljder kommer att öka i viss mån, främst beroende på införandet av påföljderna kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning. Även den kostnadsökningen kan dock antas rymmas inom vad som sparas in på den minskade användningen av ovillkorligt fängelse.

Införandet av ungdomsövervakning kommer att leda till ökade utgifter för Statens institutionsstyrelse. Vi har i avsnitt 30.7.8 uppskattat kostnaden för den påföljden till omkring 55 miljoner kronor per år. Införandet av ungdomsövervakning kan dock antas medföra en något minskad användning av slutna ungdomsvård, som också verkställs av Statens institutionsstyrelse. Sammantaget

gör vi därför bedömningen att Statens institutionsstyrelse kommer att behöva tillföras omkring 45 miljoner kronor per år för verkställighet av ungdomsövervakning.

Kommunerna kommer att få ökade utgifter till följd av verkställigheten av kontaktskyldighet för unga. Vi har i avsnitt 30.7.8 uppskattat kostnaden för den påföljden till omkring 20 miljoner kronor per år. Hänsyn bör även tas till att ungdomsvården sannolikt kommer att bli något dyrare än i dag, eftersom våra förslag innebär att såväl kommunernas yttranden till domstol som ungdomsvården i sig ska förbättras och förstärkas. När det gäller kommunernas utgifter för verkställigheten av påföljder måste också beaktas dels att kommunernas utgifter för kontraktsvård, i enlighet med de uppskattningar vi gjort i avsnitt 30.7.9, kommer att minska, dels att utgifterna för vård- och behandlingsinslag för vuxna lagöverträdare kommer att öka något. Sammantaget gör vi bedömningen att kommunerna totalt kommer att behöva tillföras mellan 15 och 20 miljoner kronor per år, huvudsakligen för att finansiera verkställigheten av kontaktskyldighet för unga. Fördelningen mellan de olika kommunerna får göras enligt de principer som gäller för detta.

Det finns anledning att upprepa att den nu gjorda kostnadsanalysen inte innefattar omställnings- och avvecklingskostnader för de myndigheter som har att tillämpa de nya bestämmelserna. Det kan antas att det kommer att uppstå förhållandevis omfattande sådana kostnader, främst för Kriminalvården, vilket kan medföra att kostnaderna för det allmänna initialt kommer att öka.

Det finns också anledning att anmärka att kostnadsanalysen bygger på förhållandevis grova uppskattningar och antagande om hur det nya påföljdssystemet kommer att tillämpas och vilka kostnader verkställigheten av de olika påföljderna kommer att föra med sig. Det kommer dessutom att dröja ett antal år innan ändringarna kommer att träda i kraft.

Det finns slutligen anledning att påpeka att utfallet i hög grad är beroende av andra kriminalpolitiska förändringar som sker, t.ex. vad avser straffskalor för enskilda brott. Om man bortser från sådana förändringar är det dock vår övertygelse att det system vi föreslår bli billigare och mer kostnadseffektivt. Då har vi ändå inte räknat in de enligt vår bedömning gynnsamma kriminalpolitiska effekterna som våra förslag innebär.

30.8 Ikraftträdande och informationsinsatser

Vår bedömning: Vi redovisar våra överväganden om tidpunkten för ikraftträdande av de förslag vi lämnar i avsnitt 31.2.

Ett genomförande av våra förslag förutsätter att stora informations- och utbildningsinsatser genomförs för de myndigheter och andra organ som ska tillämpa den nya lagstiftningen.

30.8.1 Ikraftträdande

Enligt 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning innehålla en bedömning av om särskilda hänsyn behöver tas när det gäller tidpunkten för ikraftträdande och om det finns behov av speciella informationsinsatser.

Vi föreslår i avsnitt 31.2 att de författningsändringar vi föreslår ska träda i kraft den 1 juli 2015. Våra närmare överväganden kring tidpunkten för ikraftträdande framgår av det avsnittet.

30.8.2 Informationsinsatser

De förslag vi lämnar innebär stora förändringar av påföljdssystemet. Det kan antas att förslagen kommer att uppmärksammas i media och skapa viss debatt. Några särskilda informationsinsatser riktade till allmänheten kommer sannolikt inte att behövas.

Däremot kommer det att behövas informations- och utbildningsinsatser för de personer som ska tillämpa den nya lagstiftningen. Framför allt kommer rättsväsendets personal, såväl domare som åklagare och advokater, behöva genomgå utbildning om uppbyggnaden av och innehållet i det nya påföljdssystemet. Stora utbildningsinsatser kommer också att behöva genomföras i förhållande till anställda inom Kriminalvården, inte minst dem som arbetar inom frivården. Personal inom Statens institutionsstyrelse kommer att behöva information och utbildning om den nya påföljden ungdomsövervakning. Ändringarna i påföljderna ungdomsvård och ungdomstjänst och införandet av den nya påföljden kontaktskyldighet för unga påverkar socialtjänstens arbete, vilket även det påkallar utbildningsinsatser.

30.9 Konsekvenser som anges i 15 § kommittéförordningen

Vår bedömning: Ett genomförande av de förslag som vi lämnar bör ha positiva effekter för möjligheten att minska brottsligheten, även om de är svåra att förutse. Förslagen kommer också att påverka det brottsförebyggande arbetet, bl.a. genom att det arbete som bedrivs inom frivården kommer att få ökad betydelse.

Förslagen kommer inte att medföra några andra konsekvenser av det slag som anges i 15 § kommittéförordningen.

Om förslagen i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen, för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags förutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheterna att nå de integrationspolitiska målen, ska enligt 15 § kommittéförordningen konsekvenserna i det avseendet anges i betänkandet.

Vad som är av intresse i detta sammanhang är den betydelse som våra förslag kan få för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet. Vi har, i enlighet med de kriminalpolitiska utgångspunkter som anges i våra direktiv, lämnat förslag till ett påföljdssystem som bygger på principerna om proportionalitet, förutsebarhet och lika-behandling. I det föreslagna systemet ska reaktionerna på brott vara tydliga, förutsebara och konsekventa. Även om ingripandegraden i den påföljd som väljs ska stå i rimlig proportion till brottslighetens allvar, ska innehållet i påföljderna så långt möjligt verka rehabiliterande och därmed syfta till att den dömda avstår från att göra sig skyldig till ytterligare brottslighet. Detta gäller särskilt ungdomspåföljderna, men även de tilläggssanktioner som villkorligt fängelse kan förenas med ska i möjligaste mån ha ett brottsavhållande syfte. Vi gör bedömningen att tydliga och förutsebara påföljder med brottsavhållande inslag ökar trovärdigheten av det straffrättsliga systemet och på sikt medverkar till att brottsligheten minskar. Dessa effekter är dock av naturliga skäl omöjliga att närmare beräkna. Förslagen kommer också att påverka det brottsförebyggande arbetet, bl.a. genom att det arbete som bedrivs inom frivården kommer att få ökad betydelse.

Våra förslag torde inte medföra några övriga konsekvenser av det slag som anges i 15 § kommittéförordningen.

30.10 Konsekvenser för Sveriges anslutning till Europeiska unionen

Vår bedömning: Våra förslag påverkar inte Sveriges åtaganden till följd av medlemskapet i Europeiska unionen.

Enligt 6 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning innehålla en bedömning av om förslagen överensstämmer med eller går utöver de skyldigheter som följer av Sveriges anslutning till Europeiska unionen.

Vi bedömer att våra förslag inte påverkar Sveriges åtaganden till följd av medlemskapet i Europeiska unionen. Ett genomförande av våra förslag kommer dock, som tidigare angetts, att underlätta det internationella samarbetet vid verkställighet av påföljder, bl.a. inom EU.

30.11 Konsekvenser som anges i 7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning

Vår bedömning: Våra förslag kommer inte att medföra några konsekvenser av det slag som anges i 7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning.

Enligt 7 § förordningen om konsekvensutredning vid regelgivning ska en konsekvensutredning, om förslagen kan få effekter för företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt, innehålla en beskrivning av ett antal olika omständigheter, se avsnitt 30.2.2.

Vi gör bedömningen att våra förslag inte kommer att medföra några sådana konsekvenser.

31 Ikraftträdande- och övergångsbestämmelser

31.1 Inledning

Vi föreslår förhållandevis genomgripande förändringar i påföljds-systemet. Vi föreslår att det ska införas ett grundbelopp om 4 000 kronor i dagsbotssystemet för att säkerställa att dagsböter alltid utgör ett mer ingripande straff än penningböter. Samtidigt föreslår vi att lägsta dagsbot ska sänkas från 50 kronor till 30 kronor.

Beträffande påföljderna för vuxna lagöverträdare föreslår vi att de nuvarande icke frihetsberövande påföljderna skyddstillsyn och villkorlig dom ska utmönstras ur påföljdssystemet. Ett fängelsestraff ska i stället kunna dömas ut antingen villkorligt eller ovillkorligt. Ett villkorligt fängelsestraff ska som huvudregel förenas med en tilläggssanktion (dagsböter, samhällstjänst, övervaknings- och kontroll-sanktion, hemarrest, vård- eller påverkanssanktion eller kontraktsvård). Ingripandegraden i tilläggssanktionen ska avgöras dels av hur långt fängelsestraffet är, dels den tilltalades eventuella tidigare brottslighet. Enligt vårt förslag ska rätten besluta att ett fängelsestraff som understiger ett år ska vara villkorligt om det kan förenas en tilläggssanktion som är tillräckligt ingripande med hänsyn till fängelsestraffets längd och den tilltalades tidigare brottslighet. Brottslighetens art ska enligt vårt förslag inte utgöra ett kriterium för påföljdsvalet. Om det inte finns förutsättningar för villkorligt fängelse ska fängelsestraffet dömas ut ovillkorligt.

Om ett villkorligt fängelsestraff kan förenas med kontraktsvård kan det utgöra särskilda skäl för att även ett fängelsestraff som är ett år eller längre ska kunna dömas ut villkorligt eller att ett fängelsestraff döms ut villkorligt trots att den tilltalades tidigare brottslighet annars skulle ha inneburit att ett ovillkorligt fängelsestraff hade varit det enda alternativet.

Vi föreslår därutöver en tydligare upptrappning av påföljdsvalet vid återfall.

Vi föreslår att påföljden överlämnande till särskild vård för missbrukare enligt nuvarande 31 kap. 2 § BrB ska utmönstras ur påföljdssystemet.

För lagöverträdare som fyllt 18 år vid brottstidpunkten kommer sålunda påföljden enligt vårt förslag alltid att bestämmas till fängelse villkorligt eller ovillkorligt om straffmätningen innebär att påföljden inte kan stanna vid böter. Det enda undantaget vi föreslår är att lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år ska kunna dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl.

Vad gäller unga lagöverträdare sådana som var under 18 år vid tidpunkten för brottet föreslår vi inte samma slag av genomgripande reform.

Ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård ska finnas kvar som huvudalternativ. Tillämpningsområdet för ungdomstjänst begränsas så att påföljden endast blir tillämplig för lagöverträdare som var under 18 år vid gärningstillfället. Även tillämpningsområdet för ungdomsvård begränsas för dem i åldersgruppen 18–20 år vid gärningstillfället på så sätt att det förutsätts särskilda skäl och att det inte är möjligt att förena ungdomsvård med ungdomstjänst.

Vi föreslår därutöver att det ska införas tre nya påföljder för lagöverträdare som var under 18 år vid gärningstillfället; varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning. Varningsstraff ska tillämpas i stället för ett lägre bötesstraff och som utgångspunkt endast för den som tidigare är ostraffad. Kontaktskyldighet för unga ska tillämpas när visserligen ungdomstjänst eller ungdomsvård hade varit tillräckligt ingripande men det inte finns förutsättningar att döma till någon av de påföljderna. Ungdomsövervakning ska enligt förslaget komma i fråga när vare sig ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets straffvärde eller den tidigare brottsligheten, men det inte finns synnerliga skäl för slutna ungdomsvård eller det i vart fall inte är motiverat med annat än en kort tids slutna ungdomsvård.

31.2 Dag för ikraftträdande

Vårt förslag: Den nya lagstiftningen ska träda i kraft den 1 juli 2015.

En genomgripande reform av påföljdssystemet förutsätter att det vidtas ett flertal anpassningsåtgärder och utbildningsinsatser hos berörda myndigheter. Det gäller bl.a. sådant som registrering och annan databehandling och själva verkställandet av de nya påföljdsinlagen. Våra förslag läggs fram som en enhet, där vissa förslag bygger på att även andra delar genomförs. Det är därför vår uppfattning att samtliga förslag bör genomföras i ett sammanhang. Såvitt nu går att bedöma är det knappast realistiskt att en sådan reform kan träda i kraft tidigare än den 1 juli 2015. Vi föreslår därför att förslagen träder i kraft det datumet.

31.3 Övergångsbestämmelser

Våra förslag: De nya bestämmelserna om att rätten kan besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt och att ett villkorligt fängelsestraff får förenas med tilläggssanktioner ska tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet.

Bestämmelserna om ungdomspåföljder – även de nya påföljderna varningsstraff, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning – ska tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet.

De upphävda bestämmelserna om verkställighet av skyddstillsyn och villkorlig dom ska tillämpas beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet. Detsamma ska gälla bestämmelser om hantering av misskötsamhet av dessa påföljder samt om ny brottslighet som begåtts innan en tidigare påföljd helt är verkställd.

De ändrade bestämmelserna i lagen (1998:620) om belastningsregister ska tillämpas i sina äldre lydelse beträffande påföljder som dömts ut före ikraftträdandet.

De ändrade bestämmelserna i lagen (2001:617) om behandling av personuppgifter inom kriminalvården ska tillämpas i sin äldre lydelse för uppgifter om personer som dömts till påföljd före ikraftträdandet.

Den upphävda lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll ska tillämpas vid verkställighet av fängelsestraff som dömts ut före ikraftträdandet.

De utvidgade möjligheterna till bötesförvandling enligt bötesverkställighetslagen (1979:189) ska inte tillämpas på bötesstraff som dömts ut före ikraftträdandet.

Vår bedömning: Våra förslag i övrigt påkallar inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Grundläggande bestämmelser

Ikraftträdandet av nya påföljdsalternativ och nya regler för påföljdsbestämningen aktualiserar frågor dels om den nya lagstiftningens tillämplighet på brott som har begåtts före ikraftträdandet, dels om verkställigheten av påföljder som dömts ut före detta ikraftträdande.

När det gäller lagstiftningens tillämplighet på brott som har begåtts före ikraftträdandet måste 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen beaktas. Den bestämmelsen innebär bl.a. att svårare brottspåföljd inte får åläggas för en gärning än den som var föreskriven när gärningen förövades. En bestämmelse med samma innebörd finns i artikel 7 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna. I artikel 7 anges att strängare straff inte får utmätas än som var tillämpligt då brottet begicks.

Vidare ska bestämmelsen i 5 § andra stycket lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (BrP) beaktas. Där föreskrivs att straff ska bestämmas efter den lag som gällde när gärningen företogs men att, om en annan lag gäller när dom meddelas, den lagen ska tillämpas om den leder till frihet från straff eller till lindrigare straff. I tidigare lagstiftningsärenden har konstaterats att de nu nämnda bestämmelserna i princip inte torde gälla i fråga om verkställighet av brottspåföljder (jfr. t.ex. prop. 1965:159 s. 36 ff, prop. 1987/88:120 s. 113 och prop. 1997/98:96 s. 177 f).

Närmare om övergångsbestämmelser för brott som begåtts före ikraftträdandet men lagförs efter ikraftträdandet

Vårt förslag gällande dagsbotsberäkning innebär att det ska införas ett grundbelopp på 4 000 kronor som säkerställer att dagsböter alltid är mer ingripande än penningböter. Samtidigt sänks enligt

förslaget lägsta dagsbot från 50 kronor till 30 kronor. De föreslagna ändringarna innebär att dagbotsbeloppet kommer att bestämmas till ett högre belopp än tidigare. Detta kommer gälla för alla personer, oberoende av inkomstnivåer. Det följer då av 5 § BrP att gamla bestämmelser om fastställande av dagsbot ska tillämpas för brott som begåtts före ikraftträdandet. Någon särskild lagstiftning för att reglera detta behövs inte.

Våra förslag att ersätta de nuvarande icke frihetsberövande påföljderna med en möjlighet att döma ut ett fängelsestraff villkorligt, innebär en betydande förändring. De regler om påföljdsbestämning som vi föreslår avviker i väsentliga delar från vad som gäller i dag och innebär att domstolarna delvis kommer att ha andra faktorer att ta hänsyn till. För Kriminalvården innebär våra förslag också stora förändringar och i någon mån en annan inriktning på myndighetens arbete. I syfte att underlätta en övergång till det nya systemet bör det enligt vår mening i så liten omfattning som möjligt bli fråga om att under övergångsperioden hantera två påföljdssystem parallellt. De av oss föreslagna ändringarna bör därför få bredast möjliga tillämpning redan när de träder i kraft.

För vissa brott som begåtts före ikraftträdandet men som lagförs därefter, kommer domstolen kunna konstatera att påföljden hade bestämts till fängelse (dvs. ovillkorligt fängelse) enligt en tillämpning av de regler som gällde vid tidpunkten för brottet men till villkorligt fängelse med tillämpning av de regler som gäller efter ikraftträdandet. I 1 kap. 5 §, andra stycket BrB anges enligt vårt förslag att ett fängelsestraff som inte är villkorligt är att anse som ett svårare straff än ett villkorligt fängelsestraff. Av 5 § BrP följer då att det nya regelverket ska tillämpas på sådana brott som lagförs efter ikraftträdandet.

För andra brott skulle påföljden enligt de regler som gällde vid brottstillfället ha bestämts till skyddstillsyn. Beroende på olika faktorer kunde skyddstillsynen ha kombinerats med exempelvis böter, samhällstjänst, kontraktsvård eller fängelse. Eftersom skyddstillsyn enligt vårt förslag utmönstras ur påföljdssystemet ska sådana brott föranleda villkorligt fängelse (och ibland ovillkorligt fängelse) enligt det nya systemet. Detsamma gäller sådana brott som skulle ha föranlett en villkorlig dom.

Det saknas av naturliga skäl någon rangordning i lagstiftningen mellan skyddstillsyn och villkorlig dom i förhållande till villkorligt fängelse. Det går heller inte att generellt säga om det skulle bli ett strängare eller lindrigare ingripande att döma den tilltalade till

villkorligt fängelse. För varje brott är det föreskrivet fängelse eller böter i straffskalan. Våra förslag innebär inte i någon del att straffskalor för enskilda brott skärps. Såväl före som efter ikraftträdandet kommer i förekommande fall fängelse vara föreskrivet för det brott som begåtts före men lagförs efter detta ikraftträdande. Fängelse kan då innebära ovillkorligt fängelse, dvs. fängelse som avtjänas i anstalt. Att det i enskilda fall döms ut ett villkorligt fängelsestraff med en tilläggsstraff för ett brott som måhända hade lett till en skyddstillsyn eller en villkorlig dom om brottet lagförts före ikraftträdandet, kommer därför enligt vår mening inte i konflikt med nämnda bestämmelser i regeringsformen och Europakonventionen.

Det bör därför föreskrivas i övergångsbestämmelserna att de nya bestämmelserna om möjligheten att förklara ett fängelsestraff villkorligt ska vara tillämpliga även på brott som begåtts före ikraftträdandet.

För unga lagöverträdare innebär våra förslag inte lika ingripande förändringar. Ingen av dagens påföljder utmönstras ur systemet. Tvärtom utgår vi i våra överväganden från att ungdomsvård, ungdomstjänst och slutna ungdomsvård kommer att vara huvudsakliga beståndsdelar i påföljdssystemet även härnäst. Vi föreslår att de nya påföljderna kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning och slutna ungdomsvård ska tillämpas i de fall ingen av de nu befintliga ungdomspåföljderna är tillämpliga eller i vart fall inte utgör något tydligt förstahandsalternativ. Varningsstraff ska tillämpas i stället för ett lägre bötesstraff som utgångspunkt endast för den som tidigare är ostraffad.

Även ungdomspåföljderna bör enligt vår mening få ett brett tillämpningsområde och så långt möjligt kunna tillämpas även för brott som begåtts före ikraftträdandet.

Vad först gäller varningsstraff måste det anses utgöra en lindrigare sanktion än en bötespåföljd. Det följer då redan av 5 § BrP att varningsstraff blir tillämpligt även för brott som begåtts före ikraftträdandet, utan att detta föreskrivs särskilt.

Beträffande övriga nya påföljder är de enligt vårt förslag rangordnade i ingripandegrad i förhållande till nu gällande ungdomspåföljder i 32 kap. BrB. Av dessa bestämmelser följer att kontaktskyldighet för unga anses utgöra en lika ingripande påföljd som ungdomstjänst. Ungdomsövervakning däremot anses utgöra en mer ingripande påföljd än ungdomsvård, ungdomstjänst och kontaktskyldighet för unga. Med iakttagande av denna rangordning bör det enligt vår mening vara möjligt och därtill lämpligast att även dessa

påföljder görs tillämpliga även för brott som begåtts före ikraftträdandet. Vi bedömer heller inte att en sådan tillämpning skulle stå i strid med regeringsformen eller Europakonventionen. De nya ungdomspåföljderna bör därför göras tillämpliga även på brott som begåtts före ikraftträdandet.

Närmare om övergångsbestämmelser för påföljder som dömts ut före ikraftträdandet men verkställs därefter

Dagens icke frihetsberövande påföljder verkställs under en visst angiven period. Skyddstillsyn har en provotid på tre år och en övervakningstid på ett år. Om den dömde under provotiden inte iakttar det skötsamhetskrav som följer av skyddstillsynsdomen kan övervakningsnämnden vidta åtgärder såsom att förlänga övervakningen och besluta om vissa föreskrifter. Om den dömde allvarligt åsidosatt sina åligganden kan åklagare föra talan om att skyddstillsynen ska undanröjas och ersättas av ett fängelsestraff.

Även en villkorlig dom är förenad med ett skötsamhetskrav. Om den dömde inte iakttar vad som åligger honom eller henne under den tvååriga provotiden, får domstolen meddela varning, meddela vissa föreskrifter eller undanröja den villkorliga domen och bestämma annan påföljd för brottet.

Om den som dömts till villkorlig dom eller skyddstillsyn begår annat brott innan den först utdömda påföljden är helt verkställd, finns det enligt vad som anges i 34 kap. BrB möjlighet göra vissa förordnanden beträffande den först utdömda påföljden. Förutom att döma särskilt till en ny påföljd kan rätten förordna att den tidigare utdömda påföljden även ska avse det andra brottet eller undanröja den tidigare påföljden och döma till en påföljd av annan art för den samlade brottsligheten.

De bestämmelser som reglerar verkställigheten av skyddstillsyn och villkorlig dom samt de åtgärder som kan vidtas vid misskötsamhet och återfall i brott efter en sådan påföljd, upphävs enligt vårt förslag till lagstiftningsreform. De påföljder som dömts ut före ett ikraftträdande av ett nytt system bör dock verkställas fullt ut enligt de regler som gällde när påföljden dömdes ut. Reglerna om provotid, verkställighet och reaktioner vid misskötsamhet bör därför tillämpas för påföljder som dömts ut före ikraftträdandet. Detsamma bör gälla sådant som uppgifter i belastningsregister och misstankeregister samt hantering av personuppgifter inom Kriminalvården. Möjligheterna

enligt 34 kap. BrB att göra förordnanden gällande skyddstillsyn eller villkorlig dom som inte verkställts fullt ut vid tidpunkten för en ny lagföring bör även kunna tillämpas efter ikraftträdandet av ett nytt påföljdssystem.

Vi föreslår att lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll ska upphöra att gälla som en konsekvens av att sådan intensivövervakning i stället ska kunna utgöra en tilläggs-sanktion till villkorligt fängelse. Denna verkställighetsform för fängelsestraff bör dock kunna tillämpas för fängelsestraff som dömts ut före ikraftträdandet.

Vi föreslår att påföljden överlämnande till vård av missbrukare enligt nuvarande 31 kap. 2 § BrB ska utmönstras ut påföljdssystemet. I de fall denna påföljd dömts ut före ikraftträdandet kan verkställigheten fortgå även därefter. Av 20 § lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall följer att tvångsvård ska upphöra senast när vården har pågått i sex månader, vilket innebär att det inte blir någon längre utfasningsperiod för denna påföljd.

De bestämmelser som föreslås i socialtjänstlagen och som gäller verkställigheten av ungdomstjänst är enligt gällande principer tillämpliga även på brott som begåtts och påföljder som dömts ut före ikraftträdandet. Det påkallas därför inte några särskilda övergångsbestämmelser gällande socialtjänstlagen.

Övriga förslag

De ändringar som föreslås i 29 kap. BrB påkallar inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Ändringen i 29 kap. 7 § innebär för vissa en strängare tillämpning än tidigare lagstiftning. Gamla bestämmelser ska därför i enlighet med 5 § BrP tillämpas för brott som begåtts före ikraftträdandet. Någon särskild reglering av detta är inte påkallad.

De utvidgade möjligheterna till bötesförvandling enligt bötesverkställighetslagen (1979:189) bör inte tillämpas i sådana situationer då de omständigheter som föranledde bötesförvandlingen inträffade före ikraftträdandet. Eftersom det inte är fråga om en påföljd för brott följer detta inte direkt av de generella reglerna. Det bör därför föreskrivas att äldre regler ska tillämpas på böter som dömts ut före ikraftträdandet.

I övrigt bedömer vi att det inte påkallas några särskilda övergångsbestämmelser.

Kommittédirektiv

En översyn av påföljdssystemet

Dir.
2009:60

Beslut vid regeringssammanträde den 25 juni 2009

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare ska göra en översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare.

Utredaren ska analysera hur betydelsen av brottslighetens art kan begränsas och dess innebörd klart avgränsas. Vidare ska utredas vilken betydelse tidigare brottslighet ska tillmätas. Utredaren ska också undersöka behovet av förslag som ger flerfaldig brottslighet större genomslag vid påföljdsbestämningen eller som motverkar sådan brottslighet mer effektivt.

Utredaren ska analysera hur användningen av fängelse, i första hand de korta straffen, kan minska samtidigt som trovärdigheten i systemet kan upprätthållas.

Det ska utredas hur valet av ingripanden som inte utgör fängelse i anstalt ska ske, vilket innehåll ingripandena ska ha samt hur reaktionerna vid återfall i brott och annan misskötsamhet ska utformas. Utredaren ska även ta ställning till om intensivövervakning med elektronisk kontroll kan användas i ökad utsträckning eller på annat sätt förändras. Dessutom ska det utredas hur användningen av dagsböter kan öka och hur verkställigheten av böter kan effektiviseras.

Utredaren ska ta ställning till om den som har fyllt 18 år ska behandlas som en vuxen lagöverträdare. De särskilda påföljderna för unga lagöverträdare ska ses över. Användningen av böter för brott före 18 års ålder ska slopas eller begränsas.

Slutligen ska utredaren ta ställning till om ett system med villkorligt fängelse ska införas.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 maj 2012.

Bakgrund och gällande rätt

Påföljdssystemets utveckling och principer

Straffsystemets syfte är att motverka brottslighet. Med brottsbalken infördes 1965 en påföljdsreglering som i huvudsak grundade sig på individualprevention, dvs. idén att påföljden genom behandling, avskräckning eller oskadliggörande skulle motverka återfall i brott på individnivå. Särskilt framträdande var behandlingstanken.

Behandlingstanken kom att kritiseras för att den ledde till olikheter inför lagen och för att det var svårt att i enskilda fall göra säkra prognoser om återanpassning. Reformarbete har därför skett under en längre tid i syfte att betona principerna om proportionalitet mellan brott och straff, likabehandling, konsekvens och förutsebarhet. Dagens påföljdssystem vilar huvudsakligen på dessa principer.

Straffmätningen

Genom straffmätning avgörs om brottsligheten ska föranleda ett bötesstraff eller en mer ingripande påföljd. Utgångspunkten för straffmätningen är brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde. Vid bedömningen av straffvärdet beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta, de avsikter eller motiv som han eller hon haft samt försvårande och förmildrande omständigheter i övrigt. Straffnivåutredningen har i betänkandet *Straff i proportion till brottets allvar* (SOU 2008:85) föreslagit vissa ändringar i syfte att höja straffnivån för allvarliga våldsbrott och ge försvårande och förmildrande omständigheter större genomslag vid straffmätningen. Förslagen bereds inom Regeringskansliet.

Vid straffmätningen tas också hänsyn till tidigare brottslighet. Särskilt beaktas dess omfattning, vilken tid som förflutit mellan brotten samt om den tidigare och den nya brottsligheten är likartade eller brottsligheten i båda fallen är särskilt allvarlig. En skärpt straffmätning förutsätter att återfallet inte tillräckligt kan beaktas genom påföljdsvalet eller genom förverkande av villkorligt medgiven frihet. Straffnivåutredningen har föreslagit att strängare straff ska kunna mätas ut oberoende av om villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad samt att vissa förtydliganden av lagtexten görs. Även dessa förslag bereds inom Regeringskansliet.

Vid straffmätningen beaktas vidare vissa omständigheter hänförliga till den tilltalades person eller handlande efter brottet som är av sådant slag att det skulle vara oskäligt att inte beakta dem i lindrande riktning, t.ex. att den tilltalade har angett sig frivilligt, förorsakas men genom utvisning eller drabbas av avskedande, uppsägning, annat hinder eller synnerlig svårighet i sin yrkes- eller näringsutövning. Sådana s.k. billighets-skäl kan också motivera ett lindrigare straff än vad som föreskrivs för brottet eller en påföljds-eftergift.

I lindrande riktning beaktas även om den tilltalade har begått brottet innan han eller hon fyllt 21 år. Det får då också dömas till ett lindrigare straff än vad som föreskrivs för brottet.

Böter

Böter döms normalt ut i dagsböter till ett antal av minst 30 och högst 150. Dagsbotens belopp bestäms till lägst 50 och högst 1 000 kr beroende på den tilltalades ekonomiska förhållanden. Därutöver finns penningböter och normerade böter. Böter är den lindrigaste påföljden men kan också användas som ett tilläggsstraff. Böter får under vissa förutsättningar förvandlas till fängelse mellan 14 dagar och tre månader.

Fängelse

Fängelse innebär frihetsberövande på viss tid, högst 18 år, eller på livstid. För brott som begåtts före 21 års ålder är det svåraste straffet fängelse i 14 år.

Fängelsestraff verkställs i kriminalvårdsanstalt eller, om straffet uppgår till högst sex månader och vissa andra förutsättningar är uppfyllda, i bostaden genom intensivövervakning med elektronisk kontroll.

Från ett tidsbestämt fängelsestraff sker villkorlig frigivning normalt efter två tredjedelar av strafftiden, dock minst en månad. Efter villkorlig frigivning löper en prøvotid. Vid återfall i brott under prøvotiden ska som huvudregel den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad. Som särskilda skäl för att inte förverka eller förverka endast en del kan beaktas om den nya brottsligheten

är av lindrig beskaffenhet, om lång tid har förflutit mellan brotten eller om ett förverkande annars skulle framstå som oskäligt.

Vid val av påföljd ska särskilt avseende fästas vid omständigheter som talar för en lindrigare påföljd än fängelse. Som skäl för fängelse beaktas brottslighetens straffvärde och art samt den tilltalades tidigare brottslighet. När straffvärdet motsvarar eller överstiger ett års fängelse gäller en presumtion för att välja fängelse. Denna presumtion kan brytas av den tilltalades låga ålder eller av s.k. billighetsskäl. Brottslighetens art som skäl för fängelse tar sikte på brottslighet som det anses lämpligt att ingripa mot med en sträng påföljd, trots att straffvärdet inte är påtagligt högt, för att uppnå en på generell nivå moralbildande och avskräckande effekt. Exempel på sådana brottstyper är grovt rattfylleri, narkotikabrott, mened och övergrepp i rättsak samt vissa former av misshandel, våld mot tjänsteman, skattebrott och bokföringsbrott.

Villkorlig dom och skyddstillsyn

När det saknas skäl för fängelse ska villkorlig dom eller skyddstillsyn väljas, om det inte är aktuellt med överlämnande till särskild vård. Som skäl för att välja villkorlig dom beaktas om det saknas särskild anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Villkorlig dom innebär en prøvotid på två år. Påföljden ska normalt förenas med dagsböter, högst 200. Som skäl för skyddstillsyn beaktas om det finns anledning att anta att den påföljden kan bidra till att avhålla den tilltalade från fortsatt brottslighet. Skyddstillsyn innebär en prøvotid på tre år med övervakning under i regel ett år. Påföljden kan förenas med dagsböter, högst 200, eller en föreskrift, t.ex. om läkarvård, nykterhetsvård eller annan vård eller behandling.

Även då det finns skäl för fängelse kan villkorlig dom eller skyddstillsyn väljas förutsatt att det finns särskilda skäl för ett sådant påföljdsval. Särskilda skäl kan vara att den tilltalade samtycker till en föreskrift om samhällstjänst och en sådan är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Samhällstjänst innebär en skyldighet att utföra oavlönat arbete i lägst 40 och högst 240 timmar. Särskilda skäl för skyddstillsyn kan också vara t.ex. att missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat särskilt förhållande som kräver vård eller annan behandling i väsentlig grad har bidragit till brottet och den tilltalade förklarar sig villig att gå

igenom lämplig behandling enligt en behandlingsplan, s.k. kontraktsvård. Skyddstillsyn kan även förenas med fängelse i lägst 14 dagar och högst tre månader, om det är oundgängligen påkallat med hänsyn till straffvärdet eller tidigare brottslighet.

Om den dömda missköter sina skyldigheter, kan domstolen undanröja påföljden och bestämma en annan påföljd. I fråga om skyddstillsyn kan Övervakningsnämnden meddela föreskrifter eller varning eller förlänga övervakningen. Om misskötsamheten består i ny brottslighet, gäller särskilda bestämmelser.

Överlämnande till särskild vård för missbrukare

Lagöverträdare som har ett missbruk av exempelvis alkohol eller narkotika kan överlämnas till särskild vård enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, förutsatt att kraven för tvångsvård enligt den lagen är uppfyllda. Överlämnande kan ske för både bötesbrottslighet och allvarigare brottslighet.

Påföljder för unga lagöverträdare

Lagöverträdare som är under 21 år kan dömas till särskilda påföljder för ungdomar men också till övriga påföljder.

Sluten ungdomsvård innebär frihetsberövande i lägst 14 dagar och högst fyra år på Statens institutionsstyrelses särskilda ungdomshem. Villkorlig frigivning sker inte. Sluten ungdomsvård används som alternativ till fängelse för brott som begåtts före 18 års ålder förutsatt att det finns synnerliga skäl för fängelse. För brott som begåtts efter fyllda 18 år men före 21 års ålder får dömas till fängelse, om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

Ungdomsvård innebär vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Ungdomsvård kan kombineras med dagsböter, högst 200, eller ungdomstjänst. Ungdomsvård kan väljas både när brottsligheten ligger på fängelsenivå och när alternativet är ett bötesstraff. Insatser enligt socialtjänstlagen förutsätter samtycke av den unge. Ungdomsvård får endast dömas ut om de planerade åtgärderna, eventuellt förenade med ungdomstjänst eller böter, kan anses till-

räckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och art samt den unges tidigare brottslighet.

Ungdomstjänst innebär en skyldighet att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet, t.ex. program eller utbildning, i lägst 20 och högst 150 timmar. Ungdomstjänst kan väljas för både bötesbrottslighet och allvarligare brottslighet. I valet mellan ungdomstjänst och böter har ungdomstjänst företräde, om den påföljden inte är alltför ingripande. Ungdomstjänst kräver samtycke av den unge samt att påföljden är lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. För den som är över 18 år krävs därutöver särskilda skäl för att ungdomstjänst ska dömas ut. Påföljden kan väljas endast om den kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet och det saknas skäl att döma till ungdomsvård.

Vid misskötsamhet kan domstolen undanröja påföljden och bestämma annan påföljd. Om misskötsamheten består i ny brottslighet, gäller särskilda bestämmelser.

Sammanträffande av brott och förändring av påföljd

Om den som dömts till fängelse, villkorlig dom, skyddstillsyn eller sluten ungdomsvård har begått ett annat brott före domen eller begår ett nytt brott efter domen men innan påföljden till fullo verkställts eller annars upphört, har domstolen tre alternativ. Domstolen kan förordna att den tidigare utdömda påföljden ska avse även det andra brottet, döma särskilt till påföljd för det andra brottet eller undanröja den tidigare påföljden och döma till ny påföljd av annat slag.

Kriminalpolitiska utgångspunkter för en översyn

Kriminalpolitiken har som främsta syfte att förebygga brott. Straffsystemet, inbegripet påföljdssystemet, har en central roll i det sammanhanget. Straff och andra påföljder syftar till att på olika sätt motverka brottslighet i samhället. Av stor betydelse är också förverkande av egendom och andra rättsverkningar som beslutas med anledning av brott.

En förutsättning för att kriminalpolitiska åtgärder ska få genomslag och legitimitet är att rättsväsendet fungerar på ett sätt som

uppfattas som rimligt och rättvist. Den som möter rättssystemet måste känna att han eller hon får sin sak behandlad med omsorg och rättvisa. Påföljdssystemet måste innebära snabba, tydliga och konsekventa reaktioner på brott. Inte minst viktigt är detta med hänsyn till brottsoffrens situation.

Den grundläggande utgångspunkten för påföljdsbestämningen måste vara brottslighetens svårhet. Ju allvarligare brottsligheten är, desto strängare straffrättsligt ingripande bör följa. Påföljdssystemet bör tillgodose krav på proportionalitet och konsekvens.

Det finns också ett intresse av att påföljdssystemet tillgodoser samhällsskyddet. Vid grova brott eller vid återfall i brott måste samhället kunna reagera med stränga sanktioner. Människor har rätt till skydd mot sådan brottslighet.

För att systemet ska uppfattas som legitimt av medborgarna måste vidare grundläggande principer om rättssäkerhet, opartiskhet och likhet inför lagen vara tillgodosedda. Avgörande är också att myndigheternas ingripanden inte framstår som grymma eller nedbrytande. Systemet måste därför även präglas av humanitet och respekt för individen. Hänsyn bör kunna tas till den dömdes personliga förhållanden. Dessutom finns det ett intresse av att kunna döma ut påföljder som medför den kontroll och påverkan som kan antas bäst tillgodose det brottsförebyggande syftet. Det kan också vara nödvändigt att bedöma om en person kan genomföra en viss sanktion, eftersom trovärdigheten i systemet är beroende av att utdömda påföljder verkställs.

Reformarbetet på påföljdsområdet har inneburit att individualpreventiva hänsyn fått en minskad betydelse. Brottet, och inte brottslingen, är i ökad utsträckning i centrum vid bedömningarna. Hänsyn till brottsoffren tillmäts också ökad betydelse. Denna utveckling bör fortsätta. Att principer om proportionalitet och lika-behandling betonas utesluter inte att även personliga omständigheter kan beaktas vid påföljdsbestämningen.

Unga lagöverträdare har under lång tid särbehandlats i straffsystemet. Speciella påföljder och lindrigare straff tillämpas för denna kategori, som ofta har särskilda behov av hjälp och stöd för att inte återfalla i brott. Det finns goda skäl för att anpassa påföljdsbestämningen efter vad som krävs för att möta ungas brottslighet. För unga brottslingar är det särskilt viktigt att ingripandena är tidiga, tydliga och inriktade på att förhindra fortsatt brottslighet. Det finns anledning att överväga om systemet bör utformas annorlunda för att tillgodose detta intresse.

Fängelsestraffet är en nödvändig och central del av påföljdssystemet för att detta ska vara trovärdigt. Användning av straff får dock aldrig göras mer ingripande än vad som krävs med hänsyn till syftet med åtgärden. Fängelsestraffet fyller också en funktion genom att motverka ny brottslighet så länge det verkställs. Samtidigt är det viktigt att under verkställigheten försöka underlätta för den dömda att anpassa sig till ett normalt samhällsliv och möjliggöra för den dömdes underåriga barn att upprätthålla kontakt med honom eller henne.

Även om fängelse inte kan undvaras i systemet är det viktigt att använda fängelsestraffet endast i de fall då det är särskilt påkallat. Intagning i kriminalvårdsanstalt kan medföra negativa sociala och ekonomiska konsekvenser för den dömda. Fängelse är dessutom en resurskrävande påföljd. Det finns sålunda anledning att begränsa användningen av fängelse. Det gäller särskilt de korta fängelsestraffen. Vid vissa typer av brottslighet kan dock ett kortare fängelsestraff krävas av trovärdighetsskäl.

En förutsättning för att begränsa användningen av fängelse är att det finns trovärdiga och bra alternativa ingripandeformer. Det är därför viktigt att fortlöpande utveckla och förbättra sådana alternativ.

Även om det är en fördel med ett utbud av olika alternativ så att ingripandet kan anpassas till förhållandena i det enskilda fallet, är det angeläget att systemet i sina grundläggande drag är klart och överskådligt uppbyggt. Det finns anledning att överväga om systemet kan renodlas och förenklas ytterligare.

Det ökande internationella samarbetet, inte minst inom EU, medför också att påföljdssystemet i allt större utsträckning kommer att påverkas av systemen i andra länder. Under senare år har rambeslut om erkännande och verkställighet av olika påföljder och andra rättsverkningar av brott utarbetats. Det gäller böter, fängelse och andra frihetsberövande påföljder, alternativ till frihetsberövande påföljder samt förverkande. Vid genomförandet av dessa överenskommelser innebär alltför stora olikheter mellan systemen att svårigheter uppstår i samarbetet. Vidare kan det inte uteslutas att en tillnärmning av de materiella påföljdsregleringarna sker. Det svenska systemet bör därför, om inte särskilt starka skäl talar mot det, utformas så att det inte väsentligt och isolerat avviker från vad som gäller i flertalet andra stater, särskilt inom EU.

Uppdraget

En särskild utredare ska göra en översyn av påföljdssystemet för vuxna och unga lagöverträdare. Styrande för översynen ska vara de kriminalpolitiska utgångspunkter som angetts ovan. Översynen ska omfatta de frågor som beskrivs nedan. Det står utredaren fritt att ta upp även andra frågor inom ramen för uppdraget.

Översynen ska inte avse allvarligt psykiskt störda lagöverträdare. En reform av straffansvaret för denna grupp med utgångspunkt i Psykansvarskommitténs betänkande (SOU 2002:3) har utlovats och kompletterande beredningsunderlag ska lämnas (dir. 2008:93).

Användningen av fängelse

Fängelsestraffet ska användas när det är påkallat med hänsyn till brottslighetens allvar eller det annars behövs för att brottsligheten ska mötas av en trovärdig reaktion. I dag döms många lagöverträdare till fängelse, särskilt till straff understigande ett år. Flera är tidigare ostraffade.

Utredaren ska analysera och föreslå hur användningen av fängelse, i första hand de korta straffen, kan minska samtidigt som trovärdigheten i systemet kan upprätthållas. Eftersom användningen av fängelse är beroende av såväl reglerna om påföljdsval som påföljdernas innehåll, ska båda dessa delar övervägas. I sammanhanget ska också bestämmelserna om straffmätning övervägas i vissa avseenden.

Straffvärde

Straffvärdet, som fortfarande ska utgöra utgångspunkten för straffmätningen och påföljdsvalet, kan medföra stora skillnader i valet mellan fängelse och andra påföljder trots små skillnader i straffmätningen. Utredaren ska analysera och föreslå hur denna effekt kan minska.

Brottslighetens art

Att brottslighetens art tillmäts betydelse som skäl för fängelse innebär en avvikelse från den grund som systemet i övrigt i huvudsak vilar på. Det tycks dessutom finnas en tendens i praxis att anse fler och fler brottstyper vara av sådan art att det utgör skäl för fängelse. Samtidigt kan det av trovärdighets-skäl vara nödvändigt att vid vissa brottstyper ingripa med en sträng påföljd, särskilt brottstyper som hotar grundläggande samhällsfunktioner som rätts-systemet.

Utredaren ska analysera och föreslå hur betydelsen av brottslighetens art kan begränsas och dess innebörd klart avgränsas.

Tidigare brottslighet

Tidigare brottslighet tillmäts betydelse vid påföljdsvalet för att det genom en skärpt reaktion ska kunna markeras att upprepad brottslighet är allvarligare än enstaka brott. Återfall i brott kan också medföra att villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad. Även vid straffmätningen kan tidigare brottslighet påverka i skärpande riktning. Kriterierna för vilken tidigare brottslighet som anses relevant är allmänt hållna och återfallens betydelse i dessa olika avseenden varierar.

Utredaren ska ta ställning till och föreslå vilka kriterier som ska gälla för tidigare brottslighet och vilken betydelse sådan brottslighet ska tillmätas vid påföljdsvalet och straffmätningen samt i fråga om förverkande av villkorligt medgiven frihet. Som utgångspunkter ska gälla att återfall i brott ska mötas av en skärpt reaktion och att graden av ingripande på grund av återfall inte ska minska.

De s.k. billighetsskäl

Bestämmelserna om s.k. billighetsskäl, som är av betydelse för både straffmätningen och påföljdsvalet, har inte varit föremål för någon samlad översyn sedan de infördes 1989. I vissa avseenden kan en mer generös utformning synas skälig medan en större restriktivitet möjligen kan vara påkallad i andra avseenden. Samtidigt måste kraven på proportionalitet och likabehandling kunna tillgodoses i rimlig utsträckning. Till detta kommer att Beredningen för rättsväsendets utveckling (SOU 2005:117) har förslagit ett par ändringar

av bestämmelserna som behöver analyseras ytterligare. Enligt det ena förslaget ska beaktas att den tilltalade har lämnat uppgifter av betydelse för utredningen av det egna brottet. Det andra förslaget avser en utvidgad möjlighet att underskrida straffminimum. Förslagen har fått ett blandat remissmottagande. Bland annat har invänts att principen om likabehandling blir svår att upprätthålla.

Mot denna bakgrund ska utredaren analysera och vid behov föreslå ändringar av bestämmelserna vad avser innehåll, betydelse vid straffmätningen och påföljdsvalet samt för meddelande av påföljdseftergift.

Straffnivåerna i vissa särskilda fall

En särskild fråga gäller längden på fängelsestraff när det utöver straffet beslutas om en annan form av sanktion med anledning av brottet. I sådana fall kan den sammantagna reaktionen bli förhållandevis ingripande, även om hänsyn tas till sanktionskumulationen när straffets längd bestäms. Samtidigt fyller sanktioner, särskilt av ekonomiskt slag, som beslutas utöver fängelsestraffet en viktig funktion, inte minst som verktyg för att motverka ny brottslighet. Även utvisning är ett betydelsefullt sådant verktyg.

För vissa brottstyper ligger straffnivån, oavsett om sanktionskumulation sker, högt jämfört med ingripandenivån vid andra brottstyper. Detta gäller allvarligare narkotikabrott, allvarligare förmögenhetsbrott utan fysisk integritetskränkning samt allvarligare bokföringsbrott, skattebrott och liknande brottstyper. Den höga straffnivån beror bland annat på att straffvärdet i stor utsträckning bestäms i relation till den mängd eller det belopp som gärningen avser.

Utredaren ska analysera behovet av förändringar i syfte att åstadkomma en rimlig reaktion, främst vid sanktionskumulation, i de nämnda fallen. Samtidigt ska utredas om regleringen avseende andra sanktioner än straff bör förändras eller om nya sådana sanktioner bör utvecklas. Utredaren ska föreslå de förändringar av bestämmelserna om straffmätning och regleringen om sanktioner som han eller hon finner påkallade. Utredaren får också föreslå en förändrad straffskala för något särskilt brott.

Flerfaldig brottslighet

En annan fråga som är av stor betydelse gäller flerfaldig brottslighet. När flera brott har begåtts bestäms ett gemensamt straff för den samlade brottsligheten och reduceras straffvärdet i viss omfattning. Straffnivåutredningen har kort diskuterat straffvärdebestämningen vid och åtgärder mot flerfaldig brottslighet men inte lagt något förslag. Frågan behöver utredas i detta större sammanhang.

Utredaren ska analysera frågan om straffvärdebestämning vid flerfaldig brottslighet och vid behov lämna förslag som ger sådan brottslighet större genomslag vid påföljdsbestämningen eller som motverkar brottsligheten mer effektivt. Vid övervägandena ska utredaren utgå från att det fortsatt ska bestämmas ett gemensamt straff. Vidare ska beaktas eventuella förslag om sammanträffande av brott och förändring av påföljd, se nedan. Även ändringar som kan komma att göras till följd av Straffnivåutredningens förslag avseende bestämmelserna om straffvärde ska beaktas.

Fängelsestraffets innehåll

Utredaren ska ta ställning till om intensivövervakning med elektronisk kontroll kan användas i ökad utsträckning eller på annat sätt förändras och lämna förslag till de förändringar som är påkallade. Bestämmelserna om intensivövervakning vid utslussning från fängelsestraff i anstalt ska inte ändras.

Villkorlig dom och skyddstillsyn

Villkorlig dom och skyddstillsyn kan kombineras på flera olika sätt med föreskrifter av skilda slag och med böter eller, såvitt avser skyddstillsyn, fängelse. Det inbördes förhållandet mellan dessa påföljder och påföljdskombinationer men också deras förhållande till andra påföljder är i vissa avseenden oklart.

Utredaren ska se över påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn samt analysera och föreslå hur valet av ingripanden som inte utgör fängelse i anstalt ska ske, vilket innehåll och vilken utformning i övrigt ingripandena ska ha samt hur de ska följas upp och hur reaktionerna vid återfall i brott och annan misskötsamhet ska utformas. I sammanhanget ska analyseras förändringar som har

föreslagits i ett betänkande av Rattfylleriutredningen (SOU 2006:12). Även frågan om kostnadsansvaret för kontraktsvård ska utredas.

När det gäller valet av ingripande ska bland annat undersökas bättre möjligheter att anpassa ingripandena efter brottsligheten och i vilken utsträckning den tilltalades personliga förhållanden ska tillmätas betydelse.

Vad gäller ingripandenas innehåll och utformning i övrigt ska analyseras om nuvarande inslag kan vidareutvecklas och förbättras. Exempelvis ska det prövas om användningen av samhällstjänst bör öka och om kriterierna för kontraktsvård bör förändras. Det ska också undersökas om nya inslag och om möjligheterna att kombinera olika inslag kan utvecklas. Även sanktioner av ekonomisk natur eller annat slag som närmast kan hänföras till rättsverkningar av brott får utvecklas. Vid dessa överväganden ska rambeslutet om erkännande och verkställighet av icke frihetsberövande påföljder särskilt beaktas. Det ska även prövas hur det kan säkerställas att den som uppfyller förutsättningarna för kontraktsvård också får sådan vård. Samtidigt ska utredaren ta ställning till vilka beslut som ska fattas av domstol och hur detaljerade dessa ska vara.

Slutligen ska det utredas hur den dömdes skötsamhet och efterlevnaden i övrigt av ingripandena ska kontrolleras, vilka reaktioner som ska följa vid återfall i brott eller annan misskötsamhet och hur systemet i övrigt ska utformas för sådana situationer. Som utgångspunkter ska gälla att återfall och misskötsamhet ska mötas av successivt skärpta reaktioner och att reaktionen ska vara mer ingripande vid återfall än vid annan misskötsamhet. Samtidigt ska hänsyn tas till vad den dömde undergått till följd av det tidigare ingripandet.

Överlämnande till särskild vård för missbrukare

Påföljden överlämnande till vård enligt lagen om vård av missbrukare i vissa fall används i liten utsträckning. Vidare innebär påföljden bland annat att domstolen vid påföljdsbestämningen inte alltid vet om vård kommer till stånd och inte heller vad vården kommer att innebära eller hur länge den kommer att pågå.

Utredaren ska analysera om det är möjligt att avvara påföljden som straffrättsligt ingripande eller om ingripandet annars kan för-

ändras för att ge principerna för systemet ökat genomslag. Utredaren ska föreslå de ändringar som är påkallade.

Böter

Användningen av dagsböter behöver analyseras som en del i övervägandena om en minskad användning av fängelse. Böter är intressant även som alternativ till andra påföljder. Bötesstraffet har flera fördelar. Det kan straffmätas och det medför inte samma negativa konsekvenser som ett fängelsestraff i anstalt kan göra. Kostnaderna för verkställighet är relativt små, straffet kan verkställas tvångsvis och betalda böter utgör en inkomst för staten.

När det gäller lagöverträdare som har begått brott före 18 års ålder förekommer dock att bötesstraffet förlorar sin effekt på grund av att betalningsskyldigheten fullgörs av någon annan, t.ex. en förälder. I dessa fall medför brottet inte några tydliga konsekvenser för den unge.

Vad gäller dagsbotens belopp, som beräknas på grundval av den tilltalades ekonomiska förhållanden, får detta ofta stor betydelse för det sammanlagda bötesstraffet jämfört med antalet dagsböter. Dagsbotsbeloppet kan exempelvis medföra att bötesstraffet blir mycket strängt i förhållande till brottets allvar eller att det blir stora skillnader mellan bötesstraff trots att brotten är lika klandervärda.

För att dagsböter ska vara ett trovärdigt straff måste verkställigheten vara effektiv och en annan reaktion normalt följa när straffet inte kan verkställas. Så är det inte alltid för närvarande. Exempelvis torde det förekomma att den bötfällda av ekonomiska skäl inte kan betala hela bötessumman vid ett tillfälle men vill och skulle kunna göra rätt för sig om summan förföll till betalning successivt. Vidare förvandlas i praktiken inte obetalda dagsböter till fängelse.

Utredaren ska mot denna bakgrund analysera och föreslå hur användningen av dagsböter kan öka förutsatt att trovärdigheten i straffet kan upprätthållas. Samtidigt ska det analyseras och föreslås hur dagsbotens belopp ska beräknas. När det gäller lagöverträdare som har begått brott före 18 års ålder ska utredaren beakta de särskilda förhållanden som gäller för unga personer och lämna förslag till en slopad eller en mer begränsad användning av dagsböter. Utredaren ska dessutom undersöka och föreslå hur verkställigheten

av dagsböter kan effektiviseras och hur reaktionen ska se ut vid utebliven betalning. I sammanhanget ska även förhållandet mellan dagsböter och penningböter ses över samt andra frågor om böter som kan uppkomma utredas.

Särbehandling av unga lagöverträdare

En grundläggande fråga gällande påföljdsbestämningen för unga lagöverträdare avser den särbehandling i lindrande riktning som sker vid såväl straffmätningen som påföljdsvalet när brott har begåtts före 21 års ålder. Att 21 år har valts som gräns sammanhänger med att det tidigare var myndighetsåldern. Numera gäller 18 år som myndighetsålder. I flera med Sverige jämförbara länder är åldersgränsen 18 år förhållandevis allmänt använd för att skilja mellan barn och vuxna i straffrättsligt hänseende. Detsamma gäller enligt internationella instrument på det straffrättsliga området. Den åldersgränsen finns också i FN:s konvention om barnets rättigheter. I Sverige används dessutom för lagöverträdare i åldrarna 18 till och med 20 år i de flesta fall de påföljdsalternativ som gäller för vuxna lagöverträdare. Det kan därför hävdas att påföljdsbestämningen för unga i den ålderskategorin bör vara densamma som för äldre lagöverträdare. Å andra sidan kan anföras att lagöverträdare i den gruppen generellt sett är mer begränsade i utveckling och erfarenheter samt drabbas hårdare av straffrättsliga ingripanden än äldre lagöverträdare.

Utredaren ska mot denna bakgrund ta ställning till om lagöverträdare som har fyllt 18 men inte 21 år ska behandlas som vuxna lagöverträdare vid straffmätningen och påföljdsvalet eller i något av dessa avseenden och i så fall lämna förslag till ändringar. Om utredaren finner det påkallat, kan en särreglering i något särskilt hänseende föreslås. En särreglering får också föreslås i fråga om villkorlig frigivning från fängelsestraff. Dessutom ska utredaren analysera hur ungdom bör beaktas vid straffmätningen i de fall då straffnedsättning ska ske och vid behov föreslå förändringar.

De särskilda ungdomspåföljderna

Regleringen om slutna ungdomsvård, ungdomsvård och ungdomstjänst utgår från att unga lagöverträdare så långt möjligt ska hanteras utanför Kriminalvården. Vidare bygger regleringen på att ingripandena ska anpassas efter behovet av att främja en gynnsam utveckling hos den unge samtidigt som den i viss utsträckning vilar på de principer som påföljdssystemet i övrigt väsentligen grundas på. Ungdomsvården och ungdomstjänsten reformerades 2007 i syfte att påföljderna i ökad utsträckning skulle präglas av principerna om proportionalitet, förutsebarhet och konsekvens men också behovsanpassas. Brottsförebyggande rådet har påbörjat ett arbete för att reformen ska kunna utvärderas.

En utvärdering kan visa om syftet med reformen har uppnåtts och ge anledning att se över ungdomsvården och ungdomstjänsten. Vidare kan de överväganden som görs avseende påföljdssystemet i stort kräva förändringar av de särskilda ungdomspåföljderna. Påföljdsregleringen för unga lagöverträdare behöver dessutom ses över, eftersom den är komplex och behäftad med principiella brister. Vad särskilt gäller slutna ungdomsvård kan det finnas behov av längre frihetsberövande för att möta även mycket allvarlig brottslighet och bättre möjligheter till kontroll och stöd den första tiden efter att frihetsberövandet upphört.

Utredaren ska utvärdera om syftet med 2007 års reform har uppnåtts. Utvärderingen ska inriktas på domstolarnas påföljdsväl och innehållet i påföljderna. Utredaren ska vidare se över var och en av påföljderna slutna ungdomsvård, ungdomsvård och ungdomstjänst. Översynen ska ske mot bakgrund av utvärderingen, de förslag som läggs fram i övriga delar samt de beskrivna problemen med ungdomspåföljderna. Översynen ska också ske i ljuset av intresset av tidiga, tydliga och brottsförebyggande ingripanden mot unga lagöverträdare. I översynen ska ingå att utreda frågor om påföljdens ställning, huvudmannskapet för påföljden – företrädesvis för ungdomsvård och ungdomstjänst –, valet av påföljden, dess innehåll och utformning i övrigt samt uppföljning och reaktion vid återfall i brott eller annan misskötsamhet. I sammanhanget ska det också utredas om det bör utvecklas nya inslag som kan vara särskilt lämpliga för unga lagöverträdare. Att användningen av dagsböter för lagöverträdare som begått brott före 18 års ålder ska slopas eller begränsas har behandlats ovan under avsnittet om böter. Utredaren ska föreslå de ändringar som behövs.

Sammanträffande av brott och förändring av påföljd

Regleringen om sammanträffande av brott och förändring av påföljd behöver ses över i ljuset av de förslag som utredaren lägger fram om påföljdssystemet i övrigt. Regleringen är dessutom komplex och vilar inte heller på en enhetlig grund.

Utredaren ska se över regleringen i dess helhet och därvid särskilt beakta intresset av att den förenklas och utformas på ett principiellt mer sammanhängande sätt.

Villkorligt fängelse m.m.

Villkorligt fängelse innebär att domstolen dömer till fängelse men att straffet villkoras i ett eller annat avseende under en prøvotid och att verkställigheten skjuts upp. Det villkorliga fängelsestraffet kan vara förenat med olika tilläggssanktioner. Villkorligheten knyts till att den dömda inte återfaller i brott eller annars missköter sig men kan också avse att han eller hon fullgör tilläggssanktionen.

Utredaren ska ta ställning till om den vidareutveckling av påföljdssystemet som har beskrivits i det föregående kan uppnås genom införande av ett system med villkorligt fängelse. En väg som ska prövas för att åstadkomma detta ska vara att låta samtliga former av ingripanden utom fängelse i anstalt och böter som självständigt straff samt, beroende på utredarens överväganden i de delarna, överlämnande till särskild vård inordnas under det villkorliga fängelset.

Som utgångspunkt ska gälla att ett införande av villkorligt fängelse inte får leda till en kraftig ökning av användningen av fängelse i anstalt. Det bör därför exempelvis prövas en ordning där villkorligheten i straffet knyts inte bara till att den dömda inte återfaller i brott eller på annat sätt missköter sig utan också till att prøvotiden fortlöper och eventuell tilläggssanktion fullgörs. Därigenom bör fängelsestraffet kunna förbli villkorligt vid återfall eller annan misskötsamhet. När ett ovillkorligt fängelsestraff slutligen döms ut bör det finnas möjlighet att beakta vad den dömda har undergått till följd av det villkorliga fängelsestraffet. Det bör också prövas om verkställigheten av en del av straffet ska kunna anstå.

Om utredaren bedömer att ett system med villkorligt fängelse inte bör införas, ska föreslås hur den eftersträvade vidareutvecklingen av påföljdssystemet kan ske inom ramen för den

befintliga strukturen. Det får därvid utredas om samhällstjänst eller kontraktsvård bör utgöra självständiga ingripanden.

Arbetets bedrivande och redovisning av uppdraget

Utredaren ska undersöka och beskriva hur påföljdssystemet är utformat i några med Sverige jämförbara länder, däribland de nordiska länderna, Tyskland och Storbritannien. Dessutom ska relevanta EU-rättsakter och andra internationella instrument inventeras och kortfattat redovisas. Utredaren ska utforma sina förslag så att det svenska påföljdssystemet kan fungera på bästa möjliga sätt vid ömsesidigt erkännande och verkställighet av påföljder och utan stora svårigheter kan anpassas vid en eventuell tillnärmning av påföljdssystemen. Förslagen ska även i övrigt utformas i överensstämmelse med relevanta internationella instrument.

Utredaren ska hålla sig informerad om arbete som bedrivs inom Regeringskansliet och utredningsväsendet samt EU på det område som uppdraget avser.

Till stöd för utredarens arbete ska en referensgrupp med representanter för riksdagspartierna inrättas.

Utredaren ska särskilt uppmärksamma vilka förändrade krav som ett genomförande av förslagen innebär för berörda myndigheter. Utredaren ska genomgående ha ett jämställdhets- och barnperspektiv i de analyser som görs. All statistik som kan komma att redovisas ska vara köns- och åldersuppdelad.

Utredaren ska redovisa de ekonomiska konsekvenserna av sina förslag och särskilt beakta kostnadseffektiva lösningar. Om förslagen leder till kostnadsökningar för det allmänna, ska utredaren föreslå hur dessa ska finansieras.

Utredaren ska lägga fram fullständiga författningsförslag.

Uppdraget ska redovisas senast den 31 maj 2012. Om utredaren anser det lämpligt, kan någon del av uppdraget redovisas i ett delbetänkande.

(Justitiedepartementet)

Fullständig lydelse av 1 och 25-38 kap. brottsbalken enligt våra förslag

1 kap. Om brott och brottspåföljder

1 § Brott är en gärning som är beskriven i denna balk eller i annan lag eller författning och för vilken straff som sägs nedan är föreskrivet.

2 § En gärning skall, om inte annat är särskilt föreskrivet, anses som brott endast då den begås uppsåtligen.

Har gärningen begåtts under självförvållat rus eller var gärningsmannen på annat vis genom eget vållande tillfälligt från sina sinnens bruk, skall detta inte föranleda att gärningen inte anses som brott.

3 § Med påföljd för brott förstås i denna balk straffen böter och fängelse samt de påföljder för unga lagöverträdare som anges i 32 kap.

4 § Om användningen av straffen gäller vad i bestämmelserna om de särskilda brotten är stadgat samt vad därutöver är särskilt föreskrivet. Särskilda påföljder för unga lagöverträdare får, enligt vad därom är föreskrivet, tillämpas trots att de inte är nämnda i bestämmelserna om de särskilda brotten.

5 § Fängelse är att anse som ett svårare straff än böter. Detta gäller även om fängelsestraffet är villkorligt.

Ett fängelsestraff som inte är villkorligt är att anse som svårare än villkorligt fängelse.

6 § För brott som någon begått innan han fyllt femton år får inte dömas till påföljd.

7 § Upphävd

8 § Förutom påföljd kan brott, enligt vad därom är stadgat, föranleda förverkande av egendom, företagsbot eller annan särskild rättsverkan, så ock medföra skyldighet att gälda skadestånd.

25 kap. Om böter m.m.

1 § Böter ska dömas ut, enligt vad som är föreskrivet för brottet i fråga, i penningböter, dagsböter eller normerade böter. Är viss bötesform inte föreskriven för brottet, döms böter ut i dagsböter eller, om brottet bör föranleda lägre straff än trettio dagsböter, i penningböter.

2 § Penningböter ska bestämmas till lägst tvåhundra kronor och högst fyratusen kronor. Om ett lägre högsta belopp är särskilt föreskrivet, gäller dock detta.

3 § Dagsböter ska bestämmas till fyratusen kronor samt det antal dagsböter som följer av brottsligheten, minst trettio och högst ett-hundrafemtio.

Varje dagsbot fastställs till ett visst belopp från och med trettio till och med ettusen kronor, efter vad som bedöms som skäligt med hänsyn till den tilltalades inkomst, förmögenhet, försörjningsskyldighet och ekonomiska förhållanden i övrigt. Om det finns särskilda skäl, får dagsbotens belopp jämkas.

Minsta bötesbelopp är fyratusen kronor.

4 § Normerade böter är böter som, enligt vad som är föreskrivet för brottet, skall bestämmas efter särskild beräkningsgrund.

Minsta bötesbelopp är etthundra kronor.

5 § Böter får användas som gemensamt straff för flera brott, om böter kan följa på vart och ett av brotten.

Om det finns särskilda skäl, får rätten döma till penningböter för ett eller flera brott för vilka sådan påföljd är föreskriven och samtidigt döma till annan form av böter för brottsligheten i övrigt.

Gemensamt straff i böter får inte avse brott för vilket är föreskrivet normerade böter eller böter som inte får förvandlas till fängelse.

6 § Böter som gemensamt straff för flera brott döms ut i dagsböter, om något av brotten bör föranleda dagsböter.

Som gemensamt straff får dagsböter bestämmas till ett antal av högst tvåhundra och penningböter till ett belopp av högst tiotusen kronor.

Om det för något av brotten är föreskrivet ett visst lägsta bötesstraff, får detta inte underskridas.

7 § Böter tillfaller staten.

8 § Om uppbörd och indrivning av böter finns bestämmelser i bötesverkställighetslagen (1979:189).

Böter som inte betalas in får, om inte annat är föreskrivet, förvandlas till fängelse i lägst fjorton dagar och högst tre månader enligt bestämmelserna i bötesverkställighetslagen. Det får inte beslutas att ett sådant fängelsestraff ska vara villkorligt.

Om verkställighet av böter som dömts ut i förening med ett villkorligt fängelsestraff finns särskilda bestämmelser i 27 kap. 11 §.

9 § Beträffande vite som blivit någon i särskilt fall förelagt genom beslut av domstol eller annan myndighet skall 7 och 8 §§ äga motsvarande tillämpning. I fråga om annat vite skall tillämpas vad i detta kapitel är föreskrivet om böter.

26 kap. Om fängelse

1 § Fängelse döms ut på viss tid eller på livstid enligt vad som är föreskrivet för brottet. Fängelse på viss tid får inte understiga fjorton dagar och inte överstiga tio år. Om fängelse på längre tid än tio år och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 2 eller 3 §, får dock fängelse på viss tid bestämmas till högst arton år.

Om fängelse som förvandlingsstraff för böter är särskilt föreskrivet.

2 § Fängelse får användas som gemensamt straff för flera brott, om fängelse kan följa på något av brotten.

Fängelse på viss tid får sättas över det svåraste av de högsta straff som kan följa på brotten men får inte överstiga vare sig de högsta straffen sammanlagda med varandra eller arton år. De får inte heller överskrida det svåraste straffet med mer än

1. ett år, om det svåraste straffet är kortare än fängelse i fyra år,
2. två år, om det svåraste straffet är fängelse i fyra år eller längre men inte uppgår till fängelse i åtta år,
3. fyra år, om det svåraste straffet är fängelse i åtta år eller längre.

Vid tillämpningen av andra stycket ska bötesstraff anses motsvara fängelse i fjorton dagar.

Det svåraste av de lägsta straffen får inte underskridas.

3 § Har någon dömts till fängelse i lägst två år och begår han eller hon, sedan domen har vunnit laga kraft, brott som är belagt med fängelse i mer än sex år, får för återfallet dömas till fängelse på viss tid som med fyra år överstiger det högsta straff som kan följa på brottet eller, om det är fråga om flera brott, det högsta straff som med tillämpning av 2 § kan följa på brotten. Straffet får dock inte överstiga arton år.

Brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt tjugott år får inte läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

En utländsk dom får tillmätas samma verkan som en svensk.

4 § Upphävd.

5 § Den som dömts till fängelse som inte är villkorligt ska för verkställighet av straffet tas in i kriminalvårdsanstalt.

6 § När två tredjedelar, dock minst en månad, av ett tidsbestämt fängelsestraff som inte är villkorligt har avtjänats ska den dömde frigges villkorligt, om inte annat följer av andra eller tredje stycket.

Om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning ska den skjutas upp enligt vad som framgår av 7 §. Vid bedömningen av om det finns synnerliga skäl mot villkorlig frigivning ska det särskilt beaktas om den dömde på ett allvarligt sätt har brutit mot de föreskrifter och villkor som gäller för verkställigheten.

Villkorlig frigivning får inte ske från ett förvandlingsstraff för böter.

7 § Om den villkorliga frigivningen skjuts upp, skall det i beslutet anges en ny tidpunkt för när den dömden ska frigis villkorligt. Vid denna tidpunkt skall villkorlig frigivning ske, om det inte även då finns sådana synnerliga skäl som avses i 6 § andra stycket.

När den nya tidpunkten för villkorlig frigivning bestäms skall arten och omfattningen av de överträdelser som föranleder att den villkorliga frigivningen skjuts upp särskilt beaktas. Den villkorliga frigivningen får skjutas upp högst sex månader åt gången.

8 § Om flera fängelsestraff som inte är villkorliga verkställs samtidigt, ska vid tillämpning av 6 § hänsyn tas till den sammanlagda fängelsetiden. Detta gäller dock inte förvandlingsstraff för böter.

Som avtjänad tid räknas även tid under vilken straffet ska anses verkställt enligt bestämmelserna i 33 kap. 6 och 7 §§ och lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m.

9 § Kriminalvården fattar beslut om uppskjuten villkorlig frigivning enligt 6 och 7 §§. Sådana beslut gäller omedelbart om inte något annat förordnas.

10 § Efter den villkorliga frigivningen gäller en prøvotid som motsvarar den strafftid som återstår vid frigivningen, dock minst ett år.

11 § Det kan i anslutning till att villkorlig frigivning äger rum eller senare beslutas att den villkorligt frigivne skall stå under övervakning, om det bedöms som påkallat. Beslut om övervakning meddelas av Kriminalvården. Har övervakning beslutats men bedöms därefter att övervakningen inte längre är påkallad, får övervakningsnämnden besluta att övervakningen skall upphöra. Övervakning skall utan något särskilt beslut upphöra sedan ett år av prøvotiden har förflutit, om inte annat följer av 18 §.

12 § Övervakningen och kriminalvården i frihet i övrigt bedrivs under ledning av Kriminalvården. Myndigheten förordnar också övervakare och kan vid behov förordna en eller flera personer att biträda vid övervakningen.

13 § Den frigivne skall, om ha står under övervakning, hålla övervakaren underrättad om sin bostad, sin arbetsanställning och andra förhållanden av betydelse för övervakningen, på kallelse inställa sig hos övervakaren och i övrigt enligt hans anvisningar upprätthålla förbindelse med honom. I den mån Kriminalvården har bestämt det, gäller vad som nyss har sagts om övervakaren även tjänsteman vid Kriminalvården eller annan person.

14 § Den frigivne skall under prövotiden vara skötsam, efter förmåga försöka försörja sig samt i övrigt rätta sig efter vad som åligger honom emligt denna balk eller enligt föreskrifter eller anvisningar som meddelats med stöd av den. Han är skyldig att på kallelse inställa sig hos Kriminalvården. Har han förpliktats att ersätta genom brottet uppkommen skada, skall han göra vad han kan för att fullgöra denna skyldighet.

När den frigivne står under övervakning, skall Kriminalvården genom tillsyn och förmedling av stöd och hjälp verka för att den frigivne inte återfaller i brott och för att hans anpassning i samhället även i övrigt främjas. Kriminalvården skall för detta ändamål fortlöpande hålla sig underrättad om den frigivnes livsföring och om hans förhållanden i övrigt.

15 § När det finns skäl att anta att den frigivne för sin anpassning i samhället behöver stöd av en särskild föreskrift om vad han eller hon ska iaktta under prövotiden, får en sådan föreskrift meddelas för en viss tid eller tills vidare. Särskild föreskrift får avse

1. vistelseort eller bostad under viss tid, högst ett år åt gången,
2. arbetsanställning, annan förvärvsverksamhet eller utbildning,
3. läkarvård, nykterhetsvård eller annan vård eller behandling i eller utanför sjukhus eller annan dylik inrättning.

Om den frigivne ska få vård eller behandling enligt första stycket 3, får det föreskrivas att han eller hon ska vara skyldig att lämna blod-, urin-, utandnings-, saliv-, svett- eller hårprov för kontroll av att han eller hon inte är påverkad av alkohol, andra beroendeframkallande medel, något sådant medel som avses i 1 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller någon sådan vara som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot hälsofarliga varor.

Har den frigivne förpliktats att ersätta skada som uppkommit genom brottet, får föreskrifter meddelas om tid och sätt för skadeståndsskyldighetens fullgörande i den utsträckning sådana före-

skrifter inte med hänsyn till den frigivnes ekonomiska situation och övriga omständigheter kan antas motverka hans eller hennes anpassning i samhället.

Om den frigivne står under övervakning, får särskild föreskrift meddelas om vad som ska gälla för övervakningen. I en sådan föreskrift får det anges på vilket sätt och i vilken omfattning den frigivne ska hålla kontakt med övervakaren eller Kriminalvården. Vidare får det föreskrivas skyldighet för den frigivne att lämna under rättelse till övervakaren eller Kriminalvården om att han eller hon uteblivit från en arbetsplats, skola eller annan i föreskriften angiven verksamhet eller inrättning.

16 § Föreskrift enligt 15 § meddelas av övervakningsnämnd. Kriminalvården får meddela sådan föreskrift för tiden intill dess nämnden har beslutat i frågan.

Om den frigivnes utveckling och personliga förhållanden i övrigt föranleder det, får övervakningsnämnden ändra eller upphäva meddelad föreskrift eller meddela ny föreskrift.

17 § Övervakaren må meddela anvisningar i fråga om verkställandet av föreskrift enligt 15 §, så ock medgiva tillfällig lättnad och vidtaga omedelbart erforderlig jämkning.

18 § Iakttar den frigivne inte vad som åligger honom enligt denna balk eller enligt föreskrift eller anvisning som meddelats med stöd därav, får övervakningsnämnden, utom att meddela föreskrift enligt 15 § eller fatta beslut i fråga som avses i 37 kap. 7 § första stycket,

1. besluta att varning skall meddelas den frigivne, eller
2. besluta om övervakning av den frigivne under viss tid efter det att ett år av prøvotiden har förflutit, dock längst till prøvotidens utgång.

19 § Har den frigivne allvarligt åsidosatt sina åligganden och kan det antas att han inte kommer att låta rätta sig genom någon annan åtgärd som övervakningsnämnden kan vidta, får nämnden förklara den villkorligt medgivna friheten förverkad till en tid av högst femton dagar varje gång.

20 § Åtgärd som avses i 18 § må ej beslutas efter prøvotidens utgång. Beslut om åtgärd som avses i 19 § må meddelas även efter

prövotidens utgång, därest frågan av övervakningsnämnden upptagits dessförinnan.

21 § Om förverkande av villkorligt medgiven frihet och om vissa andra åtgärder, när den som dömts till fängelse finnes hava begått annat brott, stadgas i 34 kap.

22 § Uppkommer fråga om att förklara villkorligt medgiven frihet förverkad eller att vidta åtgärd som avses i 18 § eller åtgärd för att den frigivne skall underkasta sig vård eller behandling, eller har den frigivne undandragit sig övervakningen, får övervakningsnämnden, om omständigheterna föranleder det, förordna att den frigivne skall på lämpligt sätt omhändertas i avvaktan på vidare förordnande. Ett sådant beslut skall omprövas så ofta anledning till det föreligger.

Den som sålunda omhändertas får inte kvarhållas längre än en vecka. Om synnerliga skäl föreligger, får dock genom nytt beslut förordnas att han skall kvarhållas ytterligare högst en vecka. Efter prövotidens utgång får den omhändertagne ej kvarhållas.

23 § Förklaras villkorligt medgiven frihet helt eller delvis förverkad, skall med avseende på frågan om ny villkorlig frigivning vad som förverkats anses såsom straff genom ny dom.

24 § Kan villkorligt medgiven frihet ej längre förklaras förverkad, skall straffet anses vara till fullo verkställt vid prövotidens utgång.

27 kap. Om villkorligt fängelse

Innebörden av villkorligt fängelse

1 § Rätten får besluta att ett fängelsestraff på viss tid ska vara villkorligt (villkorligt fängelse).

Villkorligt fängelse är förenat med en prövotid om två år. Om fängelsestraffet är längre än två år motsvarar prövotiden dock fängelsestraffets längd. Prövotiden räknas från den dag rättens avgörande såvitt avser påföljd vinner laga kraft mot den dömde, om inte annat följer av 7 § tredje stycket.

Villkorligt fängelse får, i enlighet med vad som föreskrivs i 31 kap., förenas med

- dagsböter (2 §),
- samhällstjänst (3 §),
- övervaknings- och kontrollstraff (4 §),
- hemarrest (5 §),
- vård- eller påverkansstraff (6 §), eller
- kontraktsvård (7 §)

I 31 kap. 8 § och 34 kap. 7 § finns bestämmelser om betydelsen av att den dömda gör sig skyldig till ny brottslighet före prövotidens utgång.

Den straff som det villkorliga fängelsestraffet förenas med ska fullgöras under prövotiden.

Sanktioner som villkorligt fängelse får förenas med

2 § Villkorligt fängelse får förenas med skyldighet att betala dagsböter. Antalet dagsböter ska bestämmas till lägst femtio och högst tvåhundra.

3 § Villkorligt fängelse får förenas med skyldighet att utföra oavlönat arbete eller delta i annan motsvarande verksamhet i lägst fyrtio och högst tvåhundrafyrtio timmar (samhällstjänst).

4 § Villkorligt fängelse får förenas med övervakning och kontroll samt därmed förenad inskränkning av friheten (övervaknings- och kontrollstraff). Övervaknings- och kontrollstraffen ska pågå under en tid som motsvarar det villkorliga fängelsestraffets längd, dock minst tre månader och högst ett år.

5 § Villkorligt fängelse får förenas med förbud att vistas utanför bostaden annat än på särskilt angivna tider och för bestämda ändamål (hemarrest). Hemarresten ska pågå under en tid som motsvarar två tredjedelar av det villkorliga fängelsestraffets längd, dock minst fjorton dagar och högst åtta månader.

6 § Villkorligt fängelse får förenas med skyldighet att genomgå vård, behandling, brotts- eller missbruksrelaterad programverksamhet eller andra motsvarande åtgärder i enlighet med vad som framgår av ett av Kriminalvården avgivet yttrande (vård- eller påverkansstraff).

7 § Villkorligt fängelse får förenas med skyldighet att genomgå vård eller behandling för missbruk av beroendeframkallande medel eller något annat förhållande som kräver vård eller annan behandling och som har bidragit till att brottet har begåtts enligt en på förhand uppgjord plan som den dömden har förbundit sig att följa (kontraktsvård). Innehållet i kontraktsvården ska i huvudsak motsvara det utmätta fängelsestraffet i ingripandegrad.

Kontraktsvård får verkställas mot den dömden även om domen inte har vunnit laga kraft. Om domen överklagas får högre rätt besluta att vidare verkställighet inte får ske.

Om villkorligt fängelse förenas med kontraktsvård räknas prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet från dagen för domen.

Om villkorligt fängelse förenas med kontraktsvård får rätten besluta att den dömden, om han eller hon är häktad i målet, i stället ska omhändertas till dess att han eller hon har överförts till det behandlingshem eller den vårdgivare som anges i behandlingsplanen. Omhändertagandet får inte pågå längre än en vecka.

Åtgärder vid bristande verkställighet

8 § Om den dömden inte fullgör en sanktion enligt 3–7 §§ som ett villkorligt fängelsestraff har förenats med, får Kriminalvården meddela honom eller henne en varning.

9 § Om den dömden redan har meddelats varning enligt 8 §, eller om det kan antas att han eller hon inte kommer att fullgöra sanktionen även om en varning meddelas, får i fall som avses i 8 § övervakningsnämnden efter omständigheterna

1. förlänga prövotiden, dock längst till fyra år,
2. undanröja sanktionen och förena det villkorliga fängelsestraffet med en annan sanktion enligt 2–7 §§, eller
3. ändra innehållet i en sådan plan för kontraktsvård som anges i 7 § första stycket.

Vid beslut om åtgärd enligt första stycket 2 ska övervakningsnämnden i första hand ersätta sanktionen med en sanktion av motsvarande ingripandegrad som den som ursprungligen beslutats. Först om det inte är möjligt, får nämnden besluta om en mer ingripande sanktion. När den nya sanktionen bestäms ska i skäligen utsträckning hänsyn tas till vad den dömden undergått till följd av den tidigare sanktionen.

Om övervakningsnämnden inte finner tillräckliga skäl för att besluta om åtgärd enligt första stycket 1 eller 2 får nämnden i stället besluta om varning enligt 8 §. Nämnden får även besluta om varning för att förstärka en åtgärd enligt första stycket 1 eller 2.

10 § I fall som avses i 8 § får rätten på talan av Kriminalvården besluta att det villkorliga fängelsestraffet ska verkställas i kriminalvårdsanstalt om

1. åtgärder enligt 9 § inte kan vidtas, har vidtagits utan att ge avsedd verkan eller kan antas inte komma att ge avsedd verkan, eller

2. den dömden har åsidosatt sina åligganden i sådan utsträckning eller på ett sådant sätt att åtgärder enligt 9 § inte är tillräckliga.

Vid beslut enligt första stycket ska i skäligen utsträckning hänsyn tas till vad den dömden undergått till följd av det villkorliga fängelsestraffet.

Om det inte finns tillräckliga skäl för att besluta om verkställighet i kriminalvårdsanstalt, får rätten i stället besluta om åtgärder enligt 8 eller 9 §.

11 § Om villkorligt fängelse förenats med dagsböter och förutsättningarna för bötesförvandling enligt 15 § bötesverkställighetslagen (1979:189) är uppfyllda, ska rätten på talan av åklagare undanröja de böter som inte har betalats och förena det villkorliga fängelsestraffet med en annan sanktion enligt 3–7 §§.

Om det kan antas att den dömden inte kommer att fullgöra någon av de sanktioner som anges i 3–7 §§, får rätten i stället för vad som anges i första stycket besluta att det villkorliga fängelsestraffet ska verkställas i kriminalvårdsanstalt. I sådana fall ska i skäligen utsträckning hänsyn tas till vad den dömden undergått till följd av det villkorliga fängelsestraffet.

12 § Beslut enligt 8–11 §§ får inte meddelas efter provotidens utgång.

13 § Om det uppkommer en fråga om verkställighet i kriminalvårdsanstalt av ett villkorligt fängelsestraff eller om att vidta en åtgärd enligt 8 § eller 9 § första stycket 1 eller 2, får övervakningsnämnden eller den domstol vid vilken talan förs enligt 10 eller 11 §, om omständigheterna föranleder det, besluta att den dömden på lämpligt sätt ska omhändertas i avvaktan på vidare förordnande. Ett sådant beslut ska omprövas så ofta det finns anledning.

Om det uppkommer en fråga om verkställighet i kriminalvårdsanstalt av ett villkorligt fängelsestraff som förenats med kontraktsvård eller hemarrest, får beslut om omhändertagande enligt första stycket meddelas av Kriminalvården. Kriminalvårdens beslut gäller omedelbart. Övervakningsnämnden ska senast den första arbetsdagen efter den dag då Kriminalvården meddelat sitt beslut pröva om beslutet ska bestå. Om inte nämnden fastställer Kriminalvårdens beslut upphör det att gälla.

Omhändertagande får inte pågå längre än en vecka. Om det finns synnerliga skäl, får dock beslutas att omhändertagandet ska förlängas i högst en vecka.

Om den dömda är omhändertagen när rätten meddelar beslut om att fängelsestraffet ska verkställas i kriminalvårdsanstalt, får rätten besluta att han eller hon ska vara omhändertagen till dess att beslutet om verkställighet i kriminalvårdsanstalt vinner laga kraft.

Övriga bestämmelser

14 § Närmare bestämmelser om verkställighet av de sanktioner som villkorligt fängelse kan förenas med finns i lagen (20xx:xx) om villkorligt fängelse.

15 § I 34 kap. finns bestämmelser om åtgärder när den dömda har begått nytt brott före utgången av prövotiden för ett villkorligt fängelsestraff.

16 § Villkorligt fängelse anses helt verkställt när det inte längre finns möjlighet att besluta att straffet ska verkställas i kriminalvårdsanstalt. För verkställighet av dagsböter som döms ut i förening med villkorligt fängelse gäller dock regleringen i bötesverkställighetslagen (1979:189).

17 § Om det beslutas att ett villkorligt fängelsestraff ska verkställas i kriminalvårdsanstalt, gäller bestämmelserna i 26 kap. för verkställigheten.

Vid tillämpning av 26 kap. ska den del av straffet som enligt domstolens beslut ska verkställas i anstalt anses motsvara fängelsestraffets längd.

28 kap.

Kapitlet utgår.

29 kap. Om straffmätning och påföljdseftergift

1 § Straff ska, med beaktande av intresset av en enhetlig rättstillämpning, bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.

Vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han eller hon haft. Det ska särskilt beaktas om gärningen inneburit ett allvarligt angrepp på någons liv eller hälsa eller trygghet till person.

1 a § Vad som sägs i 1 § ska gälla även när domstolen dömer till ny påföljd för ett brott som är begånget före en tidigare dom (nyupp-täckt brott). I ett sådant fall ska det när straffet bestäms beaktas att straffen tillsammans inte överstiger vad som skulle ha dömts ut för den samlade brottsligheten. Rätten får därvid döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

2 § Som försvårande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som gäller för varje särskild brottstyp, särskilt beaktas

1. om den tilltalade avsett att brottet skulle få allvarligare följder än det faktiskt fått,

2. om den tilltalade visat stor hänsynslöshet,

3. om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller svårigheter att värja sig,

4. om den tilltalade utnyttjat sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende,

5. om den tilltalade förmått någon annan att medverka till brottet genom tvång, svek eller missbruk av hans eller hennes ungdom, oförstånd eller beroende ställning,

6. om brottet utgjort ett led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering,

7. om ett motiv för brottet varit att kränka en person, en folkgrupp eller en annan sådan grupp av personer på grund av ras, hud-

färg, nationellt eller etniskt ursprung, trosbekännelse, sexuell läggning eller annan liknande omständighet, eller

8. om brottet varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos ett barn i dess förhållande till en närstående person.

3 § Som förmildrande omständigheter vid bedömningen av straffvärdet ska, vid sidan av vad som är föreskrivet för vissa fall, särskilt beaktas

1. om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende,

2. om den tilltalade till följd av en allvarlig psykisk störning haft nedsatt förmåga att inse gärningens innebörd eller att anpassa sitt handlande efter en sådan insikt eller annars till följd av en psykisk störning, sinneströrelse eller av någon annan orsak haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande,

3. om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga,

4. om brottet föranletts av stark mänsklig medkänsla, eller

5. om gärningen, utan att vara fri från ansvar, är sådan som avses i 24 kap.

Om det är påkallat med hänsyn till brottets straffvärde, får dömas till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

4 § Vid straffmätningen av böter och av fängelse som inte är villkorligt ska rätten, utöver brottets straffvärde, i skärpande riktning ta hänsyn till om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott, om inte den tidigare brottsligheten kan beaktas

1. genom att det inte beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt eller

2. i tillräcklig utsträckning genom att det beslutas att ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff ska verkställas i kriminalvårdsanstalt eller genom att villkorligt medgiven frihet förklaras förverkad.

Vid bedömningen av den tidigare brottslighetens betydelse för straffmätningen ska de omständigheter som anges i 31 kap. 9 § första stycket särskilt beaktas.

5 § Vid straffmätningen ska rätten, utöver brottets straffvärde, som grund för strafflindring i skälig omfattning beakta

1. om den tilltalade till följd av brottet drabbats av allvarlig kroppsskada,

2. om den tilltalade till följd av hög ålder eller dålig hälsa skulle drabbas oskäligt hårt av ett straff utmätt efter brottets straffvärde,

3. om en i förhållande till brottets art ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks eller rättegång annars inte genomförts inom skälig tid,

4. om den tilltalade efter förmåga försökt förebygga eller avhjälpa eller begränsa skadliga verkningar av brottet,

5. om den tilltalade frivilligt angett sig, eller genom att erkänna eller på annat sätt medverkat till utredningen av det egna brottet,

6. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet utvisas ur riket,

7. om den tilltalade förorsakas men till följd av att han eller hon på grund av brottet blir avskedad eller uppsagd från anställning eller om det kan antas att sådana följder kommer att inträffa,

8. om ett straff utmätt efter brottets eller brottslighetens straffvärde skulle framstå som oproportionerligt strängt med hänsyn till andra rättsliga sanktioner till följd av brottet, eller

9. om någon annan omständighet påkallar att den tilltalade får ett lägre straff än brottets eller brottslighetens straffvärde motiverar.

Om det är påkallat med hänsyn till omständigheter som avses i första stycket, får rätten döma till lindrigare straff än som är föreskrivet för brottet.

6 § Är det med hänsyn till någon sådan omständighet som avses i 5 § uppenbart oskäligt att döma till påföljd, skall rätten meddela påföljdseftergift.

7 § Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Detsamma gäller för den som begått brott efter att han eller hon fyllt arton år men innan han eller hon fyllt tjuogoett år, om straffvärdet är sådant att fängelse kan följa på brottet eller brottsligheten.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt tjuogoett år får inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

30 kap. Om bestämmande av påföljd

1 § Påföljd ska bestämmas till böter eller fängelse enligt vad som följer av 29 kap.

Rätten kan besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt enligt bestämmelserna i 31 kap. (villkorligt fängelse).

2 § Ingen får dömas till flera påföljder för samma brott, om inte något annat är föreskrivet.

3 § När någon döms för flera brott, ska rätten döma till gemensam påföljd för brotten, om inte något annat är föreskrivet.

Om det finns särskilda skäl får rätten för ett eller flera brott döma till böter och samtidigt döma till annan påföljd för brottsligheten i övrigt.

När högre rätt dömer för brott som prövats i flera domar i lägre rätt, ska brottsligheten i varje sådan dom föranleda särskild påföljd.

4 § Upphävd.

5 § Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år ska påföljden bestämmas enligt 32 kap. Även i sådana fall ska bestämmelserna i 3 § första och andra styckena samt 29 kap. tillämpas.

31 kap. Om förutsättningar för villkorligt fängelse

Betydelsen av fängelsestraffets längd

1 § Rätten ska besluta att ett fängelsestraff på viss tid som understiger ett år ska vara villkorligt, om inte annat följer av 11 § eller hinder möter med hänsyn till tidigare brottslighet enligt 7–9 §§.

Rätten får besluta att ett fängelsestraff på viss tid som uppgår till ett år eller mer ska vara villkorligt om

1. det villkorliga fängelsestraffet kan förenas med kontraktsvård, eller

2. verkställighet av ett fängelsestraff i kriminalvårdsanstalt på grund av den tilltalades personliga förhållanden eller andra tungt vägande skäl framstår som uppenbart oskäligt.

Valet av tilläggsanktion

2 § Villkorligt fängelse ska förenas med någon av de sanktioner som anges i 27 kap. 2-7 §§. Ingreppandegraden i sanktionen ska bestämmas med hänsyn till fängelsestraffets längd och den tilltalades tidigare brottslighet.

3 § Villkorligt fängelse ska förenas med dagsböter, om det inte finns hinder med hänsyn till fängelsestraffets längd eller den tilltalades tidigare brottslighet.

Är inte dagsböter tillräckligt ingripande ska det villkorliga fängelsestraffet i stället förenas med samhällstjänst, om det är lämpligt med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter.

Om det inte finns förutsättningar att förena det villkorliga fängelsestraffet med samhällstjänst, ska det i stället förenas med en övervaknings- och kontrollanktion.

Är inte dagsböter eller samhällstjänst tillräckligt ingripande med hänsyn till den tilltalades tidigare brottslighet i förening med fängelsestraffets längd, ska det villkorliga fängelsestraffet förenas med hemarest, om det är lämpligt med hänsyn till den tilltalades person och övriga omständigheter.

4 § Om den tilltalade är i behov av och har förutsättningar för att genomgå vård eller behandling för missbruk av beroendeframkallande medel eller för något annat särskilt förhållande som kan antas ha bidragit till att brottet har begåtts, eller om han eller hon har behov av och förutsättningar för att genomgå brotts- eller missbruksrelaterad programverksamhet, får det villkorliga fängelsestraffet i stället för vad som föreskrivs i 3 § förenas med en vård- eller påverkansanktion.

Om det är uppenbart att innehållet i en vård- eller påverkansanktion som Kriminalvården har föreslagit inte är tillräckligt ingripande med hänsyn till fängelsestraffets längd eller den tilltalades tidigare brottslighet, får det villkorliga fängelsestraffet utöver vård- eller påverkansanktionen förenas med dagsböter, samhällstjänst eller en övervaknings- och kontrollanktion.

5 § Vid valet av eller bestämmandet av ingreppandegraden i den sanktion som det villkorliga fängelsestraffet förenas med, ska rätten beakta om den tilltalade med anledning av misstanke om brott som prövats genom dom i målet har varit berövad friheten på sätt

som enligt 33 kap. 6 § får tillgodoräknas som tid under vilken det villkorliga fängelsestraffet ska anses vara verkställt. Rätten får därvid bestämma att en övervaknings- och kontrollsanktion ska pågå under kortare tid än vad som motsvarar det villkorliga fängelsestraffets längd, dock minst tre månader, eller att hemarrest ska pågå under kortare tid än vad som motsvarar två tredjedelar av det villkorliga fängelsestraffets längd, dock minst fjorton dagar. Rätten kan också helt avstå från att förena det villkorliga fängelsestraffet med någon sanktion.

6 § I 34 kap. 9 § finns bestämmelser om möjlighet att låta samma sanktion gälla för flera villkorliga fängelsestraff.

Beaktande av tidigare brottslighet

7 § Vid bedömningen av om ett fängelsestraff ska vara villkorligt ska, utöver fängelsestraffets längd, beaktas om den tilltalade tidigare har gjort sig skyldig till brott som föranlett annan påföljd än böter.

8 § Om brottet har begåtts efter ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff men före prövotidens utgång, får rätten besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt endast om den tidigare brottsligheten kan beaktas tillräckligt genom att det villkorliga fängelsestraffet förenas med en sanktion enligt 27 kap. 3-5 §§ som är av mer ingripande slag eller en sanktion enligt 27 kap. 6 eller 7 § som har ett mer ingripande innehåll än vad som annars hade kommit ifråga.

9 § Vid bedömningen av betydelsen av tidigare brottslighet i andra fall än vad som anges i 8 § ska särskilt beaktas

1. tiden mellan det tidigare avgörandet och den nya brottsligheten,
2. huruvida den tidigare och den nya brottsligheten är likartad, och
3. om brottsligheten i båda fallen är allvarlig eller om den nya brottsligheten är mer allvarlig än den tidigare brottsligheten.

Även om den tilltalades tidigare brottslighet utgör skäl mot villkorligt fängelse, ska rätten besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt, om den tidigare brottsligheten kan beaktas tillräckligt ge-

nom valet av eller ingripandegraden i den sanktion enligt 27 kap. 2-7 §§ som det villkorliga fängelsestraffet förenas med. Rätten får därvid bestämma att en övervaknings- och kontrollsanktion ska pågå under längre tid än vad som motsvarar det villkorliga fängelsestraffets längd, dock inte mer än ett år. På samma sätt får rätten besluta att en hemarrest ska pågå under längre tid än vad som motsvarar två tredjedelar av det villkorliga fängelsestraffets längd, dock inte mer än åtta månader.

10 § Som särskilt skäl för villkorligt fängelse i fall som avses i 8 och 9 §§ ska beaktas om det villkorliga fängelsestraffet kan förenas med kontraktsvård.

Hinder mot villkorligt fängelse

11 § Om det inte finns förutsättningar att förena ett villkorligt fängelsestraff med en sanktion enligt 27 kap. 2-7 §§ som är tillräckligt ingripande med hänsyn till det utmätta fängelsestraffets längd och den tilltalades tidigare brottslighet, får rätten inte besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt.

Beaktande av personliga förhållanden m.m.

12 § Även om det finns hinder mot villkorligt fängelse på grund av tidigare brottslighet eller omständigheter som anges i 11 §, får rätten besluta att fängelsestraffet ska vara villkorligt om verkställighet av ett fängelsestraff i kriminalvårdsanstalt på grund av den tilltalades personliga förhållanden eller andra tungt vägande skäl framstår som uppenbar oskäligt.

32 kap. Om ungdomspåföljder

Allmänna förutsättningar för att döma till en ungdomspåföljd

1 § Har någon begått brott innan han eller hon fyllt arton år ska påföljden, om inte annat sägs i detta kapitel, bestämmas till en ungdomspåföljd eller till böter.

Om den tilltalade vid tidpunkten för domen är över arton år och det skulle vara olämpligt att bestämma påföljden till en ungdomspåföljd, ska påföljden i stället bestämmas enligt vad som följer av 30 och 31 kap. Rätten får avstå från att besluta att ett fängelsestraff ska vara villkorligt endast om det finns synnerliga skäl.

Även den som begått brott efter att ha fyllt arton men inte tjuugoett år får dömas till ungdomsvård om det finns särskilda skäl.

Varningsstraff

2 § Rätten får döma till *varningsstraff* om det inte med hänsyn till brottslighetens straffvärde är påkallat med en mer ingripande påföljd än dagsböter.

Vid bedömningen av om varningsstraff är tillräckligt ingripande ska särskilt beaktas om den unge tidigare gjort sig skyldig till brott.

Ungdomsvård

3 § Rätten får döma till *ungdomsvård* om den unge har ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga och sådan vård eller åtgärd kan beredas den unge. Vården och åtgärderna ska syfta till att motverka att den unge utvecklas ogynnsamt.

Ungdomsvård får dömas ut endast om socialtjänstens planerade åtgärder, i förekommande fall i förening med ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga eller böter, är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet.

4 § Ska åtgärder enligt 3 § andra stycket vidtas med stöd av socialtjänstlagen, ska rätten meddela föreskrift om att den unge ska följa det ungdomskontrakt som upprättats av socialnämnden, om inte annat följer av sista stycket. Innehållet i kontraktet ska framgå av domen.

Ska åtgärderna vidtas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, ska den vårdplan som upprättats av socialnämnden fogas till domen.

Ungdomsvård får dömas ut endast om arten, omfattningen och varaktigheten av åtgärderna i tillräcklig omfattning framgår av ungdomskontraktet eller vårdplanen.

Har de åtgärder som följer av ungdomskontraktet eller vårdplanen redan fullgjorts får rätten förordna att påföljden ska anses verkställd.

5 § Om skada på egendom har uppkommit genom brottet och det bedöms vara ägnat att främja den unges anpassning i samhället, får rätten, i samband med att den dömer till ungdomsvård, föreskriva att den unge på tid och sätt som anges i domen ska biträda den skadelidande med visst arbete, som syftar till att avhjälpa eller begränsa skadan eller som annars i belysning av brottets och skadans art framstår som lämpligt. Sådan föreskrift får meddelas endast med den skadelidandes samtycke.

Ungdomstjänst

6 § Rätten får döma till *ungdomstjänst* om det inte finns skäl att döma till ungdomsvård och ungdomstjänst är lämplig med hänsyn till den unges person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska åläggas att utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst tjugo och högst ett-hundrafemtio timmar.

Rätten får döma till ungdomstjänst om påföljden är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Kontaktskyldighet för unga

7 § Rätten får döma till *kontaktskyldighet för unga* lägst två och högst sex månader om det inte finns förutsättningar att döma till ungdomsvård eller ungdomstjänst.

Rätten får döma till kontaktskyldighet för unga om påföljden är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. I valet mellan kontaktskyldig-

het för unga och böter ska kontaktskyldighet för unga väljas om den påföljden inte är alltför ingripande.

Bestämmelser om verkställighet finns i socialtjänstlagen (2001:453).

Ungdomsvård med förstärkningspåföljd

8 § Om det behövs med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller den unges tidigare brottslighet, får rätten förena ungdomsvård med

1. ungdomstjänst,
2. kontaktskyldighet för unga eller
3. dagsböter, högst tvåhundra, oavsett om böter har föreskrivits för brottet eller inte.

I valet mellan ungdomstjänst och böter ska ungdomstjänst väljas om den påföljden inte är alltför ingripande. Om det inte finns förutsättningar enligt 6 § första stycket för ungdomstjänst ska i stället kontaktskyldighet för unga väljas.

Ungdomsövervakning

9 § Rätten får döma till *ungdomsövervakning* lägst sex månader och högst ett år om vare sig ungdomsvård, ungdomstjänst eller kontaktskyldighet för unga är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (20xx:xxx) om verkställighet av ungdomsövervakning.

Bristande verkställighet av ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga och ungdomsövervakning

10 § Om den dömde i väsentlig grad underlåter att göra vad som åligger honom eller henne enligt en föreskrift vid ungdomsvård om att han eller hon ska följa ett ungdomskontrakt eller enligt en dom på ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga eller ungdomsövervakning får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. I stället för att undanröja påföljden får dock rätten meddela den dömde en varning, om det är en tillräcklig åtgärd.

Om, av annat skäl än som anges i första stycket, den planerade vården eller de planerade åtgärderna enligt ett ungdomskontrakt

eller en vårdplan inte kommer till stånd eller vården eller åtgärderna kommit att i väsentlig grad avvika från vad som planerats i kontraktet eller vårdplanen, får rätten på talan av åklagare undanröja annan påföljd än böter som dömts ut för brottet och bestämma ny påföljd för detta. Detsamma gäller om, av annat skäl än som anges i första stycket, en dom på ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga eller ungdomsövervakning inte till väsentlig del kan fullgöras inom skälig tid.

Om mer än en påföljd undanröjs får rätten bestämma en gemensam påföljd för den samlade brottsligheten.

Om rätten beslutar om undanröjande enligt första eller andra stycket ska den, när den nya påföljden bestäms, ta skälig hänsyn till vad den dömden har undergått till följd av den undanröjda påföljden eller de undanröjda påföljderna och till böter som har dömts ut enligt 8 § första stycket 3.

Sluten ungdomsvård

11 § Rätten får döma till *sluten ungdomsvård* under viss tid om det finns synnerliga skäl med hänsyn till brottslighetens straffvärde eller den unges tidigare brottslighet. Om sluten ungdomsvård inte är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde får påföljden i stället bestämmas till fängelse enligt vad som följer av 30 och 31 kap.

Rätten får bestämma tiden för sluten ungdomsvård till lägst fjorton dagar och högst fyra år.

Bestämmelser om verkställighet finns i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

Ny påföljdsbestämning efter tidigare ungdomspåföljd

12 § Har den som dömts till en ungdomspåföljd enligt 3–9 eller 11 § begått annat brott innan påföljden helt har verkställts, ska rätten bestämma ny påföljd för den tillkommande brottsligheten.

13 § I den omfattning det följer av 14 eller 15 § får rätten i stället för att bestämma ny påföljd för den tillkommande brottsligheten

1. besluta att den tidigare utdömda påföljden ska avse också det andra brottet, eller

2. om den tidigare domen vunnit laga kraft, undanröja den tidigare utdömda påföljden och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten.

14 § Beslut enligt 13 § 1 får meddelas endast om det tillkommande brottet i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse eller det annars finns särskilda skäl.

15 § Beslut enligt 13 § 2 får meddelas endast om det finns särskilda skäl och om dom meddelas innan påföljden helt har verkställts.

Annan påföljd än en ungdomspåföljd får dömas ut endast om den tidigare påföljden var sluten ungdomsvård.

När påföljden för den samlade brottsligheten bestäms ska rätten i skälig utsträckning ta hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den tidigare domen.

Ändrade förhållanden m.m.

16 § Har genom lagakraftvunnen dom beslutats, att ungdomspåföljd som dömts ut i tidigare mål ska avse ytterligare brott, och ändras den tidigare påföljden av högre rätt genom dom som vinner laga kraft, ska frågan om påföljd för den tillkommande brottsligheten efter anmälan av åklagare på nytt prövas i domstol.

Vad som sägs i 34 kap. 11 § första stycket andra punkten och andra stycket om fängelse ska tillämpas på motsvarande sätt beträffande sluten ungdomsvård.

33 kap. Om avräkning av anhållnings- och häktetid m.m.

1 § Upphävd.

2 § Upphävd.

3 § Upphävd.

4 § Upphävd.

5 § Bestämmelser om att frihetsberövande i vissa fall skall tillgodoräknas som tid för verkställighet av påföljd finns i lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. och i lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård.

6 § Om någon döms till fängelse på viss tid som inte är villkorligt eller till sluten ungdomsvård eller om rätten med tillämpning av 34 kap. 2 § 1 eller 32 kap. 13 § 1 beslutar att sådan påföljd ska avse ytterligare brott, och den dömda med anledning av misstanke om brott som prövats genom dom i målet har varit berövad friheten på sätt som enligt 19 a § första stycket lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. får tillgodoräknas som tid under vilken påföljden verkställts i anstalt eller vid ett särskilt ungdomshem, får rätten besluta att påföljden ska anses helt verkställd genom frihetsberövandet. En förutsättning för ett sådant beslut är att den tid som den utdömda påföljden överstiger frihetsberövandet med är ringa.

Om någon döms till böter, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga eller ungdomsövervakning och med anledning av misstanke om brott, som prövats genom dom i målet, har varit berövad friheten på sätt som enligt första stycket får tillgodoräknas som verkställighet av påföljd, får rätten besluta att påföljden ska anses helt eller delvis verkställd genom frihetsberövandet.

7 § Bestämmelserna om tillgodoräknande av tid för frihetsberövande som verkställighet av påföljd i 6 §, i 19 a § lagen (1974:202) om beräkning av strafftid m.m. och i 10 a § lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård skall tillämpas av rätten i fråga om frihetsberövande som ägt rum utom riket, om inte särskilda skäl talar mot detta.

8 § Vid prövning i högre rätt av ett överklagande angående utdömd påföljd får beslut i fråga som avses i 6 och 7 §§ ändras även om beslutet inte överklagats.

9 § Upphävd.

34 kap. Ny påföljdsbestämning efter tidigare dom på fängelse

Allmänna bestämmelser

1 § Har den som dömts till fängelse begått annat brott före domen (nyupptäckt brott) eller begår den dömde nytt brott efter domen men innan påföljden helt har verkställts eller annars upphört (nytt brott), ska rätten bestämma ny påföljd för den tillkommande brottsligheten.

2 § Om det finns särskilda skäl får rätten i stället för att bestämma ny påföljd för den tillkommande brottsligheten

1. om det är fråga om nyupptäckt brottslighet, besluta att det tidigare utdömda fängelsestraffet ska avse också det nyupptäckta brottet, eller

2. om den tidigare domen har vunnit laga kraft, undanröja det utdömda fängelsestraffet och döma till gemensam påföljd för den samlade brottsligheten.

3 § Beslut enligt 2 § 1 får meddelas endast om det nyupptäckta brottet i jämförelse med den brottslighet som omfattas av den tidigare domen med hänsyn till påföljden är utan nämnvärd betydelse.

Den tidigare påföljden är fängelse på viss tid som inte är villkorligt

4 § Beslut om undanröjande enligt 2 § 2 får endast meddelas om dom meddelas innan straffet helt har verkställts.

5 § Döms någon som villkorligt frigivits från fängelse till nytt fängelsestraff som inte är villkorligt, ska, om brottet har begåtts under prövotiden, den villkorligt medgivna friheten eller en del av denna förklaras förverkad om inte särskilda skäl talar mot det.

Som särskilda skäl för att inte förverka eller för att förverka endast en del av villkorligt medgiven frihet kan rätten beakta

1. om den nya brottsligheten i förhållande till den tidigare är av lindrig beskaffenhet,

2. om lång tid har förflutit mellan den tidigare domen och den nya brottsligheten, eller

3. om ett förverkande annars skulle framstå som oskäligt.

Beslutas inte förverkande enligt första stycket, får rätten besluta åtgärd som avses i 26 kap. 18 § eller förlänga prövotiden med högst ett år utöver den tid som följer av 26 kap. 10 §.

En åtgärd enligt tredje stycket får beslutas endast före prövotidens utgång. Förverkande får beslutas endast om fråga därom uppkommer i ett mål där den frigivne häktats eller fått del av åtal inom ett år från prövotidens utgång.

Den tidigare påföljden är villkorligt fängelse

6 § Beslut om undanröjande enligt 2 § 2 får inte meddelas.

7 § Om det döms ut ett fängelsestraff som inte är villkorligt för ett brott som har begåtts efter en tidigare dom till villkorligt fängelse men före prövotidens utgång och den tidigare brottsligheten inte kan anses tillräckligt beaktad genom att det döms ut ett fängelsestraff som inte är villkorligt för den nya brottsligheten, ska rätten besluta att det villkorliga fängelsestraffet ska verkställas i kriminalvårdsanstalt.

Beslut enligt första stycket får även meddelas om det med hänsyn till verkställigheten av det nya fängelsestraffet kan antas att den tilltalade inte inom föreskriven prövotid kommer att fullgöra en sanktion enligt 27 kap. 3–7 §§ som det villkorliga fängelsestraffet har förenats med.

Beslut enligt denna paragraf får meddelas endast om den tidigare domen har vunnit laga kraft.

8 § Om 7 § kan tillämpas beträffande flera tidigare utdömda villkorliga fängelsestraff, får rätten besluta att annat än det sist utdömda straffet ska verkställas i kriminalvårdsanstalt endast om det är uppenbart att den tidigare brottsligheten annars inte beaktas tillräckligt eller om det finns särskilda skäl.

9 § Om det döms ut ett nytt villkorligt fängelsestraff och det kan antas att den dömde inte inom föreskriven prövotid kommer att fullgöra en sanktion enligt 27 kap. 3–7 §§ som ett tidigare villkorligt fängelsestraff har förenats med, får rätten, om den tidigare domen har vunnit laga kraft, undanröja den tidigare beslutade sanktionen och besluta om en gemensam sanktion för båda straffen.

Beslut enligt första stycket får meddelas även om det pågår ett ärende om åtgärder enligt 27 kap. 9 eller 10 §.

Avräkning av tidigare verkställighet

10 § Vid beslut om förändring av en tidigare utdömd påföljd enligt 2 § 2, 7 § eller 9 §, ska rätten i skälig utsträckning ta hänsyn till vad den dömde har undergått till följd av den tidigare domen.

Ändrade förhållanden m.m.

11 § Har med tillämpning av 2 § 1 genom lagakraftvunnen dom beslutats, att fängelse som dömts ut i tidigare mål ska avse ytterligare brott, och ändras den tidigare påföljden av högre rätt genom dom som vinner laga kraft, ska frågan om påföljd för den tillkommande brottsligheten efter anmälan av åklagare på nytt prövas av domstol. Detsamma ska gälla, när påföljd bestämts med tillämpning av 29 kap. 1 a § och den tidigare påföljden ändras.

Visar det sig, när en dom på fängelse på viss tid som inte är villkorligt ska verkställas, att den dömde begått brottet före det att en påföljd som han eller hon dömts till för något annat brott har dömts ut, och framgår det inte av den senare domen att den först utdömda påföljden har beaktats, ska, sedan domarna vunnit laga kraft, domstol efter anmälan av åklagare med tillämpning av 29 kap. 1 a § bestämma vad den dömde ska undergå till följd av den sist meddelade domen.

12 § Uppkommer fråga om överlämnande eller utlämning till Sverige för verkställighet av dom, varigenom någon dömts till fängelse som gemensam påföljd för två eller flera brott, och kan överlämnande eller utlämning enligt den främmande statens lagstiftning inte ske för alla brotten, ska domstol, efter anmälan av åklagare, undanröja den gemensamt utdömda påföljden och döma till påföljd för den brottslighet, för vilken överlämnande eller utlämning kan äga rum.

Vad som föreskrivs i första stycket ska även gälla, då fråga uppkommer om att svensk brottmålsdom, som avser två eller flera brott, ska verkställas utomlands i enlighet med lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmåls-

dom eller lagen (1978:801) om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet, och hinder mot verkställighet föreligger enligt den främmande statens lagstiftning såvitt avser något eller några av brotten.

35 kap. Om bortfallande av påföljd

1 § Påföljd må ej ådömas, med mindre den misstänkte häktats eller erhållit del av åtal för brottet inom

1. två år, om å brottet ej kan följa svårare straff än fängelse i ett år,
2. fem år, om svåraste straffet är högre men icke över fängelse i två år,
3. tio år, om svåraste straffet är högre men icke över fängelse i åtta år,
4. femton år, om svåraste straffet är fängelse på viss tid över åtta år,
5. tjugofem år, om fängelse på livstid kan följa å brottet.

Innefattar en handling flera brott, må utan hinder av vad nu sagts påföljd ådömas för alla brotten, så länge påföljd kan ådömas för något av dem.

2 § Bestämmelserna i detta kapitel om bortfallande av påföljd gäller inte för

1. mord eller dråp enligt 3 kap. 1 eller 2 §,
2. folkrättsbrott enligt 22 kap. 6 § andra stycket,
3. folkmord enligt 1 § lagen (1964:169) om straff för folkmord,
4. terroristbrott enligt 3 § 1 eller 2 jämförd med 2 § lagen (2003:148) om straff för terroristbrott, eller
5. försök till brott som avses i 1, 3 eller 4.

Har någon begått brott som avses i första stycket innan han eller hon fyllt tjuugoett år, gäller dock bestämmelserna om bortfallande av påföljd i detta kapitel.

3 § Frigives häktad utan att hava erhållit del av åtal eller avvisas eller avskrivs mål mot någon sedan han fått del av åtal, skall i fråga om möjligheten att ådöma påföljd så anses som hade häktningen eller delgivningen ej skett.

4 § De i 1 § bestämda tiderna ska räknas från den dag brottet begicks. Om det förutsätts att en viss verkan av handlingen ska ha inträtt innan en påföljd får dömas ut, ska tiden räknas från den dag då sådan verkan inträdde.

Vid brott som avses i följande bestämmelser ska de i 1 § bestämda tiderna räknas från den dag målsäganden fyller eller skulle ha fyllt arton år:

1. 6 kap. 4–6 §§ och 8 § tredje stycket eller försök till sådana brott,

2. 6 kap. 1–3 och 12 §§ eller försök till sådana brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år,

3. 16 kap. 10 a § första och femte styckena eller försök till sådana brott, om brottet avser skildring av barn i pornografisk bild och en tillämpning av första stycket inte leder till att möjligheten att döma ut påföljd bortfaller senare,

4. 2 § lagen (1982:316) med förbud mot könsstympning av kvinnor eller försök till sådant brott, om brottet begåtts mot en person som inte fyllt arton år.

Vid bokföringsbrott som inte är ringa ska tiden räknas från den dag då den bokföringsskyldige har försatts i konkurs, fått eller erbjudit ackord eller inställt sina betalningar, om detta skett inom fem år från brottet. Om den bokföringsskyldige inom fem år från brottet blivit föremål för revision av Skatteverket, ska tiden räknas från den dag då revisionen beslutades.

5 § Upphävd.

6 § I intet fall må påföljd ådömas sedan från dag som i 4 § sägs har förflutit

1. fem år, om å brottet ej kan följa svårare straff än böter och tid för ådömande av påföljd för brottet bestämmes enligt 1 § 1,

2. femton år, om i annat fall än i 1 sägs å brottet ej kan följa fängelse över två år,

3. trettio år i övriga fall.

7 § Utdömda böter bortfaller när fem år förflutit från det att domen vann laga kraft. Detta gäller inte om den dömde vid utgången av den angivna tiden har delgetts en ansökan om böternas förvandling och denna ansökan inte har prövats slutligt. Förleder inte ansökningen att böterna förvandlas, bortfaller de när rättens slut-

liga beslut i målet vinner laga kraft. Om bortfallande av ålagt förvandlingsstraff föreskrivs särskilt.

Dör den dömd, bortfaller utdömda böter. Har under den dömdes livstid domen vunnit laga kraft och lös egendom tagits i mät eller satts i allmänt förvar, för betalning av böterna, ska dock böterna betalas av den egendomen.

Vad nu sagts om böter gäller även sådana böter som avses i 27 kap. 2 § och utdömt vite.

8 § Utdömt fängelse som inte är villkorligt bortfaller, om domen inte börjat verkställas innan tid som nedan sägs förflutit från det domen vann laga kraft:

1. fem år, om fängelse inte över ett år har dömts ut,
2. tio år, om fängelse på längre tid än ett år men inte över fyra år har dömts ut,
3. femton år, om fängelse på längre tid än fyra år men inte över åtta år har dömts ut,
4. tjugو år, om fängelse på viss tid över åtta år har dömts ut,
5. trettio år, om fängelse på livstid har dömts ut.

9 § Avbryts verkställighet av fängelse som har dömts ut på viss tid och som inte är villkorligt ska, vad som sägs i 8 § tillämpas på motsvarande sätt i fråga om den fortsatta verkställigheten. Därvid ska tiden beräknas med hänsyn till vad som återstår av det utdömda straffet. Tiden ska räknas från den dag avbrottet skedde eller, när villkorlig frigivning ägt rum men förklarats förverkad, från den dag beslutet därom vann laga kraft.

10 § Ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga, ungdomsövervakning och slutna ungdomsvård bortfaller, om domen inte börjat verkställas innan fem år förflutit från det att domen vann laga kraft.

Avbryts verkställigheten av dom på sådan påföljd som sägs i första stycket ska vad som sägs i första stycket tillämpas på motsvarande sätt i fråga om den fortsatta verkställigheten. Tiden ska räknas från dagen för avbrottet.

36 kap. Om förverkande

Förverkande av utbyte

1 § Utbyte av ett brott enligt denna balk ska förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller vad någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott, om mottagandet utgör brott enligt denna balk. I stället för det mottagna får dess värde förklaras förverkat.

Om inte annat är särskilt föreskrivet, ska bestämmelserna i första stycket också tillämpas i fråga om utbyte av ett brott och ersättning för kostnader i samband med ett brott enligt annan lag eller författning, om det för brottet är föreskrivet fängelse i mer än ett år.

1 a § Vid bedömningen av om det är uppenbart oskäligt att förklara utbyte av ett brott förverkat ska bland andra omständigheter beaktas om det finns anledning att anta att skadeståndsskyldighet i anledning av brottet kommer att åläggas eller annars bli fullgjord.

1 b § Döms någon för ett brott för vilket är föreskrivet fängelse i sex år eller mer och har brottet varit av beskaffenhet att kunna ge utbyte, ska även i annat fall än som avses i 1 § egendom förklaras förverkad, om det framstår som klart mera sannolikt att den utgör utbyte av brottslig verksamhet än att så inte är fallet. I stället för egendomen får dess värde förklaras förverkat.

Har brottet varit av beskaffenhet att kunna ge utbyte, gäller första stycket också om någon döms för

1. människohandel enligt 4 kap. 1 a § tredje stycket, koppleri, ocker som är grovt, olovlig befattning med falska pengar som är grovt, eller grovt dobbleri,

2. narkotikabrott enligt 1 § narkotikastrafflagen (1968:64) eller olovlig befattning med narkotikaprekursorer enligt 3 b § första stycket samma lag,

3. dopningsbrott enligt 3 § första stycket lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel,

4. narkotikasmuggling enligt 6 § första stycket lagen (2000:1225) om straff för smuggling, eller

5. människosmuggling enligt 20 kap. 8 § första stycket utlänningslagen (2005:716) eller organiserande av människosmuggling enligt 20 kap. 9 § första stycket samma lag.

Vad som sägs om förverkande i första och andra styckena gäller också om någon döms för försök, förberedelse eller stämpling till ett brott som avses där.

Förverkande enligt denna paragraf får inte beslutas om det är oskäligt.

1 c § Som utbyte av ett brott eller av brottslig verksamhet anses vid förverkande även egendom som har trätt i stället för utbyte, avkastning av utbyte samt avkastning av det som trätt i stället för utbyte.

Förverkande av hjälpmedel, m.m.

2 § Egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt denna balk får förklaras förverkad, om det behövs för att förebygga brott eller om det annars finns särskilda skäl. Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt denna balk, om brottet har fullbordats eller om förfarandet har utgjort ett straffbart försök eller en straffbar förberedelse eller stämpling.

Vad som har sagts i första stycket gäller även egendom som frambragts genom brott enligt denna balk, egendom vars användande utgör sådant brott samt egendom som någon annars tagit befattning med på ett sätt som utgör sådant brott.

I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Om inte annat är särskilt föreskrivet, skall bestämmelserna i första och tredje styckena också tillämpas i fråga om egendom som använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt annan lag eller författning, om det för brottet är föreskrivet fängelse i mer än ett år.

3 § Förverkande får även i annat fall än som avses i 2 § beslutas i fråga om föremål

1. som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning,

2. som är ägnade att användas som vapen vid brott mot liv eller hälsa och som har påträffats under omständigheter som gav anledning att befara att de skulle komma till sådan användning, eller

3. som är ägnade att användas som hjälpmedel vid brott som inefattar skada på egendom och som har påträffats under omstän-

digheter som gav uppenbar anledning att befara att de skulle komma till sådan användning.

4 § Har det till följd av ett brott som är begånget i utövningen av näringsverksamhet uppkommit ekonomiska fördelar för näringsidkaren, skall värdet därav förklaras förverkat även när det inte följer av 1 eller 2 § eller annars är särskilt föreskrivet.

Vad som har sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är oskäligt. Vid bedömningen av om så är förhållandet skall bland andra omständigheter beaktas om det finns anledning att anta att annan betalningsskyldighet som svarar mot de ekonomiska fördelarna av brottet kommer att åläggas näringsidkaren eller annars fullgöras av denne.

Kan bevisning om vad som skall förklaras förverkat inte alls eller endast med svårighet föras, får värdet uppskattas till ett belopp som är skäligt med hänsyn till omständigheterna.

Hos vem förverkande får ske, m.m.

5 § Förverkande till följd av brott av egendom eller dess värde enligt 1 och 2–4 §§ får, om inte annat har föreskrivits, ske hos

- a) gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet,
- b) den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var,
- c) den som genom brottet beretts vinning eller näringsidkare som avses i 4 §,
- d) den som efter brottet förvärvat egendomen genom bodelning eller på grund av arv eller testamente eller genom gåva eller som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med brottet.

Tillhörde egendomen vid brottet inte någon av dem som anges i första stycket a–c, får den inte förklaras förverkad. Egendom som enligt 1 c § ska anses som utbyte får dock förklaras förverkad om den egendom, som den förverkade egendomen trätt i stället för, vid brottet tillhörde någon av dem som anges i första stycket a–c.

5 a § Förverkande av utbyte av brottslig verksamhet enligt 1 b § får ske hos

1. gärningsmannen eller annan som medverkat till det brott som förverkandet grundas på,

2. den som förvärvat egendomen genom bodelning eller på grund av arv eller testamente eller genom gåva,

3. den som förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skäligen anledning att anta att egendomen har samband med brottslig verksamhet.

Bestämmelser om förfarandet vid en talan om förverkande hos den som avses i första stycket 2 eller 3 finns i lagen (2008:369) om förfarandet vid förverkande av utbyte av brottslig verksamhet i vissa fall.

5 b § Särskild rätt till egendom som förklaras förverkad består, om inte även den särskilda rätten förklaras förverkad.

Sådan rätt som har vunnits genom utmätning upphör, om egendomen förklaras förverkad, såvida det inte av särskild anledning förordnas att rätten ska bestå.

6 § I stället för förverkande äger rätten föreskriva åtgärd till förebyggande av missbruk.

Om företagsbot

7 § För brott som har begåtts i utövningen av näringsverksamhet skall, på yrkande av allmän åklagare, näringsidkaren åläggas företagsbot, om det för brottet är föreskrivet strängare straff än penningböter och

1. näringsidkaren inte har gjort vad som skäligen kunnat krävas för att förebygga brottsligheten, eller

2. brottet har begåtts av

a) en person i ledande ställning grundad på befogenhet att företräda näringsidkaren eller att fatta beslut på näringsidkarens vägnar, eller

b) en person som annars haft ett särskilt ansvar för tillsyn eller kontroll i verksamheten.

Första stycket gäller inte, om brottsligheten varit riktad mot näringsidkaren.

8 § Företagsbot skall fastställas till lägst fem tusen kronor och högst tio miljoner kronor

9 § När storleken av företagsbot bestäms, skall, med beaktande av straffskalan för brottet, särskild hänsyn tas till den skada eller fara som brottsligheten inneburit samt till brottslighetens omfattning och förhållande till näringsverksamheten.

Skälig hänsyn skall också tas till om näringsidkaren tidigare ålagts att betala företagsbot.

10 § Företagsbot får sättas lägre än vad som borde ha skett med tillämpning av 9 §,

1. om brottet medför annan betalningsskyldighet eller särskild rättsverkan för näringsidkaren och den samlade reaktionen på brottsligheten skulle bli oproportionerligt sträng,

2. om näringsidkaren efter förmåga försökt förebygga, avhjälpa eller begränsa de skadliga verkningarna av brottet,

3. om näringsidkaren frivilligt angett brottet, eller

4. om det annars finns särskilda skäl för jämkning.

Om det är särskilt påkallat med hänsyn till något förhållande som avses i första stycket får företagsbot efterges.

10 a § Om ett brott som kan föranleda talan om företagsbot

1. har begåtts av oaktsamhet, och

2. inte kan antas föranleda annan påföljd än böter

får brottet åtalas av åklagare endast om åtal är påkallat från allmän synpunkt.

Gemensamma bestämmelser

11 § Vad i lag eller författning är föreskrivet om särskild rättsverkan av att någon döms till straff ska gälla även då en påföljd enligt 32 kap. döms ut.

Vid tillämpningen av första stycket ska, om inte annat beslutas i domen, en påföljd enligt 32 kap. anses lika med fängelse. Därvid ska, om så beslutas, en påföljd enligt 32 kap. anses motsvara fängelse i minst sex månader.

12 § Förutsättes för förverkande av egendom eller annan särskild rättsverkan, som kan följa å brott, att någon dömts till påföljd, må rätten, om påföljd för brottet eftergives, i den mån omständigheterna föranleda därtill förordna, att sådan rättsverkan skall inträda.

13 § Har brott begåtts av någon som inte fyllt femton år eller som handlat under påverkan av en allvarlig psykisk störning får rätten besluta om förverkande av egendom eller om annan särskild rättsverkan, som kan följa på brottet, endast om och i den mån det med hänsyn till hans psykiska tillstånd, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan anses skäligt.

14 § Kan på grund av den brottsliges död eller av annan orsak påföljd ej längre ådömas, får egendom förklaras förverkad eller företagsbot åläggas på grund av brottet eller åtgärd föreskrivas till förebyggande av missbruk, endast om stämning i mål därom delgivits inom fem år från det brottet begicks. Talan får i sådant fall väckas av åklagare endast om det är påkallat ur allmän synpunkt.

I fall som nu sagts skall vad i 35 kap. 3 § stadgas äga motsvarande tillämpning.

15 § Beslut om förverkande eller om åtgärd till förebyggande av missbruk eller om företagsbot förfaller, i den mån verkställighet ej skett inom tio år från det beslutet vann laga kraft.

16 § Är i lag eller författning föreskrivet att förklaring skall meddelas om förverkande eller annan sådan särskild rättsverkan av brott, må detta likväl underlåtas, om denna rättsverkan är uppenbart oskälig.

17 § Förverkad egendom och företagsbot tillfaller staten, om ej annat är föreskrivet.

Har utbyte av brott som svarar mot

1. skada för enskild eller

2. medel som en enskild är berättigad att få tillbaka

förklarats förverkat hos någon, svarar staten i dennes ställe för ersättning åt den skadelidande eller ersättningsberättigade intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av beslutet om förverkande. Vid verkställighet av detta beslut har den hos vilken förverkandet skett rätt att räkna av vad han eller hon visar sig ha utgett som ersättning till den skadelidande eller ersättningsberättigade.

37 kap. Om nämnderna

1 § Regeringen bestämmer om landets indelning i verksamhetsområden för övervakningsnämnderna.

En övervakningsnämnd består av ordförande, vice ordförande och tre andra ledamöter, om inte regeringen förordnar att en viss nämnd skall ha flera ledamöter. Nämnden är beslutför med ordförande och två ledamöter. I brådskande fall och i ärenden av mindre vikt får ordföranden ensam besluta på nämndens vägnar. Ett sådant beslut skall anmälas vid nästa sammanträde med nämnden.

Regeringen äger förordna att övervakningsnämnd skall arbeta å avdelningar. Om sådan avdelning skall i tillämpliga delar gälla vad om nämnd är stadgat.

2 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer förordnar ordförande och vice ordförande i övervakningsnämnderna. Vice ordföranden tjänstgör vid förfall för ordföranden i dennes ställe. Vid förfall för både ordföranden och vice ordföranden förordnas tillfällig ersättare av Kriminalvården. Ordföranden, vice ordföranden och tillfällig ersättare skall vara lagfarna och ha erfarenhet av tjänstgöring som domare.

Övriga ledamöter utses genom val. För dessa väljs lika många ersättare. Val förrättas av kommunfullmäktige, om övervakningsnämndens verksamhetsområde omfattar endast en kommun, och annars av landstingsfullmäktige. Om det inom nämndens verksamhetsområde även finns en kommun som ej ingår i ett landsting, förrättas valet av landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige med den fördelning dem emellan som länsstyrelsen bestämmer efter befolkningstalen. Ingår flera län eller delar av län i övervakningsnämnds verksamhetsområde, fastställer regeringen efter samma grunder antalet ledamöter och ersättare för varje län eller del av län.

Landstingsfullmäktiges och kommunfullmäktiges val av ledamöter eller ersättare skall vara proportionellt, om det begärs av minst så många ledamöter i landstingsfullmäktige eller kommunfullmäktige som motsvarar den kvot, vilken erhålls om antalet närvarande ledamöter delas med det antal personer som valet avser, ökat med 1. Om kvoten är ett brutet tal, skall den avrundas till närmast högre hela tal. Om förfarandet vid sådant proportionellt val finns bestämmelser i lagen (1992:339) om proportionellt valsätt. Om ersättarna inte väljs proportionellt, skall vid valet även den ordning bestämmas, i vilken de skall kallas till tjänstgöring.

Ledamot och annan än tillfällig ersättare utses för fyra år. Om en ledamot som har utsetts vid proportionellt val avgår före tidens utgång, inträder en ersättare enligt den ordning mellan ersättarna som har bestämts vid valet. Avgår en ledamot eller ersättare som inte har utsetts vid proportionellt val, utses en ny ledamot eller ersättare för återstoden av tiden. Tillfällig ersättare förordnas för högst sex månader.

Då ledamot eller ersättare skall utses skall övervakningsnämnden göra anmälan därom till den som skall utse honom.

3 § Valbar till ledamot eller ersättare i en övervakningsnämnd är den som har rösträtt vid val av kommunfullmäktige och som är folkbokförd inom nämndens verksamhetsområde. Den som har en förvaltare enligt 11 kap. 7 § föräldrabalken får inte väljas till ledamot eller ersättare. Inte heller får en lagfaren domare, åklagare, polisman, kriminalvårdstjänsteman eller advokat eller den som annars har till yrke att föra andras talan inför rätta väljas till ledamot eller ersättare. Övervakningsnämnden prövar självmant den valdes behörighet.

Upphör en ledamot att vara valbar, är uppdraget förfallet.

4 § Upphävd.

5 § En ledamot och en ersättare i en övervakningsnämnd ska ha avlagt domared. För ledamot och ersättare ska samma jävsregler gälla som för domare. Bestämmelsen i 4 kap. 13 § 7 rättegångsbalken ska dock inte tillämpas.

I fråga om beslut av en övervakningsnämnd gäller i tillämpliga delar vad som är föreskrivet om omröstning i brottmål i överrätt.

6 § Om den dömde begär det, har han eller hon rätt att höras muntligen i ett ärende hos en övervakningsnämnd.

7 § Den som har dömts till fängelse får begära prövning av Kriminalvårdens beslut enligt 26 kap. 11 §, 12 § andra meningen eller 13 § andra meningen hos den övervakningsnämnd inom vars verksamhetsområde det frivårdskontor där den övervakade är inskriven är beläget. Nämnden får också självmant ta upp ett sådant beslut till omprövning eller själv meddela ett sådant beslut. Kriminalvården kan överlämna ett ärende enligt nämnda bestämmelser till nämnden för avgörande.

8 § Upphävd.

9 § I ärende angående förverkande av villkorligt medgiven frihet enligt 26 kap. skall offentligt biträde förordnas för den som åtgärden avser, om det inte måste antas att behov av biträde saknas.

10 § Kriminalvårdens och övervakningsnämndens beslut som avses i 7 och 11 §§ gäller omedelbart, om inte något annat beslutas.

11 § Beslut av en övervakningsnämnd i frågor som avses i 26 kap. 11, 15, 18, 19 och 22 §§ samt 27 kap. 8, 9 och 13 §§ får överklagas till tingsrätten i den ort där övervakningsnämnden är belägen. Om beslutet rör frågor som avses i 27 kap. 8, 9 och 13 §§ får det överklagas av Kriminalvården. Överklagandet ska ges in till övervakningsnämnden. Klagotiden räknas från den dag då den klagande fick del av beslutet. Vid överklagande gäller lagen (1996:242) om domstolsärenden. Övervakningsnämnden ska dock inte vara part i domstolen.

Beslut enligt denna balk av en övervakningsnämnd i andra frågor än som avses i första stycket får inte överklagas.

38 kap. Rättegångsbestämmelser m.m.

1 § Den som har dömts till villkorligt fängelse får före överklagandetidens utgång lämna förklaring, att han eller hon är nöjd med domen när det gäller den utdömda påföljden. En sådan förklaring ska avse såväl det villkorliga fängelsestraffet i sig som de sanktioner enligt 27 kap. 2–7 §§ som det har förenats med. Förklaringen avges i den ordning som anges i 1 kap. 4 § lagen (20xx:xxx) om villkorligt fängelse.

En förklaring som lämnats i föreskriven ordning får inte tas tillbaka. Har den dömd överklagat domen, ska hans eller hennes talan när det gäller påföljden för brottet anses återkallad genom förklaringen.

Angående nöjdförklaring i fråga om dom på fängelse som inte är villkorligt, dom på sluten ungdomsvård och dom på ungdomsövervakning är särskilt stadgat.

2 § Upphävd.

2 a § Har vid påföljdsbestämningen enligt vad som framgår av domen särskilt beaktats huruvida den tilltalade till följd av brottet kan komma att drabbas av avskedande eller uppsägning från arbetsanställning och har det antagande som i detta hänseende legat till grund för domen visat sig felaktigt, får den rätt som först dömt i målet efter ansökan av åklagaren eller den dömda undanröja den utdömda påföljden och döma till ny påföljd för brottet. Detta gäller dock endast om den tidigare utdömda påföljden inte har till fullo verkställts. Görs en sådan ansökan, får rätten besluta att den tidigare utdömda påföljden tills vidare inte får verkställas.

Är den tidigare påföljden villkorligt fängelse och bestäms den nya påföljden till fängelse som inte är villkorligt, ska vid straffets bestämmande skälig hänsyn tas till vad den dömda undergått till följd av det villkorliga fängelsestraffet. Härvid får dömas till fängelse på kortare tid än vad som är föreskrivet för brottet. Undanröjs ett fängelsestraff som inte är villkorligt eller sluten ungdomsvård och dömer rätten till ny påföljd av samma slag, ska den tid under vilken den tidigare påföljden verkställts anses som verkställighet av den nya påföljden. Rätten ska i beslutet ange den redan verkställda tiden.

3 § Fråga om åtgärd enligt 27 kap. 10 § tas upp av rätten i den ort där den övervakningsnämnd som har att pröva frågor enligt 27 kap. 9 § är belägen.

Fråga om åtgärd enligt 27 kap. 11 § tas upp av den rätt som först avgjort det mål där det villkorliga fängelsestraffet dömts ut.

Fråga om åtgärd enligt 32 kap. 10 § tas upp av den rätt som först avgjort det mål där ungdomsvård, ungdomstjänst, kontaktskyldighet för unga eller ungdomsövervakning dömts ut.

Mål som avses i denna paragraf får också tas upp av en domstol, där brottmål mot den dömda är anhängigt eller där mål om åtgärd mot den dömda enligt 32 kap. 10 § redan tagits upp, eller av rätten i den ort, där den dömda mera varaktigt uppehåller sig, om rätten med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt.

4 § Anmälan enligt 32 kap. 16 § eller 34 kap. 11 § görs hos första domstol i något av målen.

Anmälan enligt 34 kap. 12 § görs hos den rätt som först dömt i målet.

5 § Talan som avses i 27 kap. 10 eller 11 § ska anses anhängiggjord, då ansökan om målets upptagande delgavs den dömde.

6 § Nämndemän ska delta när en tingsrätt avgör en fråga, som avses i 2 eller 2 a § eller i 27 kap. 10 eller 11 §, 32 kap. 10 § eller 34 kap. 11 § andra stycket eller 12 §. Detsamma ska gälla i fråga om undanröjande av påföljd enligt 34 kap. 2 § 2 och förverkande av villkorligt medgiven frihet eller annan åtgärd enligt 34 kap. 5 § eller 34 kap. 7 § första eller andra stycket.

Vid avgörande av en fråga som avses i 27 kap. 13 § är en tingsrätt domför med en lagfaren domare.

7 § Upphävd.

8 § I mål om åtgärd enligt 2 eller 2 a § eller 27 kap. 10 eller 11 §, 32 kap. 10 § eller 34 kap. 11 § andra stycket ska tingsrätten ge den dömde tillfälle att yttra sig. Begär den dömde att bli hörd muntligen, ska han eller hon ges tillfälle till det. I mål om åtgärd enligt 34 kap. 12 § ska den dömde ges tillfälle att yttra sig, om det är möjligt. Rättens avgörande av saken sker genom beslut.

En åtgärd enligt 27 kap. 13 § får beslutas utan att den dömde ges tillfälle att yttra sig.

9 § Rättens beslut om åtgärd enligt 27 kap. 10, 11 eller 13 § eller 34 kap. 11 § andra stycket eller 12 § gäller omedelbart, om inte något annat förordnas. Detsamma gäller avgöranden enligt 27 kap. 10 eller 11 § om provotid eller byte av sanktion eller 34 kap. 5 § angående föreskrifter, övervakning eller provotid.

10 § Varning som beslutats av domstol eller övervakningsnämnd skall utan dröjsmål meddelas den dömde personligen. Kan varningen ej meddelas i samband med beslutet, må det överlämnas åt annan domstol eller övervakningsnämnd att meddela den.

11 § Upphävd.

12 § Polismyndigheten ska lämna domstolar, övervakningsnämnder och Kriminalvården handräckning för den dömdes inställelse i mål eller ärende enligt denna balk eller för hans eller hennes omhändertagande enligt 26 kap. 22 § eller 27 kap. 7 § fjärde stycket eller 13 §.

13 § Kriminalvårdens beslut enligt denna balk kan inte överklagas annat än i de fall det är särskilt föreskrivet.

14 § Kriminalvårdens beslut om uppskjuten villkorlig frigivning enligt 26 kap. 6 och 7 §§ samt om avvisning enligt 38 kap. 17 § andra meningen får överklagas hos allmän förvaltningsdomstol.

Prövningstillstånd krävs vid överklagande till kammarrätten.

15 § Beslut som avses i 14 § får inte överklagas innan beslutet har omprövats av Kriminalvården. En sådan omprövning får begäras av den som beslutet angår om det har gått honom eller henne emot. Ett överklagande av ett beslut som inte har omprövats skall anses som en begäran om omprövning.

Vid omprövning enligt denna paragraf får beslutet inte ändras till den enskildes nackdel.

16 § En begäran om omprövning skall vara skriftlig och ha kommit in till Kriminalvården inom tre veckor från den dag då den enskilde fick del av beslutet. I begäran om omprövning skall den enskilde ange vilket beslut som avses och vilken ändring i beslutet som han eller hon begär.

17 § Kriminalvården prövar om skrivelsen med begäran om omprövning har kommit in i rätt tid. Om skrivelsen har kommit in för sent skall den avvisas, om inte förseningen beror på att myndigheten lämnat den enskilde felaktig underrättelse om hur man begär omprövning.

18 § Beslut som avses i 14 § överklagas till den förvaltningsrätt inom vars domkrets den kriminalvårdsanstalt är belägen där den enskilde var inskriven när det första beslutet i ärendet fattades.

19 § Mål om uppskjuten villkorlig frigivning enligt 26 kap. 6 och 7 §§ samt om åtgärder enligt 27 kap. 9 § första stycket 2 och 3, 10 § och 11 § ska handläggas skyndsamt av domstolen.

20 § Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om ersättning från staten för skador som har orsakats av den dömda vid sådant oavlönat arbete som avses i 27 kap. 3 § samt 32 kap. 6 § eller 8 § första stycket 1.

Ordningen i några andra europeiska länder

1 Inledning

I denna bilaga redogörs för påföljdernas innehåll och förutsättningarna för val av respektive påföljd i de nordiska länderna, Tyskland, England och Nederländerna. Redogörelsen omfattar inte särskilda bestämmelser för psykiskt störda lagöverträdare.

Uppgifterna är hämtade dels från de olika ländernas lagstiftning och förarbeten, dels från information som utredningen har inhämtat från ländernas justitiedepartement, verkställande myndigheter och domstolar.

2 Finland

Den finska strafflagen (19.12.1889/39) trädde i kraft 1894 men har därefter fortlöpande ändrats.

I januari 2010 tillsatte Justitieministeriet en kommission, samhällspåföljdskommissionen, med uppgift att se över de s.k. samhällspåföljderna. Kommissionen hade i uppdrag att undersöka hur samhällspåföljderna fungerar, att tydligt definiera deras innehåll och syfte, att utreda förutsättningarna för att utveckla samhällspåföljderna, att kartlägga nya typer av samhällspåföljder samt att bereda en totalreform av lagstiftningen angående samhällspåföljder. Kommissionen redovisade sitt uppdrag till Justitieministeriet senast i mars 2012. En sammanfattning av förslagen finns i avsnitt 2.3 nedan.

2.1 Påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare

I Finland är de allmänna straffarterna ordningsbot, böter, villkorligt fängelse, samhällstjänst och ovillkorligt fängelse. Utöver de allmänna straffarterna finns ungdomsstraff, som är en särskild påföljd för brott som någon har begått före det att han eller hon fyllt 18 år. Vidare finns särskilda straff för tjänstemän (varning och avsättning) samt vissa disciplinstraff för krigsmän. Villkorligt fängelse, ungdomsstraff, samhällstjänst och villkorlig frigivning från ovillkorligt fängelse med övervakning brukar inordnas under samlingsbegreppet samhällspåföljder.

2.1.1 Ordningsbot

Ordningsbot är ett till beloppet fast bötesstraff om högst 200 euro som föreläggs av polisman eller annan tjänsteman som utför i lag föreskriven övervakning. Straffet betraktas som lindrigare än böter och kan inte förvandlas till fängelse.

Ordningsbot kan användas som påföljd för vissa särskilt angivna brott, bl.a. trafikbrott av mindre allvarlig karaktär, för vilka det strängaste föreskrivna straffet är böter eller fängelse i högst sex månader.

2.1.2 Böter

Böter döms ut i dagsböter. Antalet dagsböter bestäms till lägst en och högst 120. Om den tilltalade döms för flera brott får högst 240 dagsböter dömas ut.

Dagsboten ska fastställas till ett belopp som kan anses skäligt i förhållande till den bötfälldes betalningsförmåga. I strafflagen anges att ett skäligt dagsbotsbelopp normalt motsvarar en sextiondel av den bötfälldes genomsnittliga månadsinkomst, efter avdrag för skatt och andra avgifter samt ett fast baskonsumtionsavdrag. Dagsbotsbeloppet kan sänkas om den dömde har försörjnings-skyldighet.

Utdömda böter ska betalas in till Rättsregistercentralen. Rättsregistercentralen kan bevilja den bötfällda uppskov med betalningen i högst ett år. Betalning ska då ske enligt en betalningsplan. Om bötesbeloppet inte betalas och inte heller kan drivas in genom utsökning, kan det förvandlas till fängelse. Vid förvandling ska tre

obetalda dagsböter motsvara en dags fängelse. Förvandlingsstraffets längd ska dock vara minst fyra och högst 60 dagar. Domstolen kan avstå från att förvandla bötesstraffet om brottet bedöms som ringa, om den bötfällda har begått brottet innan han eller hon fyllt 18 år eller om ett förvandlingsstraff anses oskäligt eller icke ändamålsenligt med hänsyn till den bötfälldes personliga förhållanden, de övriga följder som brottet har inneburit för honom eller henne, social- och hälsovårdsväsendets åtgärder eller andra omständigheter.

2.1.3 Fängelse

Allmänt

Fängelse kan dömas ut på viss tid, minst 14 dagar och högst tolv år, eller på livstid. Om det bestäms ett gemensamt straff för flera brott får det tidsbestämda fängelsestraffet uppgå till högst 15 år. För brott som någon har begått innan han eller hon fyllde 18 år får inte dömas till ovillkorligt fängelse, om det inte finns vägande skäl.

Villkorligt fängelse innebörd och förutsättningar

Ett fängelsestraff som uppgår till högst två år kan förklaras villkorligt, om det inte med hänsyn till brottets allvar, gärningsmannens skuld så som den framgår av brottet eller gärningsmannens tidigare brottslighet krävs ett ovillkorligt fängelsestraff. Villkorligt fängelse innebär att verkställigheten av straffet skjuts upp under en prøvotid om minst ett och högst tre år. Villkorligheten består i att den dömde ska avhålla sig från fortsatt brottslighet under prøvotiden. Övrig misskötsamhet kan som regel inte leda till verkställighet av straffet. Om det inte fattas något beslut om att det villkorliga fängelsestraffet ska verkställas förfaller straffet vid prøvotidens utgång. Under 2008 förklarades omkring två tredjedelar av alla fängelsestraff som dömdes ut villkorliga.

Regleringen i strafflagen innebär att det råder en presumtion för att förklara fängelsestraff som uppgår till högst två år villkorliga. I praxis kan dock presumtionen sägas vända vid ett år och sex månader, så att det vid strafftider därutöver och upp till och med två år krävs särskilda skäl för villkorligt fängelse.

Det finns inte några brott eller brottstyper för vilka villkorligt fängelse inte kan komma i fråga. I undantagsfall kan dock förstängångsförbrytare dömas till kortare ovillkorliga fängelsestraff med hänvisning till brottets allvar och gärningsmannens skuld. Exempel på brottslighet för vilket detta kan komma i fråga är grovt rattfylleri i kombination med dödsvållande där den tilltalade uppvisat en mycket hög alkoholkoncentration, vissa sexualbrott av allvarigare karaktär, vissa fall av grov misshandel och grov ekonomisk brottslighet. Även det förhållandet att den tilltalade döms för ett mycket stort antal brott kan motivera ett kortare ovillkorligt fängelsestraff trots att han eller hon tidigare är ostraffad. Enligt uppgifter som de finska myndigheterna har lämnat till utredningen hör dock särbehandling av nu beskrivet slag till ovanligheterna. Presumtionen för villkorligt fängelse är alltså mycket stark om fängelsestraffets längd understiger ett år och sex månader och den tilltalade inte tidigare dömts till brott på fängelsenivå.

Tidigare brottslighet tillmäts betydelse vid bedömningen av om ett fängelsestraff kan förklaras villkorligt främst om den nya brottsligheten är begången under prövotiden för ett tidigare villkorligt fängelsestraff. Av betydelse är också när under prövotiden den nya brottsligheten har begåtts och om denna är likartad den brottslighet som omfattats av det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet. Om återfallet har skett i början av prövotiden och det är fråga om återfall i likartad brottslighet döms det som regel ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Återfall i olikartad brottslighet som ägt rum i slutet av prövotiden leder vanligen till ett nytt villkorligt fängelsestraff. Vid ett andra, eller i vart fall tredje, återfall anses som regel villkorligt fängelse vara utslutet, åtminstone om återfallet skett under prövotiden för ett tidigare utdömt villkorligt fängelsestraff.

Villkorligt fängelse med böter

Om ett villkorligt fängelsestraff inte anses tillräckligt ingripande, kan det kombineras med böter. Under 2008 kombinerades drygt hälften av alla villkorliga fängelsestraff med böter. Den övervägande delen av dessa fall avsåg grovt rattfylleri. Andelen villkorliga fängelsestraff för grovt rattfylleri som kombinerades med böter var 95 procent, medan motsvarande siffra för övriga brottstyper varierade mellan fem och tio procent.

Villkorligt fängelse med samhällstjänst

Ett villkorligt fängelsestraff som överstiger ett år kan förenas med samhällstjänst i minst 20 och högst 90 timmar, om enbart villkorligt fängelse eller villkorligt fängelse med böter inte anses tillräckligt ingripande. Misskötsamhet av samhällstjänsten kan leda till att fängelsestraffet får verkställas i anstalt.

Villkorligt fängelse med övervakning

Som utvecklas närmare i avsnitt 2.3.2 nedan kan den som inte fyllt 21 år vid gärningstillfället dömas till villkorligt fängelse med övervakning. Såvitt avser vuxna lagöverträdare kan villkorligt fängelse inte förenas med övervakning.

Återfall i brott efter ett villkorligt fängelsestraff

Om den dömda återfaller i brott under prövotiden för ett villkorligt fängelsestraff och åtal väcks för det nya brottet inom ett år efter prövotidens utgång, kan domstolen bestämma att det villkorliga fängelsestraffet helt eller delvis ska verkställas (dvs. avtjänas i anstalt). En förutsättning för att det villkorliga fängelsestraffet ska gå i verkställighet är dock att det döms ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Domstolen bestämmer då ett gemensamt ovillkorligt fängelsestraff för båda brotten. Domstolen kan också besluta att det villkorliga fängelsestraffet ska verkställas delvis, varvid resterande del kvarstår som villkorligt fängelsestraff med samma prövotid som tidigare.

I praktiken är huvudregeln att det tidigare villkorliga fängelsestraffet kvarstår oförändrat, även om det döms ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten. Domstolen gör en helhetsbedömning, varvid man beaktar bl.a. om brottsligheten är likartad, brottslighetens allvar, hur många gånger den tilltalade tidigare dömts till villkorligt fängelse, tiden mellan brotten och den tilltalades ålder (om han eller hon var under 18 år när brottsligheten begicks). Slutligen görs en samlad skälighetsbedömning, vilken ofta leder till att det anses tillräckligt ingripande att döma ut ett ovillkorligt fängelsestraff för den nya brottsligheten.

2.1.4 Samhällstjänst

Som angetts ovan kan samhällstjänst användas som tilläggsstraff till villkorligt fängelse, om det villkorliga fängelsestraffet uppgår till ett år eller mer. Samhällstjänst i minst 20 och högst 200 timmar kan också dömas ut som fristående påföljd i stället för ett ovillkorligt fängelsestraff om högst åtta månader, om inte tidigare ovillkorliga fängelsestraff eller samhällstjänststraff eller andra vägande skäl anses utgöra hinder mot samhällstjänst. När samhällstjänst används som fristående påföljd anges i domen hur långt fängelsestraff som skulle ha dömts ut om fängelse hade valts som påföljd.

Verkställigheten av samhällstjänst regleras i lagen (12.12.1996/1055) om samhällstjänst. Högst 30 timmar av den utdömda samhällstjänsten kan verkställas genom att den dömda deltar i verksamhet som anordnats eller godkänts av Brottspåföljdsmyndigheten¹ och som syftar till att reducera riskerna för återfall i brott eller missbruksproblem samt att öka den dömdes förutsättningar att fullgöra samhällstjänsten. Andelen oavlönat arbete måste dock alltid vara minst hälften av det utdömda timantalet.

En förutsättning för samhällstjänst är att den tilltalade samtycker till påföljden och att han eller hon kan antas klara av den. Lämpligheten grundas på en av Brottspåföljdsmyndigheten utförd lämplighetsbedömning.

Om den dömda inte utför den utdömda samhällstjänsten eller på något annat sätt bryter mot villkoren för arbetet, ska Brottspåföljdsmyndigheten tilldela honom eller henne en muntlig eller skriftlig varning. Om överträdelsen är grov kan domstol på talan av åklagare förvandla samhällstjänsten till ovillkorligt fängelse i minst fyra dagar.

¹ Brottspåföljdsmyndigheten ansvarar för verkställigheten av samhällspåföljder och kan sägas för finsk del motsvara den svenska Kriminalvården.

2.1.5 Övervakningsstraff

Påföljden övervakningsstraff infördes den 1 november 2011.

Övervakningsstraff avtjänas i bostaden och övervakas elektroniskt med hjälp av teknisk utrustning, och motsvarar därmed närmast den svenska möjligheten att verkställa kortare fängelsestraff i bostaden genom intensivövervakning med elektronisk kontroll. Under verkställigheten ska den dömda delta i övervakarsamtal, utföra arbete eller delta i utbildning, rehabilitering och programverksamhet eller motsvarande i minst tio och högst 40 timmar per vecka.

Övervakningsstraff ska dömas ut i stället för ett ovillkorligt fängelsestraff om högst åtta månader, om det saknas förutsättningar att bestämma påföljden till samhällstjänst. Ytterligare förutsättningar för övervakningsstraff är att tidigare utdömda övervakningsstraff eller ovillkorliga fängelsestraff eller det aktuella brottets art inte anses utgöra hinder mot övervakningsstraff och att ett övervakningsstraff anses motiverat för att upprätthålla eller främja den tilltalades sociala färdigheter. Vidare ska den tilltalade och myndiga personer som bor i samma bostad som honom eller henne ha samtyckt till övervakningen. Den tilltalade ska också kunna antas klara av att verkställa övervakningsstraffet i bostaden.

Övervakningsstraffets längd ska motsvara det ovillkorliga fängelsestraff som annars hade dömts ut. Den dömda ska dock frigges villkorligt från straffet på samma sätt som efter ett ovillkorligt fängelsestraff, dvs. efter en tredjedel av, halva eller två tredjedelar av strafftiden.

Domstolens val av övervakningsstraff som påföljd ska grunda sig på ett yttrande från Brottspåföljdsmyndigheten. Om Brottspåföljdsmyndigheten anser att ett övervakningsstraff är motiverat, eller om åklagaren eller domstolen särskilt begär det, ska yttrandet även innehålla en verkställighetsplan med uppgifter om den bostad i vilken övervakningen ska äga rum, det arbete eller den verksamhet och de övervakarsamtal som ska ingå i övervakningsstraffet samt i vilken omfattning den dömda ska ha rätt att vistas utanför bostaden till följd av arbete eller deltagande i verksamhet och vid vilka tidpunkter detta kommer att ske.

Om den dömda missköter verkställigheten ska han eller hon i första hand tilldelas en skriftlig varning av Brottspåföljdsmyndigheten. Myndigheten ska samtidigt underrätta den dömda om att underlåtelse att iakttä varningen leder till att ärendet förs till domstol,

vilket kan resultera i att övervakningsstraffet förvandlas till ovillkorligt fängelse.

Om den dömden inte påbörjar verkställigheten eller avbryter verkställigheten utan godtagbart skäl, om han eller hon återfaller i brott eller fortsätter att missköta verkställigheten trots att varning meddelats eller om han eller hon annars uppsåtligt eller grovt bryter mot de skyldigheter som ålagts honom genom övervakningsstraffet ska Brottspåföljdsmyndigheten vända sig till åklagare, som utan dröjsmål ska föra talan i domstol om omvandling av straffet till ovillkorligt fängelse. Brottspåföljdsmyndigheten kan tillfälligt avbryta verkställigheten under högst en månad, om den dömden misstänks ha brutit mot de skyldigheter som följer med övervakningsstraffet och saken inte kan utredas omedelbart.

Om domstolen gör bedömningen att den dömden uppsåtligt har brutit grovt mot villkoren för övervakningsstraffet, ska den del av straffet som inte verkställts omvandlas till ovillkorligt fängelse i minst fyra dagar. Övervakningsstraffet kan också omvandlas till ovillkorligt fängelse om den dömden återfaller i brott innan straffet är till fullo verkställt och döms till ovillkorligt fängelse för den nya brottsligheten.

2.2 Påföljdssystemet för unga lagöverträdare

2.2.1 Straffbarhet och särbehandling av unga lagöverträdare

Straffbarhetsåldern i Finland är 15 år. För lagöverträdare under 18 år tillämpas särskilda bestämmelser gällande handläggningen av brottmålet, påföljdsvalet och straffmätningen. Även gällande lagöverträdare i åldern 18–20 år finns det vissa särskilda bestämmelser, bland annat gällande möjligheten att förena villkorligt fängelse med övervakning.

2.2.2 Sanktioner för unga lagöverträdare

De påföljder som kan dömas ut för unga lagöverträdare är böter, villkorligt fängelse, ovillkorligt fängelse, samhällstjänst och ungdomsstraff. Ungdomsstraff kan endast dömas ut om den unge var under 18 år vid gärningstillfället. Om den unge var under 21 år vid gärningstillfället kan villkorligt fängelse förenas med varning.

Om den tilltalade var under 21 år vid gärningstillfället görs alltid en personundersökning, förutom i de fall brottet uppenbarligen föranleder böter. I personundersökningen utreds den unges livssituation och om det bör beslutas om övervakning. Dessutom görs en bedömning av vilken inverkan alternativa påföljder kan antas ha på den unges situation.

Ungdomsstraff

Den som har begått ett brott före 18 års ålder kan dömas till ungdomsstraff, om inte böter anses vara ett tillräckligt ingripande straff och inte vägande skäl kräver ett ovillkorligt fängelsestraff. En förutsättning för att döma till ungdomsstraff är att ett sådant straff är motiverat för att främja gärningsmannens möjligheter att anpassa sig i samhället och för att förhindra återfall i brott.

Ungdomsstraffets längd ska vara minst fyra månader och högst ett år, beroende på brottslighetens allvar. Under verkställigheten ställs den dömde under övervakning. Ungdomsstraffet innefattar övervakarsamtal, uppgifter och program som främjar den sociala funktionsförmågan samt stöd och handledning i samband med dessa. Om det inte anses uppenbart onödigt eller särskilt svårt att anordna ska ungdomsstraffet dessutom innefatta övervakad orientering i arbetslivet och utövande av arbete. Den dömde får förpliktas att delta i sammankomster som ingår i verkställigheten av ungdomsstraffet under högst åtta timmar per vecka.

Innan ungdomsstraff döms ut ska Brottspåföljdsmyndigheten göra upp en verkställighetsplan för straffet, som lämnas till domstolen. Med utgångspunkt i planen kan Brottspåföljdsmyndigheten sedan meddela de föreskrifter som behövs för verkställigheten. Den tjänsteman vid myndigheten som fungerar som övervakare för den dömde ska se till att verkställighetsplanen och eventuella föreskrifter som grundar sig på planen följs.

Om den dömde bryter mot verkställighetsplanen ska Brottspåföljdsmyndigheten ge honom eller henne en anmärkning. Om den dömde inte rättar sig efter anmärkningen eller annars allvarligt bryter mot villkoren i verkställighetsplanen ska han eller hon tilldelas en skriftlig varning. Om den dömde inte rättar sig efter varningen ska ärendet överföras till allmän åklagare, som i sin tur för saken till domstol. Domstolen kan då döma ut ett annat straff. Vid valet av nytt straff ska domstolen beakta den dömdes

ålder, hur stor del av ungdomsstraffet som har avtjänats, hur allvarlig överträdelsen har varit och brottslighetens karaktär. Ovillkorligt fängelse får dömas ut om endast en liten del av ungdomsstraffet har avtjänats och det även i övrigt finns särskilda skäl. I praktiken förekommer dock inte att ungdomsstraff förvandlas till ovillkorligt fängelse.

I jämförelse med villkorligt fängelse med övervakning är ungdomsstraffet mindre långvarigt men mer intensivt. Avsikten är att ungdomsstraff ska väljas som påföljd om risken för återfall i brott bedöms vara hög. I praktiken har emellertid ungdomsstraffet kommit till begränsad användning. Under 2008 dömdes endast tolv ungdomar mellan 15 och 17 år till ungdomsstraff, vilket kan jämföras med att drygt 300 ungdomar i samma ålder dömdes till villkorligt fängelse med övervakning.

Villkorligt fängelse med övervakning

Den som inte fyllt 21 år vid gärningstillfället kan dömas till villkorligt fängelse förenat med övervakning under ett år och tre månader, om detta anses motiverat för att främja gärningsmannens anpassning i samhället och för att förhindra återfall i brott.

Bedömningen av huruvida ett villkorligt fängelsestraff ska förenas med övervakning grundar sig på en av Brottspåföljdsmyndigheten utförd personutredning. Övervakning ska inte beslutas om den dömden inte är i behov av det stöd som övervakningen innebär eller om han eller hon redan är föremål för andra stödåtgärder som täcker behovet. År 2007 kombinerades ungefär hälften av de villkorliga fängelsestraff som dömdes ut för ungdomar mellan 15 och 17 år med övervakning. I åldersgruppen 18–20 år var andelen knappt 30 procent.

Bestämmelser om verkställighet av övervakning finns i lagen (634/2010) om övervakning av villkorligt fängelse. Innehållet och intensiteten i övervakningen avgörs av den unges behov. Avsikten är att övervakningen ska stödja den dömden i hans eller hennes strävan att ändra sig. Det närmare innehållet anges i en individuell övervakningsplan som upprättas av Brottspåföljdsmyndigheten så snart övervakningen inleds. Inledningsvis ska den unge träffa sin övervakare två gånger per månad. Efter en tid kan kontaktfrekvensen minska till en gång per vecka. Därutöver kan övervakningen innebära att den unge ska delta i programverksamhet eller annan mål-

inriktad verksamhet, såsom deltagande i olika samarbetsprojekt, gruppverksamheter och kurser. I övervakningen kan också involveras samarbete med anhöriga till den dömda och med olika myndigheter. Sammanträffandena med övervakaren och det övriga innehållet i övervakningen får uppta högst 12 timmar per månad, eller om det finns särskilda skäl högst 24 timmar per månad. Sedan övervakningen har pågått i minst sex månader kan Brottsförhållningsmyndigheten besluta att den ska upphöra, om det är uppenbart att fortsatt övervakning inte behövs.

Om den unge utan någon godtagbar anledning uteblir från ett möte med övervakaren, kan Brottsförhållningsmyndigheten besluta att han eller hon ska hämtas av polis till nästa möte. Misskötsamhet kan också leda till en muntlig eller skriftlig anmärkning från Brottsförhållningsmyndigheten. Om varken hämtning eller anmärkning innebär att den unge rättar sig, får Brottsförhållningsmyndigheten utdela en skriftlig varning. Vid upprepad misskötsamhet från den unges sida, kan domstol på talan av åklagare förlänga övervakningstiden med högst sex månader.

2.2.3 Frihetsberövande sanktioner för unga lagöverträdare

Det är en allmän princip att ovillkorliga fängelsestraff bör undvikas för lagöverträdare under 18 år. I strafflagen föreskrivs att lagöverträdare under 18 år inte får dömas till ovillkorligt fängelse om det inte finns vägande skäl. Det följer även av lagstiftningen att straffet ska bestämmas enligt en lindrigare skala om gärningen begicks innan den unge hade fyllt 18 år.

När personer som är under 18 år döms till ovillkorligt fängelse ska de placeras i sådana fängelser där de kan hållas åtskilda från vuxna intagna, om det inte skulle vara till den unges fördel att göra annorlunda.

2.3 Samhällsförhållningskommissionens förslag

Samhällsförhållningskommissionen föreslår i betänkandet Totalreformen av lagstiftningen som gäller samhällsförhållningar (12/2012), som lämnades till justitieministeriet i mars 2012, en samlad lag om samhällsförhållningar. Av lagen ska framgå de gemensamma dragen och olikheterna hos

de olika samhällspåföljderna samt det inbördes förhållandet mellan dem.

Därutöver föreslår kommissionen en särskild effektivt övervakad samhällstjänst för unga lagöverträdare. Enligt förslaget ska denna form av samhällstjänst kunna dömas ut för personer som är under 21 år som bedöms ha särskilt svårt att utföra samhällstjänst. Den övervakade samhällstjänsten ska innefatta striktare övervakning samt för unga riktade åtgärder och program som syftar till att främja deras sociala handlingsförmåga. Enligt förslaget ska påföljden innefatta övervakningsmöten samt åtgärder och program under högst 12–24 timmar per månad.

Kommissionen föreslår också ändrade bestämmelser om bötesförvandling. Enligt förslaget ska Brottspåföljdsmyndigheten kunna besluta att förvandlingsstraff för böter ska verkställas genom s.k. bötestjänst. Innehållet i bötestjänsten ska vara möten med övervakare och annan verksamhet som anordnas av Brottspåföljdsmyndigheten. Varje dag som den dömda deltar i sådan verksamhet ska motsvara en förvandlingsdag.

Kommissionen betonar särskilt vikten av uppmuntrande till en minskad droganvändning som en del av verkställigheten av samhällspåföljder. Man föreslår därför bl.a. att såväl samhällstjänst som den nya påföljden bötestjänst ska kunna verkställas genom att den dömda deltar i öppenvårdsrehabilitering för missbrukare

3 Norge

3.1 Inledning

I Norge har det under ett stort antal år pågått arbete med att ta fram en ny strafflag. Grundstommen till den nya lagen, Lov 2005-05-20 nr 28: Lov om straff (straffeloven), antogs i maj 2005. Efter ytterligare lagstiftningsarbete antogs i maj 2009 de sista ändringarna i och tilläggen till den nya lagen.² Lagen har ännu inte trätt i kraft och datum för ikraftträdande har inte offentliggjorts.

² Förarbeten till den nya straffeloven: Ot.prp. nr. 90 (2003–2004) Om lov om straff (straffeloven), Ot.prp. nr. 8 (2007–2008) om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 mv. (skjerpene og formildrende omstendigheter, folkemord, rikets selvstendighet, terrorhandlinger, ro, orden og sikkerhet, og offentlig myndighet), Ot.prp. nr. 22 (2008–2009) om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28 (siste delproposisjon – slutforing av spesiell del og tilpasning av annen lovgivning).

Följande redogörelse utgår huvudsakligen från den nya lagen. Redovisningen av praxis bygger dock på nu gällande lagstiftning. Såvitt avser valet av påföljd innebär inte den nya strafflagen några större förändringar i förhållande till vad som gäller i dag. Nuvarande praxis förväntas därför kunna tillmätas samma betydelse även när den nya lagen har trätt i kraft.

3.2 Allmänna utgångspunkter

I Norge styrs straffmätning och påföljdsval av tradition i stor utsträckning av domstolarna. Regleringen i strafflagen är inte särskilt utförlig, utan det är främst Høyesteretts vägledande avgöranden som styr valet av påföljd och fängelsestraffens längd. Preventionstankarna har stått, och står fortfarande, starka och Høyesteretts uttalanden såvitt avser valet av påföljd för olika brottstyper grundar sig som regel på allmänpreventiva överväganden.³ Detta synsätt har inte ändrats genom den nya strafflagen och synes inte heller ha ifrågasatts under lagstiftningsarbetet.

I förarbetena till den nya strafflagen anförs att strafflagstiftningens syfte är att motverka de handlingar som är kriminaliserade genom individualpreventiva och allmänpreventiva effekter samt genom upprätthållande av den "sociala ron".⁴ Det sistnämnda förklaras med att samhället genom att döma ut straff visar för den som har utsatts för brott att man reagerar och reagerar med tillräcklig styrka mot lagöverträdelsen. Vidare anses straffet medföra att befolkningen kan känna sig trygg och skyddad mot det beteende som bestraffats. Därutöver framhålls att offentlig reglering innebär begränsningar i den enskildes livsföring och att "belöningen" för att han eller hon tål dessa begränsningar är att den som bryter mot reglerna tillförs ett avsiktligt ont.

³ Som exempel kan nämnas Høyesteretts dom den 29 oktober 2009 i mål HR-2009-2057-A, där Høyesterett uttalar att det vid befattningstagande med och deltagande i spridning av totalt 300 gram amfetamin "fra allmennpreventive hensyn som utgangspunkt skal reageres med ubetinget fengselstraff". Motsvarande resonemang förs i rättsfallet Rt 2009-294, där Høyesterett uttalar att "Hensynet till allmennprevensjon må veie tungt når det dreier seg befatning med 90 gram heroin."

⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 78ff.

3.3 Påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare

I den nya strafflagen är påföljderna för vuxna lagöverträdare fängelse, förvaring, samhällstjänst, böter och rättighetstap.

Utöver straffen finns de straffrättsliga reaktionerna straffutmålningsutsettelse, straffutmålningsfrafall, överlämnande till psykiatrisk tvångsvård, överlämnande till tvångsvård för psykiskt utvecklingshämmande, förverkande, åtalsunderlåtelse, överlämnande till medling samt förlust av rätten att köra motordrivet fordon och förlust av rätten att utföra persontransporter mot vederlag.

3.3.1 Fängelse

Allmänt om fängelse

Fängelse döms ut på viss tid, minst 14 dagar och högst 21 år. För vissa brott, t.ex. terroristbrott och folkmord, kan maximistraffet dock förhöjas till 30 år. Endast sju brott har ett föreskrivet minimistraff på mer än 14 dagar.

Om den tilltalade var under 18 år vid tidpunkten för brottet krävs särskilda skäl för att döma till ovillkorligt fängelse. Fängelsestraffets längd får i så fall inte överstiga 15 år, om inte tillämplig straffbestämmelse föreskriver strängare straff.

Fängelse kan kombineras med böter eller rättighetstap.

Betinget fängelse

Om rätten dömer till fängelse kan den bestämma att verkställigheten av fängelsestraffet helt eller delvis ska skjutas upp under en prövotid, s.k. betinget fängelse. Prövotiden ska normalt vara två år. I särskilda fall, bl.a. vid återfall i brott, kan en längre prövotid beslutas, dock högst fem år.

Det finns inte någon övre gräns för hur långa fängelsestraff som kan förklaras villkorliga, men enligt uppgift från det norska justitiedepartementet är det ovanligt att verkställigheten skjuts upp om strafftiden överstiger två år.

Inte heller i övrigt anges förutsättningarna för betinget fängelse närmare i strafflagen, utan frågan har, med ett undantag, överlämnats helt till rättstillämpningen. Undantaget gäller rattfylleri, där det i vägtrafiklagen ges detaljerade bestämmelser om när

straffet ska vara betinget respektive ubetinget. I övrigt är det i stor utsträckning allmänpreventiva skäl som avgör domstolarnas val mellan betinget och ubetinget fängsel. Före 1981 angavs i strafflagen att verkställigheten av fängelsestraff kunde skjutas upp om varken hänsyn till allmän laglydnad eller önskemålet om att avhålla den dömda från att begå nya brott påkallade att straffet verkställdes. Trots att detta inte längre uttrycks i lagtexten anses alltså fortfarande allmänpreventiva skäl väga tungt vid valet mellan betinget och ubetinget fängsel.⁵ Vilka brott som är sådana att de av allmänpreventiva skäl bör föranleda ett ovillkorligt fängelsestraff avgörs huvudsakligen genom Høyesteretts praxis. I de fall där Høyesterett ännu inte har uttalat sig om möjligheten att skjuta upp verkställigheten jämför underrätterna med liknande brottstyper och ansluter sig till den bedömning som gjorts avseende dessa. När det gäller nykriminalisering är det numera inte ovanligt att lagstiftaren uttalar sig om huruvida brottet bör föranleda ovillkorligt fängelse.

Följande uppgifter har det norska justitiedepartementet lämnat till utredningen såvitt avser möjligheten till betinget fängsel för olika brottstyper:

- Vid våldsbrott som lett till kroppsskada är utgångspunkten att det ska dömas till ubetinget fängsel.
- För rattfylleri döms till ubetinget fängsel om alkoholhalten i den tilltalades blod uppgått till 1,3 promille eller mer.
- Hastighetsöverträdelse där den tilltalade har kört i 130 km/h eller mer inom 80-zon föranleder ubetinget fängsel.
- När det gäller värnpliktsbrott dömdes tidigare regelmässigt till ubetinget fängsel. Høyesterett har dock ändrat praxis, vilket innebär att betinget fängsel numera döms ut.
- För stöld och andra vinningsbrott förklaras straffet som regel betinget om det inte rör sig om stora belopp. När det gäller t.ex. förskingringsbrott leder förskingring av mindre än 70 000 kronor till betinget fängsel, medan högre belopp föranleder ubetinget fängsel. Om beloppet är 70 000 kronor eller strax däröver blir fängelsestraffets längd två-tre månader.

⁵ A.a. s. 480.

I det enskilda fallet tillmäts även den tilltalades person betydelse vid valet mellan betinget och ubetinget fängsel. Om den tilltalade är ung (under 18 år) döms ofta betinget fängsel ut även om brottet är förhållandevis allvarligt. Ytterligare skäl kan vara att den tilltalade är inne i en gynnsam personlig utveckling, som riskerar att försämrans vid ett ovillkorligt fängelsestraff, eller att det har förflutit lång tid mellan brott och dom.⁶

Det finns möjlighet att skjuta upp verkställigheten av delar av fängelsestraffet, s.k. delvis betinget fängsel. Denna möjlighet tillämpas främst när den tilltalade har gjort sig skyldig till flera brott av olika karaktär, där det anses finnas skäl att döma till betinget fängsel för något brott, men inte för andra. Om en person åtalas för rattfylleri och stöld kan alltså rätten döma till ubetinget fängsel för rattfylleriet och betinget fängsel för stölden. Detta sker genom att det döms ut ett gemensamt fängelsestraff och att verkställigheten av en del av detta straff skjuts upp. Det är också möjligt att döma till delvis betinget fängsel för ett enstaka brott, vilket inte är ovanligt vid t.ex. narkotikabrott.⁷

Vid betinget fängsel kan rätten fastställa villkor för prøvotiden. Det grundläggande villkoret, som alltid gäller, är att den dömda under prøvotiden ska avhålla sig från fortsatt brottslighet. Därutöver ska den tilltalade alltid åläggas att utge det skadestånd som målsäganden har rätt till och som den tilltalade anses ha förmåga att betala. Rätten kan också ålägga den tilltalade skyldighet att anmäla sig till polisen vid vissa bestämda tider. I övrigt kan det som särskilda villkor föreskrivas att den tilltalade ska:

- följa föreskrifter om bostad, uppehållsplats, arbete eller utbildning,
- undvika kontakt med särskilt angivna personer,
- tåla inskränkningar i rådigheten över sin inkomst och förmögenhet samt att uppfylla ekonomiska förpliktelser som t.ex. att betala underhållsbidrag,
- avstå från bruk av alkohol eller andra berusnings- eller bedövningsmedel,

⁶ Matningsdal och Bratholm, Straffeloven Kommentirutgave, 2 uppl., s. 445 ff.

⁷ A.a. s. 483.

- genomgå behandling för att motverka missbruk av alkohol eller andra berusnings- eller bedövningsmedel, om nödvändigt på institution,
- genomgå narkotikaprogram med domstolskontroll eller program mot rattfylleri (s.k. promilleprogram), under förutsättning att den tilltalade samtycker till detta,
- genomgå psykiatrisk behandling, om nödvändigt på institution,
- vistas i hem eller institution i upp till ett år,
- medverka vid medling och uppfylla eventuella avtal som ingås vid medlingsmötena, förutsatt att både offret och den tilltalade har samtyckt till medling, eller
- uppfylla andra villkor som rätten finner ändamålsenliga.

Förutsättningarna för de särskilda villkoren regleras inte i lag. I praxis är det dock den tilltalades behov i det enskilda fallet, som avgör vilka villkor som meddelas. Om den dömde inte har några missbruksproblem och det inte heller finns några andra skäl att besluta om särskilda villkor föreskrivs inte några sådana. Det innebär att ingripandenivån vid betinget fängsel kan vara olika beroende på den dömdes personliga förhållanden. Villkoren kan ändras och prövotiden förlängas om den dömdes förhållanden ger anledning till det.

Det s.k. promilleprogrammet är ett designat straff för rattfyllerister. För rattfylleri döms annars som regel till ubetinget fängsel i 21 dagar. Promilleprogrammet innebär att den dömde genomgår en åtta veckor lång kurs, där man träffas en gång per vecka i grupp och diskuterar frågor relaterade till brottsligheten. Därefter har den dömde möten med frivården var fjortonde dag under ett års tid.

Om den dömde allvarligt eller upprepat bryter mot villkoren kan rätten besluta att fängelsestraffet helt eller delvis ska verkställas i anstalt eller bestämma en ny prövotid och nya villkor. Vid återfall i brott under prövotiden kan rätten bestämma ett gemensamt straff för den samlade brottsligheten eller döma särskilt till påföljd för den nya brottsligheten. I sistnämnda fall kan rätten samtidigt förlänga prövotiden och ändra villkoren för den första domen. Ett gemensamt straff kan vara betinget, ubetinget eller delvis betinget.

Det finns inte något formellt hinder mot att döma till betinget fängsel vid upprepade tillfällen. Vid bedömningen av om betinget

fängsel ska kunna komma i fråga för den som tidigare har dömts för brott beaktas bl.a. tiden mellan brotten och om brotten är likartade. Det förekommer också att personer som dömts många gånger tidigare döms till betinget fängsel om den nya brottsligheten inte är särskilt allvarlig och rätten gör bedömningen att ett villkorligt straff skulle innebära större möjligheter att få den tilltalade att bryta sitt brottsliga beteende än vad en ny fängelsevistelse skulle ha. Betinget fängsel vid återfall i brott förekommer också om den tilltalade befinner sig i en rehabiliteringsfas som riskerar att brytas vid en anstaltsvistelse. Även rena billighetsskäl, som att den tilltalade har små barn som behöver tillsyn eller att verkställighet i fängelse kan hota familjens ekonomiska existens, kan utgöra skäl för betinget fängsel.⁸ I praxis utnyttjas möjligheten att meddela betinget fängsel vid upprepade tillfällen i förhållandevis stor utsträckning. I doktrinen anges att det särskilt för unga vinningsförbrytare kan bli fråga om både två och tre betingede domar.⁹

Elektronisk övervakning

Sedan den 1 september 2008 pågår i sex norska fylken försöksverksamhet med verkställighet av ovillkorliga fängelsestraff som uppgår till högst fyra månader genom elektronisk övervakning i bostaden. Systemet är uppbyggt på samma sätt som i Sverige, vilket innebär att domstolen dömer till fängelse och att Kriminalomsorgen (den norska motsvarigheten till Kriminalvården) på ansökan från den dömda avgör om straffet ska verkställas genom elektronisk övervakning.

3.3.2 Forvaring

Forvaring innebär intagning i anstalt på obestämd tid. Rätten fastställer en tidsram för straffet som inte bör överstiga 15 år och aldrig får överstiga 21 år. Om den tilltalade var under 18 år vid tidpunkten för brottet bör tidsramen inte överstiga tio år och den får aldrig överstiga 15 år. På talan av åklagare kan rätten förlänga tiden med högst fem år i taget.

⁸ A.a. s. 480 f.

⁹ A.a. s. 491.

Forvaring får användas som straff för våldsbrott, sexualbrott, frihetsberövande, mordbrand eller andra brott som innebär att annans liv, hälsa eller frihet kränks eller utsätts för fara, om ett fängelsestraff inte anses tillräckligt ingripande för att skydda människors liv, hälsa eller frihet. Ytterligare förutsättningar för att rätten ska kunna döma till forvaring är att brottet var av allvarlig art och det finns en närliggande risk för att den tilltalade på nytt kommer att begå ett allvarligt brott mot annans liv, hälsa eller frihet eller att den tilltalade har tidigare begått ett allvarligt brott mot annans liv, hälsa eller frihet som kan antas ha ett samband med det nya brottet och det finns en särskilt närliggande risk för återfall i allvarlig brottslighet mot annans liv, hälsa eller frihet.

3.3.3 Samfunnsstraff

Samfunnsstraff motsvarar i grunden den svenska samhällstjänsten. Det är ett självständigt straff som kan ersätta fängelsestraff som inte överstiger ett år om inte hänsyn till ”straffens formål” talar mot en reaktion i frihet. Det förutsätts att den tilltalade samtycker till straffet och har bostad i Norge.

Kravet på att ”straffens formål” inte får tala mot en reaktion i frihet innebär att samfunnsstraff som regel inte används för sådana brott som av allmänpreventiva skäl bör föranleda ubetinget fängelse, som t.ex. rattfylleribrott och våldsbrott. Enligt uppgift från det norska justitiedepartementet är det vanligaste användningsområdet för samfunnsstraff vinningskriminalitet och narkotikabrott. Høyesterett har i ett antal avgöranden slagit fast att samfunnsstraff kan användas även vid förhållandevis grova narkotikabrott, om det föreligger klara och starka rehabiliteringshänsyn eller andra speciella och tungt vägande skäl.¹⁰

Skälen för samfunnsstraff är ungefär desamma som skälen för betinget fängelse. Samfunnsstraffet anses dock ligga mellan betinget fängelse och ubetinget fängelse i ingripandegrad, och det har därmed kommit att användas som en ”mellanlösning”, särskilt i situationer där ubetinget fängelse anses kunna spoliära en rehabiliterings-situation för den dömda eller där den dömdes ungdom talar för ett

¹⁰ Rt 2005-1312, Rt 2006-1118, Rt 2007-950, Rt 2007-1244, Rt 2009-290, Rt 2009-294 och Rt 2009-1045 samt Høyesteretts dom den 29 oktober 2009 i mål HR-2009-2057-A.

icke frihetsberövande straff men betinget fängsel inte anses tillräckligt ingripande.¹¹

Samfunnsstraff fastställs av domstolen till mellan 30 och 420 timmar, i proportion till brottets allvar. I domen anges också vilket fängelsestraff som skulle ha dömts ut om rätten inte hade dömt till samfunnsstraff och den tid inom vilken straffet ska ha genomförts. Tiden ska normalt motsvara det alternativa fängelsestraffet.

Det närmare innehållet i samfunnsstraffet beslutas av Kriminalomsorgen. Till skillnad från den svenska samhällstjänsten kan samfunnsstraff förutom oavlönat arbete innefatta behandling eller rehabilitering. Innehållet anpassas efter den dömdes behov, men större delen av straffet bör bestå av att den dömda på något sätt ”betalar tillbaka” till samhället.

Om det finns särskilda skäl kan samfunnsstraff kombineras med fängelse i högst 60 dagar, böter eller rättighetstap. Rätten kan också föreskriva villkor om bl.a. missbruksbehandling och kontaktförbud.

Om den dömda återfaller i brott under genomförandetiden för samfunnsstraffet eller bryter mot villkoren för straffet, kan rätten besluta att hela eller delar av det alternativa fängelsestraffet ska verkställas i anstalt. Vid återfall i brott för åklagarmyndigheten ärendet till domstol, medan det vid brott mot villkoren är Kriminalomsorgen som för talan om att fängelsestraffet ska verkställas. Vid bestämmande av hur stor del av fängelsestraffet som ska verkställas ska domstolen ta hänsyn till det antal timmar samfunnsstraff som den dömda har genomfört. Vid återfall i brott kan rätten bestämma ett gemensamt straff för den samlade brottsligheten eller döma särskilt för den nya brottsligheten.

3.3.4 Böter

Böter förekommer endast i en form och innebär att ett bestämt bötesbelopp döms ut. När beloppet bestäms ska rätten beakta den tilltalades inkomst, förmögenhet, försörjningsskyldighet, skulder och andra omständigheter som påverkar hans eller hennes ekonomiska förmåga.

När böter döms ut ska rätten fastställa ett alternativt fängelsestraff mellan en och 120 dagar. Det alternativa fängelsestraffet faller bort när

¹¹ Matningsdal och Bratholm, Straffeloven – Kommentarrutgave, 2 uppl., s. 449.

bötesbeloppet betalas. Om en del av bötesbeloppet betalas sätts fängelsestraffet ned i proportion till det inbetalda beloppet.

Böter krävs in av Statens innkrevingscentral. Innkrevingscentralen kan medge att bötesbeloppet betalas i delposter. Om bötesbeloppet inte betalas får innkrevingscentralen besluta om löneavdrag och andra liknande åtgärder. Om bötesbeloppet trots detta inte täcks kan innkrevingscentralen ansöka om tvångsindrivning. I sista hand kan polisen besluta att straffet ska fullbordas genom att det alternativa fängelsestraffet verkställs.

Inom det norska justitiedepartementet övervägs om det bör införas en möjlighet att i stället för ett alternativt fängelsestraff föreskriva ett alternativt samfunnsstraff.

3.3.5 Rettighetstap

Rettighetstap kan innebära att den tilltalade förlorar en offentlig ställning eller rätten att utöva viss verksamhet eller aktivitet. Den som har begått en straffbar handling som visar att han eller hon är olämplig att inneha eller kan missbruka en ställning, verksamhet eller aktivitet kan fråntas ställningen eller rätten att utöva verksamheten eller aktiviteten. Han eller hon kan också fråntas rätten att i framtiden inneha en viss ställning eller att utöva en viss verksamhet eller aktivitet. Det kan också föreskrivas att utövandet av en verksamhet eller aktivitet endast får ske under bestämda villkor.

En annan form av rättighetstap är kontaktförbud. Kontaktförbud kan beslutas om det finns anledning att anta att den som förbudet riktas mot annars kommer att begå en straffbar handling mot en annan person, förfölja en annan person eller på annat sätt kränka annans frid. Kontaktförbudet kan innebära ett förbud att uppehålla sig i ett bestämt område eller att förfölja, besöka eller på annat sätt kontakta en annan person. Om det finns en överhängande risk för att den som förbudet riktas mot kommer att begå en straffbar handling mot en annan person kan han eller hon förbjudas att uppehålla sig i sitt eget hem. Förbud att kontakta vissa personer kan också föreskrivas som särskilt villkor vid betinget fängelse eller samfunnsstraff.

Rettighetstap av nu angivna slag bestäms på bestämd tid, högst fem år, eller, när särskilda skäl föreligger, på obestämd tid. Beslutet

kan omprövas tidigast efter tre år. Förbud mot att uppehålla sig i det egna hemmet får inte överstiga ett år.

Rettighetstap kan beslutas som en självständig straffrättslig reaktion, om det är inte föreskrivet ett minimistraff om fängelse i ett år eller mer för brottet. Rettighetstap kan också dömas ut i kombination med fängelse, samfunnsstraff, böter eller forvaring.

3.3.6 Straffutmålingsutsettelse och straffutmålingsfrafall

Straffutmålingsutsettelse

Även om den tilltalade bedöms skyldig till brott, kan rätten välja att skjuta upp straffmätningen under en prövotid, s.k. straffutmålingsutsettelse. Om den tilltalade har gjort sig skyldig till flera brott och det ska dömas ut ett gemensamt straff för den samlade brottsligheten kan straffutmålingsutsettelsen kombineras med ovillkorligt fängelse i minst 14 dagar eller böter. Straffutmålingsutsettelse kan också förenas med villkor på motsvarande sätt som betinget fengsel.

Straffutmålingsfrafall

Om det finns särskilda skäl kan rätten helt avstå från att mäta ut något straff, s.k. straffutmålningsfrafall. Vid bedömningen av om det föreligger särskilda skäl ska särskilt beaktas om ett straff skulle innebära en orimlig belastning för den tilltalade och inte heller straffets syfte och verkningar i övrigt kräver att det mäts ut en straffrättslig reaktion.

Bestämmelsen om straffutmålningsfrafall är avsedd att utgöra en snäv undantagsregel. Endast om mycket speciella omständigheter föreligger bör rätten kunna avstå från att mäta ut straff. I förarbetena nämns som exempel vissa fall av barmhärtighetsmord eller när den tilltalade efter brottet har drabbats av allvarlig sjukdom eller dramatiska förändringar i sin livssituation.¹²

¹² A. prop. s. 458.

3.4 Påföljdssystemet för unga lagöverträdare

3.4.1 Straffbarhet och särbehandling av unga lagöverträdare

Straffmyndighetsåldern i Norge är 15 år. Lagöverträdare under 18 år särbehandlas i mildrande riktning.

3.4.2 Sanktioner för unga lagöverträdare

Unga lagöverträdare kan dömas till samma slag av påföljder som vuxna lagöverträdare. Ingen underårig har dock ännu dömts till förvaring.

Åtalsunderlåtelse

Den unges ålder kan beaktas särskilt vid frågan om det finns skäl att meddela åtalsunderlåtelse. Åtalsunderlåtelse används i stor omfattning för unga lagöverträdare för att undvika den belastning som en rättsprocess innebär för den unge, men även för att markera samhällets reaktion på brottet.

Åtalsunderlåtelserna kan förenas med ett generellt villkor om att den dömda inte får begå brott under en tvåårig prøvotid. Det kan också utformas individuellt anpassade villkor, i vissa fall i samarbete med den unges stödsystem och nätverk. Villkorade åtalsunderlåtelser används i stor omfattning för lagöverträdare under 18 år.

Överföring till konfliktrådet

Om det är lämpligt får Åklagarmyndigheten besluta att personer som är misstänkta för brott ska överföras till ett särskilt medlingsorgan, Konfliktrådet. Enligt de riktlinjer som Riksadvokaten har fastställt är ett sådant överförande lämpligt när det finns individualpreventiva hänsyn som talar för en sådan hantering och det inte finns några starka allmänpreventiva hänsyn som talar däremot något som kan ha särskild relevans för unga lagöverträdare. Överföring till Konfliktrådet kan utgöra ett villkor vid betinget fängsel.

Ungdomsstormöte – förslag till särskild påföljd för unga lagöverträdare

Det finns för närvarande inte någon särskild påföljdsform för unga lagöverträdare. Det norska justitiedepartementet arbetar dock med en proposition som bl.a. innefattar en alternativ straffrättslig reaktion för unga lagöverträdare, som är tänkt att ingå som villkor vid betinget dom. Till skillnad från nu gällande påföljdsalternativ ska den sanktionsformen endast vara tillämplig för lagöverträdare under 18 år.

I det betänkande som propositionen kommer att bygga på (Barn og straff utviklingsstotte og kontroll, NOU 2008:15) föreslås att det ska införas en ny straffrättslig reaktion ungdomsstormöte, som ska kunna utgöra villkor vid betinget fengsel. Ungdomsstormöte ska enligt förslaget genomföras inom ramen för Konfliktrådet. Målgruppen är lagöverträdare under 18 år som begått upprepad och/eller allvarlig brottslighet. Påföljden är tänkt att utgöra ett alternativ till ubetinget fengsel och i enklare fall stränga samfunnsstraff. Den nya påföljden är dock inte främst tänkt att tillämpas för riktigt allvarlig brottslighet såsom dråp och våldtäkt.

Påföljden ska bygga på principen om reparativ rättvisa (restorative justice) och innebär enligt förslaget i betänkandet att den unge ska delta i ett stormöte anordnat av en ungdoms-koordinatör som är knuten till Konfliktrådet. Vid mötet ska de som berörs av frågan delta. Den unge får då möta de som drabbats av brottet. Ungdomsstormötet ska mynna ut i en ungdomsplan. Den kan innefatta kompensation till brottsoffer, olika brottsförebyggande åtgärder och/eller åtgärder av bestraffande natur. Planen ska vara individuellt anpassad utifrån den unges behov. Ungdomsplanen ska godkännas av domstol och följas upp av en särskild grupp som bl.a. kan bestå av deltagare vid ungdomsstormötet. Ungdomsplanen ska innehålla åtgärder som innebär en betydande kontroll och betydande restriktioner för den unge.

Den unge måste samtycka till att påföljden bestäms till ungdomsstormöte. Den unge måste dessutom samtycka till att domstolens bedömning av skuldfrågan blir en utgångspunkt för mötet eftersom den frågan inte får avhandlas vid mötet. Den unges vårdnadshavare måste också samtycka till den unges deltagande. Vårdnadshavarna bör motiveras att delta i mötet men ska enligt förslaget inte kunna föreläggas till detta.

3.4.3 Frihetsberövande sanktioner för unga lagöverträdare

Det finns i dag ingen särskild regel som begränsar användningen av fängelse för unga lagöverträdare. Enligt etablerad praxis ska dock fängelsestraff undvikas i största möjliga mån för personer under 18 år. Enligt den nya strafflagen är en förutsättning för att döma unga lagöverträdare till fängelse, att det ”krävs av särskilda skäl”.

För underåriga lagöverträdare är maximistraffet fängelse i 20 år (jämfört med 21 år för den som är myndig). I praktiken tillämpas inte så långa straff och 15 år är det längsta straff som dömts ut för en underårig lagöverträdare. I den nya strafflagen sänks straffmaximum för lagöverträdare under 18 år till 15 år.

Lagstiftningen möjliggör för domstolen att gå under straffminimum för underåriga lagöverträdare. Det innebär att domstolen kan döma ut ett lägre straff eller välja en mildare form av påföljd än vad som följer av lagregleringen.

Høyesterett har uttalat sig om när samfunnsstraff kan ersätta fängelse som påföljd för lagöverträdare under 18 år. I domen uttalas att avvägningen mellan individualpreventiva och allmänpreventiva hänsyn förskjuts när lagöverträdaren är under 18 år vid gärningstillfället. Det som i förlängningen gynnar den unges intressen träder i förgrunden och kan bara åsidosättas om det föreligger tungt vägande allmänpreventiva hänsyn som inte kan iakttagas tillfredsställande genom ett samfunnsstraff.

4 Danmark

I Danmark regleras strafflagstiftningen huvudsakligen i straffeloven (1930:26).

4.1 Påföljdssystemet för vuxna lagöverträdare

De allmänna straffen är fängelse och böter. Straffen kan ersättas av s.k. betinget dom, med eller utan samhällstjänst. Som straffrättslig reaktion finns också forvaring, särskilda åtgärder för unga lagöverträdare och förbud mot att utöva viss verksamhet.

4.1.1 Fängelse

Fängelse kan utdömas på livstid eller på viss tid mellan sju dagar och 16 år. I vissa fall kan det maximala tidsbegränsade straffet utsträckas till 20 år. En gärningsman som var under 18 år då brottet begicks får dock inte dömas till längre fängelsestraff än åtta år.

4.1.2 Böter

Böter kan användas som självständigt straff eller som tilläggsstraff. För brott inom specialstraffrätten används penningböter medan brott mot strafflagen bestraffas med dagsböter, lägst en och högst 60. Dagsbotens storlek bestäms till ett belopp som motsvarar den tilltalades genomsnittliga dagsinkomst med beaktande av hans eller hennes förmögenhet, försörjningsskyldighet och andra omständigheter som har betydelse för betalningsförmågan. Dagsboten kan dock aldrig sättas lägre än två kr.

Om inte utdömda böter betalas in ska de förvandlas till fängelse i lägst två och högst 60 dagar. I särskilda fall kan dock förvandlingsstraffet höjas till högst nio månader. Förvandlingsstraffets längd fastställs av rätten i samband med att bötesstraffet döms ut. För dagsböter ska en dagsbot motsvara en dags fängelse. Penningböter omvandlas enligt en i straffeloven angiven skala.

4.1.3 Betinget dom

Om rätten inte anser det påkallat att straffet bestäms direkt, kan den föreskriva i domen att frågan om straffbestämning skjuts upp och bortfaller efter en prövotid. Om det anses mer ändamålsenligt kan straffet fastställas direkt men verkställigheten skjutas upp och bortfalla efter en prövotid. I båda fallen är uppskovet villkorat av att den dömde inte återfaller i brott och inte heller i övrigt åsidosätter de villkor som gäller under prövotiden. Prövotiden fastställs av rätten och ska som regel inte överstiga tre år. I särskilda fall kan den dock uppgå till fem år.

Om ovillkorligt fängelse anses påkallat samtidigt som den tilltalades personliga förhållanden talar för betinget dom, kan rätten besluta att en del av straffet, dock högst sex månader, ska verkställas, medan resterande del görs villkorlig. Betinget dom kan också kombineras med böter.

Som villkor för den uppskjutna straffbestämningen eller verkställigheten kan rätten föreskriva att den dömda under hela eller delar av prövotiden ska vara föremål för övervakning. Rätten kan också besluta att den dömda under prövotiden ska

- följa särskilda föreskrifter om vistelseplats, arbete, utbildning, fritidssysselsättning eller umgänge med vissa personer,
- uppehålla sig i sitt hem eller på institution under viss tid, vanligen högst ett år,
- avhålla sig från missbruk av alkohol, narkotika eller andra berusningsmedel,
- underkasta sig behandling mot missbruk av alkohol, narkotika eller andra berusningsmedel, om nödvändigt på sjukhus eller särskild institution,
- underkasta sig en strukturerad, kontrollerad alkoholbehandling under minst ett år,
- underkasta sig psykiatrisk behandling, om nödvändigt på sjukhus,
- rätta sig efter tillsynsmyndighetens bestämmelser om inskränkning i rådigheten över inkomster och förmögenhet och om uppfyllelse av ekonomiska förpliktelser,
- betala skadestånd,
- efterkomma föreskrifter som kommunen beslutar om med stöd av lagen om social service.

Om den dömda bryter mot villkoren kan rätten tilldela honom eller henne en varning, ändra villkoren och förlänga prövotiden eller besluta om verkställighet av det utdömda straffet.

Om den dömda återfaller i brott och åtalas inom prövotiden ska det enligt huvudregeln fastställas ett ovillkorligt straff för den samlade brottsligheten. Rätten har dock möjlighet att i stället döma till ovillkorligt straff endast för den nya brottsligheten och eventuellt samtidigt ändra villkoren för den betingade domen eller att döma till en ny betingad dom för den samlade brottsligheten.

4.1.4 Samhällstjänst

Om betinget dom inte bedöms som tillräckligt kan rätten, om den tilltalade ”findes egnet hertil” döma till betinget dom med villkor om samhällstjänst i lägst 30 och högst 240 timmar. Samhällstjänstarbetet ska utföras under en längsta tid som utmäts i förhållande till antalet arbetstimmar. I domen fastställs också en prøvotid på högst två år, under vilken den dömde ställs under övervakning. Domen kan förenas med villkor på motsvarande sätt som en betinget dom utan samhällstjänst. Prövotiden och de fastställda villkoren bortfaller när den längsta tid inom vilken arbetet ska slutföras har löpt ut.

Betinget dom med villkor om samhällstjänst kan kombineras med ett ovillkorligt fängelsestraff om högst tre månader eller med böter.

Om den dömde bryter mot villkoren om samhällstjänst eller andra villkor kan rätten omvandla straffet till ett ovillkorligt fängelsestraff eller besluta att den betingede domen ska kvarstå, eventuellt med en förlängd längsta tid för genomförande och prøvotid. Om ett ovillkorligt fängelsestraff fastställs ska rätten ta hänsyn till det samhällstjänstarbete som den dömde har utfört.

4.1.5 Forvaring

Den som befinns skyldig till dråp, rån, allvarlig våldsbrottslighet, olaga hot, mordbrand, våldtäkt eller annan allvarlig sexualbrottslighet eller försök till något av dessa brott kan dömas till forvaring, om det mot bakgrund av brottslighetens karaktär samt den dömdes person och tidigare brottslighet kan antas att han eller hon innebär väsentlig fara för andras liv, kropp, hälsa eller frihet och forvaring i stället för fängelse anses påkallat för att förebygga denna fara.

Forvaring är en tidsobestämd påföljd. Det ankommer på åklagarmyndigheten att se till att ett forvaringen inte upprätthålls under längre tid eller i vidare omfattning än vad som är nödvändigt. Den dömde, huvudmannen för den institution där han eller hon vistas och kriminalomsorgen kan vända sig till åklagare och begära att beslutet ska ändras eller upphävas. Åklagaren ska då begära prövning av domstol.

4.1.6 Förbud mot att utöva viss verksamhet

Den som är dömd för brott kan förbjudas att utöva sådan verksamhet som kräver offentlig auktorisation eller offentligt godkännande, om brottet innebär en närliggande fara för missbruk av ställningen eller uppdraget. Den som redan utövar sådan verksamhet kan fränkännas rätten att fortsätta att utöva verksamheten. När särskilda omständigheter föreligger kan den dömda även förbjudas eller fränkännas rätten att fortsätta att utöva annan verksamhet, att vara grundare av eller verkställande direktör eller styrelseledamot i ett bolag med begränsat ansvar, ett bolag eller en förening som kräver offentligt godkännande eller en fond.

Förbudet ska omfatta viss tid, mellan ett och fem år från domens datum, eller tillsvidare. Om förbudet gäller tillsvidare kan den dömda kräva omprövning efter fem år.

4.2 Påföljdssystemet för unga lagöverträdare

4.2.1 Straffbarhet och särbehandling av unga lagöverträdare

Straffmyndighetsåldern i Danmark är 14 år.

Vid straffmätningen ska det generellt beaktas som en förmildrande omständighet att gärningsmannen var under 18 år vid gärningstillfället. Den som var under 18 år vid gärningstillfället kan inte dömas till livstids fängelse. Det maximala straffet som kan utdömas är 16 års fängelse eller, om det finns anledning att gå utöver den föreskrivna straffskalan, 20 års fängelse.

4.2.2 Påföljder för unga lagöverträdare

Lagöverträdare mellan 14 och 18 år kan som utgångspunkt dömas till samma slag av påföljder som personer över 18 års ålder. Därutöver finns det vissa särskilda påföljder för unga lagöverträdare.

Ungdomskontrakt

Vid mindre allvarlig brottslighet kan lagöverträdare under 18 år ingå ett ungdomskontrakt. Ungdomskontraktet är ett avtal där den unge med samtycke från vårdnadshavaren förbinder sig att delta i

vissa särskilt angivna aktiviteter mot att Åklagarmyndigheten avstår från att väcka åtal. De sociala myndigheterna i den unges hemkommun utövar tillsyn över att kontraktet följs. Om ungdomskontrakt tecknas blir lagöverträdelsen antecknad i kriminalregistret under en kortare tid än vad annars skulle ha varit fallet.

Ungdomskontrakt erbjuds i första hand ungdomar som inte har fastnat i något mönster av kriminalitet. Det är typiskt sett ungdomar som gjort sig skyldiga till inbrottsstöld, andra tillgreppsbrott eller vissa grövre fall av skadegörelse. Det är uteslutet att använda sig av ungdomskontrakt vid våldsbrott, rån, vandalism eller narkotikabrott. Ungdomskontrakt kan heller inte användas vid stöld av bil eller motorcykel.

Ungdomssanktion

Personer under 18 år som begått grövre brott mot person eller andra allvarliga brott kan sedan 2001 dömas till ungdomssanktion. Ungdomssanktion utgör ett alternativ till ovillkorligt fängelse. Ungdomssanktion är en tvåårig strukturerad och kontrollerad socialpedagogisk behandling som genomförs under tillsyn av kommunala sociala myndigheter. Ungdomssanktionen förutsätter att åtgärderna kan antas vara ändamålsenliga för att tillgodose den unges särskilda behov av behandling. Det är kommunen som i samarbete med andra relevanta aktörer ansvarar för att skapa ett nödvändigt innehåll i ungdomssanktionen. Huvudmålet med ungdomssanktionen är att motverka att den unge begår nya brott. Det bygger på att den hårda kärna av socialt och kriminellt belastade unga kan ”rättas upp” genom långvariga insatser.

För att insatserna inte ska bli osammanhängande och icke koordinerade vilket påföljden kritiserades för inledningsvis har det införts en koordinator. Koordinatorn ska fungera som den unges kontaktperson och rådgivare. Koordinatorn ska samordna insatser mellan olika samhällssektorer samt mellan å ena sida den unge och dennes föräldrar och å andra sidan de professionella aktörerna.

Ungdomssanktion förutsätter inte att den unge eller dennes föräldrar ger något samtycke. För att verkställigheten ska fungera förutsätts att dessa fås att medverka och känner sig delaktiga i processen.

Innan målet avgörs ska det göras en utredning av den unges förhållanden och behov. Mot bakgrund av vad som framkommer

gällande exempelvis missbruk och psykiska problem görs det handlingsplan. Handlingsplanen blir avgörande för om domstolen ska döma till ungdomssanktion. Den unges behov blir avgörande för handlingsplanens innehåll och längden på de tre olika faserna på sanktionen.

En ungdomssanktion inleds vanligtvis med en vistelse på en sluten institution i syfte att de pedagogiska insatserna ska börja sättas i verket. Den fasen är vanligen i omkring två månader. I den andra fasen placeras den unge i en verksamhet i öppen regi, exempelvis på en icke sluten institution eller någon annan lämplig vistelse. Under den tredje fasen sker öppenvårdsbehandling med tillsyn av de sociala myndigheterna. Den unge bor då hemma hos föräldrarna, i egen bostad eller i ett tillfälligt ordnat boende.

Om verkställigheten inte fungerar, exempelvis för att den unge återfaller i brott, kan det bli aktuellt att återföra honom eller henne till en öppen eller sluten institution.

4.2.3 Frihetsberövande påföljder för unga lagöverträdare

När en lagöverträdare under 18 år döms till ovillkorligt fängelse, avtjänas straffet som regel inte i fängelse. I stället verkställs fängelsestraffet i de sociala myndigheternas regi eller i en särskild institution inom ramen för Kriminalvården, om inte brottsavhållande aspekter talar för att det ska avtjänas i fängelse. Sådan brottsavhållande hänsyn kan gälla exempelvis brottslighetens art, den dömdes farlighet, eller erfarenheter av att den unge vid tidigare institutionsvistelser har uppträtt våldsamt.

I de få fall då ett fängelsestraff ska avtjänas i fängelse, placeras den unge som utgångspunkt på en särskild avdelning antingen öppen eller låst för unga lagöverträdare där personalen är särskilt utbildad för att ta sig an dem.

5 Island

5.1 Straff och andra reaktioner på brott

Enligt den isländska strafflagen (nr 19/1940) är straffen fängelse och böter. Båda straffen kan ersättas av villkorligt straff. Andra straffrättsliga reaktioner är vistelse på behandlingsanstalt, säkerhetsåtgärder och förbud mot att utöva viss verksamhet.

5.1.1 Fängelse

Fängelse döms ut på livstid eller på viss tid mellan 30 dagar och 16 år. Den som var under 18 år vid gärningstillfället får inte dömas till strängare straff än fängelse i åtta år.

5.1.2 Böter

Böter kan användas både som självständigt straff och som tilläggsstraff till fängelse eller villkorligt straff.

Böter finns endast i en form och innebär att ett bötesbelopp döms ut. Det finns inte något minimi- eller maximibelopp. Vid fastställande av bötesbeloppet ska så långt möjligt tas hänsyn till den tilltalades inkomster och förmögenhet, livsvillkor och betalningsförmåga. Vidare ska beaktas vilken förtjänst eller besparing den tilltalade har uppnått eller försökt uppnå genom brottet.

I domen fastställs en frist om högst sex månader inom vilken bötesbeloppet ska betalas och ett förvandlingsstraff i fängelse. Förvandlingsstraffets längd, som ska vara oberoende av den tilltalades förmåga att betala det utdömda bötesbeloppet, får inte underskrida två dagar och inte överstiga ett år. För det fall att bötesbeloppet inte har betalats inom den tidsfrist som har angetts i domen eller beslutet från polisen ska förvandlingsstraffet verkställas. Om en del av bötesbeloppet är betalt ska förvandlingsstraffet sättas ned i motsvarande mån.

5.1.3 Villkorligt straff

Rätten kan besluta att straffbestämningen eller verkställigheten av ett utdömt straff ska skjutas upp under en prøvotid om minst ett och högst fem år. I normalfallet ska prøvotiden sättas till mellan två och tre år. Uppskovet ska vara villkorat av att den dömde under prøvotiden inte återfaller i brott. Det kan också föreskrivas andra villkor, som t.ex. att den dömde ska bli föremål för övervakning, följa de bestämmelser om uppehållsplats, utbildning, arbete, umgänge med andra personer eller fritidssysselsättning som övervakaren bestämmer, avhålla sig från missbruk av alkohol och narkotika eller liknande berusningsmedel eller vistas på behandlingshem under högst 18 månader.

Rätten kan bestämma att högst tre månader av ett fängelsestraff ska vara ovillkorligt medan resterande del av straffet görs villkorligt. Ett villkorligt fängelsestraff kan också kombineras med böter.

Om den dömda i väsentlig grad bryter mot villkoren kan prøvotiden förlängas och villkoren förändras. Den sammanlagda prøvotiden får dock aldrig överstiga fem år. Om straffbestämning ännu inte har skett kan överträdelse av villkoren kan leda till att rätten mäter ut ett villkorligt eller ovillkorligt straff. Om straffet redan har fastställts kan domstolen i stället besluta att straffet ska verkställas.

Vid återfall i brott inom prøvotiden kan rätten döma till ovillkorligt straff för den nya brottsligheten och låta det villkorliga straffet stå kvar för den tidigare brottsligheten. Annars fastställs ett gemensamt straff för den samlade brottsligheten. Även detta straff kan göras villkorligt.

5.1.4 Vistelse på behandlingsanstalt

Om brottet har begåtts under påverkan av alkohol och det genom läkarintyg eller på annat sätt är visat att den tilltalade missbrukar alkohol, kan det i domen beslutas om vistelse på behandlingsanstalt under viss tid, högst 18 månader. Om det är fråga om återfall i brott får vistelsetiden bestämmas till högst tre år.

5.1.5 Säkerhetsåtgärder

Om någon hotar annan eller hotar att anlägga brand eller annan olycka och straff inte kan användas eller inte anses ge tillräcklig säkerhet, kan rätten på talan av åklagare besluta om åtgärder för att förhindra att hotet verkställs. En åtgärd som kan tillgripas är omhändertagande av den som hotat. Sådana säkerhetsåtgärder kan också tillgripas efter ett avtjänat fängelsestraff, om det på grund av brottet eller den dömdes person framstår som mycket sannolikt att han eller hon kommer att begå brott vanemässigt eller i vinstdrivande syfte och därmed är farlig för sin omgivning.

5.1.6 Förbud mot att utöva viss verksamhet

Om en person i offentlig tjänst gör sig skyldig till brott kan rätten frånta honom eller henne rätten att inneha sin ställning. Rätten kan också frånta den tilltalade rätten att under viss tid, högst fem år, eller på livstid utöva verksamhet som kräver auktorisation eller godkännande, tillstånd eller utbildning, om det är fråga om grov brottslighet eller om det annars på grund av brottet finns en näraliggande fara för missbruk av ställningen eller verksamheten.

6 Tyskland

6.1 Påföljdsalternativen i tysk rätt

Den tyska strafflagen (Strafgesetzbuch) gör en grundläggande distinktion mellan allvarliga och mindre allvarliga brott. Straffsystemet är uppbyggt på två huvudelement; böter och fängelse. Grova brott (verbrechen) är gärningar för vilka det föreskrivs ett minimistraff på ett års fängelse. Förseelser (vergehen) är gärningar som kan rendera ett kortare fängelsestraff än ett år eller böter.

6.1.1 Fängelse

Tidsbegränsade fängelsestraff kan bestämmas till mellan en månad och 15 år. Därutöver föreskrivs för vissa brott livstids fängelse.

Fängelsestraff som är kortare än sex månader ska enligt huvudregeln dömas ut som böter, även om det inte är föreskrivet böter för brottet. Undantag görs endast om det finns särskilda förutsättningar beträffande gärningen eller gärningsmannen som tydligt påkallar att ett fängelsestraff döms ut, antingen för att påverka gärningsmannen eller på grund av hänsynen till allmän avskräckning/allmän laglydnad. Bestraffningssystemet bygger alltså på att dagsböter har företräde framför fängelse när straffmätningen leder till ett fängelsestraff som är kortare än sex månader.

Avgörande för om *gärningen* bedöms vara sådan att ett kortare fängelsestraff är påkallat, är den samlade bilden; bl.a. vilket rättsligt intresse som har kränkts, hur stor kränkningen var, på vilket sätt gärningen utfördes, om några särskilda skyldigheter eftersattes och vilka konsekvenser av gärningen som gärningsmannen anses ansvarig för. Vidare görs en bedömning av huruvida det föreligger risk för att

andra personer utför samma typ av gärning och hur allmänheten skulle reagera på ett bötesstraff.

Omständigheter hänförliga till *gärningsmannen* ska motivera att ett fängelsestraff på kortare tid än sex månader döms ut endast om det behövs för att få honom eller henne att övergå till ett laglydigt liv.

Sammanfattningsvis kan sägas att fängelsestraff som är kortare än sex månader bara ska dömas ut om det är absolut nödvändigt utifrån individualpreventiva eller allmänpreventiva skäl.

6.1.2 Böter

Böter döms ut som dagsböter, minst fem dagsböter och högst 360. Dagsboten ska bestämmas med hänsyn till gärningsmannens personliga och ekonomiska förhållanden och basera sig på dennes dagsinkomst. En dagsbot ska inte understiga en euro och inte överstiga 30 000 euro.

Böter kan under vissa förhållanden dömas ut i kombination med ett fängelsestraff. Om gärningsmannen genom brottet har berikat eller försökt att berika sig själv kan böter som annars inte skulle ha dömts ut eller bara dömts ut som alternativ till fängelse dömas ut i förening med ett fängelsestraff. Denna möjlighet föreligger dock inte om domstolen har beslutat om förverkande.

6.2 Principer för utdömande av straff

Gärningsmannen skuld är utgångspunkten för domstolen. Det ska därtill tas i beräkning vilken effekt straffet kan ha på gärningsmannens fortsatta liv i samhället. Vid bestämmande av straffet ska domstolen väga samman omständigheter som talar för respektive mot gärningsmannen. Det anges i lagstiftningen att domstolen särskilt ska beakta vissa omständigheter kopplade bl.a. till gärningsmannens motiv, brottets utförande och konsekvenser, gärningsmannens bakgrund och hans agerande efter brottet, särskilt ansträngningar att återbetala för den skada han orsakat och uppnå försoning med brotts-offret.

6.3 Uppskjuten verkställighet av fängelsestraff

6.3.1 Förutsättningar för uppskjuten verkställighet

Om en person döms till fängelse i *högst ett år* ska domstolen skjuta upp verkställigheten av påföljden under en prøvotid, om det finns anledning att tro att själva domen kommer att utgöra en tillräcklig varning och att den dömde kommer att avstå från att begå nya brott utan att behöva avtjäna fängelsestraffet.

Domstolen ska särskilt beakta den dömdes karaktär, hans eller hennes tidigare brottslighet, omständigheterna vid brottet, den dömdes agerande efter brottet, hans eller hennes personliga förhållanden och de effekter som kan förväntas av den uppskjutna verkställigheten.

Om det föreligger särskilda omständigheter kan domstolen även skjuta upp verkställigheten av ett fängelsestraff som *inte överstiger två år* under en prøvotid. Vid bedömningen av om så är fallet ska domstolen särskilt ta i beaktande de ansträngningar som den tilltalade har gjort för att återgälda den skada han orsakat genom brottet.

Uppskovet får inte begränsas till en del av straffet.

Verkställigheten av ett fängelsestraff överstigande sex månader ska inte skjutas upp om hänsynen till allmän avskräckning/allmän laglydnad kräver att det inte görs. Även om föreställningen om allmänprevention har betydelse vid denna bedömning, innebär det inte att några speciella brottstyper utesluts från möjligheten till uppskjuten straffverkställighet. Omständigheter som kan föranleda domstolarna att avstå från att skjuta upp verkställigheten kan bland annat vara betydande brottsintensitet, särskilt allvarliga konsekvenser av brottet, tidigare lagföringar, särskilt stor likgiltighet inför allmänhetens säkerhet och ständigt bristande respekt för rättsordningen. Avgörande är i sista hand alltid omständigheterna i det särskilda fallet.

I majoriteten av de fängelsestraff som döms ut skjuts verkställigheten upp under en prøvoperiod (ca 70 procent av vuxna lagöverträdare).

6.3.2 Prövotid för uppskjuten verkställighet

I samband med uppskjuten straffverkställighet ska domstolen bestämma en prövotid om minst två och högst fem år. Prövotiden inleds när beslutet att skjuta upp verkställigheten av straffet vinner laga kraft.

6.3.3 Villkor vid uppskjuten verkställighet av straff

Domstolen får fastställa såsom villkor för den uppskjutna straffverkställigheten att den dömde ska reparera de skador han orsakat genom brottet. Domstolen kan därutöver besluta att den dömde ska

1. efter bästa förmåga återbetala för de skador han orsakat genom brottet;
2. betala en summa pengar till en välgörenhetsorganisation, om det framstår som lämpligt med hänsyn till brottet och gärningsmannens karaktär;
3. utföra samhällstjänst, eller
4. betala en summa pengar till statskassan.

Om den dömde erbjuder sig att utföra lämpliga tjänster för att reparera den skada han orsakat och det kan förväntas att erbjudandet kommer att uppfyllas, ska domstolen i normalfallet preliminärt avstå från att förelägga honom sådana villkor.

Villkoren ska syfta till att reparera den skada som orsakats genom brottet. De ska vara så nära kopplade som möjligt till den aktuella gärningen och bestämmas med ledning av omständigheterna i det enskilda fallet.

6.3.4 Föreskrifter under uppskjuten verkställighet av straff

Domstolen ska ge den dömde föreskrifter under hela prövotiden för den uppskjutna verkställigheten, om han eller hon anses vara i behov av det för att avstå från att begå brott. Domstolen kan, bland annat, anvisa den dömde att

- följa instruktioner som hänför sig till hans bostad, utbildning, arbete eller fritid, eller gällande hans finansiella affärer,

- vid vissa tidpunkter avlägga rapporter till domstolen eller till annan myndighet,
- inte hålla eller vidmakthålla kontakt med offret, eller med personer från en viss grupp som kan få honom att begå ytterligare brott, eller att anställa, utbilda eller hysa dem,
- inte inneha, bära eller överlåta åt annan för förvaring sådana särskilda föremål som kan förmå honom att begå ytterligare brott, eller
- uppfylla underhållsskyldighet.

Föreskrifter om att genomgå en medicinsk behandling av ingripande natur eller missbruksbehandling, eller om att bosätta sig i en lämplig bostad eller institution, får endast ges med den dömdes samtycke.

Föreskrifterna har en individualpreventiv utgångspunkt och syftar till att förbättra gärningsmannens färdigheter att klara av sin tillvaro och avstå från att återfalla i brott. Huruvida domstolen vid avgörandet av vilka föreskrifter som ska gälla kan beakta gärningens allvar, beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

6.3.5 Beslut om övervakning

Domstolen ska besluta att den dömda ska stå under övervakning under hela eller delar av prövoperioden, om det anses nödvändigt för att hindra honom eller henne från att återfalla i brott.

I normalfallet ska domstolen besluta om övervakning när den skjuter upp verkställigheten av ett straff på mer än nio månaders fängelse och den dömda är yngre än tjugosju år.

Övervakaren ska erbjuda stöd och vård till den dömda. I samarbete med domstolen ska övervakaren kontrollera att den dömda fullgör villkor och föreskrifter samt eventuella erbjudanden och försäkringar. Övervakaren ska, enligt de intervaller domstolen anger, rapportera hur den dömda uppför sig. Övervakaren ska också underrätta domstolen om allvarliga eller upprepade överträdelser av villkor, anvisningar, erbjudanden eller försäkringar.

Övervakaren utses av domstolen, som kan ge instruktioner gällande uppgiften som övervakare.

6.3.6 Senare beslut

Domstolen kan fatta, ändra eller upphäva beslut om villkor, anvisningar eller övervakning vid en senare tidpunkt.

6.3.7 Beslut om att ett uppskjutet fängelsestraff ska verkställas

Domstolen ska besluta att det uppskjutna fängelsestraffet ska verkställas om den dömde:

- begår ett brott under prövotiden som visar att de förväntningar som uppskovet grundades på inte har infriats,
- grovt eller ständigt bryter mot föreskrifterna eller ständigt undandrar sig övervakning eller övervakarens ledning och därmed ger anledning att befara att han kommer att återfalla i brott, eller
- grovt eller ständigt bryter mot de uppställda villkoren.

Domstolen ska dock inte besluta att det uppskjutna fängelsestraffet ska verkställas om det anses tillräckligt att föreskriva ytterligare villkor eller anvisningar, särskilt att ställa den dömde under övervakning, eller att förlänga prövotiden eller övervakningstiden. Övervakningstiden får inte förlängas med mer än hälften av den ursprungliga tiden.

Om ett uppskjutet fängelsestraff ska verkställas får domstolen tillgodoräkna den dömde sådant som gjorts för att uppfylla villkoren om att betala en summa pengar till en välgörenhetsorganisation, att utföra samhällstjänst, eller att betala en summa pengar till statskassan.

6.3.8 Eftergift av straff

Om inte beslut har fattats om att det uppskjutna fängelsestraffet ska verkställas, ska domstolen efterge straffet efter utgången av prövoperioden. Den dömde ska då inte kompenseras för sådant som utförts vid uppfyllandet av villkor, erbjudanden, anvisningar eller försäkringar.

Domstolen kan återkalla eftergiften om den dömde döms till fängelse i sex månader eller mer för ett uppsåtligt brott som begåtts under prövotiden. Återkallelse får beslutas senast inom ett år efter

prövotidens utgång och inom sex månader efter den nya domen har vunnit laga kraft.

6.3.9 Villkorlig frigivning

Domstolen kan under vissa förutsättningar bevilja villkorlig frigivning från ett fängelsestraff. Villkorlig frigivning kan beviljas efter två tredjedelar av straffet, dock tidigast efter två månader. Huruvida villkorlig frigivning ska beviljas avgörs bl.a. med beaktande av om det är förenligt med allmänhetens säkerhet, varvid sådant som den dömdes personlighet och tidigare brottslighet ska beaktas, såväl som de intressen som riskeras om han återfaller, hans beteende under verkställigheten och den effekt en villkorlig frigivning kan antas ha på honom.

Om den dömda avtjänar fängelsestraff för första gången och straffet inte överstiger två år, kan domstolen bevilja villkorlig frigivning efter halva den avtjänade strafftiden, dock tidigast efter sex månader.

Bestämmelserna om villkor, föreskrifter och övervakning gäller även den som frigges villkorligt.

6.4 Varning i kombination med uppskov med bötesstraff

6.4.1 Allmänna förutsättningar

När någon döms till högst 180 dagsböter kan domstolen i samband med domen meddela en varning, tydliggöra straffet och skjuta upp straffets verkställande om

- det kan förväntas att gärningsmannen inte kommer att begå några nya brott även om bötesstraffet inte omedelbart verkställs,
- en omfattande bedömning av brottet och gärningsmannens personlighet visar att straffet inte behöver verkställas och att särskilda omständigheter föreligger, samt
- hänsyn till allmän avskräckning/allmän laglydnad inte kräver att straffet verkställs.

Denna möjlighet att avstå från att verkställa ett bötesstraff och i stället utfärda en varning kan tillämpas av domstolarna vid mindre allvarliga brott.

6.4.2 Prövotid, villkor och föreskrifter

Vid uppskov med bötesstraff ska domstolen bestämma en prövotid mellan ett och två år. Domstolen kan lämna anvisningar till den dömde att

- göra ansträngningar för att uppnå försoning med offret eller på annat sätt ersätta den skada som orsakats av brottet,
- uppfylla sin underhållsskyldighet,
- betala en summa pengar till en välgörenhetsorganisation eller till statskassan,
- genomgå medicinsk öppenvårdsbehandling eller öppenvårdsbehandling mot missbruk, eller
- delta i vägtrafikutbildning.

Villkoren och anvisningarna får inte vara oproportionerliga i förhållande till brottet. Vård och behandling förutsätter den dömdes samtycke.

Bestämmelserna om verkställighet av uppskjutet fängelsestraff ska ha motsvarande tillämpning gällande bötesstraff. Om straffet inte förklaras verkställbart under prövoperioden, ska domstolen förklara att några ytterligare åtgärder inte kommer att vidtas.

6.4.3 Påföljdseftergift

Domstolen får efterge påföljd om konsekvenserna av brottet för gärningsmannen är så allvarliga att ett genomdrivande av straff skulle vara klart olämpligt. Denna möjlighet gäller inte om mer än ett års fängelse har dömts ut.

6.5 Åtgärder för rehabilitering och inkapacitering

Om straff/sanktioner inte är lämpliga eller tillräckliga kan domstolen besluta om åtgärder för rehabilitering och inkapacitering. Dessa åtgärder utgörs av

- beslut om vård på mentalsjukhus,
- beslut om frihetsberövande missbruksvård,
- frihetsberövande i inkapaciteringssyfte,
- beslut om övervakning,
- indragning av körkortsbehörighet,
- förlorad rätt att utöva ett yrke.

En sådan åtgärd får inte beslutas om den inte står i proportion till allvaret av det brott som begåtts av eller förväntas kunna begås av den dömda personen och till den fara han utgör för samhället.

6.6 Straffbarhet och särbehandling av unga lagöverträdare

Straffmyndighetsåldern i Tyskland är 14 år. För lagöverträdare under 14 år kan det i stället sättas in sociala stödåtgärder, i vissa fall genom frihetsberövande i familjehem. Familjedomstolen kan besluta om åtgärder för unga under 14 år då det föreligger risker för den unges välfärd.

Lagöverträdare mellan 14 och 17 år blir föremål för straffrättsliga åtgärder för unga, förutsatt att deras moraliska och mentala mognad är tillräcklig för att de ska förstå det felaktiga med den brottsliga handlingen och uppföra sig i enlighet med den förståelsen. I annat fall om den unge inte bedöms ha uppnått en sådan mognad kan domstolen vidta samma slag av åtgärder som kan vidtas av en familjedomstol.

Lagöverträdare mellan 18 och 20 år blir även de föremål för särskilda straffrättsliga åtgärder för unga om deras personliga utveckling (dvs. moraliska och mentala mognad) var jämförbar med en ungdoms vid gärningstillfället eller om brottet var en typisk ungdomsförseelse utifrån typen av gärning, omständigheterna kring den och motivet till gärningen. Om så inte bedöms vara fallet blir lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år föremål för samma straffrättsliga förfaranden som vuxna lagöverträdare.

6.7 Icke frihetsberövande påföljder för unga lagöverträdare

6.7.1 Socialt fostrande åtgärder

Socialt fostrande åtgärder innefattar anvisningar och förbud gällande den unges tillvaro, syftande till att främja och säkerställa den unges sociala fostran och utveckling. Det kan gälla föreskrifter gällande vistelseort, föreläggande att utföra ett särskilt uppdrag/arbete, omsorg och tillsyn av en omsorgsgivare, medling mellan gärningsman och brottsoffer, trafiksäkerhetsutbildning, stöd genom fostrande åtgärder samt placering i ett övervakat hem.

6.7.2 Disciplinära åtgärder

Disciplinära åtgärder bli aktuellt när socialt fostrande åtgärder inte är tillräckliga och ungdomsfängelse inte är lämpligt, men det klandervärda i den brottsliga handlingen måste tydliggöras. Det kan vara fråga om en formell varning från ungdomsdomstolen eller villkor om skyldighet att reparera skador som orsakats, en personlig ursäkt, ett föreläggande att utföra ett särskilt uppdrag eller arbete eller en donation av pengar till en välgörenhetsorganisation.

6.8 Frihetsberövande påföljder för unga lagöverträdare

6.8.1 Ungdomsinternering

Domstolen kan besluta om ungdomsinternering, som verkställs i särskilda centra för ungdomsinternering eller utrymmen för fritidsinternering.

Ungdomsinternering kan ske genom

- internering under ledig tid, exempelvis under den unges helgledighet, en eller två perioder,
- korttidsinternering, vilket beslutas i stället för internering under fritiden, om en viss period utan avbrott är lämpligare utifrån socialt fostrande syften och utifrån att utbildning eller arbete inte ska påverkas negativt, eller
- långtidsinternering, under en till fyra veckor.

6.8.2 Uppskjuten verkställighet av ett frihetsberövande förenat med övervakning

I vissa fall skjuts frihetsberövandet upp och den unge ställs i stället under övervakning. Det tillämpas när det inte kan sägas med säkerhet att den unges benägenhet att begå brottsliga handlingar nödvändiggör ett frihetsberövande straff.

6.8.3 Ungdomsfängelse

Ungdomsfängelse tillämpas när den unges benägenhet att begå brott nödvändiggör en längre och mer omfattande social fostran eller när den unges skuld är så stor att det nödvändiggör ett sådant straff.

Tiden för frihetsberövandet bestäms till mellan sex månader och fem år. Den kan dock uppgå upp tio år om det är fråga om ett mycket allvarligt brott.

Om fängelsestraffets längd uppgår till högst ett år och den unge bedöms ha en positiv prognos kan verkställigheten av fängelsestraffet skjutas upp och den unge i stället ställas under övervakning med en särskilt utsedd övervakare. Det är också möjligt att skjuta upp verkställigheten av fängelsestraff upp till två år, om verkställigheten av ett fängelsestraff inte är lämpligt med hänsyn till den unges personliga utveckling.

Om verkställigheten inte skjuts upp verkställs fängelsestraffet på en särskild institution för unga lagöverträdare.

Straffet kan också skjutas upp efter att en del av verkställigheten är fullgjord, om det är motiverat utifrån den unges personliga utveckling och med hänsynstagande till allmänhetens säkerhet. Om mindre än sex månader har verkställts, är det möjligt att skjuta upp resterande del endast om det föreligger särskilt tungt vägande skäl. Fängelsestraff som är längre än ett år, kan inte skjutas upp förrän en tredjedel av straffet är avtjänat.

7 England

7.1 Påföljdsalternativen i engelsk rätt

I det engelska straffsystemet finns det olika trösklar baserade på brottets svårhet.

- brott som är så allvarliga att endast fängelse utgör en tillräcklig reaktion;
- brott som är tillräckligt allvarliga att motivera *Community Sentence*.

Om ingen av dessa trösklar har passerats kan böter eller ansvarsfrihet (*discharge*) i stället bli aktuellt.

Domstolssystemet innefattar *Magistrates' courts* och *Crown Court*. Ett slag av brott (*summary*) kan bara prövas i *Magistrates' courts*, ett annat slag (*indictable*) vid båda domstolarna och ett tredje (*indictable only*) bara vid *Crown Court*. *Magistrates' courts* kan inte döma ut mer än sex månaders fängelse och inte mer än 5 000 pund i böter.

Domstolarna har stora diskretionära möjligheter vid bestämmande av påföljd. De har dock att beakta de riktlinjer som utfärdas av the Sentencing Council (SC). SC är ett självständigt men författningsreglerat organ som fastställer detaljerade riktlinjer för straffmätning och påföljdsval. Riktlinjerna är bindande för domstolarna i den meningen att de får avvika från dem endast om det är "in the interest of justice", vilket måste motiveras särskilt.

7.1.1 Böter

Böter kan dömas ut som påföljd för alla brott där det inte föreskrivs ett obligatoriskt minimistraff. *Crown Court* kan döma ut böter utan begränsat till något högsta belopp. Det maximala bötesbelopp som *Magistrates' Court* kan döma ut anges i olika nivåer mellan 200 och 5 000 pund. I praktiken ligger de utdömda böterna på betydligt lägre nivåer, eftersom domstolen måste ta hänsyn till den tilltalades tillgångar när bötesbeloppet bestäms.

7.1.2 Community Sentence

Community Sentence (även kallat *community order*) är en icke frihetsberövande påföljd. Påföljden kan inbegripa upp till tolv olika föreskrifter (*requirements*), beroende på brottet och gärningsmannen.

Föreskrifter som kan meddelas vid Community Sentence

- Samhällstjänst (*Community Payback* eller *Unpaid work requirement*) skyldighet att utföra mellan 40 och 300 timmar oavlönat arbete.
- Särskild aktivitet (*Activity requirement*)- exempelvis att delta undervisning om grundläggande färdigheter.
- Programverksamhet (*Programme requirement*) deltagande i programverksamhet som syftar till att minska riskerna för återfall i brott.
- Förbjuden verksamhet (*Prohibited activity requirement*) förbud mot att delta i sådan verksamhet som kan antas leda till återfall i brott.
- Utegångsförbud (*Curfew requirement*) förbud att lämna en viss plats under mellan två och tolv timmar per dag. Förbudet kan gälla som längst i sex månader och ska som huvudregel vara elektroniskt övervakat.
- Uteslutning (*Exclusion requirement*) förbud att beträda viss plats eller visst område under en period som inte får överstiga två år. Förbudet kan gälla kontinuerligt eller under särskilt angivna tider och ska som huvudregel vara elektroniskt övervakat.
- Vistelse/uppehållsort (*Residence requirement*) skyldighet att vistas endast där övervakaren har godkänt det.
- Psykiatrisk behandling (*Mental health treatment requirement*)- förutsätter gärningsmannens samtycke.
- Narkotikarehabilitering (*Drug rehabilitation requirement*) förutsätter gärningsmannens samtycke.
- Behandling mot alkoholmissbruk (*Alcohol treatment requirement*) - förutsätter gärningsmannens samtycke.

- Övervakning (*Supervision requirement*)- skyldighet att träffa en särskilt utsedd övervakare i syfte att främja gärningsmannens rehabilitering.
- Närvarocentrum (*Attendance centre requirement*) gäller för gärningsmän yngre än 25 år. Innebär skyldighet att vistas på ett särskilt närvarocentrum tre timmar per gång under sammanlagt minst tolv och högst 36 timmar.

Tillämpningen av Community Sentence

Typiskt sett gäller att ju allvarigare brottet är och ju mer omfattande gärningsmannens behov är, desto mer betungande föreskrifter bör meddelas. Domstolen måste beakta vilka föreskrifter som svarar mot det individualpreventiva behovet och vilka föreskrifter som skulle innebära en lämplig frihetsinskränkning för den dömd. Frihetsinskränkningen ska stå i proportion till brottets allvar. Domstolen ska även beakta eventuella tidigare frihetsberövanden med anledning av brottet. I de flesta fall innefattar en Community Sentence en eller två föreskrifter, men även ”paket” med ett flertal föreskrifter kan komma i fråga. Domstolen skraddarsyr påföljden på det sätt som framstår som lämpligast och vägleds därvid av den personutredning (*presentence report*) som frivårdsmyndigheten (*Probation service*) upprättar efter det att skuldfrågan avgjorts.

Domstolen får inte döma till Community Sentence om inte brottsligheten är tillräckligt allvarligt för att motivera en sådan påföljd. I de fall en tilltalad vid tre eller fler tidigare tillfällen har dömts till böter, kan dock Community Sentence dömas ut, även om inte det aktuella brottets svårhet i sig motiverar det.

I riktlinjerna från SC ställs det upp tre nivåer för hur ingripande föreskrifterna vid Community Sentence ska vara. Nivåerna anknyter till brottslighetens allvar och den tilltalades tidigare brottslighet. Riktlinjerna avser i första hand repressiva föreskrifter, som samhällstjänst och utegångsförbud.

Den *lägsta nivån* ska enligt riktlinjerna användas för personer som precis har kommit över tröskeln att dömas till Community Sentence i stället för böter eller i stället för att få ansvarsbefrielse. Det kan exempelvis gälla bagatellartade fall av ofredande eller butiksstölder, där antingen brottslighetens allvar eller den tilltalades tidigare brottslighet medför att ansvarsfrihet eller ett bötes-

straff inte är tillräckligt. I sådana fall kan föreskriften omfatta något av följande.

- 40–80 timmar samhällstjänst
- Utegångsförbud 12 timmar om dagen i en vecka
- Uteslutning under några månader
- Förbjuden verksamhet
- Närvarocentrum

Mellannivån ska enligt föreskrifterna användas för lagöverträdare som klart har passerat tröskeln till Community Sentence. Det kan gälla vissa fall av hantering av stöldgods, inbrottsstöld i kommersiella fastigheter, tillgrepp av fordon eller bedrägeri. Föreskrifterna kan då omfatta något av följande.

- 80–150 timmar samhällstjänst
- Särskild aktivitet under 20–30 dagar
- Utegångsförbud 12 timmar om dagen under 2–3 månader
- Uteslutning upp till sex månader
- Förbjuden verksamhet

Den högsta nivån ska enligt föreskrifterna användas för lagöverträdare som nästan har kommit upp till tröskeln för ett fängelsestraff eller som har passerat den tröskeln men där Community Sentence ändå bedöms som mer lämpligt. På denna nivå rekommenderas en kombination av två eller fler föreskrifter. Föreskrifterna kan i dessa fall omfatta:

- 150–300 timmar samhällstjänst
- Särskild aktivitet upp till 60 dagar
- Uteslutning upp till tolv månader
- Utegångsförbud 12 timmar om dagen under 4–6 månader

I det enskilda fallet kan föreskrifter av mer rehabiliterande karaktär, som t.ex. vård eller programverksamhet bedömas som de mest lämpliga, beroende på den tilltalades särskilda behov. Eftersom sådana föreskrifter normalt är ganska ingripande, lämpar de sig främst för mellannivån och den högsta nivån. Domstolen kan förena Community Sentence med både repressiva och rehabiliterande föreskrifter.

Huruvida brottet ska leda till ett frihetsberövande straff (Custodial Sentence) i stället för Community Sentence avgörs främst av särskilda riktlinjer från SC gällande det specifika brottet. Allvarligare brott

som våldtäkt och grövre våldsbrott leder i de flesta fall till ett frihetsberövande straff. Det finns dock inget hinder för domstolen att döma ut Community Sentence om det bedöms som rättfärdigt i det enskilda fallet. Enligt uppgift från Ministry of Justice och engelska domare finns det inte något särskilt brott eller någon särskild brottstyp där det är uteslutet att döma till Community Sentence, undantaget de brott för vilka lagstiftaren har föreskrivit minimistraff (mord, vissa typer av narkotikabrott samt innehav av eldvapen).

Överträdelser av villkoren för Community Sentence

Om den dömden vid fler än ett tillfälle på ett oacceptabelt sätt bryter mot föreskrifterna för en Community Sentence, blir han eller hon på nytt föremål för domstolsprövning. Domstolen kan då förstärka innehållet i påföljden genom att lägga till fler eller mer ingripande föreskrifter eller om inte det anses tillräckligt bestämma en ny påföljd, exempelvis fängelse.

7.1.3 Fängelse

Korta fängelsestraff (straff under tolv månader)

Domstolen kan besluta att verkställigheten av ett fängelsestraff på högst tolv månader ska skjutas upp och villkoras av att särskilda föreskrifter uppfylls, s.k. *Suspended Sentence*. Föreskrifterna vid *Suspended Sentence* är i allmänhet desamma som vid *Community Sentence*, se ovan. Vid *Suspended Sentence* kan överträdelser av föreskrifterna föranleda att det uppskjutna straffet går i verkställighet.

Av de fängelsestraff som döms ut i *Magistrates' courts* skjuts verkställigheten upp för cirka en tredjedel och av dem som döms ut i *Crown Court* handlar det om cirka en fjärdedel. Det är till stor del en diskretionär bedömning av domstolen som avgör om ett fängelsestraff skjuts upp. SC har dock utfärdat riktlinjer för bedömningen.

En *Suspended Sentence* anses vara ett frihetsberövande straff. En grundläggande förutsättning för *Suspended Sentence* är därför att brottsligheten motiverar ett frihetsberövande. Brottsligheten måste därmed vara så allvarlig att varken ett bötesstraff eller en *Community Sentence* kan anses utgöra en tillräckligt ingripande

påföljd. Avsikten är att frihetsberövande straff ska avvaras för de mer allvarliga brotten. Att tröskeln till fängelse passeras innebär dock inte att ett fängelsestraff är oundvikligt. Beroende på den dömdes personliga förhållandena och om det finns en lämplig Community Sentence som innefattar tillräckliga ingripande restriktioner, kan ändå Community Sentence väljas som påföljd.

I riktlinjerna från SC påpekas att det finns många likheter mellan Suspended Sentence och Community Sentence. I båda fallen ställs särskilda föreskrifter upp och i båda fallen kan domstolen möta misskötsamhet av föreskrifterna med att besluta om ett frihetsberövande straff. Den avgörande skillnaden är att Suspended Sentence tillämpas när brottet har passerat tröskeln för fängelse och ett frihetsberövande straff utgör det enda alternativet. Community Sentence kan dömas ut för brott som har passerat "fängelse-tröskeln", men där domstolen finner att en Community Sentence är den påföljd som är mest lämplig.

När domstolen bestämmer föreskrifter till Suspended Sentence tillämpas i huvudsak samma principer som vid Community Sentence. Som huvudregel bör dock föreskrifterna vara mindre betungande, för att balansera den omständigheten att Suspended Sentence i sig anses vara ett strängare och mer avskräckande straff än Community Sentence. De föreskrifter som väljs ska vara sådana som troligast minskar risken för återfall i brott. Om domstolen önskar föreskriva mer betungande och intensiva föreskrifter, bör den överväga att döma till Community Sentence i stället för Suspended Sentence.

Om det inte finns förutsättningar att skjuta upp verkställigheten av ett fängelsestraff som understiger tolv månader, verkställer den dömda första halvan av straffet i fängelse och blir därefter villkorligt frigiven under en prøvotid. Den dömda har inte några specifika skyldigheter under prøvotiden, men om han eller hon begår nya brott kan domstolen utöver att döma ut ett nytt straff för det nya brottet besluta att återstoden av det först utdömda straffet ska verkställas i fängelse.

Fängelsestraff på tolv månader eller mer

När det gäller fängelsestraff som uppgår till ett år eller mer görs det en åtskillnad mellan sedvanligt bestämda straff (*Standard determinate sentence*) och straff som syftar till att skydda allmänheten (*Public protection sentence*).

De som ådöms *Standard determinate sentence* avtjänar första halvan av straffet i fängelse och friges därefter villkorligt med särskilda villkor. Personer som lagförs för sexual- eller våldsbrott för vilka ett fängelsestraff om minst två år är befogat kan dömas till *Public protection sentence*. Detta gäller fall då domstolen bedömer gärningsmannen som så pass farlig att denne kan orsaka allvarlig skada genom att begå ytterligare sexual- eller våldsbrott. Domstolen kan då döma ut tre olika typer av straff:

- Livstidsstraff. Tillämpas när det är föreskrivet i lag och det särskilda brottet så kräver.
- Fängsligt förvar för skydd av allmänheten (*imprisonment for public protection* eller *IPP*). Tillämpas när maximistraffet är fängelse i tio år eller mer och livstids fängelse inte är möjligt att döma ut eller inte bedöms som lämpligt. En gärningsman som döms till IPP avtjänar en viss tid som fastställs av domstolen. Den dömde blir därefter frigiven när det bedöms som säkert av kriminalvårdsnämnden (Parole Board).
- Utökat fängelsestraff (*Extended sentence*). Tillämpas när maximistraffet för brottet understiger fängelse i tio år. Ett utökat fängelsestraff omfattar dels det ordinarie fängelsestraffet, dels en förlängd period. Gärningsmannen friges villkorligt efter halva den sammantagna tiden.

Under prøvotiden efter villkorlig frigivning är den dömde skyldig att följa villkoren för den villkorliga frigivningen, som kan bestå i skyldighet att rapportera till övervakningsmyndigheten, restriktioner gällande boende och arbete eller krav på att delta i särskilda program. Om den dömde bryter mot villkoren är han eller hon skyldig att återgå till verkställighet i fängelse, i vissa fall för hela den återstående strafftiden.

Den som avtjänar fängelsestraff på kortare tid än fyra år och som uppfyller vissa kriterier, kan friges upp till 4,5 månader i förväg. Den dömde underkastas då utgångsförbud i hemmet, kontrollerat genom elektronisk övervakning.

7.2 Principer för utdömande av straff

Criminal Justice Act från 2003 föreskriver fem syften med strafflagstiftningen:

- a. bestraffning av brottslingar;
- b. minskning av brottsligheten (inklusive minskning genom avskräckning);
- c. omvändelse och rehabilitering av brottslingar;
- d. skydd för allmänheten samt
- e. gottgörelse av brottslingar till personer som drabbats av deras brott.

Domstolarna är skyldiga att ta hänsyn till dessa principer vid påföljdsbestämningen. Påföljden fastställs dock i normalfallet i efter brottets svårhetsgrad, grundad på den skada som brottet orsakat och gärningsmannens skuld. Det föreligger därutöver en presumtion för att tidigare brottslighet gör ett brott mer allvarligt.

7.3 Elektronisk övervakning

7.3.1 Tillämpningsområdet för elektronisk övervakning

Elektronisk övervakning har tillämpats fullt ut i England sedan 1999, efter att dessförinnan funnits som pilotprojekt. Det tillämpas i alla delar av det straffrättsliga systemet. Elektronisk övervakning kan tillämpas som föreskrift vid *Community Sentence* eller *Suspended Sentence* eller efter villkorlig frigivning från fängelse, men kan också användas vid övervakning av personer som är frisläppta mot borgen.

7.3.2 Utformningen av systemet med elektronisk övervakning

Elektronisk övervakning sker huvudsakligen på samma sätt som vid intensivövervakning med elektronisk kontroll i Sverige, dvs. genom att den som ska övervakas förses med en tagg runt ena vristen. Taggen innehåller en radiosändare. En radiomottagare installeras i den övervakades bostad. Mottagaren kommunicerar med data-systemet hos en central för övervakning. Om den övervakade lämnar bostaden bryts signalen, vilket då registreras centralt.

Lagstiftningen ger utrymme för att använda elektronisk övervakning med GPS-teknik, men det används inte i praktiken. I mitten av 2000-talet genomfördes ett pilotprojekt med GPS-övervakning. Tekniken ansågs dock vara förenad med alltför stora brister, då det var svårt att upprätthålla den elektroniska övervakningen i stadsmiljöer, t.ex. i tunnelbana och mellan höga hus.

Den elektroniska övervakningen sköts av privata företag, som rapporterar till frivården om den dömde bryter mot de regler som övervakningen omfattar, t.ex. genom att lämna det område som han eller hon har att vistas inom.

Ett alternativt sätt att övervaka personer som är under utveckling är s.k. *voice identification*. Voice identification innebär att den dömde ringer till probation service från en bestämd plats vid bestämda tidpunkter och lämnar ett meddelande. Telefonen är försedd med teknik som gör att den känner av uppringarens röst och därmed kan avgöra om det är rätt person som ringer från den aktuella telefonen. Voice identification används framförallt för unga lagöverträdare, men användningen är ännu inte särskilt utbredd.

7.3.3 Utegångsförbud vid Community Sentence och Suspended Sentence

Sedan 2005 är utgångsförbud en av de föreskrifter som kan meddelas vid Community Sentence och vid Suspended Sentence. Utegångsförbud kan utgöra det enda inslaget, men det kan också kombineras med andra krav, exempelvis skyldighet att genomgå programverksamhet för att minska återfallsrisken eller att utföra av samhällstjänst. Utegångsförbud förenas regelmässigt med elektronisk övervakning.

7.4 Påföljdssystemet för unga lagöverträdare

7.4.1 Straffbarhet och särbehandling av unga lagöverträdare

Straffmyndighetsåldern i England och Wales är tio år. Vid påföljdsval och straffmätning särbehandlas lagöverträdare under 18 år i många avseenden i mildrande riktning. Någon formell möjlighet att särbehandla lagöverträdare över 18 år finns inte. Vid bedömningen av allvaret i en gärning kan dock hänsyn tas till den unges bristande mognad, även om denne var över 18 år.

7.4.2 Sanktioner för unga lagöverträdare

Verkställigheten av de särskilda påföljderna för unga lagöverträdare och delvis även bestämmandet av dess innehåll ombesörjs av Youth Offending Team (YOT). Det är lokala samarbetsorgan bestående av bl.a. sociala myndigheter, polis och skola.

Reprimand och Final Warning

Mindre allvarliga lagöverträdelser kan lagföras utan att det involverar domstolsbehandling. Förutsatt att den unge erkänner gärningen kan polisen utdela en *reprimand* eller en slutlig varning (*Final Warning*). Reprimand kan endast användas vid förstagångsförbrytelser, medan Final Warning även kan meddelas vid återfall i brott. En Final Warning förutsätter att den unge medverkar i YOT:s brottsförebyggande arbete. Det innebär deltagande i ett begränsat påverkansprogram som kan involvera samtal om brott och brottsoffer samt ett möte där den unge kan framföra en ursäkt till brottsoffret.

Referral Order

Referral Order är i många fall det obligatoriska påföljdsvalet när den unge för första gången åtalas vid domstol. Domstolen bestämmer hur länge verkställigheten ska pågå, inom ett spann av mellan tre och tolv månader. Detta bestäms i huvudsak utifrån brottets svårhet. Den unges behov behöver inte utredas i förväg. Själva innehållet i påföljden bestäms av Youth Offender Panel vilken består av samhällsföreträdare med stöd av en medlem från YOT. Brottsoffer för det aktuella brottet kan även bjudas in att närvara vid mötet.

Youth Rehabilitation Order (YRO)

Vid Youth Rehabilitation Order (YRO) beslutar domstolen om en eller flera föreskrifter (requirements), utav sammanlagt 18 stycken. De olika föreskrifterna kan syfta till straff, samhällsskydd, minskning av återfallsrisken samt gottgörelse till målsäganden. För att YRO ska kunna väljas som påföljd måste brottsligheten vara

tillräckligt allvarlig. I de fall den unge för första gången ställs inför domstol och erkänner brottet har Referral Order alltid företräde.

Vid bestämmande av omfattning och innehållet i en YRO, ska de vägledande principerna vara dels proportionalitet i förhållande till brottets allvar, dels vilka föreskrifter som är lämplig för den enskilde lagöverträdaren. Som underlag för valet har domstolen den utredning (*pre-sentence report*) som gjorts inom YOT:s verksamhet. Vid upprättande av sina förslag i rapporten ska YOT skapa en lämplig balans mellan brottets allvar, risken för att återfall i brott orsakar ytterligare skada och den unges behov.

Utifrån risken för återfall i brott och risken att den unge orsakar ytterligare skada, föreslår YOT en ingripandegrad, angiven i någon av tre olika nivåer. Om det är liten risk att den unge återfaller eller orsakar allvarlig skada, inriktar sig kraven i första hand på att reparera den skada som orsakats genom brottet. Om det bedöms föreligga en medelstor risk, inbegrips i påföljden åtgärder för att motivera den unge till laglydnad och för att motverka orsaker till brottligheten. Om risken anses vara hög, inbegrips i påföljden kontroll, övervakning och restriktioner för att minska risken. Om det bedöms föreligga en stor risk att den unge återfaller i brott ligger tyngdpunkten på åtgärder som är i första hand rehabiliterande eller syftar till att skydda allmänheten, om brottet inte var så allvarligt. Om det var fråga om ett allvarligt brott men det bedöms föreligga en låg risk att den unge återfaller, ligger tyngdpunkten i stället på bestraffande åtgärder, för att tillgodose kravet på proportionalitet.

När en YRO döms ut ska domstolen bestämma en period inom vilken föreskrifterna ska vara uppfyllda. Den får inte vara längre än tre år. Inom ramen för den föreskrivna tiden kan övervakning ske, nya föreskrifter kan inkluderas och en ny påföljd kan dömas ut i stället om den unge återfaller.

Youth Rehabilitation Orders with Intensive supervision and surveillance or with fostering (YRO med ISS)

Youth Rehabilitation Orders with Intensive supervision and surveillance or with fostering (YRO med ISS) kan beslutas om den unge begått ett brott som kan föranleda fängelse, brottligheten är så allvarlig att tröskeln för fängelse har passerats och fängelse också bedöms vara en lämplig påföljd. Påföljden utgör alltså ett alternativ till fängelse för unga lagöverträdare. Om den unge är under 15 år

förutsätts därutöver att denne har en hög återfallsfrekvens. Även om brottet inte är sådant att fängelse kan följa, kan ISS dömas ut om den unge på ett medvetet och upprepat sätt har underlåtit att medverka vid verkställigheten av YRO.

En YRO med ISS innehåller alltid vissa obligatoriska inslag.

- Ett krav på aktivitet på mellan 91 och 180 dagar.
- Övervakning under minst tolv månader
- Utegångsförbud
- Elektronisk övervakning (såvida inte domstolen finner sådan olämplig)

Aktivitetskravet innehåller alltid grundelementen utbildning eller arbete, reparativ rättvisa, påverkansprogram, familjestöd och träning gällande olika personliga förmågor. Innehållet anpassas till den unges individuella behov avseende bl.a. missbruk, boende och mental hälsa.

Övervakning sker under sex eller tolv månader, Sexmånadersprogrammet innefattar aktiviteter i 25 timmar i veckan under de första tre månaderna och därefter fem timmar i veckan under de kommande tre. Motsvarande intensitet och nedtrappning sker i tolv månadersprogrammet. Omfattningen avgörs utifrån risken att den unge kommer att orsaka allvarlig skada. Övervakningen ska innebära meningsfulla aktiviteter som ska vara schemalagda och som den unge ska närvara vid varje vecka.

Utöver den övervakning som sker genom deltagande i verksamhet vid bestämda tider, innefattar YRO med ISS även mekanisk övervakning. Graden av sådan övervakning beror på riskbedömningen i det enskilda fallet. Kontrollen ska som huvudregel ske genom *elektronisk övervakning*.

Elektronisk övervakning ska som huvudregel inte genomföras om den unge är olämplig för en sådan åtgärd. I sådana fall ska utegångsförbudet övervakas med andra metoder, exempelvis genom kontrollerande hembesök. YOT ska bistå domstolen med utredning för att avgöra om den unge är lämplig för elektronisk övervakning. Bedömningen ska grundas på den unges personlighet, mognadsgrad och dylikt. Det är därutöver av betydelse om det finns en för ändamålet lämplig bostad och innehavaren av bostaden ger sitt tillstånd. Slutligen ska påverkan på den unges skolgång beaktas.

Youth Rehabilitation Order with fostering

Youth Rehabilitation Order with fostering innebär att den unge är skyldig att vistas viss tid maximalt tolv månader i ett fosterhem. Valet av denna påföljd ska grundas på bedömningen att en bidragande orsak till brottsligheten var den unges hemförhållanden och att en placering i fosterhem skulle bidra till hans eller hennes rehabilitering. Påföljden kan endast väljas när domstolen har försäkrat sig om att de lokala myndigheterna kan ordna en sådan placering. Inom ramen för påföljden kan andra föreskrifter meddelas om det bedöms lämpligt. Påföljden inkluderar alltid övervakning.

7.4.3 Frihetsberövande sanktioner för unga lagöverträdare

Hur långa fängelsestraff unga lagöverträdare kan dömas till beror på om de åtalas vid ungdomsdomstol eller reguljär domstol. Utgångspunkten är att de ska åtalas vid ungdomsdomstol. Det maximala frihetsberövande straffet som då kan dömas ut är en *detention and training order* på (som mest) 24 månader. Om den unge döms vid reguljär domstol (crown court) kan påföljden också bli *detention and training order* i högst 24 månader. Crown court kan dock också döma ut *long term detention*, *extended sentence of detention* eller *detention for public protection*. Minimiperioden för frihetsberövandet är två år. Slutligen är det för mord föreskrivet livstids fängelse (*detention at her Majesty's pleasure*).

8 Nederländerna

8.1 Klassificering av lagöverträdelser

Lagöverträdelser klassificeras av lagstiftaren som antingen brott eller överträdelser. Klassificeringen avgör vilken domstol som ska handlägga ärendet.

8.2 Påföljdsalternativen i holländsk rätt

Det nederländska sanktionssystemet gör en uppdelning mellan straff och åtgärder. Straff syftar till bestraffning och allmän avskräckning. På grund av vedergällningstanken ska straffets längd stå i proportion till gärningsmannens klandervärdhet. Åtgärder ska främja säkerheten för andra personer och egendom eller återställa egendomsförhållanden. En åtgärd kan beslutas även om ingen kan hållas ansvarig för brottet.

De självständiga straffen består av i stränghetsordning fängelse, internering, frivårdspåföljd och böter.

8.2.1 Fängelse

Tidsbestämda fängelsestraff kan enligt huvudregeln dömas ut i högst 15 år. Under vissa omständigheter kan dock maximistraffet uppgå till 30 år. För ett tjugotal brott kan livstids fängelse dömas ut. Minimistraffet för alla brott även de allvarligaste är en dags fängelse. Om en person döms för flera brott kan domstolen döma ut ett fängelsestraff som med en tredjedel överstiger maximistraffet för det allvarligaste brottet.

8.2.2 Internering

Internering är det frihetsberövande straffet för överträdelse (se om uppdelningen av straff och överträdelse ovan). Det döms ut på mellan en dag och ett år. I särskilda fall, särskilt återfallssituationer, kan maximistiden utökas till 16 månader. Internering är tänkt att vara ett mindre allvarligt straff än fängelse. Verkställigheten skiljer sig dock knappast åt mellan de olika straffformerna.

8.2.3 Frivårdspåföljd

Frivårdspåföljden utgör sedan 2001 ett särskilt påföljdsalternativ. Den anses utgöra en begränsning av en persons frihet som är mindre sträng än ett frihetsberövande straff men mer sträng än ett bötesstraff.

Påföljden kan bestå av en föreskrift om samhällstjänst, en föreskrift om att genomgå träning/utbildning eller en kombination av

bägge två. Den får inte överstiga 480 timmar, varav som mest 240 timmar får utgöras av samhällstjänst. Påföljden måste fullgöras inom ett år.

En föreskrift om träning/utbildning innebär att den dömda förpliktas att genomgå kurser som syftar till beteendeträning eller till att konfronteras med konsekvenserna för brottsoffret av brottet. Sådana föreskrifter är i första hand avsedda för personer som är motiverade att ändra sitt beteende.

När domstolen dömer ut en frivårdspåföljd måste den föreskriva vilket frihetsberövande straff som ska komma i fråga om inte föreskrifterna efterlevs. Tiden kan vara mellan en dag och åtta månader. Två timmars frivårdspåföljd räknas som en dag av det alternativa frihetsberövande straffet.

Åklagarmyndigheten ansvarar för kontrollen av att frivårdspåföljden fullgörs, varvid information kan inhämtas från personer eller organisationer som är involverade i verkställigheten. Åklagarmyndigheten kan besluta om ändringar gällande vilket arbete som ska utföras eller vilket utbildning som ska genomföras. När åklagarmyndigheten finner att påföljden har slutförts tillfredsställande, ska den dömda informeras om detta. Om påföljden inte genomförs tillfredsställande kan åklagarmyndigheten besluta att det i domen angivna alternativa frihetsberövande straffet ska verkställas, med avräkning för det antal timmar frivårdspåföljd som har genomförts. Den dömda kan överklaga beslutet till den domstol som dömda ut påföljden.

8.2.4 Böter

Böter är den minst ingripande påföljden. Böter kan dömas ut för alla brott, inklusive de för vilka livstids fängelse är föreskrivet. Böter ska ges företräde framför fängelse och domstolen måste motivera särskilt i de fall ett frihetsberövande straff väljs i stället för böter. När domstolen dömer ut böter anges också ett alternativt frihetsberövande straff, mellan en dag och 12 månader.

Minibötesstraffet för alla brott är 2 euro. Maximibeloppet beror på vilken bötesnivå ett brott eller en överträdelse är inordnat under. Det finns sex olika bötesnivåer mellan 370 euro och 740 000 euro.

Överträdelser är inordnade under nivåerna 1–3 (370–7 400 euro) och brott under 3–5 (7 400–74 000 euro). Den sjätte bötesnivån kan bara dömas ut mot juridiska personer och mot fysiska personer

enligt några särskilda straffbestämmelser gällande ekonomisk brottslighet och narkotikabrottslighet. Vid bestämmande av bötesstraffets storlek ska domstolen ta hänsyn till gärningsmannens ekonomiska situation och brottet.

Åklagarmyndigheten ansvarar för verkställigheten av bötesstraffet. Om den dömde inte betalar böterna kan bötesstraffet utmätas från dennes egendom. Om åklagarmyndigheten förkastar det alternativet verkställs i stället det alternativa frihetsberövande straffet. Vanligtvis anses mellan 25 och 45 euro motsvara en dags frihetsberövande. Den dömde kan friges om böterna erläggs efter att det alternativa fängelsestraffet har börjat verkställas.

8.2.5 Elektronisk övervakning

Elektronisk övervakning kan tillämpas som alternativ till fängelse antingen i slutet av verkställigheten av ett fängelsestraff eller som ett villkor då verkställigheten av ett fängelsestraff har skjutits upp. I det senare fallet kan det tjäna som substitut för ett fängelsestraff mellan sex och tolv månader i kombination med en frivårdspåföljd på 240 timmar.

Frivårdsmyndigheten föreslår vilka som ska få elektronisk övervakning och ansvarar för övervakning och kontroll. Beslutet om elektronisk övervakning fattas av domstolen då det ska ske i kombination med en frivårdspåföljd och av frivårdsmyndigheten då det tillämpas i slutet av en straffverkställighet.

8.2.6 Vidhängande straff

Det finns tre typer av vidhängande straff. Möjligheterna att utdöma sådana är begränsade till särskilda slag av brott.

- Berövande av rättigheter och diskvalificering från utöva ett särskilt yrke.
- Förverkande av ekonomiska medel eller föremål.
- Publicering av domslutet, något som endast sällan tillämpas.

Därutöver finns det speciella vidhängande straff kopplade till vissa brott, exempelvis återkallelse av körkortsbehörighet och stängning av företag.

8.2.7 Uppskjuten verkställighet av fängelsestraff

Verkställigheten av alla självständiga straff utom frivårdspåföljd kan skjutas upp. Verkställigheten av fängelsestraff upp till ett år, internering och böter kan skjutas upp helt. Ett fängelsestraff på mellan ett och tre år kan skjutas upp till en tredjedel. Verkställigheten av ett fängelsestraff överstigande tre år kan inte skjutas upp. Uppskjuten verkställighet kan gälla alla typer av brott. Även vidhängande straff kan skjutas upp.

Domstolen kan döma ut ett fängelsestraff som är delvis uppskjutet. Ett delvis uppskjutet fängelsestraff kan kombineras med frivårdspåföljd och böter.

Ett uppskjutet straff är alltid förenat med ett villkor om att den dömde inte ska begå något nytt brott under en prøvotid. Prövotiden bestäms av domstolen. Den kan vara som längst tre år men är mestadels två år eller kortare. Därutöver kan domstolen föreskriva vissa särskilda villkor, såsom

- skyldighet att utge kompensation för den skada som orsakats genom brottet
- intagning på en sjukhusinrättning
- deposition av borgen
- skyldighet att donera en summa pengar till en särskild fond för kompenserande av brottsskador eller till någon organisation som verkar för brottsoffers rättigheter.

Uppskjuten verkställighet av fängelsestraff används i mycket stor utsträckning. Åklagarmyndigheten utövar kontroll över att villkoren följs och kan beordras av domstolen att hjälpa den dömde att efterleva villkoren. Övervakningsmyndigheten håller åklagarmyndigheten och domstolen underrättade om hur villkoren efterlevs.

Om inte villkoren följs kan domstol på talan av åklagare besluta att det uppskjutna straffet ska gå i verkställighet. Domstolen kan också besluta att det uppskjutna straffet ska verkställas endast delvis, förlänga prøvotiden eller lägga till eller ändra de villkor som gäller för det uppskjutna straffet. När domstolen har att ta ställning till om ett uppskjutet straff ska gå i verkställighet kan den i stället besluta om en frivårdspåföljd.

Internationella instrument

1 Inledning

Sverige har tillträtt ett antal internationella konventioner som rör påföljdsfrågor. Vidare har Förenta Nationerna och Europarådet utfärdat ett antal rekommendationer, riktlinjer och deklARATIONER på området. Inom Europeiska unionen har det tagits fram rambeslut genom unionens straffrättsliga samarbete som behandlar påföljdsfrågor. I denna bilaga presenteras internationella instrument som har betydelse för påföljdernas utformning, påföljdsbestämningen och verkställigheten av påföljder.

2 Instrument som utfärdats av FN

2.1 Den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter

År 1948 antogs den universella förklaringen om de mänskliga rättigheterna av FN:s generalförsamling. Utifrån denna öppnades 1966 den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter för undertecknande. Konventionen undertecknades av Sverige 1971 (SÖ 1971:42) och trädde i kraft 1976.

Artikel 8 i konventionen är av viss betydelse såvitt avser möjligheten att döma till samhällstjänst. Enligt punkten 3 a) i denna bestämmelse får ingen tvingas att utföra tvångsarbete eller annat obligatoriskt arbete. Av punkten 3 b) framgår dock att förbudet inte utgör hinder mot verkställighet av en dom på straffarbete som har avkunnats av en behörig domstol i en stat där frihetsberövande i form av straffarbete kan åläggas som påföljd för brott. Enligt punkten 3 c) i) omfattar begreppen "tvångsarbete" eller "obligatoriskt arbete" inte arbete eller tjänstgöring som regelmässigt krävs

av någon som är berövad sin frihet genom ett rättsligt giltigt domstolsbeslut eller som är villkorligt frigiven.

Av viss betydelse är också artikel 10 punkten 3, där det föreskrivs att kriminalvårdssystemet ska innefatta behandling av intagna och att dess huvudsakliga syfte ska vara de intagnas bättring och återanpassning i samhället. Där stadgas också att unga lagöverträdare som dömts för brott ska hållas avskilda från vuxna och ges en behandling som är anpassad efter deras ålder och rättsliga ställning.

2.2 United Nations Standard Minimum Rules on the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules)

I november 1985 antog FN:s generalförsamling UN Standard Minimum Rules on the Administration of Juvenile Justice (the Beijing Rules). Instrumentet innehåller allmänna principer och mer specifika regler gällande hanteringen av unga lagöverträdare.

I första delen anges vissa allmänna principer. Det anges bl.a. att lagföringen av unga lagöverträdare ska utformas inom ramen för det övergripande regelverket gällande sociala rättigheter för unga, samtidigt som det bidrar till att skydda unga samt med beaktande av samhällsskyddet.

Vidare anges tillämpningsområde och definitioner. Det anges också att det bör utformas särskilda regler för hanteringen av unga lagöverträdare för att möta deras särskilda behov och samhällets behov. Därutöver föreskrivs bl.a. att de principer som gäller unga lagöverträdare även bör gälla unga vuxna lagöverträdare. I första delen anges även att rättsordningen för unga lagöverträdare ska betona den unges välbefinnande och säkerställa att alla reaktioner står i proportion både till omständigheterna kring brottet och rörande den unge lagöverträdaren.

I andra delen behandlas frågor rörande utredning och åtal.

I tredje delen behandlas bl.a. frågor rörande beslut om lagföring. Det anges att rättegången ska hållas på ett sätt som tillåter den unge att delta och uttrycka sig fritt. Det föreskrivs att den unges personliga förhållanden som huvudregel alltid ska vara utredda innan påföljden bestäms. Det anges vidare att begränsningar i den unges frihets ska beslutas endast efter noggrant övervägande och inskränkas till ett minimum samt att ett frihetsberövande ska dömas ut endast om det är fråga om ett allvarligt våldsbrott eller fortsatt allvarlig brottslighet och om det inte finns någon annan

lämplig reaktion på brottsligheten. Det anges att dödsstraff och kroppsstraff inte får förekomma.

Det föreskrivs vidare att det ska finnas möjlighet att döma ut olika typer av åtgärder så att ett frihetsberövande så långt möjligt kan undvikas. Sådana åtgärder – vilka kan kombineras med varandra ska bl.a. utgöras av

- beslut om vård, vägledning och tillsyn,
- övervakning,
- samhällstjänst,
- ekonomiska sanktioner och skadestånd,
- behandling,
- deltagande i rådgivning och liknande,
- placering i familjehem eller liknande,
- andra relevanta åtgärder.

Fjärde delen gäller behandling utanför institutionerna. Det anges bl.a. att det ska vara möjligt att ändra på dessa, inom vissa ramar.

I femte delen behandlas behandling inom institutioner. Det anges bl.a. att den unges behov av utbildning, vård och dylikt ska tillgodoses.

I sjätte delen finns bestämmelser om forskning, planering, policy, och utveckling.

2.3 Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter (Barnkonventionen).

1989 antogs av FN:s generalförsamling konventionen om barnets rättigheter (Barnkonventionen). Konventionen har ratificerats och trätt i kraft för svensk räkning 1990. Med barn avses i konventionen varje människa under 18 år, om inte barnet blir myndigt tidigare enligt den lag som gäller barnet.

Av betydelse utifrån ett påföljdsperspektiv är den grundläggande bestämmelsen i artikel 3, om att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ.

I artikel 37 anges bl.a. att inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning samt att varken dödsstraff eller livstids fängelse utan möjlighet till frigivning får ådömas brott som begåtts av personer under 18

års ålder. Vidare anges bl.a. att gripande, anhållande, häktning, fängslande eller andra former av frihetsberövande av ett barn ska ske i enlighet med lag och endast får användas som en sista utväg och för kortast lämpliga tid.

I artikel 40 anges vissa rättigheter för barn som misstänks eller åtalas för eller befunnits skyldiga till brott.

Det anges bl.a. i artikeln att alla sådana barn ska behandlas på ett sätt som främjar barnets känsla för värdighet och värde, som stärker barnets respekt för andras mänskliga rättigheter och grundläggande friheter och som tar hänsyn till barnets ålder och önskvärdheten att främja att barnet återanpassas och tar på sig en konstruktiv roll i samhället.

I artikel 40.2 anges vissa rättssäkerhetsgarantier, såsom förbudet mot retroaktiv lagstiftning, oskuldsprincipen och rätten till en försvarare.

I artikel 40.3 anges att konventionsstaterna ska söka främja införandet av lagar och förfaranden samt upprättandet av myndigheter och institutioner som är speciellt anpassade för barn som misstänks eller åtalas för eller befinnes skyldiga att ha begått brott. Det föreskrivs i bestämmelsen att konventionsstaterna särskilt ska

- a. fastställa en lägsta straffbarhetsålder;
- b. vidta åtgärder, då så är lämpligt och önskvärt, för behandling av barn under denna ålder utan att använda domstolsförfarande, under förutsättning att mänskliga rättigheter och rättsligt skydd till fullo respekteras.

I artikel 40.4 anges att olika åtgärder som t ex vård, ledning och föreskrifter om till sin rådgivning, övervakning, vård i fosterhem, program för allmän utbildning och yrkesutbildning och andra alternativ till anstaltsvård ska finnas tillgängliga för att säkerställa att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt för deras välfärd och är rimligt både med hänsyn till deras personliga förhållanden och till brottet.

2.4 United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (the Tokyo Rules)

I december 1990 antog FN:s generalförsamling United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (The Tokyo Rules). Reglerna är indelade i åtta delar.

I den första delen, som består av tre kapitel, behandlas generella principer. Av det första kapitlet framgår att reglerna innehåller ett antal grundläggande principer för att främja användningen av icke frihetsberövande åtgärder och för att skapa ett minimiskydd för personer som är föremål för påföljder som används som alternativ till fängelse. Vid tillämpningen av reglerna ska medlemsstaterna försäkra en balans mellan den enskilde lagöverträdarens rättigheter, offrets rättigheter och samhällets intresse av allmänhetens säkerhet och brottsprevention. Medlemsstaterna ska utveckla icke frihetsberövande åtgärder bl.a. för att minska användningen av fängelse.

Kapitel två behandlar tillämpningsområdet för icke frihetsberövande åtgärder. Reglerna är tillämpliga på alla personer som är föremål för åtal, rättegång eller verkställighet av en dom samt på alla stadier av det rättsliga förfarandet. Enligt regel 2.3 bör påföljds-systemet föreskriva ett varierat utbud av icke frihetsberövande åtgärder, dels för att kunna erbjuda en större flexibilitet i förhållande till brottets natur och allvar, lagöverträdarens personlighet och bakgrund samt kravet på samhällsskydd, dels för att undvika onödig användning av frihetsberövanden. Antalet icke frihetsberövande alternativ och utformningen av dessa bör beslutas så att en jämn rättstillämpning förblir möjligt. I regel 2.6 anges att icke frihetsberövande åtgärder bör användas enligt principen om minsta möjliga ingripande.

I kapitel tre behandlas rättssäkerhet. Där anges bl.a. att valet av en icke frihetsberövande åtgärd ska baseras på en bedömning av etablerade kriterier med hänsyn till brottets natur och dess allvar, lagöverträdarens personlighet och bakgrund, syftet med lagföringen samt offrets rättigheter. Åtgärder som innebär en skyldighet eller förpliktelse för lagöverträdaren och som tillämpas före eller i stället för en formell rättegång bör kräva lagöverträdarens samtycke. Under verkställigheten bör lagöverträdarens rättigheter inte begränsas i större omfattning än vad det ursprungliga beslutet, meddelat av behörig myndighet, innebar. Vid tillämpningen av icke frihetsberövande åtgärder ska såväl lagöverträdarens som hans eller hennes familjs rätt till privatliv respekteras.

Den andra delen avser åtgärder före rättegången.

I den tredje delen behandlas rättegångsstadiet. Inledningsvis föreskrivs att den dömande myndigheten när den fattar sitt beslut ska beakta den tilltalades behov av rehabilitering, samhällets skyddsbehov och offrets intressen. I regel 8.2 ges exempel på åtgärder som domstolen kan tillgripa enligt följande

- verbala sanktioner såsom förmaning, reprimand eller varning
- villkorlig frihet (conditional discharge)
- förlust av rättigheter (status penalties)
- ekonomiska sanktioner såsom böter och dagsböter
- förverkande
- återlämnande eller kompensation till offret
- villkorlig eller uppskjuten dom
- övervakning
- samhällstjänst
- närvaro vid dagcenter
- husarrest
- annan icke institutionell behandling
- en kombination av ovanstående åtgärder

I den fjärde delen behandlas verkställigheten av icke frihetsberövande åtgärder. Enligt reglerna bör myndigheterna ha ett stort antal alternativ till sitt förfogande för att undvika institutionalisering och hjälpa den dömda till en snabb återanpassning i samhället. Detta kan innebära permission och halvvägshus, frigivning för arbete eller utbildning, olika former av villkorlig frigivning, påföljdseftergift och nåd.

I del fem finns regler om övervakning, behandling, varaktighet, disciplin och brott mot uppställda villkor. I regel 10 anges att syftet med övervakning är att minska återfallsrisken och att hjälpa den dömda att anpassa sig till samhället. Inom ramen för en icke frihetsberövande åtgärd ska den övervakning och behandling väljas som är lämpligast i det enskilda fallet. Övervakningen och behandlingen ska regelbundet ses över och ändras om det anses nödvändigt. En icke frihetsberövande åtgärd får inte pågå längre än den tid som bestämts av behörig myndighet. Däremot får medlemsstaterna ha bestämmelser som innebär att åtgärden upphör tidigare om den dömda har reagerat positivt på den. Om den verkställande myndigheten ska bestämma villkor för verkställigheten ska hänsyn tas både till samhällets behov och till den dömdes och offrets behov och rättigheter. Villkoren ska vara praktiska, tydliga och så få som möjligt. De kan ändras i takt med att den dömda gör framsteg under verkställigheten. Inom ramen för de icke frihetsberövande åtgärderna bör det utvecklas olika behandlingsformer.

Om den dömda bryter mot de villkor som gäller för den icke frihetsberövande åtgärden kan villkoren ändras eller åtgärden

upphävas. Att den icke frihetsberövande åtgärden misslyckas bör dock inte automatiskt leda till att en frihetsberövande påföljd döms ut, utan i första hand bör en annan lämplig icke frihetsberövande åtgärd väljas.

De tre återstående delarna behandlar bl.a. rekrytering och utbildning av personal, lekmanamedverkan och internationellt samarbete.

2.5 United Nations Guidelines on the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines)

I december 1990 antog FN:s generalförsamling The UN Guidelines on the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines).

I riktlinjerna behandlas åtgärder för att förhindra ungdomsbrottslighet. Enligt de grundläggande principer som anges ska unga personers välbefinnande från tidig barndom vara i förgrunden vid alla brottsförebyggande åtgärder. Nya åtgärder som utvecklas ska undvika att kriminalisera och bestraffa beteenden som inte skadar den unges utveckling eller tillfogar skada på andra. Det anges vidare att ungdomligt beteende som inte är i överensstämmelse med sociala normer ofta är en del i en mognadsprocess och tenderar att upphöra spontant vid tilltagande mognad.

I tredje delen anges att vittomspännande åtgärdsplaner för brottsförebyggande åtgärder bör finnas på alla nivåer i styrelseskicket och involvera sådant som problemanalyser, definitioner av ansvarsområden för olika myndigheter och metoder för att minska ungdomsbrottsligheten.

I fjärde delen behandlas socialiseringsprocesser. Det anges särskilt att vikt ska tillmätas familjens roll och betydelse och det stöd som kan behövas för att unga ska få trygga hemförhållanden. Vidare lyfts skolans och utbildningens betydelse fram. Därtill betonas olika former av stöd och program som bör tillhandahållas unga och deras familjer.

I femte delen anges bl.a. att brottsförebyggande program bör bygga på trovärdig forskning och övervakas och utvärderas.

I sjätte delen anges bl.a. att inga unga personer ska utsättas för hårda eller förnedrande åtgärder. Vidare anges att unga inte ska kunna bestraffas för gärningar som inte är kriminaliserade för vuxna.

I den sjätte delen utvecklas sådant som forskning, utveckling av metoder och samordning.

2.6 United Nations Rules for the Protection of Juveniles deprived of their Liberty (the Havana Rules)

I december 1990 antog FN:s generalförsamling UN Rules for the Protection of Juveniles deprived of their Liberty (the Havana Rules) I instrumentet anges förutsättningar för frihetsberövande av unga lagöverträdare samt hur unga ska behandlas om de döms till frihetsberövande påföljder. I de grundläggande principerna anges att frihetsstraff endast ska användas för unga lagöverträdare som en sista tänkbar åtgärd och att det endast ska ske i undantagsfall.

Det definieras i andra delen att med ”juvenile” avses lagöverträdare under 18 år.

I tredje delen finns bestämmelser om frihetsberövande före en rättegång. I fjärde delen anges regler om förvaltningen av institutioner där unga är frihetsberövade. Det inbegriper sådant som klassificering och placering, utbildning och arbete, rekreation, hälsovård, kontakt med yttvärlden, disciplinära åtgärder och inspektioner.

3 Instrument som utfärdats av Europarådet

3.1 Konventioner

3.1.1 Konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen) trädde i kraft den 3 september 1953. Sverige undertecknade konventionen 1950 och ratificerade den 1952 (SÖ 1952:35). Konventionen inkorporerades i svensk rätt den 1 januari 1995 genom lagen (1994:1219) den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Liksom FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter innehåller Europakonventionen ett förbud mot tvångsarbete eller annat påtvingat arbete, artikel 4. Begreppet ”tvångsarbete eller annat påtvingat arbete” omfattar emellertid inte arbete som vanligt-

vis utkrävs av den som är lagligen frihetsberövad i enlighet med bestämmelserna i artikel 5 i konventionen eller som är villkorligt frigivna från sådant frihetsberövande. Enligt artikel 5 är frihetsberövanden tillåtna bl.a. då någon är lagligen berövad sin frihet efter fällande dom av behörig domstol. Vad som ska förstås med tvångsarbete eller påtvingat arbete har prövats av Europadomstolen och kommissionen. Kommissionen har framhållit att begreppet måste tolkas i ljuset av den praxis som har utarbetats av Internationella arbetsstagarorganisationen (ILO). Med ledning av denna praxis har kommissionen angett att tvångsarbete och påtvingat arbete karaktäriseras av två omständigheter, nämligen dels att arbetet utförs av arbetaren mot hans eller hennes vilja, dels att kravet på att arbetet ska utföras är orättfärdigt eller innefattar ett element av förtryck eller att arbetet innebär en påfrestning ("hardship") som hade kunnat undvikas.

3.1.2 Konventionen om inbördes hjälp i brottmål

Konventionen om inbördes hjälp i brottmål trädde i kraft den 12 juni 1962. Den undertecknades av Sverige den 20 april 1959 och ratificerades den 15 december 1967, dock med vissa förbehåll och förklaringar. Förbehållen och förklaringarna har därefter modifierats på olika sätt. Till konventionen finns två tilläggsprotokoll. Det ena, som trädde i kraft den 12 april 1982, undertecknades och ratificerades av Sverige den 15 mars 1979. Det andra, som trädde i kraft den 1 februari 2004, undertecknades av Sverige den 8 november 2001 men har ännu inte ratificerats.

Genom konventionen åtar sig konventionsstaterna att i största möjliga utsträckning lämna varandra rättshjälp i mål eller ärenden avseende beivrande av brott som faller under ansökande stats jurisdiktion. Med rättshjälp avses bevisupptagning i brottmål, verkställighet av husrannsakan eller beslag, delgivning av rättegångshandlingar och domstolsbeslut, överföring av frihetsberövade personer för inställelse som vittne, översändande av utdrag ur straffregister, lagföring i annat land och underrättelse om brottmålsdomar.

3.1.3 Konventionen om brottmålsdoms internationella rättsverkningar

Konventionen om brottmåls internationella rättsverkningar trädde i kraft den 26 juli 1974. Den undertecknades av Sverige den 28 maj 1970 och ratificerades den 25 maj 1973. Vid ratificeringen gjordes en reservation och vissa förklaringar.

Genom konventionen åtar sig konventionsstaterna att, efter framställning av en annan konventionsstat, verkställa påföljder som innebär frihetsberövande, böter eller förverkande av egendom samt förlust av rättigheter som har ålagts i den andra konventionsstaten och är verkställbara i där.

En förutsättning för att flytta över verkställigheten är att gärningen är straffbar i den stat hos vilken framställning sker. Dessutom krävs att något av följande villkor är uppfyllda:

- att den dömda har hemvist i den stat hos vilken framställning sker,
- att verkställighet i den stat hos vilken framställning sker kan antas förbättra den dömdes möjligheter till social återanpassning,
- att en frihetsberövande påföljd skulle kunna verkställas i samband med verkställighet av en annan sådan påföljd som den dömda undergår eller ska undergå i den stat hos vilken framställning sker,
- att den stat hos vilken framställning sker är den dömdes ursprungliga hemland och har förklarat sig villig att svara för verkställigheten av påföljden eller
- att den stat som gör framställningen inte anser sig kunna verkställa påföljden oaktat att utlämningsförfarande kan användas och att verkställighet kan ske i den stat hos vilken framställning sker.

Den stat hos vilken framställning sker får vägra verkställighet endast på vissa i konventionen särskilt angivna grunder, bl.a. att verkställighet skulle strida mot grundläggande principer i rättsordningen eller att gärningen redan är föremål för lagföring i den stat hos vilken framställning sker.

3.1.4 Konventionen rörande övervakning av villkorligt dömda eller villkorligt frigivna personer

Den 22 augusti 1975 trädde konventionen rörande övervakning av villkorligt dömda eller villkorligt frigivna personer i kraft. Konventionen undertecknades av Sverige den 9 februari 1979 och ratificerades den 27 februari samma år. Vid ratificeringen reserverade sig Sverige mot del III av konventionen.

Konventionen består av sex delar. I den första delen anges de grundläggande principerna för konventionen. Enligt artikel 1 ska konventionsstaterna bistå varandra med nödvändig social rehabilitering för de personer som omfattas av konventionen. I detta ligger en skyldighet för den stat i vilken en dömd person har hemvist att ta över ansvaret för övervakningen och att, i den mån det är nödvändigt, mäta ut straff eller verkställa straff för gärningar som andra konventionsstater har dömt till ansvar för. Av artikel 2 framgår att konventionen omfattar dels personer som har förklarats skyldiga till brott av domstol och satts under övervakning utan att något straff har mätts ut, dels personer som har fått ett villkorligt straff som innefattar frihetsberövande eller blivit föremål för villkorlig frigivning.

Enligt artikel 5 kan den dömande staten ansöka om bistånd hos den stat i vars territorium den dömda har sitt hemvist på tre olika sätt. Enligt det första alternativet ansöker den dömande staten om att hemviststaten endast ska ombesörja övervakningen av den dömda. Enligt det andra alternativet ska den stat hos vilken ansökan görs ombesörja övervakningen och vid behov verkställa det straff som dömts ut, i enlighet med de bestämmelser som framgår av del II och III av konventionen. Det tredje alternativet innebär att den stat hos vilken ansökan görs helt tar över ansvaret för verkställigheten, i enlighet med de bestämmelser som framgår av del IV av konventionen.

En ansökan om att överföra verkställigheten ska avslås enligt vissa särskilt angivna grunder.

Del II av konventionen avser övervakning. Enligt artikel 11 ska den stat hos vilken ansökan görs, om nödvändigt, anpassa övervakningsåtgärderna till sin egen lagstiftning. Övervakningen får dock inte vara mer ingripande än vad som är föreskrivet i den dömande staten. I artikel 15 föreskrivs att det är den dömande staten som avgör huruvida den dömda har uppfyllt villkoren i domen och huruvida det behöver vidtas ytterligare åtgärder.

Del III behandlar verkställighet av straff. Som anförts ovan har Sverige reserverat sig mot denna del av konventionen. I artikel 15 föreskrivs att den stat hos vilken ansökan görs ska verkställa det utdömda straffet om den dömande staten förverkar villkorligheten i straffet. Verkställigheten ska enligt artikel 17 ske i enlighet med lagstiftningen i den stat hos vilken ansökan görs. Enligt artikel 19 kan straffet ersättas med det straff som skulle ha dömts ut för motsvarande gärning i den stat hos vilken ansökan görs. Straffet ska dock så långt möjligt motsvara det straff som ursprungligen beslutats.

Del IV avser de fall då den stat hos vilken ansökan görs helt tar över verkställigheten av domen. Enligt artikel 23–24 ska den stat som tagit över verkställigheten utföra denna i enlighet med sin egen strafflagstiftning som om att straffet hade dömts ut för samma typ av brott på det egna territoriet. Del V och VI behandlar vissa gemensamma bestämmelser om hur ansökan ska ske och slutbestämmelser.

3.2 Rekommendationer

Europarådet har utfärdat ett antal rekommendationer som bl.a. avser utformningen av icke frihetsberövande påföljder. Dessa instrument är inte bindande för medlemsstaterna på samma sätt som konventionerna, utan utgör just rekommendationer.

3.2.1 Recommendation No. R (92) 16 European Rules on Community Sanctions and Measures

Recommendation No. R (92) 16 European Rules on Community Sanctions and Measures antogs av ministerkommittén den 19 oktober 1992. Rekommendationen innehåller detaljerade regler om utformningen av villkorliga påföljder eller åtgärder. Reglerna är indelade i tre delar och elva kapitel.

I den Appendix – Glossary som fogats till reglerna ges följande definition av ”community sanctions and measures”.

The term ”community sanctions and measures” refers to sanctions and measures which maintain the offender in the community and involve some restrictions of his liberty through the imposition of conditions and/or obligations, and which are implemented by bodies designated in law for that purpose.

The term designates any sanction imposed by a court or a judge, and any measure taken before or instead of a decision on a sanction as well as ways of enforcing a sentence of imprisonment outside a prison establishment.

Although monetary sanctions do not fall under this definition, any supervisory or controlling activity undertaken to secure the implementation falls within the scope of the Rules.

Straffsystemkommittén anförde i sitt betänkande att det i definitionen uppställda kravet på att påföljden eller åtgärden ska innebära en begränsning av friheten skulle kunna innebära att t.ex. villkorlig dom faller utanför reglerna. Detta ansågs emellertid enligt kommittén inte utgöra något större problem eftersom utrymmet för att påföljder som inte begränsar friheten genom att t.ex. ställa upp föreskrifter för den dömda skulle kunna komma i konflikt med reglerna förefaller ytterst begränsat.¹

Av rekommendationens inledning framgår att alla påföljder och åtgärder som ryms inom definitionen omfattas av reglerna, inklusive olika sätt att verkställa ett fängelsestraff utanför anstalten, t.ex. villkorlig frigivning. Dessutom omfattas åtgärder före rättegången. Påföljder och åtgärder som är särskilt avsedda för ungdomar undantas dock uttryckligen från tillämpningsområdet. De påföljder och åtgärder som omfattas av rekommendationen kommer fortsättningsvis att benämnas ”samhällsåtgärder”.

Rekommendationens första del innehåller ett antal generella principer, uppdelade i fyra kapitel. Det första kapitlet behandlar lagliga begränsningar. Enligt regel 5 bör inga samhällsåtgärder vara obegränsade i tid. Enligt regel 6 bör samhällsåtgärder till sin karaktär och omfattning både stå i proportion till brottets allvar och beakta den tilltalades personliga förhållanden. Av regel 10 framgår att det förhållandet att den dömda missköter villkoren eller föreskrifterna för en samhällsåtgärd inte automatisk bör föranleda att åtgärden omvandlas till ett fängelsestraff.

Kapitel två behandlar rättsliga garantier och procedurer för klagomål. Enligt artikel 12 får endast domstol, domare eller åklagare fatta beslut om eller upphäva ett beslut om samhällsåtgärder. Den som omfattas av beslutet ska ha rätt att överklaga det.

Det tredje kapitlet behandlar grundläggande rättigheter. I regel 20 finns ett förbud mot diskriminering. I kommentaren görs en åtskillnad mellan diskriminering och differentiering, där diskriminering definieras som tillämpning av orättvisa urvalskriterier. Enligt

¹ SOU 1995:91 del III, s. 49.

rekommendationen bör samhällsåtgärder inte inkräkta på internationellt accepterade medborgerliga och politiska rättigheter eller äventyra den dömdes eller dennes familjs värdighet. De får inte heller äventyra den dömdes självaktning, familjereationer, kontakter med omvärlden eller möjligheter att fungera i samhället. Instruktioner från den verkställande myndigheten, särskilt sådana som gäller kontroll, bör enligt regel 24 vara praktiska, tydliga och begränsade till vad som är nödvändigt för en effektiv verkställighet. Av regel 25 framgår att samhällsåtgärder inte får innefatta medicinsk eller psykologisk behandling i strid med internationellt antagen etisk standard. De får inte heller innebära risk för fysisk eller psykisk skada. Det förhållandet att någon har dömts till en samhällsåtgärd får enligt regel 28 inte leda till att rätten till sociala förmåner begränsas.

Kapitel 4 behandlar samarbete med och samtycke från den dömda. Enligt dessa bestämmelser bör samhällsåtgärder vara ägnade att utveckla den dömdes ansvarstagande gentemot samhället i allmänhet och brottsoffret i synnerhet. Vidare framgår att en samhällsåtgärd bör väljas endast vid vetskap om vilka förhållanden eller förpliktelser som kan vara ändamålsenliga och om den dömda är beredd att samarbeta och följa dessa. Åtgärden bör utformas i enlighet med den dömdes individuella behov och möjligheter. Före det att verkställigheten påbörjas bör den dömda informeras om vad samhällsåtgärden innebär och vilket syfte den har samt de villkor och krav som gäller för åtgärden. Den dömda ska så långt möjligt delta i de beslut som fattas om verkställigheten. Krav på samtycke uppställs dock endast för sådana samhällsåtgärder som vidtas före rättegången eller i stället för ett beslut om en sanktion.

Den andra delen av rekommendationen avser personella och finansiella resurser. Där finns bl.a. regler om rekrytering av personal, krav på personal, finansiella resurser samt samhällsinformation om samhällsåtgärder. De behandlas inte närmare här.

I del tre av rekommendationen, som omfattar kapitlen 8–11, behandlas förvaltningsaspekter (management aspects). I kapitel 8 finns regler om verkställigheten. Där anges att verkställigheten av samhällsåtgärder bör vara så meningsfull som möjligt. Verkställigheten bör vara ägnad att bidra till den dömdes anpassning till samhället. Den dömda ska ha rätt att göra muntliga eller skriftliga framställningar inför de beslut som fattas om verkställigheten och den verkställande myndigheten ska se till att den dömda utan dröjsmål kan nå ansvarig personal vid oenigheter eller krislägen. De uppgifter som den dömda utför inom ramen för samhällstjänst ska

inte vara meningslösa, utan socialt användbara och meningsfulla samt förstärka den dömdes förmåga så mycket som möjligt. Samhällstjänsten ska inte heller syfta till att vara vinstdrivande för något företag.

Det nionde kapitlet innehåller regler om arbetsmetoder. Där anges att verkställigheten av samhällsåtgärder bör baseras på individuella program och att utveckla en fungerande arbetsrelation mellan den dömda, övervakaren och andra deltagande organisationer eller personer. Verkställigheten bör vara individuellt anpassad efter omständigheterna i varje enskilt fall. Kontrollåtgärder bör vidtas endast i den utsträckning de är nödvändiga för att verkställigheten ska ske på rätt sätt. De ska stå i proportion till den påföljd som dömts ut och ha ett begränsat syfte.

Kapitel 10 innehåller ytterligare bestämmelser om information om när verkställigheten påbörjas och konsekvenser vid överträdelse av de villkor som gäller för samhällspåföljden. När en samhällspåföljd upphävs bör hänsyn tas till på vilket sätt och i vilken utsträckning den dömda har genomfört de villkor och de krav som påföljden inneburit. Beslut att undanröja en samhällspåföljd bör inte nödvändigtvis innebära att den dömda ska verkställa en frihetsberövande påföljd. Vidare bör det finnas möjlighet att ändra de villkor som ställts upp för samhällsåtgärden om den dömda gör framsteg. Beslutade åtgärder bör också kunna upphävas i förtid om den dömda har uppfyllt de villkor eller föreskrifter som gäller och åtgärden därmed inte längre anses behövas.

I kapitel 11 finns regler om forskning kring och utveckling av samhällspåföljder.

3.2.2 Recommendation No. R (92) 17 concerning Consistency in Sentencing

Recommendation No. R (92) 17 concerning Consistency in Sentencing, som antogs av ministerkommittén den 19 oktober 1992, innehåller rekommendationer som syftar till mer enhetliga brottmålsdomar. Rekommendationerna är indelade i elva delar, benämnda A–K.

I del A anges principer för påföljdsbestämningen. Enligt rekommendationen bör lagstiftaren sträva efter att ange riktlinjer för påföljdsbestämningen. När det är nödvändigt, särskilt om olika principer hamnar i konflikt med varandra, bör det anges hur olika prioriteringar kan göras vid tillämpningen. Oavsett vilka principer

som gäller för påföljdsbestämningen ska straffet stå i proportion till brottets allvar. Vidare anges att grunderna för påföljdsbestämningen bör ses över med jämna mellanrum, att utarbetande av enhetliga principer och prioriteringar inom Europa ska uppmontras och att principerna för påföljdsbestämningen ska stå i överensstämmelse med modern human kriminalpolitik. Det påtalas särskilt att användningen av icke frihetsberövande påföljder bör öka, så att användningen av fängelse kan minska. Enligt rekommendationen bör hänsyn tas till vilken verkan en påföljd kan antas få för den tilltalade i det enskilda fallet, så att onödig belastning undviks och att rehabiliteringen av den dömda inte skadas.

Del B innehåller rekommendationer om straffsystemets uppbyggnad. Utöver vissa rekommendationer om straffskalornas utformning, rekommenderas medlemsstaterna att alltid betrakta fängelse som den sista utvägen och att tillgripa fängelse endast när brottets allvar medför att en annan påföljd är klart otillräcklig, även om andra omständigheter beaktas. Vidare anges att ett fängelsestraff inte bör vara längre än vad den begångna brottsligheten motiverar. Medlemsstaterna rekommenderas att utarbeta kriterier som fastställer vilka omständigheter som ska medföra att ett brott anses särskilt allvarligt. I den mån det är möjligt bör det också utarbetas kriterier som talar för en icke frihetsberövande påföljd.

Vidare anförs att medlemsstaterna bör överväga att gradera de icke frihetsberövande påföljderna utifrån deras inbördes stränghet och också att straffmåta inom ramen för respektive påföljd. Vid misskötsamhet av en icke frihetsberövande påföljd bör omvandling till fängelse ske endast när domstolen är övertygad om att alla andra möjligheter har uttömts eller är verkningslösa och den dömda har fått möjlighet att rätta sig.

Böter bör anpassas efter varje enskild lagöverträdare. Vid oförmåga att betala böter bör fängelse undvikas så långt möjligt, då brottet inte ursprungligen har ansetts tillräckligt allvarligt för att leda till ett frihetsberövande eller ett sådant straff av andra skäl har ansetts olämpligt. Medlemsstaterna bör därför undersöka om icke frihetsberövande åtgärder kan tillgripas för att tvinga fram betalning, som t.ex. indragen lön eller ändring av domen.

I stater som använder villkorligt fängelse är det viktigt att se till att beslut vid misskötsamhet kan fattas utifrån en omdömesgill bedömning, som kan resultera i fullständigt förverkande, delförverkande och andra åtgärder.

Del C behandlar försvårande och förmildrande omständigheter. Där anges att de faktorer som beaktas som försvårande eller förmildrande vid påföljdsbestämningen ska vara förenliga med de principer som gäller för påföljdsbestämningen. De mest betydelsefulla omständigheterna bör anges i lag eller klargöras i praxis. För att en domstol ska kunna beakta en försvårande omständighet ska denna vara styrkt bortom rimligt tvivel och för att en förmildrande omständighet inte ska beaktas ska domstolen vara övertygad om att den inte existerar.

I del D finns rekommendationer såvitt avser betydelsen av tidigare brottslighet. Där anges att tidigare lagföringar inte automatiskt bör användas som en försvårande omständighet. Även om det kan vara försvarligt att beakta den tidigare brottsligheten bör straffet alltid stå i proportion till brottets allvar. Vidare föreskrivs att betydelsen av återfall i brott bör bero på den tidigare brottslighetens karaktär. Därvid bör återfallet ha begränsad eller ingen effekt om det har förflutit lång tid sedan det senaste brottet, om det nya eller det tidigare brottet är mindre allvarligt eller om den tilltalade är ung.

Såvitt avser flerfaldig brottslighet anförs att det när någon vid samma tillfälle döms för flera brott kan tas hänsyn till antalet brott, men att det straff som döms ut också bör stå i proportion till den totala brottslighetens allvar.

I del E finns rekommendationer såvitt avser domskäl, i del F förbud mot reformatio in pejus, i del G rekommendationer om avräkning av häktningstid och i del H rekommendationer avseende åklagarens roll. De avslutande tre delarna avser studier av och information om brottmålsdomar, statistik och forskning samt europeiskt samarbete.

3.2.3 Recommendation No. R (99) 19 concerning meditation in penal matters

Recommendation No. R (99) 19 concerning meditation in penal matters antogs av ministerkommittén den 15 september 1999. Rekommendationen avser tillämpningen av medling i brottmålsprocesser. Sammanfattningsvis ges följande rekommendationer såvitt avser medling i anledning av brott. Medling bör endast äga rum om båda parter (dvs. både den tilltalade och brottsoffret) samtycker. Ett samtycke ska kunna återkallas när som helst under

medlingsförfarandet. Medling bör vara generellt tillgängligt på alla stadier av brottmålsprocessen. Innan ett ärende hänskjuts till medling bör hänsyn tas till uppenbara skillnader mellan den tilltalade och brottsoffret i fråga om ålder, mognad och intellektuell förmåga. Ett beslut om medling bör förses med en rimlig tidsgräns inom vilken de rättsliga myndigheterna ska informeras om hur medlingen har förflutit. Att den tilltalade medverkar till medling bör inte användas som bevis för att han eller hon är skyldig till brottet. Frikännanden till följd av medling bör tillerkännas samma verkan som en dom eller ett annat rättsligt utslag och innebära ett förbud för åklagaren att väcka åtal i saken (ne bis in idem).

3.2.4 Recommendation Rec(2000)22 on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures

Recommendation Rec(2000)22 on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures antogs av ministerkommittén den 29 november 2000. Rekommendationen utgör ett komplement till ovan beskrivna Recommendation No. R (92) 16 European Rules on community sanctions and measures. Avsikten med 2000 års rekommendationer är att uppnå en mer effektiv användning av samhällsåtgärder. I detta syfte ersätts det rekommenderade förbudet mot samhällsåtgärder som inte är begränsade i tid med en rekommendation som innebär att sådana åtgärder i undantagsfall kan göras tidsobegränsade, om den tilltalade genom tidigare eller nuvarande brottslighet i kombination med sina personliga egenskaper utgör ett allvarligt hot mot liv, hälsa eller samhällssäkerheten. Enligt rekommendationen bör dock tidsobegränsade samhällsåtgärder regelbundet omprövas.

Rekommendationen innehåller också särskilda riktlinjer för att uppnå en vidare och mer effektiv användning av samhällsåtgärder. Som exempel på sådana åtgärder som bör övervägas anförs följande.

- alternativ till anhållande och häktning, såsom att den misstänkte åläggs att uppehålla sig på en viss adress eller ställs under övervakning
- prøvotid som en självständig påföljd som föreskrivs utan att ett fängelsestraff fastställs
- uppskjuten verkställighet av ett utdömt fängelsestraff i förening med fullgörande av föreskrivna villkor

- samhällstjänst
- skadestånd till offret eller medling mellan offret och den dömda
- behandling för drog- eller alkoholberoende och för psykiska störningar som är relaterad till det kriminella beteendet
- intensivövervakning
- inskränkning av rätten att röra sig fritt i form av t.ex. utgångsförbud eller elektronisk övervakning
- villkorlig frigivning från fängelsestraff i kombination med övervakning

Vidare föreskrivs att lagstiftaren bör överväga att vid vissa brott i stället för fängelse använda en icke frihetsberövande sanktion eller åtgärd som referens. Medlemsstaterna rekommenderas också att överväga att se över och begränsa formella bestämmelser som förhindrar användningen av samhällsåtgärder vid allvarlig och upprepad brottslighet.

Såvitt avser rättstillämpningen anförs bl.a. att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt att definiera förmildrande omständigheter som kan göra det möjligt att undvika att använda fängelsestraff och i stället döma till en samhällsåtgärd.

3.2.5 Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures

Recommendation CM/Rec(2008)11 of the Committee of Ministers to member states on the European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, antogs av ministerkommittén den 5 november 2008. Rekommendationen innehåller såväl mer principiella som mer detaljerade regler gällande behandlingen av unga lagöverträdare.

Rekommendationen gäller i första hand minderåriga lagöverträdare (juvenile offender), med vilket avses varje människa under 18 år som är misstänkt för eller har begått ett brott.

Rekommendationen gäller både ”Community sanctions and measures” och ”deprivation of liberty.” Med det förra avses enligt definitionen i huvudsak detsamma som motsvarande begrepp i Recommendation No. R (92) 16 European Rules on Community Sanctions and Measures. Se avsnitt 3.2.1 angående definitionen av

detta begrepp. De påföljder och andra åtgärder som avses med detta begrepp benämns även i detta avsnitt som "samhällsåtgärder".

Rekommendationen motsvarar också innehållsmässigt i stora delar var som anges i Recommendation No. R (92) 16.

Med "deprivation of liberty" avses att den unge genom ett myndighetsbeslut frihetsberövas och sålunda placeras på någon form av institution som han eller hon inte har tillstånd att lämna.

Det anges i första delen vissa grundläggande principer och definitioner.

Alla samhällsåtgärder som kan utdömas eller annars åläggas minderåriga lagöverträdare ska anges i lag och baseras på principer om social integration och utbildning samt förebyggande av återfall i brott. Sådana åtgärder ska bestämmas till kortaste möjliga period och bara för ett legitimt syfte.

Utdömandet och genomförandet av åtgärderna ska baseras på vad som är bäst för den minderåriga lagöverträdare, begränsat av brottets allvar (proportionalitetsprincipen) samt med beaktande av den unges ålder och personliga förutsättningar.

För att kunna anpassa verkställigheten till omständigheterna i det enskilda fallet ska den ansvariga myndigheten ha tillräcklig beslutsbefogenhet, utan att det leder till betydande olikheter.

Sanktioner och andra åtgärder ska inte förödmjuka eller förstöra den minderåriga lagöverträdaren eller riskera att orsaka fysiskt eller psykisk skada.

Frihetsberövanden av unga lagöverträdare ska ske endast i sista hand och dömas ut och verkställas under kortaste möjliga tid.

Den minderåriga lagöverträdarens deltagande i processen och i verkställigheten av påföljder ska säkerställas.

Vid lagföringen av minderåriga lagöverträdare ska föräldrars och vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter beaktas. De ska involveras i processen och vid verkställigheten om det inte skulle vara emot den unges intressen.

Alla rättssystem som hanterar minderåriga lagöverträdare ska ha en tvärvetenskaplig syn som involverar olika aktörer och som integreras i ett vidare socialt arbete för unga. Detta för att säkerställa att det finns en helhetssyn och en kontinuitet vid insatser gällande sådana unga.

Unga vuxna lagöverträdare må, när det är lämpligt, anses som minderåriga lagöverträdare och behandlas som sådana. Med unga vuxna avses enligt definitionen personer i åldersgruppen 18–21 år.

I andra delen behandlas samhällsåtgärder. Det anges bl.a. följande.

Det bör finnas tillgängligt ett stort antal samhällsåtgärder, anpassade till ungdomar i olika utvecklingsfaser.

Åtgärder som har en fostrande och utbildande ska prioriteras, liksom sådana som handlar om återställande (a restorative response to the offences).

Om den unge inte efterlever villkoren och skyldigheterna enligt samhällsåtgärden, ska det inte automatiskt leda till att han eller hon frihetsberövas. I de fall det är möjligt ska nya och modifierade åtgärder i stället ersätta de tidigare.

Verkställigheten av samhällsåtgärder ska bygga på individuella bedömningar och metoder som överensstämmer med professionell standard. Metoderna ska utvecklas i enlighet med forskning och beprövad erfarenhet.

Inskränkningar i den unges rörelsefrihet ska vara proportionell, begränsad till de syften som ska uppnås och användas endast i den utsträckning det behövs för ett genomförande av åtgärden.

I andra delen finns även detaljerade bestämmelser om dokumentation under verkställigheten samt om hanteringen av misskötsamhet.

I tredje delen finns detaljerade bestämmelser gällande frihetsberövande åtgärder (Deprivation of liberty). Dels finns det allmänna regler om hur den unge ska behandlas för att minska risken för skadeverkningar. Därutöver återfinns regler om hur institutionen ska vara utformad och på vilka grunder placering i olika institutioner ska ske. De finns även regler för sådant som intagningen på institutionen, hygieniska förhållanden, hälsovård och aktiviteter.

I den fjärde delen finns regler om juridiskt bistånd. I den femte delen regleras frågor om överprövning av beslut under verkställigheten samt övervakning och inspektion av de verkställande myndigheterna. Den sjätte delen gäller krav som kan ställas på de som arbetar med verkställigheten. Sjunde delen behandlar frågor om utveckling, forskning och information till media och allmänhet.

3.2.6 Andra rekommendationer från Europarådet gällande unga lagöverträdare

I tiden före den rekommendation från 2008 som behandlas i avsnitt 3.2.5 ovan har Europarådet besluta även om andra rekommendationer.

mendationer. De behandlar bl.a. vikten av tidiga och preventiva åtgärder gällande unga lagöverträdare.

- Recommendation No R (87) 20 on social reactions to juvenile delinquency;
- Recommendation No R (88) 6 on social reactions to juvenile delinquency among young people from migrant families;
- Recommendation Rec(2000) 20 on the role of early psycho-social intervention in the prevention of criminality;
- Recommendation Rec(2003)20 concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice;
- Recommendation Rec(2004)10 concerning the protection of the human rights and dignity of persons with mental disorder;
- Recommendation Rec(2005)5 on the rights of children living in residential institutions;
- Recommendation Rec(2006)2 on the European Prison Rules.

4 Instrument som utfärdats av EU

4.1 Allmänt om det straffrättsliga samarbetet inom EU

Straffrättsligt samarbete reglerades tidigare i EU-fördraget och utgjorde kärnan i det mellanstatliga samarbete som brukade kallas unionens tredje pelare. Medlemsstaternas åtaganden gjordes mestadels i rambeslut och konventioner. Denna ordning ändrades genom det s.k. Lissabonfördraget (Lissabonfördraget om ändring av fördraget om Europeiska unionen och fördraget om upprättande av Europeiska gemenskapen samt de protokoll som har förtecknats i slutakten till fördraget). Fördraget trädde i kraft den 1 december 2009.

Lissabonfördraget skapar en enhetlig ram för de rättsliga och inrikes frågorna genom att det ordinarie lagstiftningsförfarandet nu, med vissa undantag, blir tillämpligt på hela det straffrättsliga området. Härigenom omfattas det straffrättsliga samarbetet och polissamarbetet i huvudsak av samma rättsliga instrument och beslutsprocedurer som gäller för exempelvis den inre marknaden. Beslut förutsätter inte enhällighet utan fattas i stället genom kvalificerad majoritet.

Principen om ömsesidigt erkännande har fördragsfästs genom Lissabonfördraget. Det ges också en grund för tillnärmning av straff- och straffprocessuella bestämmelser när det behövs för att

säkerställa tillämpningen av denna princip samt garantera den enskildes rättssäkerhet och brottsoffers rättigheter.

Tillnärmning av materiell straffrätt sker genom att det införs minimiregler om brottsrekvisit och påföljder för särskilt allvarlig brottslighet med gränsöverskridande inslag. Sådan tillnärmning behövs främst för att underlätta det rättsliga samarbetet mot sådan brottslighet mellan brottsbekämpande myndigheter i olika medlemsstater. Tillnärmning av materiell straffrätt kan även ske på områden som redan omfattas av andra åtgärder för harmonisering, om det visar sig nödvändigt för att säkerställa att unionens politik genomförs effektivt.

En särskild ordning har införts för vissa frågor på det straffrättsliga området som innebär att en medlemsstat under vissa förutsättningar kan begära att ett utkast till direktiv överlämnas till Europeiska rådet för ställningstagande, den s.k. nödbromsen. Om ingen enighet uppnås i Europeiska rådet kan ett fördjupat samarbete upprättas i den aktuella frågan av minst nio medlemsstater.

4.2 EU-rättsakter med generell betydelse för straffrättsliga påföljder

Det har antagits ett stort antal rambeslut vilka anger gemensamma brottsrekvisit (gärningar som medlemsstaterna åtar sig att kriminalisera) och minimistraff som medlemsstaterna åtar sig att införa för överträdelse av dessa gärningar. Sådana rambeslut finns bland annat beträffande människohandel, människosmuggling, narkotikabrott och terroristbrott. Endast ett fåtal rambeslut och andra rättsakter har antagits som på en mer generell nivå berör medlemsstaternas påföljdssystem och verkställighet av påföljder. Nedan behandlas dessa rättsakter.

4.2.1 Rådets rambeslut 2005/214/RIF av den 24 februari 2005 om tillämpning av principen om ömsesidigt erkännande på bötesstraff

Sedan tidigare finns det ett internationellt rättsligt samarbete i fråga om verkställighet av bötespåföljder. Genom enhetlig nordisk lagstiftning är det möjligt att verkställa domar och beslut i brottmål i annat nordiskt land än domslandet. I Sverige regleras samarbetet i

lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge angående verkställighet av straff m.m.

Verkställighet kan utom Norden begäras med stöd av 1970 års europeiska konvention om brottmålsdoms internationella rättsverkningar (se närmare om den i avsnitt 3.1.3). Konventionen är i Sverige införlivad genom lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom.

I februari 2005 antogs rambeslutet om tillämpning av principen om ömsesidigt erkännande på bötesstraff. Rambeslutet bygger på principen om ömsesidigt erkännande, dvs. att den stat som ska verkställa bötesstraffet ska erkänna, och i sak godta, den bedömning som en domstol eller annan myndighet har gjort när bötesstraffet dömdes ut. Med bötesstraff avses skyldighet att betala ett penningbelopp som utdöms som påföljd för ett brott, ersättning till brottsoffer utan att brottsoffret är civilrättslig part, rättegångskostnader samt penningbelopp som ska betalas till en allmän fond eller till en stödorganisation för brottsoffer.

Rambeslutet har emellertid – i likhet med andra rambeslut gällande ömsesidigt erkännande – vissa s.k. vägransgrunder, dvs. möjligheter för den verkställande staten att vägra verkställighet av beslutet. Krav på dubbel straffbarhet får ställas – med undantag om den utfärdande staten anser att brottet motsvarar något av de brott som räknas upp i en särskild lista. Vid utformningen av listan har man utgått från tidigare rambeslut gällande ömsesidigt erkännande och lagt till vissa brottstyper för vilka bötesstraff ofta används; bl.a. överträdelser av vägtrafikförfattningar, smuggling av varor, våld och hot mot personer samt stöld. Bland andra vägransgrunder kan nämnas att personen redan dömts för samma gärning, att verkställigheten är preskriberad enligt den verkställande statens lagstiftning och beslutet avser en gärning som omfattas av den verkställande statens jurisdiktion samt att personen inte är straffmyndig enligt den verkställande statens lagstiftning. Därtill får verkställighet vägras där det utdömda straffet är lägre än 70 euro eller motsvarande belopp.

Rambeslutet har i Sverige genomförts genom lagen (2009:1427) om erkännande och verkställighet av bötesstraff inom Europeiska unionen, vilken trädde i kraft den 1 januari 2010. I förarbetena anges att de nordiska verkställighetslagarna (se ovan) inte påverkas av rambeslutet, och att samarbetet som sker inom Norden när det gäller verkställighet av bötesstraff även fortsättningsvis kan hanteras inom ramen för den nordiska regleringen eftersom den – enligt regeringens bedömning – utgör en förenkling av verkställig-

het i jämförelse med rambeslutet (se prop. 2008/09:218 s. 29). Den svenska regleringen är – såvitt avseende svenska bötesstraff – tillämplig på böter enligt 25 kap. brottsbalken och företagsbot enligt 36 kap. samma balk som meddelats genom dom eller föreläggande enligt 48 kap. rättegångsbalken. De svenska bestämmelserna omfattar alla de utländska bötesstraff som faller inom rambeslutets tillämpningsområde.

Kronofogdemyndigheten ska pröva om ett svenskt bötesstraff ska bli föremål för erkännande och verkställighet i en annan medlemsstat i EU samt sända över beslutet om bötesstraff till en behörig myndighet eller centralmyndighet i det andra landet. Rambeslutet ställer inte krav på att några åtgärder först ska ha vidtagits i Sverige innan ett beslut om bötesstraff sänds över till en annan medlemsstat för erkännande och verkställighet. Inte heller den svenska lagstiftning som genomför rambeslutet ställer upp några sådana krav. Till skillnad från vad som gäller för indrivning utomlands enligt indrivningsförordningen (1993:1229), uppställs det inte något krav på att möjligheterna till indrivning i Sverige först ska ha utnyttjats fullt ut. I stället anges i lagen att ett beslut om bötesstraff får sändas över om översändandet är förenligt med rambeslutet och det kan antas ge fördelar vid indrivning av bötesstraffet. Det föreskrivs att Kronofogdemyndigheten inte ska få tillåta att ett svenskt beslut förvandlas till fängelse i ett annat land.

4.2.2 Rambeslutet om beaktande av fällande domar avkunnade i andra medlemsstater, rambeslutet om utbyte av uppgifter i kriminalregister och beslutet om inrättande av ett informationssystem

Två rambeslut och ett rådsbeslut reglerar domstolarnas beaktande av – och möjligheter att få tillgång till uppgifter om – utländska brottmålsdomar gällande personer från andra EU-stater.

Rådets rambeslut 2008/675/RIF av den 24 juli 2008 om beaktande av fällande domar avkunnade i Europeiska unionens medlemsstater vid ett nytt brottmålsförfarande i en medlemsstat

Syftet med rambeslutet är att straffrättsliga avgöranden meddelade i andra EU-stater i större utsträckning ska beaktas inom ramen för

ett nytt brottmålsförfarande rörande ett annat brott. Skyldigheten att beakta utländska domar ska bara gälla i den mån tidigare inhemska domar beaktas under motsvarande förhållanden. Syftet är heller inte att rättsliga beslut som fattats i en medlemsstat ska verkställas i en annan stat, utan bara att de ska tillmätas verkningar i den mån nationella domar skulle göra det.

Rambeslutets centrala bestämmelse anger att varje medlemsstat ska säkerställa att domstol i ett brottmål mot en person, beaktar tidigare fällande domar som avkunnats mot samma person på andra grunder i andra medlemsstater och tillerkänna dessa domar samma rättsliga verkan som inhemska fällande domar. Detta ska tillämpas före brottmålsförfarandet, under detta och i samband med verkställighet av domen. Det avser särskilt tillämpliga processregler, till exempel tillfälligt frihetsberövande, kvalifikation av gärningen, påföljdens natur och stränghet samt det sätt på vilket beslutet verkställts.

Tidigare meddelade domar ska beaktas i den mån uppgifter om domarna har erhållits enligt tillämpliga instrument om ömsesidig rättslig hjälp eller om utbyte av information som hämtats från kriminalregister. Frågan om vilken verkan en tidigare brottmålsdom ska ha regleras av varje medlemsstats inhemska lagstiftning, vilken sålunda sätter ramarna för vilket beaktande som kan ske av utländska domar. Emellertid ska beaktandet av tidigare meddelade domar i andra EU-stater aldrig medföra att den stat som genomför det nya förfarandet inkräktar på tidigare fällande domar eller beslut om deras verkställighet, återkallar dem eller tar upp dem till förnyad prövning.

Om det brott som det nya förfarandet omfattar har begåtts innan den tidigare fällande domen (i en annan medlemsstat) har fastställts eller till fullo verkställts, medför det ovannämnda kravet på likabehandling inte att medlemsstaterna tvingas tillämpa nationella regler som får till följd att domstolen vid det nya förfarandet begränsas vid fastställande av domen i det nya förfarandet. Medlemsstaterna ska emellertid se till att de nationella domstolarna i denna situation på annat sätt kan beakta tidigare fällande domar som utdömts av andra medlemsstater.

Det föreskrivs att beaktandet av utländska domar inte får innebära att den medlemsstat som genomför det nya förfarandet inkräktar på tidigare fällande domar eller beslut om deras verkställighet, återkallar dem eller tar upp dem till omprövning.

Vid regeringssammanträde den 14 februari 2008 beslutade regeringen att rösta för ett antagande av rambeslutet. Av protokollsutdraget framgår att regeringen gjorde den bedömningen att rambeslutet inte förutsätter ändring eller upphävande av lag eller att ny lag stiftas samt att det inte heller är av större vikt eller i övrigt gäller ämne i vilket riksdagen ska besluta. Regeringen gjorde sålunda den bedömningen att utkastet till rambeslut inte var en sådan överenskommelse som enligt 10 kap. 2 § regeringsformen krävde riksdagens godkännande.

Rådets rambeslut 2009/315/RIF av den 26 februari 2009 om organisationen av medlemsstaternas utbyte av uppgifter ur kriminalregister och uppgifternas innehåll

Tidigare har utbyte av uppgifter ur kriminalregister reglerats i europeiska konventionen om inbördes hjälp i brottmål, 1959 års konvention, samt 2000 års konvention om ömsesidig rättslig hjälp i brottmål mellan Europeiska unionens medlemsstater (2000 års EU-konvention).

Den 26 februari 2009 antogs ett rambeslut organisationen av medlemsstaternas utbyte av uppgifter ur kriminalregister och uppgifternas innehåll. Riksdagen hade godkänt utkastet och sålunda möjliggjort för regeringen att låta Sverige anta rambeslutet (prop. 2008/09:18).

Rambeslutet syftar till att definiera på vilket sätt en medlemsstat, i vilken en fällande dom avkunnats mot en medborgare i en annan medlemsstat, ska överföra uppgifter om en sådan dom till den medlemsstat där den dömde personen är medborgare. Vidare ska rambeslutet definiera vilka skyldigheter som åligger den medlemsstat där personen är medborgare angående lagring av uppgifter och att ange vilka metoder som ska användas för att besvara en ansökan om uppgifter från kriminalregistret. Slutligen syftar rambeslutet till att inrätta en ram för ett datoriserat system för utbyte av uppgifter om fällande domar mellan medlemsstaterna ska kunna byggas upp och utvecklas. På ett övergripande plan syftar rambeslutet till att förbättra utbytet mellan medlemsstaterna av uppgifter om fällande domar. Det anges bl.a. i ingressen att förbättrad spridning av uppgifter om fällande domar är ett verktyg med begränsad nytta, om medlemsstaterna inte kan beakta de överförda uppgifterna, varvid det dock anges att rådet antagit

rambeslutet som behandlas ovan; rambeslutet om beaktande av fällande domar avkunnade i Europeiska unionens medlemsstater vid ett nytt brottmålsförfarande i en medlemsstat.

Skillnaden mot den tidigare ordningen är att rambeslutet söker säkerställa att en medlemsstat kan erhålla fullständig information om alla domar som meddelats mot någon EU-medborgare i någon av EU-staterna. Till skillnad från den tidigare ordningen genom konventionsåtagandena föreligger en skyldighet för domslandet att regelbundet rapportera domar till medborgarlandet. Tidigare fanns inte heller någon skyldighet för medborgarlandet att lagra uppgifterna om domar mot deras medborgare som meddelats i andra länder.

Rådets beslut 2009/316/RIF av den 6 april 2009 om inrättande av det europeiska informationssystemet för utbyte av uppgifter ur kriminalregister (Ecris) i enlighet med artikel 11 i rambeslutet 2009/315/RIF

Rådsbeslutet syftar till att genomföra rambeslutet om utbyte av uppgifter från kriminalregister genom att bygga upp och utveckla ett datoriserat system för utbyte av uppgifter om fällande domar mellan medlemsstaterna. Genom beslutet inrättas det europeiska informationssystemet för utbyte av uppgifter ur kriminalregister (Ecris). Ecris är ett decentraliserat informationstekniskt system som bygger på datoriserade kriminalregister i varje medlemsstat. I beslutet åsätts (i en tabell) ett stort antal brottstyper särskilda koder. Detsamma gäller gemensamma parametrar som grad av medverkan och huruvida det är återfall i brott. Vidare finns det en tabell med olika påföljds- och åtgärds-kategorier som ges särskilda koder. Vid medlemsstaternas informationsöverföring ska de hänvisa till dessa koder. Medlemsstaterna ska därtill medverka till utarbetandet av en icke bindande handbok. I den ska ingå bl.a. en förteckning över nationella brott inom var och en av de kategorier som anges i tabellen, innefattande en kort beskrivning av brottsrekvisiten.

4.2.3 **Rambeslutet om erkännande och verkställande av brottmålsdomar avseende frihetsberövande påföljder och rambeslutet om erkännande och övervakning av vissa icke frihetsberövande påföljder**

Inom EU har två rambeslut antagits gällande ömsesidigt erkännande och verkställighet av påföljder, det ena gällande frihetsberövande påföljder och det andra gällande icke- frihetsberövande påföljder, jämte villkorligt frigivna personer. En särskild utredare har i uppdrag att göra en översyn av lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom och föreslå en tydligare och mer ändamålsenlig reglering samt föreslå hur dessa två rambeslutet ska genomföras i svensk rätt (Utredningen om internationell straffverkställighet: genomförande av EU-rambeslut och översyn av internationella verkställighetslagen, Ju 2011:03). Uppdraget ska redovisas senast den 30 september 2012.

Rådets rambeslut 2008/909/RIF av den 27 november 2008 om tillämpning av principen av ömsesidigt erkännande på brottmålsdomar avseende fängelse eller andra frihetsberövande åtgärder i syfte att verkställa dessa inom Europeiska unionen

Det finns redan innan rambeslutets antagande en internationell ordning gällande överförande av verkställighet av frihetsberövande straff. Enligt lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom (internationella verkställighetslagen) har regeringen behörighet att i förordning bestämma att bl.a. frihetsberövande påföljder som har dömts ut i en annan stat får verkställas i Sverige eller att svenska frihetsberövande påföljder får verkställas i en annan stat, i den mån detta följer av en bilateral eller multilateral överenskommelse som Sverige ingått med en annan stat.

Inom EU har nu antagits rambeslutet om tillämpning av principen av ömsesidigt erkännande på brottmålsdomar avseende fängelse eller andra frihetsberövande åtgärder i syfte att verkställa dessa inom Europeiska unionen. Riksdagen har godkänt att Sverige röstade för rambeslutets antagande (prop. 2007/08:84).

Överförande av verkställighet av frihetsberövande påföljder är redan en del av det internationella samarbetet. Till skillnad från tidigare samarbeten bygger rambeslutet på principen om ömse-

sidigt erkännande. Den verkställande staten har inte att avgöra om överförande ska ske utan är skyldig att godta ett överförande om det inte föreligger någon vägransgrund. Det är därtill en nyordning att det inte krävs den dömdes samtycke för överföring.

Bestämmelserna i rambeslutet är avsedda att användas för att överföra verkställigheten av frihetsberövande påföljder utdömda i en medlemsstat till den medlemsstat där den sociala återanpassningen förväntas ske bäst. I första hand ska överförandet ske till den stat där den dömden är medborgare och bor eller dit den dömden ska utvisas efter avtjänat straff (den verkställande staten). En medlemsstat är enligt rambeslutet skyldig att erkänna och verkställa en dom gällande frihetsberövande påföljder, om den dömden är medborgare och bor i den staten. Initiativrätten ligger sålunda hos den stat som meddelat domen (den utfärdande staten). Den staten har dock enligt rambeslutet ingen skyldighet att begära att verkställigheten överförs. Den verkställande staten och den dömden kan därtill begära att den utfärdande staten inleder en överlämningsförfarande. Inte heller då föreligger det dock någon sådan skyldighet för den utfärdande staten. Även om den dömden inte bor i den verkställande staten är den staten skyldig att verkställa domen, om den dömden genom domen ska utvisas dit efter verkställighet av påföljden. Den dömdes samtycke krävs inte i något av dessa fall. I övriga fall är den verkställande staten inte skyldig att verkställa en utdömd påföljd. Då krävs också den dömdes samtycke.

Den verkställande staten får inte ställa upp ett krav på dubbel straffbarhet om den utfärdande staten anser att brottet som föranlett domen motsvarar något av de brott som räknas upp en särskild förteckning i rambeslutet. Varje medlemsstat kan dock lämna en förklaring om att den alltid kommer att kräva dubbel straffbarhet.

Den verkställande staten ska omedelbart verkställas domen om inte någon särskilt vägransgrund kan åberopas. Vägransgrunderna innefattar dels att vissa formella förutsättningar inte är uppfyllda, dels bl.a. att verkställighet skulle strida mot principerna om *ne bis in idem* och dubbel straffbarhet, att den utdömda påföljden är föremål för preskription enligt den verkställande statens lagstiftning, att den dömden inte är straffmyndig enligt den verkställande statens lagstiftning, att mindre än sex månader återstår att avtjäna av straffet eller att domen meddelats i den dömdes utvaro.

Huvudregeln är att påföljden i den verkställande staten verkställs utan att den förändras till sin art eller längd. Är påföljdens art eller längd oförenlig med den verkställande statens lagstiftning, kan påföljden dock i undantagsfall och under vissa förutsättningar anpassas till den verkställande statens lagstiftning.

Rådets rambeslut 2008/947/RIF av den 27 november 2008 om tillämpning av principen om ömsesidigt erkännande på domar och övervakningsbeslut i syfte att övervaka alternativa påföljder och övervakningsåtgärder

Det enda internationella rättsliga instrument som för närvarande kan tillämpas mellan EU:s medlemsstater beträffande verkställighet eller övervakning av vissa icke frihetsberövande påföljder, är Europarådets konvention av den 30 november 1964 rörande övervakning av villkorligt dömda eller villkorligt frigivna personer (se närmare om den i avsnitt 3.1.4). Enligt konventionen åtar sig de fördragsslutande parterna att lämna varandra erforderlig hjälp med övervakning av villkorligt dömda och villkorligt frigivna personer. Konventionen har i svensk rätt genomförts genom lagen (1978:801) med vissa bestämmelser om internationellt samarbete rörande kriminalvård i frihet.

Mellan de nordiska länderna finns bestämmelser om övervakning av villkorligt dömda och villkorligt frigivna i lagen (1963:193) om samarbete med Danmark, Finland, Island och Norge ang. verkställighet av straff m.m. Detsamma gäller den som villkorligt frigivits efter avtjänande av en frihetsberövande påföljd i någon av de övriga nordiska staterna. Övervakning av den som här i riket dömts till skyddstillsyn får vidare överflyttas till någon av de andra staterna, liksom övervakning av den som villkorligt frigivits efter avtjänande av fängelse i Sverige.

Inom EU har nu antagits rambeslutet om erkännande och övervakning av vissa icke frihetsberövande påföljder. Riksdagen har godkänt att Sverige röstade för rambeslutets antagande (prop. 2008/09:19).

Rambeslutet syftar till att underlätta dömda personers sociala återanpassning, att förbättra skyddet för brottsoffer och allmänhet samt att underlätta tillämpningen av lämpliga frivårdsåtgärder för gärningsmän som inte är bosatta i den dömande staten. Detta ska uppnås genom att verkställigheten av icke frihetsberövande påföljder

utdömda i en stat (den utfärdande staten) ska överflyttas till den medlemsstat där den dömde har sitt hemvist eller avser att vistas (den verkställande staten). Rambeslutet bygger på att EU-staterna tillämpar principen om ömsesidigt erkännande av varandras domar.

Rambeslutet ska tillämpas gällande frågan om erkännande av domar, och i förekommande fall övervakningsbeslut, övertagande av ansvaret för övervakningen av övervakningsåtgärder och alternativa påföljder samt alla beslut som har anknytning därtill.

Rambeslutets tillämpningsområde omfattar totalt fyra varianter av icke frihetsberövande påföljder eller åtgärder, som ådömts en person som befunnits skyldig till att ha begått brott. Gemensamt för dessa påföljder är att de på olika sätt innebär att den dömde åläggs så kallade övervakningsåtgärder. Med övervakningsåtgärder förstås krav eller anvisningar som den dömde ska följa. Åtgärderna påförs av en behörig myndighet i enlighet med nationell lagstiftning i den dömande staten.

En uppskjuten påföljd innebär att en frihetsberövande påföljd utdöms men att verkställigheten skjuts upp om den dömde följer en eller flera övervakningsåtgärder. Begreppet villkorlig påföljd rymmer två olika påföljdsvarianter. I det ena fallet innebär påföljden att utdömandet av själva påföljden får anstå om den som döms följer en eller flera övervakningsåtgärder. I det andra fallet innebär begreppet att en eller flera övervakningsåtgärder döms ut som ett alternativ till en frihetsberövande påföljd. En alternativ påföljd är en påföljd där en eller flera skyldigheter eller anvisningar ådöms. Dessa skyldigheter eller anvisningar är dock varken frihetsstraff eller böter. Villkorlig frigivning, slutligen, innebär att en person som dömts till ett frihetsberövande straff frigges villkorligt efter att en del av straffet har avtjänats. Det har ingen relevans om frigivningen har sin grund i nationell lagstiftning eller i ett beslut av en behörig myndighet. Frigivningen är villkorad av att den dömde följer en eller flera övervakningsåtgärder.

Den behöriga myndigheten i den utfärdande staten kan överföra en dom och, i förekommande fall, ett övervakningsbeslut till den medlemsstat där den dömda personen har sin lagliga och vanliga vistelseort, om den dömde har återvänt eller vill återvända till den staten. I sådana fall har den verkställande staten en skyldighet – om det inte föreligger någon vägransgrund – att erkänna och verkställa påföljden. Ett överförande kan ske även till en annan medlemsstat än den i vilken den dömda personen har sin lagliga och vanliga vistelse-

ort. En förutsättning för det är dock att den behöriga myndigheten i den staten har gett sitt samtycke till ett sådant översändande.

Som utgångspunkt får den verkställande staten inte uppställa något krav på dubbel straffbarhet om brottet motsvarar något av de brott som räknas upp i en särskild lista och brottet enligt den utfärdande statens lagstiftning kan leda till fängelse eller annan frihetsberövande åtgärd i minst tre år. För andra brott än de som omfattas av listan får den verkställande staten låta erkännandet av domen och övervakningen av de alternativa påföljderna och övervakningsåtgärderna vara avhängigt av om det föreligger dubbel straffbarhet. Medlemsstaterna får även i en förklaring till rådets generalsekretariat meddela att undantagen från kravet på dubbel straffbarhet enligt "listbroten" inte kommer att tillämpas. En sådan förklaring kan när som helst återkallas.

Den verkställande staten är skyldig att kunna övervaka vissa typer av övervakningsåtgärder och alternativa påföljder i enlighet med en lista i rambeslutet. Vad som måste kunna övervakas är följande:

- en skyldighet för den dömda att till en angiven myndighet meddela byte av bostad eller arbetsplats,
- en skyldighet att inte besöka vissa orter, platser eller angivna områden,
- en skyldighet som innebär begränsningar i möjligheten att lämna den verkställande statens territorium,
- anvisningar rörande beteende, bostad, utbildning, fritidssysselsättningar eller som innehåller begränsningar av eller bestämmelser för bedrivande av förvärvsverksamhet,
- en skyldighet att vid bestämda tidpunkter anmäla sig hos en angiven myndighet,
- en skyldighet att undvika kontakt med vissa angivna personer,
- en skyldighet att undvika att befatta sig med vissa angivna föremål, som har använts eller skulle kunna användas för att begå brott,
- en skyldighet att ekonomiskt kompensera för en skada vållad genom brottet och/eller en skyldighet att förete bevis för att denna skyldighet har fullgjorts,
- en skyldighet att utföra samhällstjänst,
- en skyldighet att samarbeta med en övervakare eller med en företrädare för socialtjänsten med ansvar för dömda personer samt

- en skyldighet att genomgå terapeutisk behandling eller avvänjningskur.

Det kan särskilt anmärkas att det i ingressen anges att övervakning, om det är lämpligt, får genomföras med användande av elektronisk övervakning i enlighet med nationell lagstiftning.

Medlemsstaterna kan meddela rådets generalsekretariat att staten är villig att övervaka ytterligare övervakningsåtgärder och alternativa påföljder utöver de som räknas upp i den särskilda listan.

Om övervakningsåtgärderna, de alternativa påföljderna eller prøvotiden till sin art eller varaktighet inte överensstämmer med lagstiftningen i den verkställande staten får den behöriga myndigheten i denna stat anpassa dem i överensstämmelse med arten och varaktigheten för motsvarande tillämpliga åtgärder för likvärdiga brott i den verkställande statens lagstiftning. Anpassningen ska göras så att resultatet så nära som möjligt motsvarar vad som utdömts i den utfärdande staten och får inte vara strängare eller längre än den utdömda övervakningsåtgärden, alternativa påföljden eller prøvotiden.

Den behöriga myndigheten i den utfärdande staten har möjlighet att dra tillbaka en översänd påföljd för det fall en anpassning som den behöriga myndigheten i den verkställande staten planerar att göra inte kan accepteras. En förutsättning för ett sådant återtagande är dock att övervakningen ännu inte påbörjats i den verkställande staten.

För övervakningen och tillämpningen av övervakningsåtgärder och alternativa påföljder ska lagstiftningen i den verkställande staten tillämpas. Den behöriga myndigheten i den verkställande staten har behörighet att fatta samtliga följdbeslut beträffande alla påföljder inom rambeslutets tillämpningsområde, särskilt för det fall den dömda missköter en övervakningsåtgärd eller en alternativ påföljd eller begår nya brott. De följdbeslut som avses är främst justeringar av skyldigheter eller anvisningar i övervakningsåtgärderna eller de alternativa påföljderna och ändring av prøvotidens längd, upphävande av uppskjutandet av verkställigheten av påföljden eller av beslutet om villkorlig frigivning samt påförande av en frihetsberövande åtgärd i stället för en alternativ påföljd eller en villkorlig påföljd. Lagstiftningen i den verkställande staten ska tillämpas på följdbesluten, liksom på alla ytterligare konsekvenser av domen. Även i de fall det blir aktuellt att verkställa en frihetsberövande åtgärd och att, om det krävs, anpassa den frihetsberövande åtgärden

är det den verkställande statens lagstiftning som ska tillämpas. En medlemsstat får emellertid lämna en förklaring om att den i egenkap av verkställande stat inte har för avsikt att överta ansvaret för att fatta de följdbeslut som innebär ett frihetsberövande.

Den verkställande staten ska utan dröjsmål erkänna en dom som översänts från en utfärdande stat – tillsammans med ett särskilt intyg – och vidta alla åtgärder som krävs för verkställighet, såvida inte staten väljer att åberopa en vägransgrund. Vägransgrunderna innefattar dels att vissa formella förutsättningar inte är uppfyllda, dels bl.a. att verkställighet skulle strida mot principerna om *ne bis in idem* och dubbel straffbarhet, att den utdöma påföljden är föremål för preskription enligt den verkställande statens lagstiftning, att den dömde inte är straffmyndig enligt den verkställande statens lagstiftning, att övervakningsåtgärder eller den alternativa påföljden har kortare varaktighet än sex månader eller att domen meddelats i den dömdes utvaro.

Om den behöriga myndigheten i den utfärdande staten så begär ska den verkställande staten informera om maximal längd på det frihetsstraff som, med tillämpning av nationell lagstiftning, skulle kunna följa på aktuellt brott för det fall den dömde missköter en övervakningsåtgärd eller en alternativ påföljd. Bestämmelsen syftar till att ge den utfärdande staten en möjlighet att dra tillbaka en översänd påföljd för det fall längden på ett eventuellt frihetsstraff inte kan accepteras. Även i de fall den behöriga myndigheten i den verkställande staten beslutar att anpassa påföljden ska myndigheten informera den utfärdande staten om beslutet och skälen därför för att ge den utfärdande myndigheten en möjlighet att dra tillbaka intyget. Såväl den utfärdande som den verkställande staten får bevilja amnesti eller nåd. Endast den utfärdande staten får fatta beslut med anledning av en begäran om omprövning av den dom som ligger till grund för den aktuella påföljden.

Den svenska brottslighetens utveckling

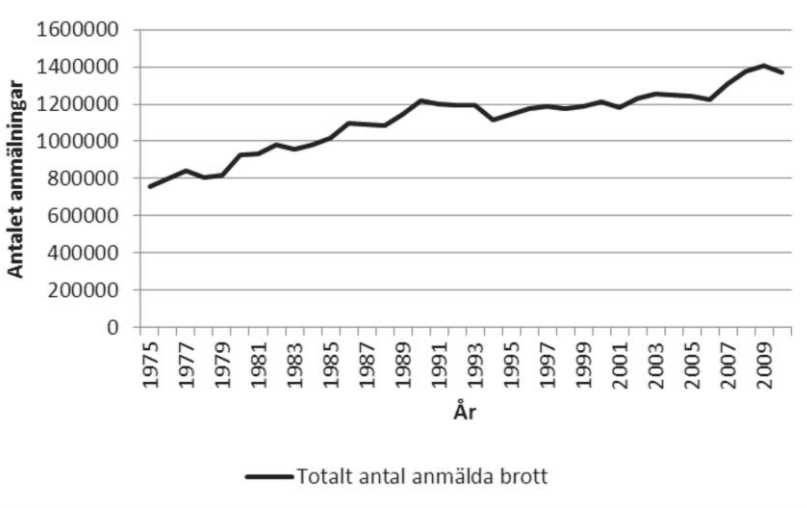
Promemoria utarbetad
inom Brottsförebyggande rådet

Den svenska brottslighetens utveckling

Utvecklingen i antalet anmälda brott

I stora drag har det totala antalet anmälda brott ökat sedan år 1975 då kriminalstatistiken började föras (se figur 1). På kort sikt har dock antalet anmälda brott minskat under de senaste två åren. Totalt anmäldes ca 1 370 000 brott under år 2010. Det är färre än under både 2008 (ca 1 734 000) och 2009 (ca 1 406 000) och en minskning med ungefär 2,5 procent sedan 2009. Dock har en rad förändringar och förbättringar skett som påverkat det sätt som statistiken samlas in som gör det mycket svårt att tolka utvecklingen över anmälda brott. Variationerna beror till stor del på ändringar i hur statistiken samlas in, ändringar i lagstiftningen och i vilken mån resurser lagts ned på att öka antalet anmälningar. För vissa brottstyper, t.ex. misshandel, kan även en ökad anmälningsbenägenhet på grund av en minskad tolerans för brott spela in.

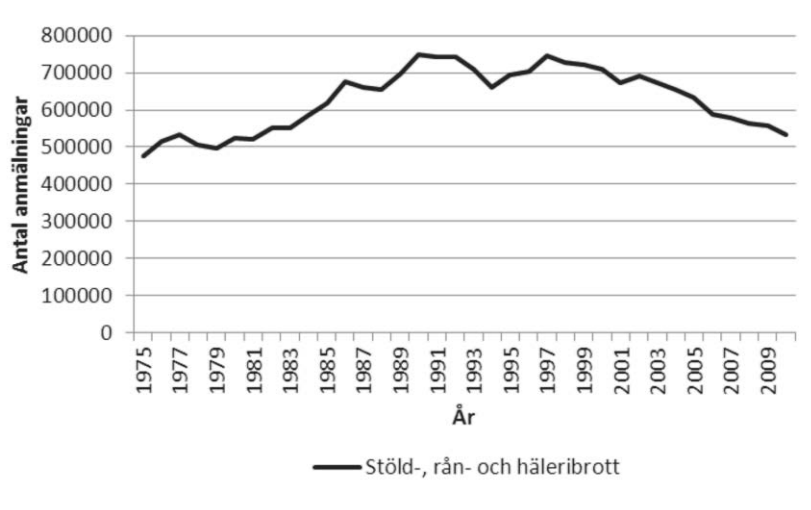
Figur 1 Totalt antal anmälda brott åren 1975–2010

Källa: Brå: Sveriges officiella statistik.

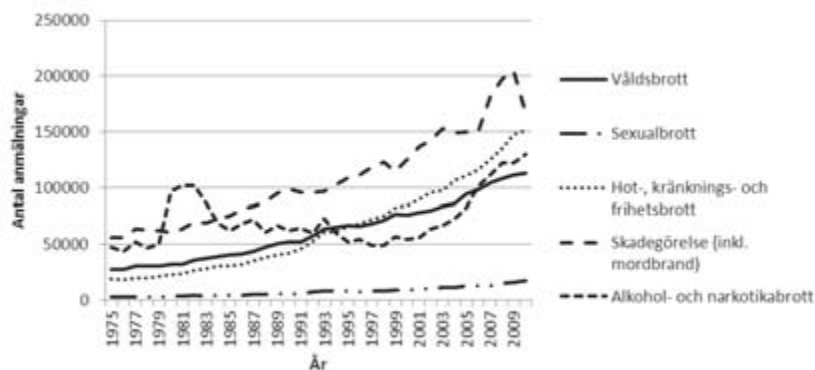
Delar man upp antalet anmälda brott i några grova kategorier, kan en större variation skönjas mellan de olika brottstyperna (se figur 2 och 3). Anmälningarna om våldsbrott, hot-, kränkings-, och frihetsbrott, sexualbrott har ökat kontinuerligt. Skadegörelsebrotten ökade dramatiskt under andra halvan av 2000-talet för att sedan minska mellan 2009 och 2010. Antalet anmälningar om alkohol- och narkotikabrott, som betecknas som ett spaningsbrott, har varierat under åttio- och nittiotalet för att sedan öka från början av 2000-talet. Stöldbrotten däremot ökade fram till mitten på nittiotalet och har sedan minskat fram till i dag.

Figur 2. Utvecklingen i antalet anmälda stöld-, rån- och häleribrott åren 1975-2010

Källa: Brå: Sveriges officiella statistik.

Figur 3. Utvecklingen i antalet anmälda brott för fem olika brottstyper åren 1975-2010

Källa: Brå: Sveriges officiella statistik.

År 2010 utgjorde antalet stöld-, rån och häleribrott ca 40 procent av samtliga brott som anmäldes. Brottstyperna hot- kränkings- och frihetsbrott, skadegörelse, alkohol- och narkotikabrott och våldsbrott stod för ungefär 10 procent av de anmälda brotten

vardera. Sexualbrotten utgjorde ca en procent av alla anmälningar och övriga brott stod för den kvarstående femtedelen.

Utsatthet för brott

Det stora mörkertalet vid brottsanmälningar gör att andra källor om brottslighetens omfattning bör användas för att bättre kunna uppskatta antalet brott som begås. Enligt Brå:s frågeundersökning Nationella Trygghetsundersökningen (NTU) har utsattheten för misshandel, hot, sexualbrott, rån och bedrägerier legat mer eller mindre stabilt under åren 2005–2009. Analysen baseras på antal utsatta personer.¹ Utsattheten för trakasserier har däremot minskat kontinuerligt under de senaste fem åren från 5,2 till 3,7 procent. Resultaten pekar därmed på att de ökningarna i antalet polis-anmälda misshandels-, sexual- och bedrägeribrott som skett inte speglas av en ökad rapporterad utsatthet och att medan en betydande andel av befolkningen utsätts för personbrott varje år så är anmälningsbenägenheten låg (se tabell 1).

Tabell 1 Självrapporterad utsatthet för olika typer av brott mot person i befolkningen 16–79 år

Andel utsatta personer i procent	2005	2006	2007	2008	2009	Skattat antal utsatta personer i befolkningen år 2009	Andel polis-anmälda händelser i procent år 2009
Samtliga brott mot person	13,1	12,1	11,9	11,5	11,4	825 000	27
Misshandel	2,7	2,5	2,9	2,4	2,4	174 000	32
Hot	4,6	4,6	4,1	4,1	4,3	311 000	24
Sexualbrott	0,9	0,8	0,7	0,8	0,9	67 000	12
Personrån	1,0	1,1	0,8	1,0	0,8	55 000	45
Bedrägeri	2,8	2,5	2,4	2,9	2,9	211 000	41
Trakasserier	5,2	4,6	4,3	4,0	3,7	267 000	19

¹ Trakasserier utgör per definition av en serie händelser, därför skattas inte antalet händelser i tabellen.

Källa: NTU 2010.

¹ Studerar man istället antalet brottsändelser i NTU är antalet högre och variationen mellan åren större vilket åtminstone delvis beror på att det sätts att mäta medför mindre säkra skattningar.

Utvecklingen i uppgiven utsatthet för brott mot egendom visar att utsattheten för cykelstöld och bostadsinbrott legat stabilt och att stöld ur/från fordon samt bilstöld minskat kontinuerligt under åren 2006–2009 från 5,0 till 3,5 respektive 0,9 till 0,5 procent (se tabell 2). I likhet med siffrorna i NTU har även antalet polis-anmälda bilstölder minskat. Då anmälningsbenägenheten är hög för denna brottstyp är det troligt att detta beror på en faktisk minskning. För de övriga brottstyperna varierar anmälningsbenägenheten nämnvärt, troligtvis i relation till det ekonomiska värdet av det som stulits i kombination med krav som ställs av eventuella försäkringsbolag att polisanmäla för att få ersättning.

Tabell 2 Självrapporterad utsatthet för egendomsbrott mot hushåll

Andel utsatta hushåll i procent	2006	2007	2008	2009	Skattat antal utsatta hushåll år 2009	Andel polis-anmälda händelser i procent år 2009
Samtliga egendomsbrott mot hushåll	12,6	11,7	11,2	11,0	436 000	52
Bostadsinbrott	1,0	0,9	1,0	1,0	41 000	88
Bilstöld	0,9	0,8	0,7	0,5	16 000	98
Stöld ur/från fordon	5,0	4,1	3,7	3,5	140 000	66
Cykelstöld	6,9	7,1	6,9	6,9	271 000	38

Källa: NTU 2010.

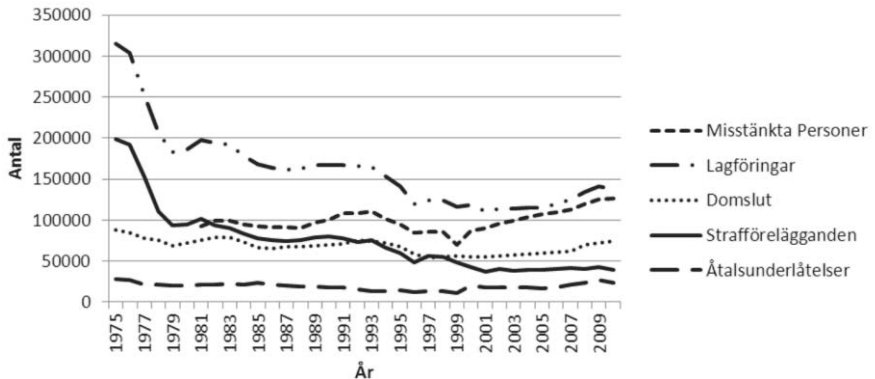
Misstänkta och lagförda personer

Antalet misstänkta personer har varierat mellan 85 000 och 126 000 sedan 1981 om man bortser från det låga antalet misstänkta år 1999 som beror på ett bortfall i materialet som låg till grund för statistiken. Under den senaste femårsperioden har antalet misstänkta ökat med ett par tusen om året till att nå de högsta nivåerna någonsin. Under år 2010 blev över 126 000 personer skäligen misstänkta för brott i Sverige. Av dessa var en fjärdedel misstänkta för brott mot trafikbrottslagen, en femtedel misstänkta för stöldbrott, lika många för narkotikabrott och 14 procent för misshandel.

Av de misstänkta var 80 procent män och 20 procent kvinnor. Ungdomar är överrepresenterade i statistiken och personer över 50

är underrepresenterade. Det förekommer små variationer i fördelningen mellan könen och andelen personer i olika åldrar från år till år.

Figur 4 Utvecklingen i antalet skäligen misstänkta personer åren 1981–2010 och lagförda personer efter typ av lagförelägganden åren 1975–2010

Fotnot: Antalet lagföringar överstiger antalet misstänkta personer för att lagföringsstatistiken inkluderar alla lagföringar medan misstankestatistiken räknar antalet misstänkta personer en gång per brottstyp även om de misstänkts flera gånger för samma typ av brott.

Källa: Brå: Sveriges officiella statistik.

Antalet lagföringar minskade mellan år 1975 och slutet av nittio-talet. Den dramatiska minskningen med nästan 100 000 lagföringar i slutet av sjuttio-talet beror på att fylleri avkriminaliserades 1977 och en ökad användning av ordningsbot (som inte räknas som en lagföreläggande) tros vara förklaringen till nedgången i antalet lagföringar under de två decennierna efter det. Antalet lagföringar har ökat igen under 2000-talet. Det är främst utfärdandet av åklagarbeslut, det vill säga åtalsunderlåtelse och strafförelägganden, som bidragit till ökningen.

Vägen till fängelse

Promemoria utarbetad
av Jan Andersson utifrån statistik
framtagen av Brottsförebyggande rådet

Vägen till fängelse

Brottsförebyggande rådet
2011-04-21

Uppdraget

Påföljdsutredningen (Ju 2009:11) har som en del av de olika beställningar av statistikunderlag som lämnats in till Brottsförebyggande rådet (Brå), begärt in uppgifter som syftar till att belysa hur vanligt förekommande det är att de som döms till fängelse för första gången har dömts för brott vid tidigare tillfällen. Eller uttryckt på ett annat sätt: Hur vanligt är det att en person som döms till fängelse för första gången, vid tidigare tillfällen dömts för brott med lindigare påföljd än fängelse? Den statistiska beskrivningen ska enligt uppdraget omfatta perioden 1980–2008.

Avgränsningar och begränsningar

Efter diskussioner mellan personal vid Brå och med sekreterarna i utredningen har beställningen av olika praktiska och ändamålsenliga skäl specificerats till att gälla personer dömda till fängelse för tillgreppsbrott (utom rån och snatteri) och till gärningspersoner som vid tiden för fängelsedom är 21 år eller äldre. Dessutom utgjorde ett kriterium för att personen skulle ingå i den studerade populationen, att han eller hon aldrig dömts till fängelse under en period om fem år innan den aktuella fängelsedom för tillgreppsbrott. Skälet till att populationen avgränsades till personer dömda för tillgreppsbrott och som vid domen var 21 år eller äldre, var att så långt det var möjligt ta bort eventuella effekter av artbrottslighet respektive så kallade ungdomsrabatt.

Med den använda definitionen av vilka som ska ingå i populationen, ligger en avgränsning som det är viktigt att hålla i minnet vid tolkningen av resultaten. Det handlar alltså om personer som i närtid (fem år) inte dömts till fängelse och det innefattar endast dem som dömts för tillgreppsbrott (som huvudbrott, dvs. om det i domen förekommer fler än en brottstyp har tillgreppsbrottet högst abstrakt straffvärde). Detta innebär att det handlar om en förhållandevis liten andel av alla dem som dömts till fängelse och även en liten andel av alla dem som dömts till fängelse för första gången. Som en illustration till detta kan nämnas att av dem som dömdes till ett fängelsestraff år 2008 hade 6 060 personer inte dömts till fängelse fem år tidigare och av dem hade 489 tillgreppsbrott som huvudbrott i 2008 års dom. För att göra resultaten mer stabila kommer resultatredovisningen därför inte att göras årsvis utan sammanslaget i tre- respektive fyraårsperioder.

Resultaten redovisas i tabellform, någon analys mer än att i kommenterande text försöka beskriva utvecklingen i ord har inte gjorts. Flera olika faktorer kan påverka förändringar i den ena eller andra riktningen varav en naturligtvis är den påföljdsreform som trädde i kraft år 1989. Men det ska också hållas i minnet att även andra faktorer kan ha viss betydelse, till exempel är det rimligt tänka sig att sannolikheten för fängelsestraff ökar om flerfaldig brottslighet blir vanligare. En annan faktor som det inte varit möjligt att hålla kontroll för i denna statistiska beskrivning är huruvida tillgreppsbrotten för vilka gärningspersonerna döms, har blivit grövre eller inte.

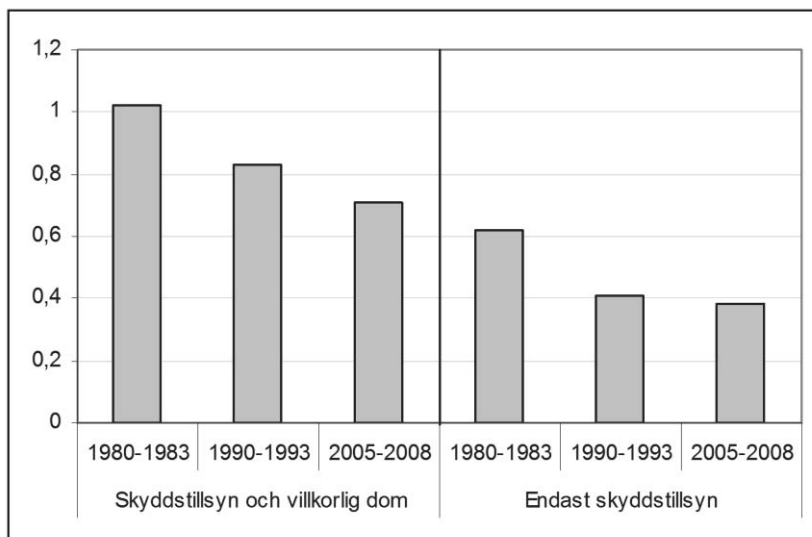
Det ska tilläggas att vissa förändringar i påföljdernas innehåll och möjligheten att kombinera en påföljd med en annan har betydelse, se till exempel figur 4.

Resultat

I den förstas resultatfiguren presenteras statistik som visar det genomsnittliga antalet frivårdspåföljder som populationen tidigare ådömts, fem år innan de dömdes till fängelsestraff för tillgreppsbrott. Av den vänstra delen av figur 1 framgår att det genomsnittliga antalet tidigare frivårdspåföljder (skyddstillsyn och villkorlig dom) minskat förhållandevis kraftigt, från i genomsnitt 1,02 under perioden 1980–1983 till 0,71 åren 2005–2008. Detta innebär en minskning med 30 procent. Nedgången i antalet tidigare frivårdspåföljder var som

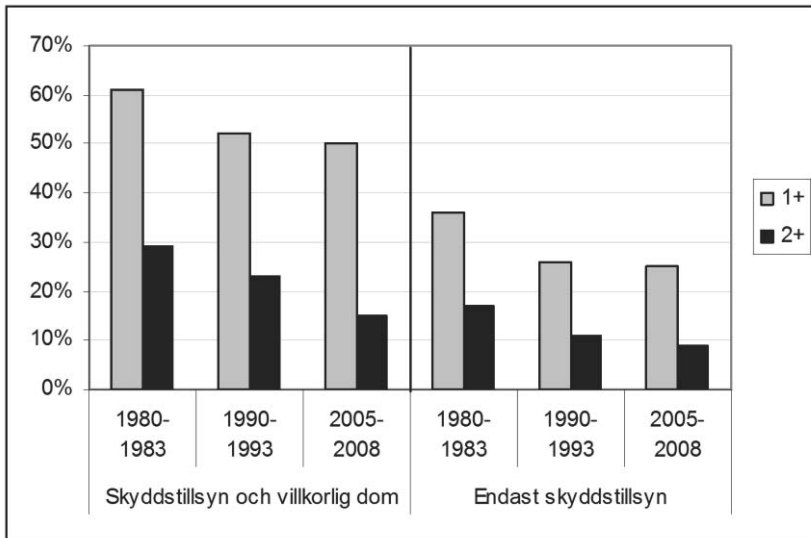
störst mellan de två först redovisade perioderna (1980/83–1990/93). Detta mönster accentueras om endast domar med skyddstillsyn studeras. Det genomsnittliga antalet tidigare sådana domar var 0,62 under början av 1980-talet och 0,38 under andra hälften av 00-talet, en minskning med 39 procent.

Tabell 1 Genomsnittligt antal tidigare frivårdspåföljder (skyddstillsyn eller villkorlig dom) 5 år innan första fängelsestraff för tillgreppsbrott (kap 8 utom rån och snatteri)

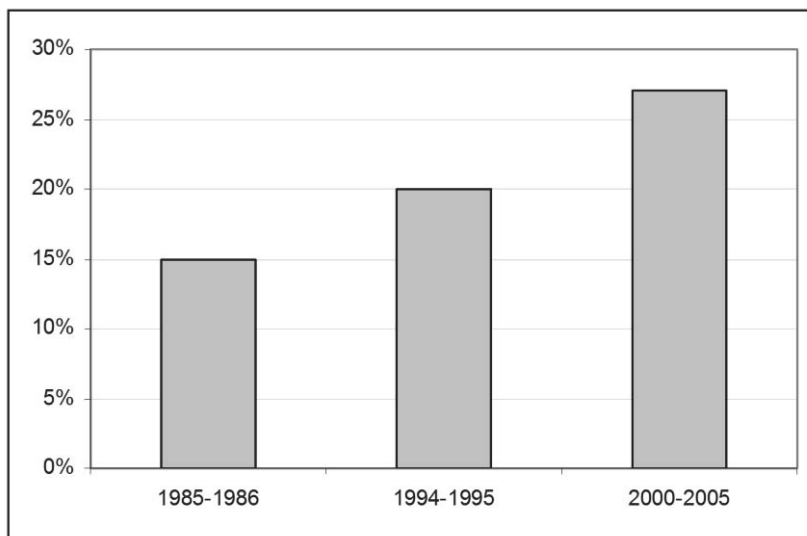
I tabell 2 nedan görs en mera detaljerad redovisning av dessa resultat. Frågan som ska besvaras är hur vanligt förekommande det är att personer som döms till fängelse för tillgreppsbrott har fler än en tidigare frivårdspåföljd (inom de fem åren innan fängelse-domen). Av tabellen framgår att det blivit ovanligare att personer som döms till fängelse för första gången haft två eller fler sådana domar. Andelen med två eller fler tidigare domar med skyddstillsyn har minskat från 17 procent i början av 1980-talet till 11 procent i början av 1990-talet och till 9 procent under slutet av 00-talet.

Tabell 2 Andel (%) personer som 5 år innan första fängelsestraff för tillgreppsbrott dömts till frivårdspåföljd (skyddstillsyn eller villkorlig dom) respektive dömts till frivårdspåföljd fler än 1 gång

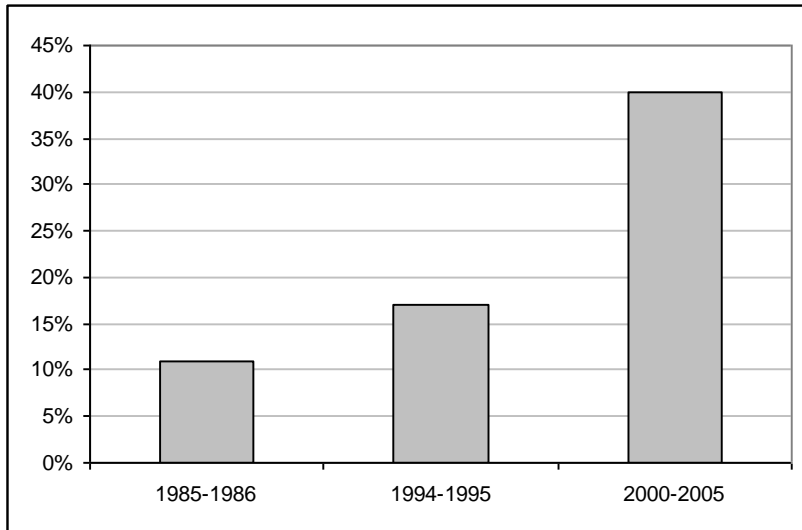
Ett annat sätt att studera frågan om ”påföljdskarriären innan första fängelsestraff” är att ställa frågan hur sannolikt det är för en person att dömas till fängelse för tillgreppsbrott givet att personen tidigare dömts till skyddstillsyn en gång. Svaret framgår av tabell 3, av vilken framgår att denna sannolikhet ökat från 15 till 27 procent under den studerade perioden. Detta motsvarar en procentuell ökning med 80 procent.

Tabell 3 Sannolikheten för fängelse (i %) för tillgreppsbrott vid första återfall inom 5 år efter första skyddstillsynsdom

Redovisningen i tabell 4 nedan motsvarar den i tabell 3 med det tillägget att där utöver skyddstillsyn ingår också villkorlig dom i kriteriet. Sannolikheten att dömas till fängelse vid återfall efter att tidigare ha dömts till antingen villkorlig dom eller skyddstillsyn var i början av 1980-talet 11 procent mot hela 40 procent under första halvan av 00-talet.

Tabell 4 Sannolikheten för fängelse (i %) för tillgreppsbrott vid första återfall inom 5 år efter första frivårdspåföljd (skyddstillsyn eller villkorlig dom)

Programverksamhet i Kriminalvården

Inledning

I syfte att hindra återfall i brott bedriver Kriminalvården ett antal brotts- eller missbruksrelaterade behandlingsprogram. De flesta av bedrivs både i anstalt och inom frivården.

Kriminalvårdens målsättning är att enbart bedriva sådana program som i forskning har visat sig minska återfall i brott, s.k. evidensbaserade program. Det innebär att programmet ska ha undersökts av forskare med god forskningsmetodik och ha befunnits ha brottsreducerande effekt. För att kvalitetssäkra programmen prövas och granskas varje nytt program av en s.k. ackrediteringspanel. För närvarande bedrivs följande 13 ackrediterade program.

Allmän kriminalitet

- Brotts-Brytet
- One-to-One
- ETS – Enhanced Thinking Skills

Motivation

- BSF – Beteende-Samtal-Förändring
- VINN

Missbruk

- Våga välja
- PRISM – Programme for Reducing Individual Substance Misuse
- 12-stepsprogrammet
- Prime for Life
- Återfallspreventionsprogrammet

Våld

- IDAP – Integrated Domestic Abuse Programme
- VPP – Våldspreventivt program

Sexualbrott

- ROS – Relation och Samlevnad

I denna promemoria ges först en kort beskrivning av hur ackrediteringen av brotts- och missbruksrelaterade program går till. Därefter följer en genomgång av de ackrediterade programmen.

Ackreditering¹

Varje nytt brotts- eller missbruksrelaterat behandlingsprogram inom Kriminalvården granskas av en s.k. ackrediteringspanel, som består av medlemmar i Kriminalvårdens vetenskapliga råd och representanter för Kriminalvården som har expertkunskaper från kriminalvårdsområdet. Vid behov kan även vetenskaplig expertis som inte ingår i det vetenskapliga rådet tillkallas.

För att ett program ska bli ackrediterat krävs att följande tio kriterier är uppfyllda

- Det finns en tydlig modell som förklarar hur programmet avser att åstadkomma relevanta förändringar hos klienterna.
- Det anges klart vilka klienter programmet är avsett för och vilka urvalsmetoder som ska användas för att välja ut dessa klienter.
- Programmet är som helhet inriktat mot ett flertal av de dynamiska faktorer som sammanhänger med kriminellt beteende, som t.ex. antisociala attityder och känslor, ogynnsamma sociala relationer eller alkohol- eller drogberoende.
- Det finns stöd för att de metoder som används kan förväntas ha effekt på de dynamiska riskfaktorer som programmet inriktas mot.

¹ Informationen i avsnittet är hämtad från skriften Ackreditering av Brott- och Missbruksrelaterade program i svensk kriminalvård, Kriminalvården, 2007.

- Programmet främjar inläring av färdigheter som kommer att göra det lättare för deltagarna att undvika kriminalitet och främja att de ägnar sig åt lagliga aktiviteter.
- Omfattningen av insatserna är kopplad till programdeltagarnas behov, varvid olika komponenter ska introduceras i en ordning så att de kompletterar varandra.
- Programmet är strukturerat så att deltagarnas engagemang maximeras och så att deras motivation fortlöpande upprätthålls.
- Det finns en tydlig koppling mellan programmet och den samlade verkställighetsplaneringen, såväl under fängelseverkställigheten som i samband med kriminalvård i frihet.
- Det finns system för att säkerställa att program- och behandlingsintegriteten upprätthålls och att avvikelser från uppsatt standard rättas till.
- Det finns rutiner för utvärdering av programmets effektivitet.

För varje nu angivet kriterium tar ackrediteringspanelen ställning till om villkoren är fullständigt uppfyllda, delvis uppfyllda eller inte uppfyllda. Programmet får två poäng för varje kriterium som är helt uppfyllt och en poäng för varje kriterium som är delvis uppfyllt.

För att bli ackrediterat måste programmet uppnå minst 17 poäng av 20 möjliga. Dessutom måste vissa kriterier ha uppnått två poäng och andra en poäng.

Program som har uppnått minst en poäng på varje kriterium och totalt minst cirka 15 poäng kan ackrediteras med villkor. Panelen anger då specifika förändringar som medför att programmet kan uppnå ackreditering inom ett år, då det prövas på nytt. Under den tid som programmet är ackrediterat med villkor får det användas på samma sätt som ett ackrediterat program.

Ett program som uppnår minst tio poäng kan bedömas som utvecklingsbart men ej ackrediterat. Det innebär att programmet kan utvecklas till ackrediterat om det genomgår ett omfattande utvecklingsarbete enligt vad ackrediteringspanelen rekommenderar. Ett sådant program bör inte spridas förrän justeringarna har skett.

Slutligen kan ackrediteringspanelen bedöma att programmet inte är värt att satsa vidare på över huvud taget. Det utvecklas i så fall inte vidare.

Program inriktade mot allmän kriminalitet

Tre av de av Kriminalvården ackrediterade behandlingsprogrammen Brootts-Brytet, One-to-One och ETS inriktas på allmän kriminalitet utan särskilt sikte på brottslighetens art.

Brootts-Brytet

Brootts-Brytet är ett broottsrelaterat behandlingsprogram med inriktning på allmän kriminalitet, där man utgår från och arbetar med varje deltagares specifika broottsproblematik. Det är utarbetat av svensk kriminalvård och började användas 1994.

Programmet riktar sig till personer som ser sin kriminalitet som ett problem om önskar bli broottsfria. Det kan bedrivas både i anstalt och i frivård.

Programmet omfattar normalt 25 tvåtimmars gruppssessioner två till tre gånger i veckan och minst tre enskilda möten om en timme. Under programmet arbetar deltagarna med frågor som rör självkontroll, problemlösning, kriminogena beteendemönster, prokriminellt tänkande och konfliktlösning.

Hinder för deltagande i programmet kan vara aktivt gravt missbruk, psykisk ohälsa eller olämplig gruppkonstellation.

Under 2011 påbörjades Brootts-Brytet av 233 personer i anstalt och 15 personer i frivård. Samma år fullföljdes programmet av 169 personer i anstalt och 13 personer i frivård.²

Brootts-Brytet utvärderades 2009, då det undersöktes i vilken utsträckning de som deltog i programmet under åren 2003–2006 hade återfallit i brott.³ När man kontrollerade olika påverkansfaktorer, som t.ex. deltagarnas ålder, kön, tidigare brottslighet och broottsprofil, fanns det inte några säkerställda skillnader i återfall i något brott mellan vare sig dem som påbörjat eller dem som fullföljt Brootts-Brytet och den kontrollgrupp som användes som jämförelse. Slutsatsen blev därmed att Brootts-Brytet under de aktuella åren inte tycks ha haft önskad effekt på återfallsrisk.

² Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

³ Behandlingsprogrammet Brootts-Brytet – Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003–2006, Kriminalvården, 2009.

One-to-One

One-to-One är ett allmänt kriminalitetsprogram som bedrivs genom individuella samtal mellan programledare och klient i syfte att minska återfall i brott. Det kommer ursprungligen från England och ackrediterades i Sverige 2003.

Programmet omfattar 20 möten en till två gånger per vecka. Det kan bedrivas både i anstalt och i frivård. Programmet syftar till att ge deltagaren kunskaper och färdigheter genom övning. Kärnområdena är problemlösning, attityder och värderingar, kognitioner, sociala färdigheter och självkontroll. Under hela programmet används en samtalsmetodik kallad Motiverande samtal, vilket syftar till att öka deltagarens motivation till förändring och vilja att lära.

Under 2011 påbörjades One-to-One av 238 personer i anstalt och 263 personer i frivård. Samma år fullföljdes programmet av 159 personer i anstalt och 167 personer i frivård.⁴

One-to-One utvärderades 2009, då det undersöktes i vilken utsträckning de som deltog i programmet under åren 2003–2006 hade återfallit i brott.⁵ När man kontrollerade olika påverkansfaktorer, som t.ex. deltagarnas ålder, kön, tidigare brottslighet och brottsprofil, fanns det inte några säkerställda skillnader i återfall i något brott mellan dem som påbörjat One-to-One och den kontrollgrupp som användes som jämförelse. För dem som fullföljt One-to-One fanns dock riskminskning på 25 procent jämfört med kontrollgruppen. De som avbröt behandlingen i förtid, vilket var hälften av dem som påbörjade programmet, hade däremot en ökad återfallsrisk med 28 procent. Det kunde konstateras att de personer som fullföljde programmet var äldre, mindre brottsbelastade, oftare hade vistats på behandlingsavdelning och hade genomgått programmet med en mer erfaren programledare.

ETS – Enhanced Thinking Skills

ETS är ett allmänt kriminalitetsprogram som vänder sig till personer med ett kriminellt beteende och som kan bedrivas både i anstalt och i frivård. Det kommer ursprungligen från England och kom till Sverige 2004.

⁴ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

⁵ Behandlingsprogrammet One to One Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003–2006, Kriminalvården, 2009.

Programmet bedrivs i grupp med sex till åtta deltagare. Det omfattar 21 sessioner två till tre gånger per vecka, sammanlagt 53 timmar, och tre enskilda möten. Programmet är uppbyggt i sex block; problemlösning, sociala färdigheter, kreativt tänkande, effektivt tänkande, självkontroll och perspektivtagande. Det bedrivs genom övningar, rollspel och uppgifter att lösa på egen hand. Hinder för deltagande i programmet kan vara aktivt gravt missbruk, psykisk ohälsa eller olämplig gruppkonstellation.

Under 2011 påbörjades ETS av 579 personer i anstalt och 76 personer i frivård. Samma år fullföljdes programmet av 435 personer i anstalt och 45 personer i frivård.⁶

Motivationshöjande program

Programmen BSF och VINN syftar till att motivera deltagarna till att förändra sin livssituation.

BSF – Beteende-Samtal-Förändring

BSF är ett motivationsprogram som vänder sig till personer som har vilja till eller intresse av förändring men som ännu inte har fattat något beslut. Det började användas av Kriminalvården 2002 och ackrediterades 2006.

Programmet syftar främst till att öka motivationen till förändring och kan erbjudas som enskild insats eller för att leda till fortsatt programverksamhet eller andra insatser för att förhindra återfall i brott. Det kan bedrivas både i anstalt och i frivård.

Programmet bygger på kommunikationsmodellen Motiverande samtal och omfattar sex möten under ca fem veckors tid. Vid mötena diskuteras bl.a. klientens vilja, tilltro och beredskap till förändring, eventuell ambivalens, värderingar i förhållande till nuvarande situation, nätverk, egna resurser till förändring samt framtidsplaner.

Under 2011 påbörjades BSF av 1 744 personer i anstalt och 995 personer i frivård. Samma år fullföljdes programmet av 1 552 personer i anstalt och 865 personer i frivård.⁷

⁶ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

⁷ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

VINN

VINN är ett motivationsprogram för kvinnor som genomförs i samtalsgrupper. Programmet kommer ursprungligen från Norge.

Syftet med programmet är att deltagarna ska bli bättre på att göra val som ger bättre livskvalitet samt att ge ökade kunskaper om förhållandet mellan drogmissbruk, våld och kriminalitet. Det kan handla om att vinna över sitt missbruk eller sin kriminalitet, få ett bättre förhållande till sina barn, sätta gränser eller att få kunskap om hur man tar sig ur ett destruktivt eller våldsamt förhållande till en man. Programmet kan bedrivas både i anstalt och i frivård.

Programmet bygger på kommunikationsmodellen Motiverande samtal men även på kognitiv teori. Det omfattar två till tre träffar i veckan under 12–16 veckor. Vid mötena diskuteras bl.a. identitet och självbild, öppenhet och kommunikation, förändring och val, missbruk och beroende, gränssättning, våld, barn samt nätverk och relationer.

Under 2011 påbörjades VINN av 91 personer i anstalt och 8 personer i frivård. Samma år fullföljdes programmet av 85 personer i anstalt och 9 personer i frivård.⁸

Program inriktade mot missbruk

Flera av Kriminalvårdens behandlingsprogram är inriktade mot missbruk av alkohol eller andra beroendeframkallande medel.

Våga Välja

Våga Välja är ett behandlingsprogram som utgår från att vi genom att ändra våra tankar aktivt kan styra våra handlingar och som syftar till att förhindra återfall i missbruk genom att medvetandegöra tankestrukturer och högrisksituationer. Programmet är utarbetat av den kanadensiska kriminalvården och började användas i Sverige 2001.

Programmet riktar sig i första hand till manliga drogmissbrukare som är i slutet av sin verkställighet av fängelsestraff i anstalt och som är intagna på behandlingsavdelningar. Det bedrivs dock också på ett par kvinnoanstalter. En grundförutsättning för medverkan är

⁸ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

att deltagaren uppfattar missbruket som ett problem och är beredd att aktivt arbeta med sin problematik med målsättningen att minska eller helt sluta med droger.

Programmet bedrivs i grupp. Det omfattar normalt 25 grupp-sessioner om två och en halv timme samt tre enskilda möten om en timma. Innehållet består av nio delar: Introduktion, Alkohol- och drogkunskap, Självhävdelseträning, Social färdighetsträning, Droger och arbete, Fritid och livsstil, Planering av framtiden, Återfallsprevention samt Repetition och avslutning.

Under 2011 har en ny och kraftigt omarbetad version av Våga Välja (Kanadensiskt original, NSAP) successivt ersatt den tidigare versionen (Kanadensiskt original OSAPP). Målgruppen för programmet är klienter i början av sin verkställighet i anstalt som har ett missbruk/beroende av droger och/eller alkohol som är kopplat till kriminalitet. Programmet är uppdelat i flera olika delar.

Under 2011 påbörjades Våga Välja, sammanräknat för båda versionerna, av 333 personer i anstalt. Samma år fullföljdes programmet av 233 personer.⁹

Våga Välja (den tidigare versionen OSAPP) utvärderades 2008, då det undersöktes i vilken utsträckning de som deltog i programmet under åren 2002-2006 hade återfallit i brott.¹⁰ När man kontrollerade olika påverkansfaktorer, som t.ex. deltagarnas ålder, kön, tidigare brottslighet och brottsprofil, fann man att de som hade fullföljt Våga Välja uppvisade 14 procents minskad risk att återfalla i något brott jämfört med den kontrollgrupp som användes som jämförelse.

PRISM – Programme for Reducing Individual Substance Misuse

PRISM är ett individuellt behandlingsprogram mot drogmissbruk som grundar sig på att deltagarna ska få en teoretisk förståelse för relationen mellan drogmissbruk och kriminalitet. Deltagarna görs medvetna om att ett återfall är en del i processen till drogfrihet och att det finns metoder för att hantera det. Programmet har utvecklats för den brittiska kriminalvården och började användas i Sverige 2003. Det används både i anstalt och i frivård. Programmet riktar sig i första hand till personer som har ett missbruk som hör samman med deras kriminalitet. Det omfattar 21 möten om sam-

⁹ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

¹⁰ Våga Välja Utvärdering av återfall för åren 2002-2006, Kriminalvården, 2008.

manlagt 32,5 timmar. Innehållet består kartläggning, färdighets-träning och tillämpningar. I mötena arbetar man främst med problemlösning, återfallsprevention och självkontroll.

Under 2011 påbörjades PRISM av 205 personer i anstalt och 247 personer i frivård. Samma år fullföljdes programmet av 154 personer i anstalt och 135 personer i frivård.

12-stegsprogrammet

12-stegsprogrammet har sitt ursprung i Anonyma Alkoholister, som startades i USA på 1930-talet. Programmet kallas ibland även Minnesotamodellen. Det omfattar tolv steg som görs individuellt med stöd av en s.k. sponsor, någon som själv har genomgått processen.

Målet är att medvetandegöra deltagarna om sitt handlingsmönster och drivkrafterna bakom det för att successivt kunna göra en beteendeförändring. Programmet syftar till en förändring som är stark nog för att slippa använda alkohol eller droger oavsett vad som händer i livet. Beroendet klassas som en sjukdom och det personliga ansvaret för att tillfriskna betonas. Programmet är andligt orienterat men kräver inte att man är eller blir troende. Det riktar sig till dömda som missbrukar alkohol eller narkotika och används i första hand på särskilda behandlingsavdelningar.

Programmet bedrivs i tre faser; Introduktion (ca 70 timmar), Grundbehandling (ca 200 timmar, tre dagar i veckan) samt Förlängd behandling (ca 400 timmar varav 40 individuellt).

Programmet bedrivs i anstalt. Under 2011 påbörjades introduktionen av 1 186 personer, grundbehandlingen av 712 personer och förlängd behandling av 156 personer. Samma år fullföljdes introduktionen av 850 personer, grundbehandlingen av 425 personer och förlängd behandling av 119 personer.¹¹

12-stegsprogrammet utvärderades 2009 (dvs. innan den ovan beskrivna fasindelningen infördes). Det undersöktes i vilken utsträckning de som deltog i programmet under åren 2003–2006 hade återfallit i brott.¹² Undersökningen utvisade att den grupp som påbörjat programmet hade en återfallsfrekvens på 46 procent, medan den kontrollgrupp som användes som jämförelse och som

¹¹ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

¹² 12-stegsprogram i Kriminalvården Utvärdering av återfall i ny brottslighet för programdeltagare för åren 2003–2006, Kriminalvården 2009.

inte genomgått något behandlingsprogram hade en återfallsfrekvens på 49 procent. Hos dem som fullföljt hela programmet var återfallsfrekvensen 42 procent, medan 49 procent av dem som avbrutit programmet återföll i brott. När man kontrollerade olika påverkansfaktorer, som t.ex. deltagarnas ålder, kön, tidigare brottslighet och brottsprofil, hade de som fullföljt 12-stegsprogrammet 16–17 procent reducerad risk att återfalla i brott jämfört med kontrollgruppen. De som avbröt behandlingen i förtid hade inte någon ökad återfallsrisk. Därmed drogs slutsatsen att det inte innebär någon förhöjd risk för återfall att påbörja och sedan avbryta en behandling enligt 12-stegsprogrammet.

Prime for Life

Prime for Life är ett behandlingsprogram vars mål är att öka deltagarens riskmedvetenhet om alkohol och andra droger. Syftet är att deltagaren inte ska återfalla i brott eller drabbas av andra problem pga. sitt alkohol- eller drogbruk. Programmet riktar till personer som gör högriskval av alkohol, dvs. som dricker alkohol på ett sådant sätt som enligt forskningen är förenad med förhöjd risk eller som använder narkotika. Det gäller särskilt personer som har dömts för alkohol- eller drogrelaterad brottslighet.

Programmet bedrivs i grupp. Det omfattar fyra till sex gruppträffar om totalt 15–20 timmar. I programmet ges deltagaren tillfälle att reflektera över sina egna mål och värderingar, lära sig om forskningsbaserad kunskap om alkohol och droger, undersöka sin egen biologiska risknivå för att utveckla beroende, bedöma vart hans eller hennes val hittills har lett samt fundera på sina val när det gäller alkohol m.m. för att undvika problem i framtiden.

Under 2011 påbörjades Prime for life av 902 personer i anstalt och 1 939 personer i frivård. Samma år fullföljdes programmet av 849 personer i anstalt och 1 771 personer i frivård.¹³

Återfallspreventionsprogrammet

Återfallspreventionsprogrammet är individuellt korttidsprogram som riktar sig mot drogmissbruk och som i första hand ska användas som förstärkare för klienter som har genomgått behandling för miss-

¹³ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

bruk. Det syftar till att stärka viljan till genomförandet av en förändring och bygger på uppfattningen att vägen mot ett drogfritt liv går via inläring av nya färdigheter, där återfall ses som en del av inlärningsprocessen.

Programmet omfattar åtta möten á 90 minuter. Det består av åtta teman; Beroende och postakut abstinens, Högrisksituationer, För- och nackdelar med droger, Social färdighetsträning, Nödplan och livsstilsbalans, Nätverk samt Handlingsplan.

Under 2011 påbörjades Återfallspreventionsprogrammet av 416 personer i anstalt och 419 personer i frivård. Samma år fullföljdes programmet av 346 personer i anstalt och 301 personer i frivård.¹⁴

Program inriktade mot våld

Programmen IDAP och VPP riktar sig till personer som är dömda för våldsbrott.

IDAP – Integrated Domestic Abuse Programme

IDAP är ett behandlingsprogram för män som har använt hot, våld eller annat kontrollerande beteende mot sin kvinnliga partner eller f.d. partner. Det har utvecklats i samarbete med kriminalvården i England och Wales samt började användas i Sverige 2004. Det ackrediterades 2006.

IDAP omfattar 27 gruppträffar om ca två timmar vardera, som följs upp med enskilda återfallsförebyggande insatser. Gruppsessionerna är uppdelade i nio teman; Icke-våld, Icke hotfullt beteende, Respekt, Stöd och tillit, Ärlighet och ansvarstagande, Sexuell respekt, Partnerskap, Ansvarsfullt föräldraskap samt Förhandling och rättvisa.

Programmet erbjuder även en kontakt för de kvinnor som utsatts för våld, s.k. partnerkontakt, som löper parallellt med männens behandling. Arbetet med kvinnorna bedrivs främst för att öka säkerheten för kvinnan och eventuella barn. Det skapas en realistisk säkerhetsplan för kvinnan, samtidigt som man försöker ge henne en bild av vad IDAP kan förväntas innebära för mannen.

Under 2011 påbörjades IDAP av 206 personer i anstalt och 332 personer i frivård. Samma år fullföljdes programmet av 115 personer i anstalt och 220 personer i frivård.¹⁵

¹⁴ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

VPP – Våldspreventivt program

VPP är ett behandlingsprogram som syftar till att hjälpa intagna i anstalt som begått våldsbrott att bättre klara av sin situation och att inte använda våld eller återfalla i nya brott. Programmet har utvecklats av den kanadensiska kriminalvården i slutet av 1990-talet, men det har under senare år genomgått omfattande förändringar som bl.a. innebär att det kan bedrivas olika omfattning beroende på målgruppens behov. Målgruppen är intagna som begått våldsbrott, inklusive mord, och bedöms ha hög risk för återfall i brott.

Programmet bedrivs i grupp. Gruppträffarna består av presentationer och övningar. Hemuppgifter förekommer. Programmet omfattar tio moduler; Att förändras, Att bli medveten om sitt våldsbeteende och hur det uppstår, Hantering av ilska och känslor, Problemlösning, Sociala attityder, Positiva relationer, Konfliktlösning, Positiv livsstil, Självkontroll samt Våldsprevention. Programmet finns i två versioner, en ”medelintensiv” version som omfattar 93 timmar i grupp samt 15 timmar individuellt och en ”högintensiv” version som omfattar 215 timmar och 20 timmar individuellt.

Under 2011 påbörjades VPP av 35 personer i anstalt och samma år fullföljdes programmet av 11 personer.¹⁶

Program inriktade mot sexualbrott

Kriminalvården bedriver ett program som är inriktat mot män dömda för sexualbrott ROS.

ROS – Relation och Samlevnad

ROS är ett behandlingsprogram för sexualbrottsdömda män. Utgångspunkten för programmet är att hitta de bästa metoderna för att förhindra återfall i brott och på det sättet minimera antalet nya brottsoffer. Det bygger på att varje deltagare ska få hjälp att bearbeta sina riskfaktorer för att återfalla i brott. Programmet kommer ursprungligen från Kanada och används inom den svenska kriminalvården sedan 2001.

¹⁵ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

¹⁶ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

Programmet är ackrediterat både för gruppverksamhet och för individuell verksamhet. Gruppversionen omfattar 56–60 gruppträffar om cirka tre timmar och enskilda samtal med psykolog en gång per vecka. Under frivårdspåföljd bedrivs programmet lågintensivt under ett halvt till ett år, en till två gånger per vecka och en och en halv till tre timmar per träff. Den individuella versionen omfattar 60 timmar.

Programmet är uppbyggt kring fem faktorer; Kognitiva förvrängningar, Relationer, intimitet och social förmåga, Empati och offermedvetenhet, Att hantera känslor samt Avvikande sexuella fantasier och sexuell upphetsning.

Under 2011 påbörjades ROS-grupp av 136 personer och ROS-individuellt av 70 personer i anstalt. Samma år fullföljdes gruppprogrammet av 108 personer och individprogrammet av 41 personer. I frivården påbörjade 40 personer ROS-grupp och 77 personer ROS-individuellt. Samma år fullföljde 22 personer gruppversionen och 70 den individuella versionen.¹⁷

¹⁷ Kriminalvårdens årsredovisning för 2011.

Yttrande till domstol i ett system
med villkorligt fängelse
– En rapport med anledning
av Påföljdsutredningens pågående
arbete

Rapport utarbetad av en arbetsgrupp inom
Kriminalvården

Inledning

Den 25 juni 2009 gav regeringen hovrättspresident Fredrik Wersäll i uppdrag att som särskild utredare göra en översyn av påföljdssystemet. En övergripande fråga för utredningen är att överväga om det bör införas ett system med villkorligt fängelse. Vid möte mellan Påföljdsutredningen och Kriminalvården den 21-22 september 2010 åtog sig Kriminalvården att bistå Påföljdsutredningen genom att tillsätta en arbetsgrupp som överväger hur förfarandet med yttranden till domstolen (personutredning) kan se ut i ett system med villkorligt fängelse.

Uppdrag

Påföljdsutredningen (Ju 2009:11) har i uppdrag att göra en översyn av påföljdssystemet. I uppdraget ingår bl.a. att ta ställning till införande av ett system med villkorligt fängelse.

Mot bakgrund av utredningens pågående arbete beslutade Kriminalvårdens dåvarande generaldirektör Lars Nyhlén den 3 januari 2011 att tillsätta en arbetsgrupp med uppdrag att

- överväga hur förfarandet med yttranden till domstolen (personutredning) kan se ut i ett system med villkorligt fängelse,
- överväga hur selekteringen kan ske inför huvudförhandlingen av vilka som behöver vård eller behandling och på vilken detaljnivå Kriminalvården i det skedet kan beskriva innehållet i lämplig vård,
- överväga vilka lämplighetsbedömningar som behöver göras för att fortsatt tillämpa samhällstjänst och för att använda intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV) som en tilläggs sanktion till villkorligt fängelse. Även andra lämplighetsbedömningar, som t.ex. lämplighet för en sanktion som innebär någon form av kontroll- och övervakning, ska övervägas samt
- ta fram yttranden utifrån ett antal typfall.

Arbetsgruppens sammansättning

Arbetsgruppens sammansättning enligt generaldirektörens beslut den 3 januari 2011 är följande:

Regionchef Lennart Palmgren, region Väst (sammanställande)
 Chefsjurist Elisabeth Lager, HK/R
 Kriminalvårdschef Gunnar Wretling, VO Stockholm Frivård
 Kriminalvårdschef Anita Eriksson, VO Umeå
 Kriminalvårdsinspektör Thomas Karlsson, VO Malmö Frivård
 Verksamhetsutvecklare Mimmi Agnevald Haugen, HK/KS
 Verksamhetsutvecklare Ingrid Soläng, region Mitt
 Regionjurist Maria Sjunnesson, region Väst (sekreterare)

Arbetsgruppen har härefter kompletterats med följande deltagare som delvis deltagit i arbetsgruppens möten:
 Utredare Beat Axå, HK/Utvecklingsenheten
 Utredare Svante Engelbrektsson, HK/Utvecklingsenheten
 Utredare Lars Krantz, HK/Utvecklingsenheten
 Programexpert Helen Dahlquist, region Väst
 Verksamhetsutvecklare Elisabeth Kullman Gunnarsson, HK/R

I arbetsgruppen har även Linda Palmenäs, utredningssekreterare i Påföljdsutredningen, deltagit.

Slutredovisning

Enligt generaldirektörens ursprungliga beslut skulle uppdraget redovisas senast den 30 augusti 2011. Under arbetets gång har dock tiden för redovisning flyttats fram till mitten av september 2011.

Allmänt om uppdraget

Arbetsgruppens uppdrag är att, under Påföljdsutredningens pågående arbete med att se över nuvarande påföljdssystem, utreda konsekvenserna för Kriminalvårdens arbete med personutredningar vid ett införande av ett påföljdssystem med s.k. villkorligt fängelse. Utredningssekreterare Linda Palmenäs har fortlöpande delgett arbetsgruppen Påföljdsutredningens ställningstaganden i frågor av intresse för arbetsgruppens arbete.

Givet uppdrag omfattar, som ovan angetts, fyra deluppdrag.

Deluppdrag I – Kriminalvården har att överväga hur förfarandet med yttranden till domstolen (personutredning) kan se ut i ett system med villkorligt fängelse.

Deluppdrag II – Kriminalvården har att överväga hur selekteringen kan ske inför huvudförhandlingen av vilka som behöver vård eller behandling och på vilken detaljnivå Kriminalvården i det skedet kan beskriva innehållet i lämplig vård.

Deluppdrag III – Kriminalvården har att överväga vilka lämplighetsbedömningar som behöver göras för att fortsatt tillämpa samhällstjänst och för att använda intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV) som en tilläggssanktion till villkorligt fängelse. Även andra lämplighetsbedömningar, som t.ex. lämplighet för en sanktion som innebär någon form av kontroll- och övervakning, ska övervägas.

Deluppdrag IV – Kriminalvården har att arbeta fram yttranden utifrån ett antal typfall.

Det har under arbetets gång visats att deluppdrag I-III har ett flertal beröringspunkter och att de med fördel analyseras och redovisas gemensamt. Deluppdrag IV har härefter utarbetats utifrån gjorda ställningstaganden i de övriga deluppdragen.

Allmänna utgångspunkter för arbetsgruppens arbete

Kriminalvården har i sitt arbete utgått från Påföljdsutredningens överväganden såvitt avser villkorligt fängelse. Villkorligt fängelse innebär att domstolen dömer till fängelse, men att verkställigheten av straffet villkoras i något avseende. I det system med villkorligt fängelse som Påföljdsutredningen överväger är det tänkt att det endast ska finnas två påföljder för vuxna lagöverträdare; böter och fängelse, där det under vissa förutsättningar kan beslutas att fängelsestraffet ska vara villkorligt. Villkoren ska enligt utredningens förslag bestå i dels att den dömda ska avhålla sig från fortsatt brottslighet under en prövotid, dels att han eller hon ska fullgöra den tilläggssanktion som det villkorliga fängelsestraffet förenas med. Prövotiden ska enligt huvudregeln uppgå till två år. Avgörande för om det ska kunna beslutas att ett fängelsestraff ska vara villkorligt ska i första hand vara det utmätta straffets längd. Enligt

Påföljdsutredningens bedömning bör den ettårspresumtion som tillämpas enligt nuvarande praxis kunna användas som utgångspunkt för när det ska kunna beslutas att ett fängelsestraff ska vara villkorligt. Villkorligt fängelse ska enligt vad utredningen har uppgett kunna förenas med tilläggs sanktionerna, dagsböter, samhällstjänst, övervaknings- och kontroll sanktion, hemarrest, vård- eller påverkanssanktion samt kontraktsvård. Hemarrest ska bara kunna användas vid återfall i brott.

Kriminalvården har vidare utgått från att den s.k. normaliseringsprincipen fortsatt ska gälla.

Inledande reflektioner

Ett nytt påföljdssystem enligt utredningens nuvarande tankegångar ställer nya och utmanande krav på Kriminalvården. Ett påföljdssystem där domstolen beslutar om ett villkorligt fängelsestraff kombinerat med en eller flera tilläggs sanktioner kommer att innebära ökade krav på Kriminalvården att avge detaljerade förslag om innehållet i påföljden redan på utredningsstadiet. Det kommer dock även ställa krav på domstolen att i sin begäran om personutredning ange inriktning för personutredningens närmare innehåll och omfattning.

Ett påföljdssystem med villkorligt fängelse kommer vidare att innebära att vissa utredningsmoment som idag görs efter dom måste flyttas till personutredningsstadiet.

För att kunna lämna förslag till ett nytt PU-förfarande behöver dagens förfarande närmare analyseras. Följande frågor bör besvaras:

- Vilka utredningsmoment gör frivården idag, dels inom ramen för PU-arbetet, dels efter dom för att bedöma lämplighet och förutsättningar för behandling, IÖV, etc.?
- Vilka risk- och behovsbedömningar ingår?
- Vilka lämplighetsbedömningar ingår?
- Vilka moment av samtycke ingår?
- Hur lång tid tar upprättandet av en personutredning?

Besvarandet av dessa frågor behöver ta hänsyn till att utredningsmomenten i nuläget i olika utsträckning sker före och efter dom. En analys bör därför göras kring:

- Vilka moment som till sin karaktär i ett nytt påföljdssystem är nödvändiga att flytta till utredningen före dom.
- Vilka moment som till sin karaktär är sådana att de även i ett nytt påföljdssystem kan göras efter dom.
- Hur lång tid varje moment tar.
- Vilka moment i utredningen som påverkas tidsmässigt av faktorer utanför Kriminalvården och utanför Kriminalvårdens omedelbara kontroll.
- Tidsåtgången för frivårdens upprättande av en personutredning samt skälighets handläggningstid.

Särskilt om de ekonomiska konsekvenserna

Det är svårt att i nuläget bedöma de ekonomiska konsekvenserna av Påföljdsutredningens förslag. Arbetsgruppen har dock identifierat ett antal möjliga kostnadsdrivande faktorer.

- Vid en ökning av antalet personutredningar kommer kostnaderna att öka.

- Krav på mer detaljerade personutredningar, där flera påföljdsförslag alternativt ett mer nyanserat påföljdsförslag med en successivt ökande ingripandegrad lämnas, kommer att generera ökade kostnader. Det är svårt att i dagsläget närmare förutse i vilken omfattning dessa utredningar kommer att krävas. Påföljdsutredningens förslag förutsätter dock att en del utredningsmoment som Kriminalvården idag gör efter dom, t.ex. en föreskrifts konkreta innehåll, kommer att flyttas till personutredningsstadiet vilket i vissa fall kommer att leda till mer omfattande utredningar. En stor del av utredningarna kommer dock enbart bestå av lämplighetsbedömning för tilläggsanktionen samhällstjänst.
- Påföljdsutredningens förslag gör det vidare önskvärt att frivården vid behov ges möjlighet till ett längre inledande möte med klienten för att kunna utreda klientens motivation och om möjligt inleda motivationsarbete. Även detta kräver ökade resurser.

Den av Påföljdsutredningen föreslagna vård- eller påverkanssanktionen kommer att kräva ett ökat samarbete med andra samarbetspartners jämfört med dagens skyddstillsyn med föreskrift. Det kommer att krävas ett åtagande om betalningsansvar eller någon annan form av garanti av exempelvis en kommun att vården kan genomföras efter dom. Med garanti menas ett åtagande som omfattar såväl det ekonomiska ansvaret som vårdinnehåll. En sådan garanti kommer att vara tids- och resurskrävande att inhämta i utredningsfasen. Upparbetade vårdkedjor med kommun och landsting kommer att underlätta arbetet.

Statistik

Inom ramen för givet uppdrag har Kriminalvården tagit fram statistikuppgifter utifrån följande frågeställningar:

1. Antal och andel klienter med personutredning respektive s.k. 5:9 yttrande.
2. Beskrivning av klienter utifrån straffvärde och påföljd.
3. Klienter utredda och dömda till kontraktsvård respektive skyddstillsyn med föreskrift – klienter med vårdbehov.

Framtagen statistik bilägs denna rapport.

Disposition

I det följande avsnittet kommer deluppdrag I-III avhandlas. Inledningsvis redogörs för personutredningsarbetet i nuvarande påföljdssystem. Därefter behandlas Kriminalvårdens överväganden gällande konsekvenser för personutredningsarbetet vid införandet av ett påföljdssystem med villkorligt fängelse. Avslutningsvis redogörs för framtagna typfall i enlighet med deluppdrag IV.

Deluppdrag I-III

De två första deluppdragen avser att överväga hur förfarandet med yttranden till domstol (personutredning) kan se ut i ett system med villkorligt fängelse samt att överväga hur selekteringen kan ske inför huvudförhandlingen av vilka som behöver vård eller behandling och på vilken detaljnivå Kriminalvården i det skedet kan beskriva innehållet i lämplig vård. Det tredje deluppdraget avser tilläggsstraff. Kriminalvården har att överväga vilka lämplighetsbedömningar som behöver göras för att fortsatt tillämpa samhällstjänst och för att använda intensivövervakning med elektronisk kontroll (IÖV) som en tilläggsstraff till villkorligt fängelse. Även andra lämplighetsbedömningar, som t.ex. lämplighet för en straff som innebär någon form av kontroll- och övervakning, ska övervägas.

Nämnda uppdrag har som tidigare nämnts flera beröringspunkter varför arbetsgruppen gjort bedömningen att de bör behandlas gemensamt.

Avsnittet inleds med en redogörelse för arbetet med personutredningar i nuvarande påföljdssystem varefter konsekvenserna för Kriminalvårdens arbete med personutredningar vid införandet av ett påföljdssystem med villkorligt fängelse närmare belyses.

Personutredningen i nuvarande påföljdssystem

I följande avsnitt redogörs för de olika utredningsmomenten för frivårdspåföljder i nuvarande påföljdssystem. Kriminalvårdens arbete med risk- och behovsbedömningar, lämplighetsbedömningar och inhämtande av samtycke kommer således att gå igenom för att sedan åskådliggöras med en sammanfattande schematisk bild över utredningsmomenten. Personutredningens omfattning samt en redogörelse för beräknad tidsåtgång för upprättande av en personutredning ingår även i detta avsnitt. Inledningsvis kommer helt kort aktuellt regelverk att återges.

Regelverk

Av 1 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål m.m. (LPu) framgår att när det i ett brottmål för att avgöra påföljdsfrågan eller annars behövs en särskild utredning om en misstänkts personliga förhållanden eller om åtgärder som kan antas bidra till att han eller hon avhåller sig från fortsatt brottslighet, skall ett yttrande inhämtas från Kriminalvården.

I det allmänna rådet till 1 § LPu i Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd om personutredning och yttrande i brottmål (FARK PU) anges att i utredningen ingår att, efter förutsättningarna i det enskilda fallet, bedöma om den misstänkte är i behov av övervakning samt att utreda den misstänktes inställning till och övriga förutsättningar för en frivårdspåföljd. Bedömningen bör vara baserad på en risk- och behovsbedömning.

Risk- och behovsbedömning

Kriminalvården har att under en personutredning utreda risken för återfall i brott, övervakningsbehov samt förutsättningarna för en frivårdspåföljd. Bedömningen ska baseras på en risk- och behovsbedömning.

Omfattningen av risk- och behovsbedömningen ska utgå ifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Riskbedömningen ska baseras på vad som framkommer vid utredningen av bakgrundsfaktorer så kallade statiska faktorer (som inte går att påverka) samt dynamiska faktorer (som går att påverka).

Bakgrundsfaktorer (statiska faktorer)

De bakgrundsfaktorer som har samband med risken för återfall i brott utgör ett viktigt underlag för att bedöma om det finns en problematik som kan tala för ett behov av övervakning.

Tidigare beteende är normalt den säkraste bedömningsgrunden för hur en person kan komma att handla i framtiden och dessa faktorer är därför mycket viktiga. De bakgrundsfaktorer som enligt forskningen visat sig ha störst samband med risken för återfall i brott är

- ålder vid första dom till kriminalvård,
- antal tidigare domar,
- aktuell brottsmisstanke enligt stämningsansökan samt eventuell tidigare brottslighets typ och omfattning,
- ingripanden inom socialtjänsten, särskilt vård enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) eller lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM) eller verkställighet enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU),
- besöksförbud,
- psykiatrisk vård,
- tidigare misskötsamhet i samband med vistelse i häkte eller anstalt eller under verkställighet av frivårdspåföljd,
- diagnostiserad antisocial personlighetsstörning eller personlighetsstörning med psykopatiska drag.

Dynamiska faktorer

Även dynamiska faktorer som hör samman med risken för återfall i brott utgör ett viktigt underlag för att bedöma om det finns en problematik som kan tala för ett behov av övervakning.

De ger också vägledning om vad övervakningen i så fall ska inriktas mot för att minska risken för återfall i brott och om det kan finnas behov av särskilda föreskrifter enligt 26 kap. 15 § BrB. Vid inventeringen av de dynamiska faktorerna ska även skyddande faktorer, som är positiva och stödjande för att minska risken för återfall i brott dokumenteras, t.ex. pågående eller genomförd behandling mot missbruk eller annan problematik, stabil eller förbättrad social situation, positiv personlig utveckling eller stöd från närstående och andra. Utredningen av de dynamiska faktorerna ska för varje enskild faktor utgå från omständigheterna i det enskilda fallet. Om det finns en behovsutredning, ASI/ADAD, (angående ASI/ADAD se avsnittet ”Strukturerade utredningshjälpmedel för att bedöma behov” nedan) ingår information från den utredningen i utredningsunderlaget för dynamiska faktorer.

De dynamiska faktorer som utreds och beaktas är

- kriminalitet,
- missbruk av beroendeframkallande medel eller dopningspreparat,
- spelvanor,
- familj/relationer/umgänge,
- psykisk hälsa,
- fysisk hälsa,
- bostad,
- arbete/utbildning/ekonomi och
- fritid.

Behov av övervakning

Bedömningen av om behov av övervakning föreligger utgår från vad som framkommit i utredningen avseende relevanta bakgrundsfaktorer och dynamiska faktorer. Om ett behov av övervakning och förutsättningar för frivårdspåföljd bedöms föreligga föreslår frivården i sitt påföljdsförslag konkreta åtgärder för att minska risken för återfall i brott t.ex. i form av föreskrifter om missbruksvård eller deltagande i lämpligt Brott- och missbruksprogram (BoM-program). Resurser hos vårdgivare eller andra organ utanför Kriminalvården beaktas, dels för att Kriminalvårdens program inte kan erbjudas överallt, dels för att tillgodose behov av fortsatt vård efter övervakningens upphörande och att det parallellt kan behövas insatser utöver Kriminalvårdens egna program.

Matchning av klienternas risk- och behovsprofil mot åtgärder

För att möjliggöra ett lyckat utfall av Kriminalvårdens insatser är det viktigt att klientens behov och förutsättningar för förändring matchas mot lämpliga arbetsmetoder, varvid i första hand metoder och insatser som har visade effekter på återfall i kriminalitet och missbruk bör väljas. Utredningen av klientens behov och riskområden vad gäller risk för fortsatt brottslighet ska därför nogt analyseras i personutredning och verkställighetsplan (Q-F Kvalitetsledningssystem för frivården, Kriminalvårdens riktlinjer Nr 2007:12).

En generell bedömning av risken för återfall i brott görs av Kriminalvården i personutredningen utifrån beprövad erfarenhet och samlad kunskap om klienters återfallsrisker. För vissa målgrupper görs även en specifik risk- och behovsbedömning som underlag för bl.a. påföljdsförslaget.

Utredningshjälpmedel

Kriminalvården använder ett antal utredningshjälpmedel där såväl bakgrundsfaktorer som dynamiska faktorer systematiskt värderas och beaktas för att bedöma vissa typer av behov och risker samt behov av riskhanteringsåtgärder kring vissa typer av brott.

Strukturerade utredningshjälpmedel för att bedöma behov

Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT) och Drug Use Disorders Identification Test (DUDIT) är hjälpmedel som bygger på självskattning som används för att identifiera om den misstänkte har riskabla alkoholvanor eller är narkotikaanvändare. För att använda hjälpmedlen krävs inte specifik utbildning men den som ska använda hjälpmedlen ska ha gått igenom vissa manualer m.m.

Addiction Severity Index (ASI) är ett grundläggande utredningshjälpmedel för att bedöma påverkbara faktorer hos klienten. Adolescent Drug Abuse Diagnosis (ADAD) är motsvarande hjälpmedel avpassat för ungas livssituation. Användningen av dessa utredningshjälpmedel förutsätter utbildning och handledning.

Strukturerade utredningshjälpmedel för riskbedömning och behov av riskhanteringsåtgärder

Spousal Assault Risk Assessment (SARA) används för bedömning av behovet av deltagande i Integrated Domestic Abuse Programme (IDAP) om den aktuella brottsligheten enligt stämningsansökan innefattar våld i nära relation såsom grov kvinnofridskränkning enligt 4 kap. 4 a § BrB eller en mans våld mot en kvinna som han har eller har haft en sexuell relation med. Användning av SARA kräver särskild utbildning, vilken är knuten till IDAP-programmet.

Stable-Acute används för bedömning av behovet av deltagande i sexualbrottsprogrammet Relation och Samlevnad (ROS). Användning av Stable-Acute förutsätter utbildning, vilken är knuten till programledarutbildningen i ROS.

Sambällstjänst

För denna påföljd görs ingen risk- eller behovsbedömning på personutredningsstadiet.

Intensivövervakning

Vid riskbedömningen för intensivövervakning beaktas om den dömda tillhör en kriminell gruppering och/eller att denne är misstänkt för organiserad brottslighet. En sådan koppling kan innebära betydande risker för sysselsättningsplatsen och/eller biträdande kontrollörer. Kammarrätten i Stockholm nekade i dom den 6 maj 2009 (mål nr 2862-09) en person som hade en ledande ställning inom Hells Angels att verkställa fängelsestraff genom IÖV. Domstolen fann att den dömdes särställning inom Hells Angels i kombination med tidigare brottslighet utgjorde särskilda skäl mot verkställighet utanför anstalt i form av IÖV. Rikskriminalpolisen och Brottsförebyggande rådet hade yttrat sig i målet. Det kan anmärkas att Högsta förvaltningsdomstolen meddelat prövningstillstånd i ett ärende (mål nr B 2845-11) där Kammarrätten i Göteborg nekat en person att verkställa fängelsestraff genom IÖV p.g.a. dennes medlemskap och ställning inom Bandidos MC.

I två ärenden har Kriminalvården avslagit ansökan om IÖV med hänvisning till att det förelåg särskilda skäl som talade emot verkställighet utanför anstalt. Skälet till avslagen utgjordes av att det fanns en särskild hotbild mot klienterna som ansökt om IÖV (en av klienterna hade varit utsatt för tre attentat medan den andre omgav sig av livvakter eftersom han levde under hot). Länsrätten i Skåne avslog deras överklagande.

I riskbedömningen ingår även att utreda situationen kring eventuella målsäganden. Hänsyn tas till målsäganden och risken för återfall i brott mot denne. Föreligger det en hög risk för att den dömda återfaller i brott mot målsäganden i domen som ska verkställas kan det finnas särskilda skäl mot verkställighet utanför anstalt. Vid beviljande av IÖV kan innehållet i verkställigheten påverkas av hänsyn till målsäganden.

Vård och påverkan (skyddstillsyn och kontraktsvård)

De instrument som idag används av Kriminalvården för en risk- och behovsbedömning på personutredningsstadiet är möjliga att använda i en

utredning om skyddstillsyn med föreskrift. Vid en kontraktsvårdsutredning ska instrument för risk- och behovsbedömning normalt användas i utredningsarbetet. Val av utredningsinstrument anpassas efter målgrupp.

Lämplighetsbedömning

Vilka faktorer och överväganden som är aktuella vid Kriminalvårdens bedömning av klientens lämplighet är beroende av påföljd. I avsnitten som följer behandlas därför de olika påföljderna var för sig.

Samhällstjänst

Klientens lämplighet för samhällstjänst prövas med hänsyn till den misstänktes person och övriga omständigheter, t.ex. missbruk, psykisk ohälsa och bristande kunskaper i det svenska språket. Vid ett aktivt alkohol- eller narkotikamissbruk bedöms den misstänkte normalt olämplig för samhällstjänst. I de fall den misstänkte lider av sjukdom av psykisk karaktär uppmärksammas det särskilt vid lämplighetsbedömningen om sjukdomstillståndet i något avseende kan innebära en risk för arbetsgivaren eller andra på arbetsplatsen eller medföra andra anpassningssvårigheter. Det uppmärksammas också särskilt om den misstänkte kan befaras uppträda aggressivt på arbetsplatsen eller är våldsbenägen. Bristande kunskaper i svenska språket behöver inte nödvändigtvis hindra utförandet av samhällstjänst men det kan försvåra möjligheten att hitta lämplig arbetsplats. Det kan även påverka den dömdes möjlighet att hålla nödvändig kontakt med frivården.

Kriminalvården beaktar vidare särskilt den misstänktes förmåga att anpassa sig till generella krav på arbetsförmåga, punktlighet, drogfrihet och samarbetsförmåga.

Om det i samband med utredningen framkommer uppgifter som tyder på att den misstänkte tillhör en kriminell gruppering och/eller att denne är misstänkt för organiserad brottslighet kan detta innebära att den misstänkte bedöms olämplig för samhällstjänst då en sådan koppling kan innebära betydande risker för sysselsättningsplatsen och/eller biträdande kontrollörer.

Lämplighetsbedömningen kan även i ett senare skede påverka val av samhällstjänstplats. Vissa brott, t.ex. sexualbrott eller egendomsbrott, kan kräva extra omsorg vid val av samhällstjänstplats. Särskild hänsyn kan behöva tas till verksamhetens art, närhet till kontaktperson på arbetsplatsen, m.m. Av prop. 1997/98:96 s. 103 följer att "personer som är dömda för sexualbrottslighet bör t.ex. inte utföra samhällstjänst bland barn". I övrigt bör försiktighet råda vid placeringar i verksamheter inom vård eller omsorg, särskilt av barn, ungdomar och äldre personer.

Intensivövervakning

Vid ansökan om intensivövervakning utreds praktiska förutsättningar för verkställigheten som bostad, sysselsättning och språkkunskaper. Den dömdes bostad ska vara utformad så att kontroll med elektroniska hjälpmedel är möjlig. Bostaden ska vara utformad för permanent boende samt i övrigt vara lämplig för verkställigheten.

Av 2 § lagen (1994:451) om intensivövervakning med elektronisk kontroll (IöVL) framgår att en ansökan om intensivövervakning inte kan bifallas om det föreligger särskilda skäl som talar mot verkställighet utanför anstalt. Särskilda skäl mot att bifalla en ansökan kan undantagsvis finnas om en bedömning visar att det är uppenbart orealistiskt att tänka

sig att den dömde kan hantera verkställigheten och följa uppställda föreskrifter. Detta kan bland annat gälla personer som är inne i ett kvalificerat missbruk eller uppträder påverkade och/eller hotfullt (prop. 1993/94:184 s. 35). Särskilda skäl mot att bifalla en ansökan kan också finnas om den dömde inte medverkar i utredningen, t.ex. genom att upprepat antal gånger inte hörsamma kallelse till frivården eller trots anmaning inte inkomma med nödvändiga uppgifter för utredningens slutförande rörande t.ex. bostad eller sysselsättning, eller om den dömde ska utvisas, avvisas eller saknar anknytning till riket. Av förarbetena till LövL framgår också att i vissa speciella situationer kan förhållandena vara sådana att det inte är lämpligt eller ens möjligt att verkställa straffet utanför anstalt. Det kan på grund av brottets karaktär eller gärningsmannens person te sig oförsvarligt eller stötande att bifalla en ansökan om IÖV. ”Det kan till exempel röra sig om en dom avseende brottslighet som till sin karaktär är sådan att den typiskt sett är ägnad att fortsättas i eller från bostaden” (prop. 1993/94:184 s. 35).

Särskilda skäl mot verkställighet utanför anstalt genom intensivövervakning med elektronisk kontroll kan vidare finnas t.ex. om brottet riktats mot en person som den dömde delar bostad med. Detsamma gäller om den dömdes verkställighet med intensivövervakning kan antas inverka ogynnsamt på barn som bor i det hushåll där den ska genomföras.

Vård och påverkan (skyddstillsyn och kontraktsvård)

Bedömningen av om ett behov av övervakning föreligger eller behov av särskilda föreskrifter för att minska risken för återfall i brott, baseras som ovan angetts på en risk- och behovsbedömning. En bedömning av att det finns ett behov av övervakning innebär dock inte alltid att den misstänkte är lämplig för vård eller behandling. Förutsättningar för övervakning kan saknas t.ex.

- då den misstänkte misskött tidigare eller pågående övervakning, vilket t.ex. framkommit vid genomgång av tidigare verkställigheter och frivården anser sig ha uttömt alla möjligheter,
- om den misstänkte inte har någon vilja att acceptera föreskrifter, som bedömts nödvändiga t.ex. om behandling för missbruk/beroende eller deltagande i BoM-program, eller
- om den misstänkte saknar anknytning till riket och det är uppenbart att han eller hon inte ska kvarstanna här.

För att klienten ska bedömas lämplig för vård och påverkan krävs också att klienten är motiverad och mottaglig för just den vård och påverkan som Kriminalvården föreslår. (Se vidare om den s.k. RBM-principen i avsnittet ”Grund för selektering av vilka som behöver vård eller behandling” nedan).

Samtycke

Huruvida den misstänktes samtycke krävs är beroende av påföljd. I avsnitten som följer behandlas därför de olika påföljderna var för sig.

Samhällstjänst

Dom till skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst och villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst kräver den dömdes samtycke. Samtycket ska avges inför rätten och ska föreligga innan rätten fattar beslut i påföljdsfrågan. Den misstänkte ska i samband med personutredningen tillfrågas om sin inställning till samhällstjänst.

Intensivövervakning

En förutsättning för beslut om intensivövervakning är att den dömda anser om det.

Av 3 § FARK IÖV framgår att en person som är över 18 år och som den intagne delar bostad med ska tillfrågas om han eller hon samtycker till att verkställighet av fängelsestraff sker i bostaden. Om sådant samtycke inte lämnas får verkställighet av fängelsestraff inte ske i den bostaden. Samtycke ska lämnas skriftligen.

Om brottet riktats mot den sammanboende bör IÖV inte medges, även om den sammanboende medger detta (prop. 1993/94:184 s. 34). Detta förhållande har förtydligats i prop. 2004/05:34 s. 34 där det framhålls att om brottet riktats mot en familjemedlem bör t.ex. inte verkställighet ske i det gemensamma hemmet vilket innebär att den dömda måste finna en alternativ bostad som den dömda kan bo i under verkställigheten om inte utredningen visar att den tidigare sammanboende varaktigt har avflyttat. Detsamma gäller om den dömdes verkställighet med intensivövervakning kan antas inverka ogynnsamt på barn som bor i det hushåll där den ska genomföras. Om det vid hembesök eller på annat sätt framkommer att ett barn uttryckt en åsikt om huruvida verkställigheten ska genomföras i bostaden bör hänsyn, utifrån barnets ålder och mognad, tas till detta vid bedömningen av om den dömdes verkställighet med intensivövervakning kan inverka ogynnsamt på barnet.

Vård och påverkan (skyddstillsyn och kontraktsvård)

Samtycke krävs inte vid skyddstillsyn med föreskrift om vård och behandling. Vid kontraktsvård samtycker klienten till vård och behandling i och med att behandlingsplanen undertecknas.

Sammanfattande tabell över utredningsmomenten

Nedan följer en schematisk bild över ovan redovisade utredningsmoment fördelat på de olika påföljderna.

Utredningsmoment i dagens påföljdssystem

Påföljd	Risk- och behovsbedömning	Lämplighetsbedömning	Samtycke
Samhällstjänst	Nej	Ja, genom utredning av t.ex. missbruk, psykisk ohälsa och språkkunskaper samt den misstänktes förmåga att anpassa sig till generella krav på arbetsförmåga, punktlighet, drogfrihet och samarbetsförmåga.	Ja

Intensiv- övervakning	Ja, t.ex. riskfaktorer som medlemskap i vissa kriminella grupperingar och risk för återfall i brott mot målsäganden.	Ja, praktiska förutsättningar som bostad, sysselsättning och språkkunskaper bedöms. Vidare utreds huruvida särskilda skäl mot IÖV föreligger.	Ja, genom klientens ansökan, samt från sammanboende över 18 år.
Skyddstillsyn	Ja, eventuella utredningsinstrument efter målgrupp	Ja, genom utredning av t.ex. missbruk och psykisk hälsa, om en föreskrift om vård och behandling kommer att föreslås.	Nej
Kontraktsvård	Ja, genom användande av utredningsinstrument efter målgrupp.	Ja, för vård och behandling. Klientens motivation samt förutsättningar för att klara föreslagen vård utreds.	Ja, genom att behandlingsplanen skrivs under.

Utredningens omfattning

Omfattningen av en personutredning anpassas efter omständigheterna i det enskilda fallet. Initialt görs en bedömning av hur omfattande utredningen behöver vara. En basutredning (förkortad utredning) används när det primärt är fråga om en bedömning av lämplighet för samhällstjänst i kombination med villkorlig dom eller när ett behov av övervakning, utifrån en inledande bedömning baserad på stämmningsansökan och den misstänktes eventuella tidigare belastning, inte bedöms föreligga. En basutredning innebär en översiktlig genomgång av samtliga angivna faktorer. En fördjupad utredning används när ett behov av övervakning, utifrån en inledande bedömning baserad på stämmningsansökan och den misstänktes tidigare belastning, bedöms föreligga, och alltid i samband med kontraktsvårdsutredning. Med behov av övervakning avses att det finns behov av åtgärder för att minska risken för återfall i brott, såväl genom den kontroll som övervakningen innebär som genom konkreta åtgärder som rör kriminalitet eller missbruk/beroende. En basutredning övergår i en fördjupad utredning om det under utredningen framkommer uppgifter om att den misstänkte t.ex. har ett narkotikamissbruk eller annan problematik som leder till att ett behov av övervakning bedöms föreligga. En fördjupad utredning kan avse en eller flera faktorer beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. När det föreligger behov av en fördjupad utredning inriktas utredningen särskilt på de faktorer som bedöms höra samman med behovet av övervakning.

Beräknad tidsåtgång

I tabellen nedan anges hur lång tid varje moment i upprättandet av en personutredning är uppskattade att ta i nuvarande påföljdssystem. Samtliga tidsangivelser är hämtade från de riksberäkningar som är gjorda för QF-flödena. QF är frivårdens kvalitetsledningssystem. Det bör anmärkas att redovisade siffror endast är en uppskattning och inte exakta faktiska tidsangivelser. Siffrorna nedan reviderades 2009 av bl.a. Gunilla Nilsson, verksamhetsutvecklare HK.

Beräknad tidsåtgång i befintligt system

PU-Bas		
- Gå igenom handlingar, kalla till intervju		0,5 h
- Intervju		1 h
- Bedömning, samråd, skrivtid		1 h
- Info om yttrande, kompletteringar, återkoppling, lägga in uppgifter i VSP		0,5 h
Totalt		3 h
Samhällstjänstutredning		
Kallelse, besök, genomgång, matchning		3 h
Avstämning, fastställande, delgivning		1,5 h
Totalt		4,5 h
Fördjupad personutredning		
- Gå igenom handlingar, kalla till intervju		0,5 h
- Intervju		1,5 h
- Referenstagning		0,7 h
- Bedömning, samråd, skrivtid		1,5 h
- Info om yttrande, kompletteringar		0,6 h
Totalt		4,8 h
Kontraktsvårdsutredning		
Utredning, bedömning, matchning, skrivtid, biståndsbeslut, upprättande av behandlingsplan, underskrift av klient, expediering		
Totalt		8,8 h
IÖV-utredning		
Information, utredning, hembesök, schema		4,5 h
Besök arbetsplats		1,5 h
Totalt		6 h
VSP (verkställighetsplanering)		
VSP inkl. revidering, ASI och kollegium		
Totalt		9 h
Riskbedömningsinstrument förutom de moment som ändå görs vid PU (intervju och återkopplingstid 2 timmar)		
ASI-utredning		2,5 h
ADAD		3,25 h
SARA		10 h
STABLES		3 h

Personutredningen i ett system med villkorligt fängelse

I följande avsnitt behandlas på samma sätt som gjorts i föregående avsnitt gällande nuvarande påföljdssystem de olika utredningsmomenten i ett system med villkorligt fängelse. Konsekvenserna av ett nytt påföljdssystem för Kriminalvårdens arbete med risk- och behovsbedömningar, lämplighetsbedömningar och samtycke kommer således att gås igenom och även åskådliggöras med en sammanfattande schematisk bild över utredningsmomenten. Personutredningens omfattning samt en redogörelse för beräknad tidsåtgång ingår även i detta avsnitt liksom ett resonemang kring skälighetsgränser för handläggningstid samt överväganden gällande utformningen av domstolens begäran om personutredning.

Risk- och behovsbedömning

Risk- och behovsbedömningar i ett system med villkorligt fängelse kommer när sådan bedömning blir aktuell i stort sett att göras på samma sätt som i nuvarande påföljdssystem, d.v.s utifrån identifierade statiska och dynamiska faktorer. En närmare utveckling av de olika risk- och behovsbedömningarna i ett system med villkorligt fängelse för respektive tilläggsstraff görs därför inte utan här hänvisas till vad som tidigare angetts i avsnittet om risk- och behovsbedömningar i nuvarande påföljdssystem. I följande avsnitt redogörs istället för grunderna för selektion av vilka som behöver vård eller behandling samt på vilken detaljnivå Kriminalvården kan beskriva innehållet i lämplig vård på utredningsstadiet.

Grunder för selektion av vilka som behöver vård eller behandling

Kriminalvårdens överväganden av vilka som behöver vård eller behandling bör baseras på den så kallade RBM-principen. RBM står för risk, behov och mottaglighet, och är allmänt ansedd vara den mest lovande referensramen för en effektiv, återfallsreducerande kriminalvård. I korthet går principen ut på att behandlingsinsatser ska anpassas till den enskilda klientens risknivå (för återfall i brott), behov (i meningens påverkbara faktorer som bidrar till klientens kriminalitet) och mottaglighet (klientens motivation och inlärningsstil).

Att följa RBM-principen innebär att mer resurser läggs på klienter med högre risk och mindre resurser på klienter med lägre risk. Forskning har visat att behandlingsinsatser för klienter med en låg risknivå faktiskt kan få motsatt effekt, och alltså öka dessa klienters risk för återfall i brott.

Generell grund för Kriminalvårdens selektion inför huvudförhandling av vilka klienter som behöver vård eller behandling, bör således vara klientens bedömda risknivå. Utifrån denna bedömning bör sedan eventuella förslag till behandlingsinsatser anpassas till den aktuella klientens behov och mottaglighet.

Eventuella undantag från den generella grunden för selektion

Det finns flera möjliga undantag till ovan beskrivna generella grund för selektion, det vill säga den risknivåbaserade grunden.

Ett möjligt undantag är för vissa typer av brott där särskilda hänsyn kan behöva tas till konsekvenser av ett återfall, även om den bedömda risken skulle vara låg. Det kan exempelvis handla om våld i nära relationer eller sexualbrott. Eventuella sådana undantag bör dock enbart vara aktuella på områden där Kriminalvården kan erbjuda relevant behandling för aktuell problematik. Så är fallet till exempel för våld i nära relation, men inte för våldsbrott i allmänhet.

Ett andra möjligt undantag är om den aktuella brottslighetens art fortsatt kommer att tillmätas betydelse. Nuvarande ”art-brottstänkande” kommer, enligt vad utredningen har angett, sannolikt att sakna betydelse i det påföljdssystem som föreslås men brottsstypen kan ändå fortsatt vara intressant för riskbedömningen. Riskbedömning kan ju dels handla om att bedöma sannolikhet för återfall i brott, dels handla om att bedöma konsekvensen av ett återfall – återfall i våld kan till exempel ses som mer allvarligt än återfall i tillgreppsbrott.

Kriminalvårdens verktyg för RBM-bedömning

I dagsläget saknar Kriminalvården en enhetlig modell för att bedöma klienters risk, behov och mottaglighet.

Ett arbete pågår dock inom Kriminalvården för att utveckla och införa en modell för grundläggande bedömning av klienternas risk, behov och mottaglighet (även kallad basskattning eller screening). Hur denna kommer att se ut och när den är färdig att tas i drift är ännu oklart, men inriktningen är att den ska utformas för att användas redan i PU-stadiet.

Särskilt om på vilken detaljnivå Kriminalvården kan komma att beskriva innehållet i lämplig vård på utredningsstadiet

Utifrån Påföljdsutredningens arbete och den kunskap som finns om nuvarande personutredningsarbete kan antas att Kriminalvården sannolikt kommer att göra likartade bedömningar som idag om klientens behov av vård och behandling. AUDIT och DUDIT är fortsatt utredningshjälpmedel att använda i den tidiga selektionen. Yttranden bör ges på en detaljnivå som motsvarar ett mycket tydligt förslag om skyddstillsyn med föreskrift.

Lämplighetsbedömning

Kriminalvården kommer även i ett system med villkorligt fängelse att göra bedömningar av klientens lämplighet för olika tilläggsanktioner. Den närmare utformningen av lämplighetsbedömningen är beroende av vilken tilläggsanktion som är aktuell.

Samhällstjänst

Kriminalvården kommer sannolikt även i föreslaget system att göra liknande bedömningar som idag över den tilltalades arbetsförmåga, punktlighet, drogfrihet och samarbetsförmåga. Även faktorer som missbruk, psykisk ohälsa, bristande kunskaper i svenska språket och deltagande i vissa kriminella grupperingar kommer att ingå i bedömningen om klienten är lämplig för samhällstjänst.

Enligt Påföljdsutredningens förslag kommer klientens samtycke till tilläggsanktionen samhällstjänst inte att krävas. Att en klient motsätter sig att verkställa samhällstjänst kommer dock att påverka Kriminalvårdens lämplighetsbedömning, eftersom det då kan antas att sanktionen inte kommer att fullgöras.

Till skillnad från dagens påföljdssystem har Påföljdsutredningen för avsikt att föreslå att en mindre del av samhällstjänsten ska kunna fullgöras på annat sätt än genom oavlönat arbete, t.ex. genom deltagande i programverksamhet. Detta kan eventuellt komma att påverka Kriminalvårdens lämplighetsbedömning. Kravet på lämplighet kan vidare komma att påverkas av att det förhållandet att lämplighetskravet för samhällstjänst inte är uppfyllt enligt Påföljdsutredningens förslag inte i första hand kommer att leda till att ett ovillkorligt fängelse döms ut, utan att det villkorliga fängelsestraffet i stället förenas med en övervaknings- och kontrollstraffsanktion. Det kan därför komma att ställas högre krav på lämplighet för samhällstjänst.

Övervaknings- och kontrollstraffsanktion

Övervaknings- och kontrollstraffsanktionen kommer enligt Påföljdsutredningen inte att kräva någon lämplighetsbedömning på personutredningsstadiet. Om straffvärdet överstiger fyra månader bör sanktionen, enligt Påföljdsutredningens förslag, kombineras med en förstärkningsåtgärd, i första hand helghemarrest. Lämplighetsbedömningen för denna åtgärd bedöms av Kriminalvården efter domen. Enligt Påföljdsutredningen blir lämplighetsbedömningen när det gäller helghemarrest liknande den som gäller för hemarresten, dock med den skillnaden att något krav på sysselsättning inte bör ställas då helghemarrest bara ska pågå under arbetsfria dagar. Även i övrigt bör lämplighetskravet ställas något lägre än för hemarrest då helghemarresten är mer begränsad till sin omfattning.

För att helghemarresten ska fungera väl i praktiken är det dock Kriminalvårdens uppfattning att i stort sett samma lämplighetsbedömning kommer att krävas för helghemarresten som för hemarresten (angående hemarrest se avsnittet nedan). Kriminalvården anser vidare att lämplighetsbedömningen med fördel bör göras på personutredningsstadiet då konsekvenserna av att klienten bedöms olämplig för helghemarrest på verkställighetsstadiet kan vara svåra att hantera.

Vård- eller påverkansstraffsanktion

Lämpligheten för vård- eller påverkansstraffsanktionen kommer att bedömas utifrån klientens motivation samt klientens förutsättningar att klara föreslagen vård.

Kontraktsvård

Lämpligheten för tilläggsstraffsanktionen kontraktsvård kommer att bedömas på samma sätt som för vård- eller påverkansstraffsanktionen, d.v.s. utifrån klientens motivation samt klientens förutsättningar att klara föreslagen vård.

Hemarrest

Enligt Påföljdsutredningens förslag kommer lämplighetsbedömningen för tilläggsstraffsanktionen hemarrest, som i mycket kan jämföras med dagens IÖV, ytterst att avgöras av domstolen. Kriminalvården har dock att utreda om de praktiska förutsättningarna för hemarrest är uppfyllda t.ex. att klientens bostad är lämplig, att klienten har förmåga att hantera den tekniska utrustning som krävs och att kravet på sysselsättning är uppfyllt.

Enligt Kriminalvårdens mening kommer barn- och brottsofferperspektivet även i föreslaget påföljdssystem vara viktiga

faktorer att beakta vid lämplighetsbedömningen. Kriminalvårdens utredning bör även fortsättningsvis innefatta en bedömning av om det är uppenbart orealistiskt att tänka sig att den dömda kan hantera verkställigheten och följa uppställda föreskrifter, p.g.a. missbrukssituation eller huruvida särskilda skäl mot IÖV föreligger exempelvis då den dömda inte medverkar i utredningen.

Samtycke

Huruvida den misstänktes samtycke krävs är beroende av tilläggsanktion.

Samhällstjänst

Enligt Påföljdsutredningens förslag kommer tilläggsanktionen samhällstjänst inte att kräva samtycke från den tilltalade. Det förhållande att den tilltalade aktivt motsätter sig samhällstjänst kommer dock att kunna innebära att Kriminalvården i sin lämplighetsbedömning inte anser att lämplighetskravet för samhällstjänst är uppfyllt.

Övervaknings- och kontrollstraff

Kommer inte att kräva samtycke av den tilltalade.

Vård- eller påverkansstraff

Formellt samtycke kommer enligt Påföljdsutredningens förslag inte att krävas för tilläggsanktionen vård eller påverkan. Det är enligt Kriminalvårdens uppfattning dock viktigt att klarlägga motivationen avser just den behandling som frivården föreslår.

Kontraktsvård

Klienten samtycker till vård och behandling i och med att behandlingsplanen undertecknas.

Hemarest

I föreslaget system kommer inte samtycke att fordras från personer över 18 år som är sammanboende med klienten. Om en sammanboende aktivt motsätter sig att hemarest verkställs i bostaden kommer det dock att kunna innebära att Kriminalvården inte anser att lämplighetskravet för hemarest är uppfyllt. På samma sätt kommer det förhållandet att den tilltalade själv motsätter sig hemarest kunna påverka Kriminalvårdens lämplighetsbedömning. Det är som tidigare påpekats Kriminalvårdens uppfattning att det är viktigt att barn- och brottsofferperspektivet fortsättningsvis beaktas.

Sammanfattande tabell över utredningsmomenten

Nedan följer en schematisk bild över ovan redovisade utredningsmoment på personutredningsstadiet fördelat på de olika tilläggsanktionerna.

Tänkbara utredningsmoment i ett påföljdssystem med villkorligt fängelse

Tilläggs-sanktion	Risk- och behovs-bedömning	Lämplighets-bedömning	Samtycke
Samhällstjänst	Nej	Ja, torde innefatta samma faktorer som i befintligt system. Klientens inställning till	Nej, följer implicit av lämplighets-bedömning.

		socialtjänst kommer också beaktas.	
Övervakning och kontroll	Nej	Nej	Nej
Vård eller påverkan	Ja	Ja, för vård och behandling, t.ex. graden av motivation samt klientens förutsättningar att klara aktuell vård.	Följer implicit av bedömning av klientens motivation.
Kontraktsvård	Ja	Ja, för vård och behandling, t.ex. graden av motivation, samt klientens förutsättningar att klara aktuell vård.	Ja, vårdinnehåll och regler för behandling accepteras genom att behandlingsplanen skrivs under.
Hemarest	Ja	Ja, praktiska förutsättningar utreds. Barn- och brottsofferperspektiv, missbruks-situation och bristande medverkan i utredningen beaktas.	Nej, följer implicit av lämplighets bedömning.

Utredningens omfattning

Det är i första hand två faktorer som kan förväntas styra personutredningsförfarandet i ett system med villkorligt fängelse.

Den primära faktorn är straffvärdet. Givet Påföljdsutredningens inriktning avseende tilläggsanktioner och vad som närmast kan sägas utgöra en "sanktionstrappa" kan det förväntas att utredningarna för att bedöma klientens lämplighet för olika tilläggsanktioner i allmänhet blir mer komplexa ju högre straffvärdet är. En utredning kring förutsättningarna för tilläggsanktionen hemarest är exempelvis mer komplex än en utredning kring förutsättningarna för tilläggsanktionen samhällstjänst.

Den sekundära faktorn som kan förväntas styra personutredningsförfarandet i ett system med villkorligt fängelse handlar om den tidiga selekteringen avseende behov av och lämplighet för vård och behandling. Denna bedömning står Kriminalvården för, och som ovan beskrivs bör bedömningen baseras på RBM-principen.

Givet dessa faktorer är det rimligt att ett framtida förfarande inte ser lika ut för samtliga klienter, utan att förfarandet anpassas i första hand till straffvärdet och i andra hand till RBM-bedömningen. Det är då tänkbart att även fortsättningsvis ha två typer av personutredning – en bas och en fördjupad.

Indelning av personutredningarna i PU Bas och PU Fördjupad

En möjlig indelning av personutredningsförfarandet i ett nytt påföljdssystem kan vara PU Bas (sambhällstjänst), PU Fördjupad samt vid behov de kompletterande utredningarna kontraktsvård respektive hemarrest.

PU Bas bör i huvudsak tillämpas för klienter där lämpligheten för samhällstjänst ska bedömas. Ett rimligt antagande är att en stor andel av personutredningarna i ett nytt påföljdssystem enbart kommer innefatta en bedömning av lämpligheten för samhällstjänst. En sådan utredning bör bli mycket summarisk och enbart innefatta kriterierna för en lämplighetsbedömning avseende samhällstjänst. En PU Bas kan dock komma att övergå till en PU Fördjupad om utredningen visar att detta är erforderligt.

PU Fördjupad kan på motsvarande sätt preliminärt vara lämplig för klienter med följande karaktäristika och potentiella tilläggsanktioner: vård eller påverkan och klienten är lämplig för detta, hemarrest och kontraktsvård. Utredningarna för kontraktsvård och hemarrest kommer att kräva ytterligare utredningsmoment och således ta mer tid i anspråk.

Utgångspunkten för denna preliminära indelning är Påföljdsutredningens preliminära förslag till ”sanktionstrappa” baserad på straffvärde. I förslaget kommer valet av påföljd påverkas av två faktorer; det aktuella brottets straffvärde och återfall i brott. Vilken tilläggsanktion som frivården ombuds utreda under personutredningsstadiet bör således påverkas av samma faktorer och ligga till grund för domstolens beställning. Bedömningen av utredningsbehovet bör således alltid göras av domstol som i sin beställning anger vilka tilläggsanktioner man vill ha underlag för.

Vilka moment i utredningen idag är till sin karaktär sådana att de måste flyttas till tidpunkten före huvudförhandling?

En konsekvens av det föreslagna systemet med villkorligt fängelse med tilläggsanktioner är att det kommer att ställa ökade krav på frivården att beskriva ett tydligt innehåll i yttranden som innefattar tilläggsanktionerna vård- eller påverkan samt kontraktsvård. En annan konsekvens blir att delar av det utredningsarbete som idag görs efter att klienten dömts till frivårdspåföljd eller ansökt om IÖV, behöver flyttas till en tidpunkt före huvudförhandlingen. Utredningen före dom ska generellt sett inte vara mer omfattande än vad som är nödvändigt för att Kriminalvården ska kunna avge ett fullgott yttrande.

- Delar av det som idag är utredning inför beslut om IÖV måste göras innan huvudförhandlingen. Frågor som rör bostad, sysselsättning och andra praktiska förutsättningar för hemarrest måste vara utredda innan domstolen tar ställning till val av tilläggsanktion. Även barn- och brottsofferperspektivet måste beaktas före dom. Frågor som rör exempelvis schema kan dock lämnas till frivården att fastställa på verkställighetsstadiet.

- Delar av det utredningsarbete som görs idag i samband med verkställighetsplaneringen bör göras inför huvudförhandlingen för att undvika dubbelarbete. I ett arbete med att säkerställa att personutredningen genomförs på ett likartat sätt i hela landet, används idag gemensamma mallar. Mallarna utgår ifrån verksamhetsplanens områden som beskriver statiska och dynamiska riskfaktorer. Idag registreras uppgifterna manuellt. I en nära framtid kommer en överföring att kunna göras från personutredningen till verkställighetsplanen i Kriminalvårdens klientadministrativa system.
- Eftersom varje förslag om vård- eller påverkanssanktion ska innehålla ett tydligt förslag till vårdinnehåll kommer alla sådana utredningsmoment att flyttas till tid före huvudförhandling. I detta sammanhang måste hänsyn tas till att en klients motivation och lämplighet för behandling kan skifta mellan utredningstillfället och tidpunkten för tänkt start av behandlingsarbetet.

Personutredning inte aktuell

Det är domstolen som avgör när en personutredning ska inhämtas. Av resurs- och effektivitetsskäl är det dock viktigt att en personutredning endast inhämtas när det föreligger ett faktiskt utredningsbehov. Inhämtande av personutredning bör kunna underlätas vid rena bötesbrott samt då det enda påföljdsalternativet uppenbart är ovillkorligt fängelse. Enligt en preliminär ”straffvärdes- och påföljdstrappa” från Påföljdsutredningen gäller detta som utgångspunkt vid tillfälle 1 eller 2 med straffvärde över 1 år, vid tillfälle 3 med straffvärde över 4 mån och annars vid tillfälle 4. Om den misstänkte vid tillfälle 2 döms till villkorligt fängelse med hemarrest eller kontraktsvård bör påföljden (om inte särskilda omständigheter föranleder annat) bli ovillkorligt fängelse, vilket innebär att behov av personutredning inte föreligger.

Påföljdsutredningens inriktning är att det bör finnas en möjlighet för domstolen att inhämta personutredningar även om brottslighetens straffvärde motsvarar ett mycket kort fängelsestraff, eftersom det även då kan bli aktuellt med en vård- eller påverkanssanktion. Domstolens bedömning av om en personutredning ska inhämtas även i dessa fall bör enligt Kriminalvården framförallt vara beroende av Kriminalvårdens möjlighet att erbjuda lämplig programverksamhet för aktuell brottslighet. Vid exempelvis kvinnofridsbrott och rattfylleri bör personutredning inhämtas även vid ett lågt straffvärde. Samverkan kring vilken programverksamhet Kriminalvården har att erbjuda vid olika typer av brott samt bedömning av återfallsrisk blir således central.

Beräknad tidsåtgång

Samtliga tidsangivelser över hur lång tid varje moment i personutredningen tar i nuvarande personutredning är som ovan angetts hämtat från de riksberäkningar som är gjorda av QF-flödena. Beräkningarna över tidsåtgången i ett kommande system har gjorts med ovanstående flöden som grund efter uppskattning av hur momenten kommer att förläggas i utredningsförfarandet. Tidsåtgången för utredning av en vård- eller påverkanssanktion är svår att uppskatta i nuläget men torde ligga i tidsåtgång mellan PU-Bas och kontraktsvård, nedan benämnd ”Fördjudad PU”. Det är Kriminalvårdens ambition att fortsätta utreda denna fråga och att informera Påföljdsutredningen om

Kriminalvårdens framtida ställningstaganden. Vad gäller tidsåtgången för en kontraktsvårdsutredning i föreslaget system gör Kriminalvården bedömningen att utredningarna i genomsnitt kommer att vara mer tidskrävande i jämförelse med dagens system då klientgruppen som kommer att vara föremål för utredningen i hög utsträckning kommer att vara aktuell för institutionsvård samt att det kommer vara fråga om relativt höga straffvärden.

Beräknad tidsåtgång i ett system med villkorligt fängelse

PU-Bas (enbart basuppgifter och SHT)		
Totalt		3 h
Fördjupad PU (Utredning för vård och påverkan)		
- Åtgärder enligt PU-Fördjupad		
Totalt		4,8 h
Fördjupad PU (Utredning för hemarest)		
- Åtgärder enligt PU-Fördjupad		4,8 h
- Hembesök		
- Administration		3,5 h
Totalt		8,3 h
PU för Kontraktsvård		
- Utredning, ingår screening med hjälp av AUDIT/DUDIT, därefter ASI/ADAD		
- Kontakt med socialtjänsten		
- Urval av behandlingshem		
- Kontakt med behandlingshem		
- Kontraktskrivning		
- Genomgång och återkoppling med klienten		
- Studiebesök		
- Utredning för program		
- Administration		
- Träffa programledare för bedömning		
Totalt		8,8 h

Skälighandläggningstid

Kriminalvårdens handläggningstid kommer primärt att påverkas av innehållet i domstolens beställning gällande tilläggs sanktioner. Tilläggs sanktionen hemarest är tidskrävande då frågor om klientens boende och sysselsättning är utredningsmoment som tidsmässigt påverkas av faktorer utanför Kriminalvården. Även de ökade kraven på tydligt innehåll i tilläggs sanktionen vård och påverkan kommer att kräva en längre handläggningstid vid personutredningsstadiet. Handläggningstiden kommer även att påverkas av om Kriminalvården måste inhämta ekonomisk ansvarsförbindelse och en gemensam bedömning om klientens insatsbehov från kommun för behandling i ärenden där förslaget innefattar vård eller behandling i kommunens regi.

Den initiala risk- och behovsbedömningen kommer också att påverka handläggningstiden. Den faktiska handläggningstiden kommer att variera. Det är dock Kriminalvårdens uppfattning att skälighandläggningstid i normalfallet uppgår till fyra veckor. Vid begäran av personutredning som innefattar tilläggs sanktionerna kontraktsvård eller hemarrest krävs dock en handläggningstid om sex veckor. Häktade klienter och unga lagöverträdare kommer dock att prioriteras. Det bör dock anmärkas att de ökade kraven på personutredningens innehåll kommer göra det än mer ansträngande för Kriminalvården att leverera en personutredning för dessa klienter på utsatt tid.

Angående dagens handläggningstid kan nämnas att det 1 § förordningen (1992:289) om särskild personutredning i brottmål, m.m. anges att om domstolen begär att ett yttrande ska lämnas inom kortare tid än en månad ska samråd ske med Kriminalvården.

Domstolens begäran om personutredning

Domstolens begäran om personutredning bör bli mer individualiserad och konkretiserad än vad den är idag. I begäran om personutredning bör anges vilka tilläggs sanktioner domstolen önskar att Kriminalvården utreder och bedömer förutsättningarna för. Personutredningens inriktning och omfattning måste anpassas till det enskilda fallet. Domstolens beställning bör även göras utifrån den åtalades tidigare brottslighet då den påverkar vilken/vilka tilläggs sanktioner som kan bli aktuella.

För att så långt möjligt garantera kvaliteten i utredningarna, och en acceptabel arbetsbelastning för Kriminalvården, kommer det därför att vara avgörande att Kriminalvården får tydliga och så långt möjligt avgränsade direktiv av domstolen över vad som ska utredas, så att ett tydligt förslag till innehåll i den föreslagna tilläggs sanktionen kan presenteras.

Eventuella tilläggstämningar till åtalet kommer givetvis att innebära att domstolen kan komma att behöva justera sin begäran om yttrande. Domstolen bör också ha möjlighet att begära in kompletterande yttrande för det fall man anser att Kriminalvårdens förslag i alltför stor utsträckning avviker från vad som anses motsvara skälighandläggning. Det är vidare angeläget att Kriminalvården ges möjlighet att föra en dialog med domstolen om en begäran om personutredning helt saknar närmare beskrivning av vilka tilläggs sanktioner som ska utredas eller då det under utredningsarbetet framkommer behov av att utreda förutsättningarna för en sanktion som inte omfattas av domstolens begäran.

Påföljdsutredningen har uppgett att de ställer sig positiva till en ordning där åklagaren anger sin uppfattning om straffvärdet i stämningsansökan, men att den frågan inte omfattas av utredningens uppdrag. Frågan hanteras av den s.k. Straffprocessutredningen. Kriminalvården välkomnar en sådan ordning.

Kriminalvården har utarbetat ett förslag till hur en domstols begäran om personutredning skulle kunna utformas – se bilaga.

Deluppdrag IV

Typfall

Det fjärde och sista deluppdraget är att ta fram yttranden utifrån ett antal typfall. Påföljdsutredningen har arbetat fram ett antal exempel avsedda att användas för att testa uppbyggnaden av ett påföljdssystem med villkorligt fängelse där brottslighetens art inte tillmätts någon betydelse vid påföljdsbestämningen. Kriminalvården har under arbetets gång försett Påföljdsutredningen med faktiska personutredningar upprättade av frivården Göteborg. De personutredningar som tagits fram motsvarar i förekommande fall de av Påföljdsutredningen utarbetade övningsexemplen.

Kriminalvården ger i anslutning till varje exempel kommentarer utifrån konsekvenserna för Kriminalvårdens arbete med upprättande av personutredningar i föreslaget påföljdssystem. I enlighet med Påföljdsutredningens önskemål har fiktiva personutredningar arbetats fram till exempel 3 A-C och 8. Kriminalvården har även utarbetat en fiktiv personutredning för det fall domstolens begäran enbart innefattar tilläggsanktionen samhällstjänst, exempel 3 A II. Vidare har Kriminalvården upprättat en fiktiv personutredning till exempel 1. Personutredningarna biläggs denna rapport.

1. Grovt rattfylleri

P, som är tidigare ostraffad, har vid 23-tiden en lördagskväll fört personbil i de centrala delarna av en mellanstor stad efter att ha förtärt alkoholhaltiga drycker i sådan mängd att alkoholkoncentrationen i hennes blod under eller efter färden uppgått till 2,2 promille. P framförde bilen med hög hastighet på trafikerade gator.

Straffvårde 1 månad

P vidgår att hon har alkoholproblem och ställer sig positiv till att genomgå behandling enligt det av frivården föreslagna behandlingsprogrammet "Prime for life", som är ett program för dömda som brukar alkohol eller narkotika. Programmet omfattar åtta träffar om sammanlagt ca 24 timmar.

Kriminalvårdens kommentarer

P har behov och förutsättningar att genomgå vård- eller påverkansinriktade åtgärder. Kriminalvården är av uppfattningen att det villkorliga fängelsestraffet bör förenas med en vård- och påverkansanktion. Vård- och påverkansanktionen bör innefatta en behandlingskontakt med en öppenvårdsmottagning i kommunens eller landstingets regi. En sådan behandling kan innefatta

- kontaktskyldighet,
- blodprovstagning för att styrka alkohol- och drogfrihet,
- medicinering,
- uppföljande läkarbedömning,
- återfallsprevention 1 gång/vecka 10 tillfällen,
- motiverande intervju 2 – 8 möten eller
- Minnesotabehandling 4 veckor på heltid.

Gör domstolen bedömningen att föreslagen sanktion är alltför omfattande kan diskuteras om delar av behandlingen, t.ex. primärdelen lämpligen omfattas av tilläggsanktionen men att eftervården är frivillig.

För det fall domstolen gör bedömningen att straffvärdet är högre än en månad och att behandlingskontakten inte anses vare en tillräckligt ingripande åtgärd kan den kombineras med en skyldighet för P att genomgå programmet ”Prime for Life” (PFL). Vid behov kan även sanktionen innefatta en skyldighet för P att hålla kontakt med en övervakare 1 g/vecka (kontaktskyldighet) under förslagsvis 3 månader.

Vård- och påverkanssanktionen bör innefatta ett alkoholförbud. Alkohol- eller drogförbud bör generellt användas vid deltagande i behandlingsprogram för missbruk.

2. Misshandel – kroglagsmål

B, som är tidigare ostraffad, har nattetid utanför en restaurang misshandlat C genom att slå en ölsejdel i ansiktet på honom. Av våldet har C åsankats smärta, blånad och en ca fyra centimeter lång särskada över vänster ögonbryn som fått sys med tio stygn. B och C, som var obekanta för varandra, var båda påverkade av alkohol. Slaget med ölsejdeln var helt oprovoceerat.

Straffvärde 6 månader

B vidgår att han i samband med alkoholkonsumtion tenderar att agera våldsamt. Han ställer sig positiv till att genomgå behandling enligt det av frivården föreslagna programmet ”Prime for life”. Ang. ”Prime for Life” se exempel 1 ovan.

Kriminalvårdens kommentarer

En vård- och påverkanssanktion innefattande programmet PFL torde inte vara tillräckligt ingripande vid ett straffvärde på sex månader. Antingen kan programmet kompletteras med en kontakt med beroendevården, se exempel 1. Alternativt kan behandlingsprogrammet PRISM väljas vilket är ett mer ingripande program. Även här bör vård- och påverkanssanktionen innefatta en kontaktskyldighet samt ett alkoholförbud.

3. Grov stöld – inbrott i bostad

E, som är tidigare ostraffad, har genom att bryta upp ett fönster olovligen berett sig tillträde till familjen J:s bostad och där med tillägnelseuppsåt tagit bl.a. elektronikutrustning, smycken och konanter till ett sammantaget värde av 30 000 kr. Vid inbrottet har E sökt igenom hela familjen J:s bostad och stor oreda har uppstått. Familjen J var inte hemma vid tidpunkten för brottet.

Straffvärde 6 månader

A

E lever under knappa ekonomiska förhållanden men saknar missbruksproblem. Han hade för avsikt att sälja den tillgripna egendomen för att på så sätt tjäna pengar. Han bedöms lämplig att utföra samhällstjänst.

Kriminalvårdens kommentarer

E har bedömts lämplig för samhällstjänst. Något vård- eller behandlingsbehov har inte framkommit. Kriminalvårdens påföljdsförslag bör således bli villkorligt fängelse förenat med samhällstjänst. Eventuellt kan en del av den utdömda samhällstjänsten fullgöras genom deltagande i programverksamhet, exempelvis One to One.

B

E lever under knappa ekonomiska förhållanden men saknar missbruksproblem. Han hade för avsikt att sälja den tillgripna egendomen för att på så sätt tjäna pengar. Han är långtidssjukskriven och anses inte kunna utföra samhällstjänstarbete.

Kriminalvårdens kommentarer

E har bedömts inte vara lämplig för samhällstjänst. Något vård- eller behandlingsbehov har dock inte framkommit. Kriminalvårdens påföljdsförslag bör således bli villkorligt fängelse förenat med tilläggsstraffet övervakning och kontroll.

På verkställighetsstadiet bör Kriminalvården överväga om kontaktskyldigheten och/eller anmälningsskyldigheten lämpligen kan ersättas av deltagande i programverksamhet. Det villkorliga fängelsestraffets längd innebär att det (utöver kontakt- och anmälningsskyldighet) ska innefatta ett förstärkande inslag. I samband med att verkställigheten inleds beslutas vilket sådant inslag som ska väljas. I första hand väljs helghemarrest, men som alternativ kan ett förbud för E att vistas på viss plats (exempelvis i området där inbrottet ägde rum) komma i fråga.

C

E begick inbrottet i syfte att tillgripa kontanter eller annan egendom som han skulle sälja och därigenom finansiera ett relativt långt gånget narkotikamissbruk. Han ställer sig positiv till att genomgå behandling enligt det av frivården föreslagna programmet PRISM (Programme for Reducing Individual Substance Misuse). PRISM är ett kognitivt beteendebaserat program. Det omfattar 20 möten om sammanlagt 32,5 timmar (kartläggning, färdighetsträning och tillämpningar).

Kriminalvårdens kommentarer

Kriminalvården kommer att föreslå att påföljden ska bestämmas till villkorligt fängelse med vård- och påverkanssanktion innefattande programmet PRISM. Om PRISM inte anses vara tillräckligt ingripande bör vård- eller påverkanssanktionen kombineras med övervakning- och kontroll.

Det är Kriminalvårdens uppfattning att en kombination av ett omfattande påverkansprogram och samhällstjänst normalt inte är att rekommendera då detta tillsammans med eventuell ytterligare sysselsättning kan bli svårt för klienten att hantera. PRISM är vidare ett program för missbrukare, vilket normalt gör att klienter som tillhör målgruppen för programmet inte bedöms lämpliga för samhällstjänst.

4. Sexuellt övergrepp mot barn

B, som är tidigare ostraffad, har när han arbetat som barnskötare begått en sexuell handling mot en fyraårig pojke, genom att vidröra pojkens könsorgan och analöppning, det sistnämnda med tillräcklig kraft för att orsaka smärta.

*Straffvärde 6 månader**Påföljdsbestämningen i ett system med villkorligt fängelse*

Det förhållandet att brottslighetens art inte längre ska tillmätas betydelse vid påföljdsvalet kan innebära att straffvärdet för brottet bedöms vara högre, omkring åtta månader.

A

B nekar i sten och anser sig inte vara i behov av annat än en frikännande dom. Han förklarar att han inte har någon som helst avsikt att medverka till vare sig behandling eller samhällstjänst eller någon annan åtgärd som frivården kan tänkas erbjuda.

Kriminalvårdens kommentarer

Enligt Påföljdsutredningens förslag kommer inte något formellt samtycke från klienten att krävas för tilläggsstraffsanktionen samhällstjänst. Det faktum att B motsätter sig samhällstjänst kommer dock att påverka Kriminalvårdens lämplighetsbedömning och troligen innebära att B bedöms olämplig för tilläggsstraffsanktionen samhällstjänst. Kriminalvårdens förslag blir således villkorligt fängelse med tilläggsstraffsanktionen övervakning- och kontroll.

På verkställighetsstadiet innebär fängelsestraffets längd att övervaknings- och kontrollstraffsanktionen måste innefatta en förstärkningsåtgärd. Med hänsyn till målsäganden bör det övervägas om övervaknings- och kontrollstraffsanktionen i stället för helghemarrest kan förstärkas med förbud för B att vistas inom ett specifikt område.

B

B förnekar brott. För det fall att han döms för brottet kan han tänka sig att utföra samhällstjänst. Han motsätter sig dock varje form av behandling eller programverksamhet, och enligt frivårdens uppfattning är det inte sannolikt att han kommer att kunna motiveras till deltagande i sådan verksamhet.

Kriminalvårdens kommentarer

B motsätter sig inte tilläggsstraffsanktionen samhällstjänst och kommer troligen att bedömas lämplig härför. B kommer dock att bli svårplacerad för samhällstjänst p.g.a. aktuell brottslighet. Vid placering måste således hänsyn tas till målsäganden samt potentiella brottsoffer. Möjligheten att under verkställigheten byta ut en del av det oavlönade arbetet mot exempelvis deltagande i påverkansprogram gör att Kriminalvården bör överväga att låta en del av den utdömda samhällstjänsten utgöras av individuella ROS-samtal trots Bs inställning till brottet.

C

B erkänner brottet och ställer sig positiv till att genomgå ROS (Relation och samlevnad), vilket är det behandlingsprogram som finns inom Kriminalvården för sexualbrottslingar och som föreslagits i personundersökningen. ROS är ett kognitivt program som är såväl psykodynamiskt som beteendeterapeutiskt. Det omfattar 56-60 gruppträffar å tre timmar i en grupp om 6-8 deltagare samt även viss individuell samtalskontakt.

Kriminalvårdens kommentarer

Villkorligt fängelse förenat med en vård- eller påverkanssanktion där B åläggs att genomgå programmet ROS är en lämplig och tillräckligt ingripande påföljd.

5. Grov förskingring

S, som är tidigare ostraffad, har i egenskap av kassör i en bostadsrättsförening försingrat 300 000 kr genom att tillgodogöra sig medel som medlemmarna har inbetalt till en inre fond för renoveringar.

Straffvärde 10 månader

S, som lever under ordnade förhållanden, har erkänt brottet. Hon kan inte utföra samhällstjänst.

Kriminalvårdens kommentarer

S är inte lämplig för samhällstjänst och har inte heller något behov av vård eller behandling. Kriminalvården kommer därför att föreslå att påföljden bestäms till villkorligt fängelse med övervaknings- och kontrollsanktion som tilläggsanktion. Övervaknings- och kontroll-sanktionen kan eventuellt ersättas med deltagande i One to One.

På verkställighetsstadiet bör övervaknings- och kontrollsanktionen förstärkas med helghemmarrest omfattande 10 veckor. Någon annan förstärkningsåtgärd torde inte bli aktuell.

6. Återfall 1 – stöld

K har den 1 september 2009 olovligen med tillägnelseuppsåt tagit en jacka värd 1 500 kr i en klädbutik.

Straffvärde 1 månad

Tidigare brottslighet: K dömdes den 1 mars 2009 för en grov stöld (bostadsinbrott) begången den 22 december 2008 till villkorligt fängelse åtta månader med föreskrift om samhällstjänst 180 timmar. Prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet uppgick till två år.

Påföljdsbestämningen i ett system med villkorligt fängelse

K har dömts till villkorligt fängelse vid ett tillfälle tidigare. Det nya brottet är begånget inom prövotiden för det tidigare villkorliga fängelsestraffet, vilket innebär att det tidigare brottet ska beaktas vid påföljdsbestämningen. Även det nya fängelsestraffet bör vara villkorligt, under förutsättning att återfallet kan beaktas tillräckligt genom valet av tilläggsanktion.

A

K lever under ordnade sociala förhållanden och saknar missbruksproblem. Han har fullgjort 100 timmar av den tidigare utdömda samhällstjänsten, helt utan anmärkning. Han ångrar djupt att han tog jackan och kan inte förklara varför han gjorde det.

Påföljdsbestämningen i ett system med villkorligt fängelse

Om K inte tidigare hade dömts till villkorligt fängelse, hade tilläggsanktionen bestämts till dagsböter (pga. att straffvärdet är så lågt). Det blir därför en tillräcklig upptrappning av påföljden om även det nya villkorliga fängelsestraffet förenas med samhällstjänst. Med tanke på att K sköter den tidigare beslutade samhällstjänsten, bör det inte finnas något hinder ur lämplighetssynpunkt mot att åter välja samhällstjänst

som tilläggsstraff. Påföljden blir därför villkorligt fängelse en månad förenat med 40 timmar samhällstjänst.

Kriminalvårdens kommentarer

Då K skött tidigare utdömd samhällstjänst kommer han troligen att på nytt bedömas lämplig för samhällstjänst. Kriminalvårdens förslag bör således bli att tidigare utdömd samhällstjänst ska stå kvar och att domstolen på nytt ska döma särskilt till villkorligt fängelse med tilläggsstraffet samhällstjänst.

B

K tog jackan i syfte att sälja den och därigenom finansiera sitt narkotikamissbruk. Han har avbrutit den tidigare utdömda samhällstjänsten efter att ha fullgjort tio timmar. Han ställer sig positiv till att genomgå missbruksbehandling enligt det av frivården föreslagna programmet "PRISM" (angående PRISM se exempel 3 C).

Påföljdsbestämningen i ett system med villkorligt fängelse

K kan dömas till villkorligt fängelse med en vård- och påverkansstraff (skyldighet att genomgå det av frivården föreslagna programmet), eftersom fängelsestraffet är så kort att böter hade valts som tilläggsstraff om K inte tidigare hade dömts till villkorligt fängelse. Det blir därför en tillräcklig upptrappning om det villkorliga fängelsestraffet förenas med den föreslagna vård- och påverkansstraffen (som väl kan anses motsvara de 40 timmar samhällstjänst som valdes som tilläggsstraff i a) ovan). Med tanke på vad som framkommit om K:s verkställighet av det tidigare villkorliga fängelsestraffet finns det anledning att undanröja samhällstjänsten och välja en annan tilläggsstraff. Det ska då beslutas en gemensam tilläggsstraff för båda de villkorliga fängelsestraffen. Med tanke på det tidigare straffets längd (åtta månader) och hur lite av samhällstjänsten som K har fullgjort, kan knappast den föreslagna vård- eller påverkansstraffen anses tillräckliga. Domstolen har då att välja på att begära in ett nytt yttrande från frivården, där man förklarar situationen och efterfrågar en mer ingripande vård- eller påverkansstraff, eller att förena vård- och påverkansstraffen med någon annan straff, som t.ex. några månader övervakning och kontroll.

Kriminalvårdens kommentarer

K har avbrutit tidigare utdömd samhällstjänst. Vid personutredningen bör Kriminalvården inför sitt påföljdsförslag se på utfallet av tidigare verkställighet. Kriminalvårdens förslag bör därför bli att tidigare utdömd samhällstjänst undanröjs och att domstolen istället beslutar om en vård- eller påverkansstraff som gemensam tilläggsstraff för båda de villkorliga fängelsestraffen. Då K har ett pågående narkotikamissbruk och mot bakgrund av det relativt höga straffvärdet bör straffen innefatta deltagande i PRISM samt eventuellt även en kontaktskyldighet.

7. Återfall 2 – misshandel

G har natten till den 9 juli 2008 utanför en restaurang misshandlat D genom att tilldela denne ett knytnävsslag i ansiktet. Av våldet har D åsamkats smärta och blåmärken kring höger öga. G och D, som var obekanta för varandra, var båda påverkade av alkohol. Misshandeln var helt oprovocerad.

Straffvärde 1 månad

Tidigare brottslighet: G dömdes den 10 november 2006 för misshandel till villkorligt fängelse tio månader med föreskrift om 220 timmar samhällstjänst. Prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet uppgick till två år. Samhällstjänsten har helt fullgjorts.

Påföljdsbestämningen i ett system med villkorligt fängelse

G har dömts till villkorligt fängelse vid ett tillfälle tidigare. Det nya brottet är begånget inom prövotiden för det tidigare villkorliga fängelsestraffet, vilket innebär att det tidigare brottet ska beaktas vid påföljdsbestämningen. Även det nya fängelsestraffet bör vara villkorligt, under förutsättning att återfallet kan beaktas tillräckligt genom valet av tilläggsanktion.

A

G lever under ordnade förhållanden och saknar missbruksproblem. Sedan han begick det misshandelsbrott som nu är föremål för prövning har han träffat och flyttat ihop med en tjej samt börjat studera. Han är inte intresserad av att genomgå det av frivården föreslagna påverkansprogrammet mot våldsanvändning, då han inte längre går ut och dricker alkohol på kvällarna och brottet därför ”inte kommer att upprepas”.

Påföljdsbestämningen i ett system med villkorligt fängelse

G kan dömas till villkorligt fängelse med samhällstjänst på nytt, eftersom fängelsestraffet är så kort att böter hade valts som tilläggsanktion om G inte tidigare hade dömts till villkorligt fängelse. Det blir därför en tillräcklig upptrappning om det villkorliga fängelsestraffet förenas med samhällstjänst. Med tanke på att G har fullgjort den tidigare beslutade samhällstjänsten enligt planen, bör det inte finnas något hinder ur lämplighetssynpunkt mot att åter välja samhällstjänst som tilläggsanktion. Påföljden blir därför villkorligt fängelse en månad förenat med 40 timmar samhällstjänst.

Kriminalvårdens kommentarer

Då G skött tidigare utdömd samhällstjänst kommer han troligen att på nytt bedömas lämplig för samhällstjänst. Kriminalvårdens förslag bör således bli att tidigare utdömd samhällstjänst ska stå kvar och att domstolen särskilt på nytt ska döma till villkorligt fängelse med tilläggsanktionen samhällstjänst. Då K återfallit på nytt i likartad brottslighet bör dock Kriminalvården arbeta för att höja K:s motivation och eventuellt under verkställigheten låta en del av den utdömda samhällstjänsten utgöras av deltagande i påverkansprogram.

B

G vidgår att han i samband med alkoholkonsumtion tenderar att agera våldsamt. Han ställer sig positiv till att genomgå behandling enligt det av frivården föreslagna behandlingsprogrammet ”Prime for life”. Angående ”Prime for life”, se exempel ovan.

Påföljdsbestämningen i ett system med villkorligt fängelse

G kan dömas till villkorligt fängelse med en vård- och påverkansanktion (skyldighet att genomgå det av frivården föreslagna programmet), eftersom fängelsestraffet är så kort att böter hade valts som tilläggsanktion om G inte tidigare hade dömts till villkorligt fängelse. Det blir därför en tillräcklig upptrappning om det villkorliga fängelsestraffet förenas med den föreslagna vård- och påverkansanktionen (som väl kan anses motsvara de 40 timmar

samhällstjänst som valdes som tilläggsstraff i a) ovan). Den tidigare beslutade samhällstjänsten är fullgjord, vilket innebär att det tidigare villkorliga fängelsestraffet står kvar helt oförändrat.

Kriminalvårdens kommentarer

Här bör Kriminalvårdens förslag bli att domstolen särskilt dömer till villkorligt fängelse med tilläggsstraffet vård eller påverkan där G åläggs en skyldighet att genomgå det av frivården föreslagna programmet, d.v.s PFL.

8. Återfall 3 – grov försikring

S har under våren och sommaren 2010 i egenskap av kassör i en bostadsrättsförening försikrat 300 000 kr genom att tillgodogöra sig medel som medlemmarna har inbetalt till en inre fond för renoveringar.

Straffvärde 10 månader

Tidigare brottslighet S dömdes den 1 september 2009 för grovt rattfylleri begånget den 12 juni 2009 till villkorligt fängelse en månad med en vård- och påverkansstraff bestående i skyldighet att genomgå behandlingsprogrammet "Prime for life". Prövotiden för det villkorliga fängelsestraffet uppgick till två år.

S lever under ordnade förhållanden. Han har genomgått det tidigare utdömda behandlingsprogrammet och är numera helnykterist.

Påföljdsbestämningen i ett system med villkorligt fängelse

S har dömts till villkorligt fängelse vid ett tillfälle tidigare. Det nya brottet är begånget inom prövotiden för det tidigare villkorliga fängelsestraffet, vilket innebär att det tidigare brottet ska beaktas vid påföljdsbestämningen. Även det nya fängelsestraffet bör vara villkorligt, under förutsättning att återfallet kan beaktas tillräckligt genom valet av tilläggsstraff.

Om S varit tidigare ostraffad, eller endast dömts till ett eller flera självständiga bötesstraff, hade påföljden bestämts till villkorligt fängelse tio månader förenat med samhällstjänst. Det förhållandet att S har återfallit i brott inom prövotiden för ett tidigare villkorligt fängelsestraff innebär att det måste ske en upptrappning vid valet av tilläggsstraff för den nya brottsligheten. Det innebär att samhällstjänst, eller någon tilläggsstraff som är lika ingripande som samhällstjänst, inte räcker till som tilläggsstraff. Det krävs därmed särskilda skäl för att det ska kunna beslutas om villkorligt fängelse. Ett sådant särskilt skäl kan vara att det villkorliga fängelsestraffet förenas med hemarest. Om det inte finns förutsättningar för hemarest får ett ovillkorligt fängelsestraff dömas ut. Då den tidigare tilläggsstraffen är helt fullgjord får det tidigare utdömda villkorliga fängelsestraffet kvarstå oförändrat (oavsett om det blir villkorligt eller ovillkorligt fängelse för det nya brottet).

Kriminalvårdens kommentarer

S har återfallit i brott. Mot bakgrund härav och med beaktande av det relativt höga straffvärdet kan domstolen göra bedömningen att straffen samhällstjänst eller någon annan lika ingripande straff inte är tillräcklig. Kriminalvården har således att utreda förutsättningarna och S lämplighet för hemarest. Här ingår att utreda de praktiska förutsättningarna, men även i förekommande fall att göra en brottsofferutredning. Vidare bör de sammanboendes inställning ingå i lämplighetsbedömningen. Förutsatt att S bedöms lämplig och att

utredningen inte visar att S har något ytterligare vård- eller behandlingsbehov bör Kriminalvårdens förslag således bli att domstolen dömer särskilt till villkorligt fängelse förenat med hemarrest. Det kan anmärkas att aktuellt exempel visar på en snabb upptrappning av påföljd vid återfall.

GÖTEBORGS TINGSRÄTT**BEGÄRAN OM
PERSONUTREDNING**
2011-Aktbilaga
Mål nrFrivården Göteborg
Box 278
401 24 Göteborg**Åklagarkammaren i Göteborg ./ Karl Andersson angående misshandel**

Tingsrätten har beslutat att inhämta yttrande från Kriminalvården enligt 1 § lagen (1991:2041) om särskild personutredning i brottmål, m.m. beträffande

KARL Bengt Andersson, 771006-
Stenåsvägen 2
Göteborg

Försvare är: Advokat Nils Svensson, Advokatfirman Svensson & Co AB, Göteborg

Åklagarens diarienummer: AM 1356, Åklagarkammaren i Göteborg

Åtal har väckts mot Karl Andersson gällande misshandel, se stämningsansökan bilaga 1. Karl Andersson är inte tidigare dömd.

Kriminalvården ombeds att i personutredningen särskilt bedöma förutsättningarna för följande tilläggs sanktioner:

Samhällstjänst	
Vård- eller påverkanssanktion	
Kontraktsvård	
Hemarest	

(Vid utredning om vård- eller påverkanssanktion eller kontraktsvård kan följande skrivning användas)

För det fall att det finns förutsättningar för en vård eller påverkanssanktion (*alt. kontraktsvård*) ska yttrandet innefatta ett förslag till sådan sanktion.

Yttrandet ska ha kommit in till tingsrätten senast den

Åtal ska vara väckt senast den

Gun Karlsson
Telefon direkt

Artbrottsstatistik

Promemoria utarbetad
inom Brottsförebyggande rådet

 brottsförebyggande rådet	Rubrik	1(3)
	Specialbeställning Påföljdsutredningen	
	Beskrivning	
	Artbrott	
	Datum	Författare
	2012-01-23	Levent Kemetli
		Version
		0.1

Artbrottsstatistik

Inledning

Påföljdsutredningen vill få en bild av andelen brott på fängelsenivå som föranleder en strängare påföljd än en ren villkorlig dom eller en ren skyddstillsyn på grund av dess art.

Urval

Grundurvalet består av samtliga påföljder och påföljdskombinationer i fällande domslut i tingsrätten åren 2001 och 2008-2010 enligt den officiella statistiken. För att kunna göra en bedömning av i vilken utsträckning brottslighetens art tycks påverka påföljdsvalet har domslut som avser personer med tidigare belastning rensats från grundurvalet. I den redovisade statistiken ingår således endast domslut som avser så kallade debutanter (se definition belastning nedan).

Utöver det totala antalet domslut redovisas även antalet domslut efter typ av huvudbrott och huvudpåföljd. Urvalet av huvudbrotten utgörs av så kallade artbrott.

Definition tidigare belastning

Domslut avseende personer som inom fyra år före det aktuella domslutet inte har dömts till eller meddelats strafföreläggande med någon annan påföljd än böter definieras som ej tidigare belastad. Samtliga åtalsunderlåtelse ingår i ej belastad.

Resultat

I tabellerna har ett urval av påföljder delats upp i två grupper, första gruppen innehåller påföljderna fängelse mindre än 1 år, skyddstillsyn med fängelse, skyddstillsyn med kontraktsvård, skyddstillsyn med samhällstjänst samt villkorlig dom med samhällstjänst. Den andra gruppen består av påföljderna skyddstillsyn övriga (dvs. de som inte återfinns i första gruppen), villkorligdom övriga samt strafföreläggande på villkorlig dom. Antalet lagföringar i tingsrätten med någon av dessa påföljder för individer utan tidigare belastning enligt ovan definition redovisas i tabellernas första kolumn. Sedan redovisas andelen under respektive påföljd, samt för en summering för respektive gruppering av påföljderna som angetts ovan.

Tabellerna redovisas för åren 2001, 2008, 2009 och 2010.

Tabell 1. Lagföringar i tingsrätt avseende personer utan tidigare beaktning¹, efter påföljd, antal och procentandel (rad), för år 2001

Huvudbrott	TOTALT	Skyddstillsyn				Summa	Skyddstillsyn				Summa
		Färdigställd <1 år	med fängelse	med kontraktsvård	med sambalstjänst		Villkorlig dom med sambalstjänst	Summa	övrig	Villkorlig dom övrig	
SAMTLIGA BROTT	16 820	20%	1%	3%	3%	18%	46%	15%	33%	6%	54%
Misshandel (5§)	3 017	16%	0%	2%	4%	33%	59%	13%	31%	1%	45%
Grov kvinnofrånkning (4a §)	x	72%	5%	6%	6%	5%	94%	6%	0%	0%	6%
Olaga hot (5 §)	x	11%	0%	1%	2%	8%	24%	52%	0%	0%	76%
Stöld (1 §)	2 619	5%	0%	1%	1%	1%	9%	18%	62%	12%	91%
Bedrägeri (1 §)	645	2%	0%	0%	1%	1%	4%	9%	64%	23%	96%
Bokföringsbrott (5 §)	671	5%	0%	0%	0%	0%	15%	0%	37%	48%	85%
Mened (1 §)	x	86%	0%	0%	0%	0%	95%	0%	5%	0%	5%
Grov rattfylleri (4a §)	3 827	35%	0%	10%	5%	32%	82%	13%	5%	0%	18%
Narkotikabrott (1 §)	624	35%	2%	4%	7%	12%	61%	30%	9%	0%	39%
Skattebrott (2 §)	x	8%	0%	0%	1%	42%	51%	2%	37%	11%	49%

Säkretes: x=underpåkning i tingsrätt intervall 0-60). För att kunna presentera samtliga andelar undertrycks totalen med ett brant intervall. Då andelarna är avrundade så motsvarar till exempel 0% för en undertryckt total del tarant mellan 0 och 3.

¹ Tidigare beaktning definieras som: Domstull avseende personer som från år före det aktuella domslutet har dömts till ett eller meddelats straff för deltagande med straffpånaföljd an tvötter.

Tabell 2. Lagföringar i tingsrätt avseende personer utan tidigare beaktning¹, efter påföljd, antal och procentandel (rad), för år 2008

Huvudbrott	TOTALT	Skyddstillsyn				Summa	Skyddstillsyn				Summa
		Färdigställd <1 år	med fängelse	med kontraktsvård	med sambalstjänst		Villkorlig dom med sambalstjänst	Summa	övrig	Villkorlig dom övrig	
SAMTLIGA BROTT	20 681	23%	0%	3%	4%	20%	50%	12%	29%	9%	50%
Misshandel (5§)	4 049	14%	0%	2%	5%	44%	66%	11%	23%	1%	34%
Grov kvinnofrånkning (4a §)	x	70%	0%	22%	3%	3%	98%	2%	0%	0%	2%
Olaga hot (5 §)	x	16%	0%	1%	1%	12%	31%	22%	45%	1%	69%
Sexuellt övergrepp mot barn (6 §)	x	58%	4%	4%	0%	17%	83%	13%	4%	0%	17%
Stöld (1 §)	3 094	5%	0%	0%	0%	9%	12%	12%	66%	15%	92%
Bedrägeri (1 §)	1 018	1%	0%	0%	0%	2%	4%	8%	60%	29%	96%
Bokföringsbrott (5 §)	1 351	2%	0%	0%	0%	9%	12%	1%	36%	51%	88%
Mened (1 §)	x	83%	0%	0%	0%	0%	100%	0%	0%	0%	0%
Grov rattfylleri (4a §)	4 032	50%	0%	8%	5%	26%	89%	8%	3%	0%	11%
Narkotikabrott (1 §)	983	36%	1%	5%	8%	11%	63%	32%	5%	0%	37%
Skattebrott (2 §)	x	10%	0%	0%	0%	46%	56%	0%	27%	17%	44%

Säkretes: x=underpåkning i tingsrätt intervall 0-60). För att kunna presentera samtliga andelar undertrycks totalen med ett brant intervall. Då andelarna är avrundade så motsvarar till exempel 0% för en undertryckt total del tarant mellan 0 och 3.

¹ Tidigare beaktning definieras som: Domstull avseende personer som från år före det aktuella domslutet har dömts till ett eller meddelats straff för deltagande med straffpånaföljd an tvötter.

Tabell 3. Lagförningar i tingsrätt avseende personer utan tidigare beaktning¹, efter påföljd, antal och procentandel (rad), för år 2009

Huvudbrott	Svårstiltlyn				Summa	Svårstiltlyn				Summa	
	Fängelse med -<år	Fängelse med	med sambällslanst	med sambällslanst		Vilkorligdom med	Summa	Svårstiltlyn övrig	Vilkorligdom övrig		Straffoflaggade på vilkorligdom
SAMTLIGA BROTT	20 525	21%	0%	3%	4%	20%	49%	12%	30%	9%	51%
Misshandel (5\$)	3 844	13%	0%	3%	6%	43%	64%	12%	22%	1%	36%
Grov kvinnofridsbråkning (4a \$)	x	72%	1%	21%	2%	3%	99%	1%	0%	0%	1%
Olaga hot (5 \$)	x	9%	0%	2%	3%	16%	31%	23%	45%	1%	69%
Sexuellt övergrepp mot barn (6 \$)	x	68%	0%	16%	5%	5%	95%	5%	0%	0%	5%
Stöld (1 \$)	3 503	5%	0%	0%	1%	1%	7%	13%	62%	18%	93%
Bedrägeri (1 \$)	870	1%	0%	0%	0%	2%	4%	8%	63%	24%	96%
Bokföringsbrott (5 \$)	1 110	3%	0%	0%	0%	10%	10%	13%	1%	32%	87%
Mened (1 \$)	x	77%	0%	0%	0%	0%	23%	100%	0%	0%	0%
Grov rattfylleri (4a \$)	3 962	46%	0%	8%	7%	28%	89%	8%	3%	0%	11%
Narkotikabrott (1 \$)	1 052	30%	1%	4%	11%	15%	61%	33%	6%	0%	39%
Skattebrott (2 \$)	x	2%	0%	0%	1%	44%	47%	0%	40%	13%	53%

Svårstiltlyn = undertryckning (n) tillgrip/intermitter (0-60). För att kunna presentera samtliga ändringar undertrycks i tabellen med ett tvärtlänkat intervall. Då andelen är avrundade så motsvarar till exempel 0% för en undertryckt total del antal mellan 0 och 3.

¹Tidigare beaktning definieras som: Domnar ut avseende personer som inom fyra år före det aktuella domstolstadiet har dömts till eller meddelats straff för deltagande med straffvapen påföljd för brott.

Tabell 4. Lagförningar i tingsrätt avseende personer utan tidigare beaktning¹, efter påföljd, antal och procentandel (rad), för år 2010

Huvudbrott	Svårstiltlyn				Summa	Svårstiltlyn				Summa	
	Fängelse med -<år	Fängelse med	med sambällslanst	med sambällslanst		Vilkorligdom med	Summa	Svårstiltlyn övrig	Vilkorligdom övrig		Straffoflaggade på vilkorligdom
SAMTLIGA BROTT	20 449	19%	0%	3%	4%	21%	48%	13%	31%	9%	52%
Misshandel (5\$)	4 012	11%	0%	2%	5%	47%	65%	11%	22%	1%	35%
Grov kvinnofridsbråkning (4a \$)	x	69%	2%	22%	3%	1%	98%	1%	1%	0%	2%
Olaga hot (5 \$)	x	9%	1%	1%	2%	15%	29%	26%	44%	1%	71%
Sexuellt övergrepp mot barn (6 \$)	x	64%	0%	14%	0%	9%	86%	9%	5%	0%	14%
Stöld (1 \$)	3 471	5%	0%	0%	0%	1%	7%	13%	62%	18%	93%
Bedrägeri (1 \$)	723	1%	0%	0%	2%	3%	6%	9%	63%	21%	94%
Bokföringsbrott (5 \$)	1 268	2%	0%	0%	0%	12%	14%	0%	37%	49%	86%
Mened (1 \$)	x	81%	0%	0%	0%	8%	88%	8%	4%	0%	12%
Grov rattfylleri (4a \$)	3 616	45%	0%	8%	7%	28%	88%	9%	3%	0%	12%
Narkotikabrott (1 \$)	1 098	31%	1%	4%	9%	17%	62%	30%	8%	0%	38%
Skattebrott (2 \$)	x	2%	0%	0%	0%	37%	39%	1%	42%	18%	61%

Svårstiltlyn = undertryckning (n) tillgrip/intermitter (0-60). För att kunna presentera samtliga ändringar undertrycks i tabellen med ett tvärtlänkat intervall. Då andelen är avrundade så motsvarar till exempel 0% för en undertryckt total del antal mellan 0 och 3.

¹Tidigare beaktning definieras som: Domnar ut avseende personer som inom fyra år före det aktuella domstolstadiet har dömts till eller meddelats straff för deltagande med straffvapen påföljd för brott.

Sammanställning av praxis gällande brottslighetens art

I denna bilaga redovisas praxis – uppdelat i brottstyper – där frågan om brottslighetens art har behandlats vid påföljdsvalet. I de flesta av fallen har brottslighetens art motiverat fängelse eller en strängare påföljd än vad som annars hade valts. I några fall har frågan om brottslighetens art behandlats uttryckligen varvid slutsatsen blivit att den inte ska utgöra en omständighet av betydelse för påföljdsvalet.

Brottslighetens art anförs i praxis ofta som skäl för fängelse i fall där redan straffvärdet är så högt att det redan på den grunden kan anses föreligga en presumtion för fängelse. I denna redogörelse anges i första hand rättsfall där brottet inte varit så allvarligt att straffvärdet ensamt inneburit en presumtion för fängelse, dvs. i första hand brott med straffvärde understigande ett års fängelse.

Av störst intresse är de fall där Högsta domstolen har behandlat frågan om brottslighetens art. För att belysa praxis ytterligare har det även tagits med refererade och även orefererade rättsfall från hovrätterna.

Sammanställningen gör inte anspråk på att vara fullständig.

Brottsbalksbrotten

Brott mot liv och hälsa

Misshandel, 3kap. 5 §

- NJA 1990 s. 84 I
- NJA 1990 s. 84 II
- NJA 1990 s. 521
- NJA 1990 s. 776
- NJA 1991 s. 438
- NJA 1991 s. 507
- NJA 1994 s. 468
- NJA 1996 s. 741
- NJA 1999 s. 269
- NJA 2000 s. 17 III

Vållande till annans död, 3 kap. 7 §

- NJA 1971 s. 186
- NJA 1997 s. 103
- RH 1995:46
- RH 2002:13

Framkallande av fara för annan, 3 kap. 9 §

- RH 1987:7

Brott mot frihet och frid

Olaga frihetsberövande, 4 kap. 2 §

- NJA 1983 s. 339
- NJA 1994 s. 468
- NJA 2000 s. 314

Olaga tvång, 4 kap. 4 §

- RH 1999:143

Grov kvinnofridskränkning/grov fridskränkning, 4 kap. 4 a §

- NJA 2003 s. 144
- NJA 2004 s. 97

Olaga hot, 4 kap. 5 §

- RH 1997 (kortreferat av tolv domar)
- RH 2004:48

Hemfridsbrott och olaga intrång, grovt brott, 4 kap. 6 §

- RH 1987:120
- NJA 1990 s. 315

Sexualbrott**Sexuellt utnyttjande av barn, 6 kap. 5 §**

- NJA 2003 s. 313
- NJA 2006 s 79

Sexuellt övergrepp mot barn, 6 kap. 6 §

- NJA 1991 s. 228
- NJA 2006 s. 221

Utnyttjande av barn för sexuell posering, 6 kap. 8 §

- NJA 2011 s. 386

Sexuellt ofredande, 6 kap. 10 §

- RH 1997:91
- RH 1999:51
- RH 2008:40

Brott mot familj**Egenmäktighet med barn, 7 kap. 4 §**

- RH 1986:123
- RH 2005:73

Tillgreppsbrott**Stöld 8 kap. 1 §**

- RH 1996:51

Grov stöld 8 kap. 4 §

- NJA 1979 s. 153
- NJA 1980 s. 334
- NJA 1982 s. 645
- NJA 1985 s. 444
- NJA 2009 s. 559
- RH 1989:7
- RH 1993:28

Rån, 8 kap. 5 §

- NJA 1991 s. 444
- NJA 1994 s. 153
- NJA 2009 s. 121

Bedrägeribrott**Bedrägeri och grovt bedrägeri, 9 kap. 1 och 2 §§**

- NJA 1992 s. 190
- NJA 1993 s. 746

Förskingringsbrott**Förskingring och grov förskingring, 10 kap. 1 och 2 §§**

- NJA 1992 s. 470
- NJA 1997 s. 652
- NJA 1997 s. 781

Brott mot borgenärer m.m.**Oredlighet mot borgenär, 11 kap. 1 §**

- NJA 1989 s. 570
- Göta hovrätts dom den 23 september 2002 i mål B 557-01
- Svea hovrätts dom den 29 april 2004 i mål B 5232-03

Försvårande av konkurs eller exekutiv försäljning, 11 kap. 2 §

- Göta hovrätts dom den 22 mars 2007 i mål B 2707-06

Bokföringsbrott, 11 kap. 5 §

- NJA 1983 s. 205
- NJA 1986 s. 652
- NJA 1988 s. 481
- NJA 1998 s. 300
- NJA 2000 s. 195
- NJA 2001 s. 397
- NJA 2001 s. 618
- NJA 2004 s. 519
- RH 2007:56

Skadegörelsebrott**Skadegörelse och grov skadegörelse, 12 kap. 1 och 3 §§**

- NJA 2000 s. 432
- RH 1981:64 (64:81)
- RH 1996:10

Förfalskningsbrott**Urkundsförfalskning och brukande av falsk urkund, 14 kap. 1–3 och 9 §§**

- NJA 1983 s. 786
- NJA 2010 s. 358

Mened m.m.**Mened och osann partsutsaga, 15 kap. 1–3 §§**

- NJA 1996 s. 757
- NJA 1999 s. 561
- NJA 2001 s. 913
- NJA 2007 s. 624

Falsk angivelse och falsk tillvitelse, 15 kap. 6 och 7 §§

- NJA 1994 s. 518
- RH 2003:57
- RH 2007:57

Missbruk av urkund, grovt brott, 15 kap. 12 §

- NJA 2007 s. 319

Brott mot allmän ordning**Upplopp och våldsamt upplopp, 16 kap. 1–2 §§**

- NJA 2002 s. 198
- NJA 2002 s. 489
- NJA 2002 s. 533 II

Uppvigling, 16 kap. 5 §

- Svea hovrätts dom den 21 november 2001, DB 142

Hets mot folkgrupp, 16 kap. 8 §

- NJA 2006 s. 467
- RH 1997:53
- RH 2002:40

Barnpornografibrott och grovt barnpornografibrott, 16 kap. 10 a §

- NJA 2002 s. 265
- NJA 2003 s. 307
- NJA 2011 s. 386

Djurplågeri 16 kap. 13 §

- NJA 2006 s. 339
- RH 1992:9
- RH 1993:94

Brott mot allmän verksamhet

Våld och hot mot tjänsteman, 17 kap. 1 §

- NJA 1984 s. 898
- NJA 2000 s. 116
- NJA 2001 s. 859

Bestickning och mutbrott, 17 kap. 7 § och 20 kap. 2 §

- RH 1996:30
- RH 2008:89

Övergrepp i rättssak, 17 kap. 10 §

- RH 2003:23
- Hovrättens för Västra Sverige dom 2005-08-26 i mål B 4505-04

Specialstraffrätt

Trafikbrott

Grov vårdslöshet i trafik, 1 § trafikbrottslagen (1951:649)

- RH 1995:46
- RH 1999:149
- RH 2004:86
- RH 2009:34

Grovt rattfylleri, 4 a § trafikbrottslagen

- NJA 1994 s. 102
- NJA 1997 s. 278
- NJA 1999 s. 9
- NJA 2000 s. 17 I och II
- NJA 2002 s. 653
- RH 2004:50

Miljöbrott , 29 kap. 1 § miljöbalken

- NJA 2005 s. 263
- Hovrättens för nedre Norrland dom 2008-06-04 i mål B 714-06

Narkotikabrott och narkotikasmuggling, 1 § narkotikastrafflagen (1964:68) och 6 § lagen (2000:1225) om straff för smuggling

- NJA 1989 s. 837
- NJA 1997 s. 522
- NJA 2001 s. 86
- NJA 2001 s. 570
- NJA 2008 s. 653

Dopningsbrott, 3 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel

- NJA 1995 s. 89 I och II
- RH 2008:11

Skattebrott och grovt skattebrott, 2 och 4 § skattebrottslagen (1971:69)

- NJA 1998 s. 283
- NJA 1999 s. 769
- NJA 2000 s. 190
- NJA 2003 s. 499

Vapenbrott, 9 kap. 1 § vapenlagen (1996:67)

- NJA 1991 s. 498
- NJA 2002 s. 256
- I RH 1996 och RH 2004 finns ett antal kortreferat av hovrättsdomar gällande vapenbrott

Jaktbrott och jakthäleri, 44 och 46 §§ jaktlagen (1987:259)

- NJA 2004 s. 786
- NJA 2006 s. 610

Brott mot utlänningslagen (2005:716)**Olovlig vistelse i riket, 20 kap. 2 § utlänningslagen**

RH 1995 innehåller 58 hovrättsdomar avseende utvisning som i många fall berör olovlig vistelse i riket (numera 20 kap. 2 § utlänningslagen)

Människosmuggling, 20 kap. 8 § utlänningslagen

- NJA 1986 s. 607
- NJA 1990 s. 115

Smugglingsbrott och tullbrott, 3 och 8 §§ lagen (2000:1225) om straff för smuggling

- NJA 2000 s. 69
- NJA 2000 s. 256
- NJA 2005 s. 523

Brott mot alkohollagen, olovlig tillverkning och försäljning, 1 och 2 §§ alkohollagen (1994:1738)

- NJA 2003 s. 78
- RH 2001:60
- RH 2002:76
- RH 2003:37
- Svea hovrätts dom 2009-10-20 i mål B 4232-09
- RH 2002:74
- RH 2002:84

Överträdelse av kontaktförbud, 24 § lagen (1988:688) om kontaktförbud

- Hovrättens över Skåne och Blekinge dom 2004-04-01 i mål B 2480-03
- Svea hovrätts dom 2004-05-17 i mål B 7252-03 och 315-04
- Hovrättens för Nedre Norrland dom 2011-10-03 i mål B 479-11

Brott mot lagen om totalförsvarsplikt, 10 kap. 2 § lagen (1994:1809) om totalförsvarsplikt

- NJA 1989 s. 847 I och II
- NJA 1992 s. 590
- NJA 1997 s. 862
- RH 2000:19
- Svea hovrätts dom 2005-03-15 i mål B 1079-05

Grovt insiderbrott, 2 § lagen (2005:377) om straff för marknadsmissbruk vid handel med finansiella instrument

- NJA 2008 s. 292

Brott mot upphovsrättslagen, 53 § upphovsrättslagen (1960:729)

- Svea hovrätts dom 2010-11-17 i mål B 422-09

Ungdomsbrottslighetens utveckling sedan mitten av 1990-talet

Promemoria författad
av David Shannon och Sven Granath
vid Brottsförebyggande rådet

Ungdomsbrottslighetens utveckling sedan mitten av 1990-talet

Inledning

I detta PM presenteras en överblick över ungdomsbrottslighetens utveckling i Sverige med huvudfokus på perioden sedan mitten av 1990-talet. Samtidigt sätts den senaste tidens utveckling i ett bredare sammanhang, dels genom en kort redogörelse för ungdomsbrottslighetens utveckling i Europa fram till 1990-talet, dels genom en beskrivning av utvecklingen sedan mitten av 1990-talet i några andra europeiska länder: Finland, Danmark, Holland respektive England och Wales.

Begreppet "ungdomsbrottslighetens utveckling" döljer ett komplext fenomen

Det bör redan inledningsvis nämnas att termen "ungdomsbrottslighetens utveckling", trots att den används mycket flitigt såväl i forskningen som i den kriminalpolitiska debatten, är långt ifrån oproblematiserad. Dels handlar det om att begreppet "ungdom" i sig är svårdefinierat (se till exempel Estrada och Flyghed 2007). Men det handlar också om att termen kan ge sken av att de många typer av olagligt beteende som ungdomar i varierande grad deltar i följer en uniform utveckling över tid. Detta är en problematisk utgångspunkt då det finns goda anledningar att anta att utvecklingen för olika typer av brott åtminstone till viss del styrs av olika faktorer (von Hofer 2008, Blumstein och Rosenfeld 2008). Det är till exempel sannolikt att våldsbrottslighetens utveckling i samhället styrs av delvis andra faktorer än utvecklingen av stöldbrottsligheten. Bland annat är de typer av situationella faktorer som påverkar våldsbrottslighetens omfattning – exempelvis alkoholkonsumtions-

mönster, hur många som deltar i nöjeslivet – annorlunda jämfört med de faktorer som påverkar stöldnivån, till exempel utbudet av lämpliga objekt, satsningar på stöldskyddsåtgärder med mera. En ökande trend i den ena typen av brottsligt beteende bland ungdomar behöver därmed inte innebära att samhället samtidigt upplever en ökande trend i den andra och vice versa. Vidare kan utvecklingstrender för olika underkategorier av vålds- och stöldbrott, till exempel bilstölder respektive bostadsinbrott eller våld i hemmet respektive våld i samband med idrottsevenemang, också se olika ut under samma period. Detsamma gäller för utvecklingen hos olika grupper av ungdomar respektive av ungdomar på olika geografiska områden (jämför Stevens 2009).

Det är därför viktigt att ha som utgångspunkt att det som kan redovisas i en översiktlig genomgång som denna är en grovt förenklad bild av ungdomsbrottslighetens utveckling. Samtidigt är det värt att redan inledningsvis nämna att det, även när det är en *förenklad* bild som redovisas, ändå finns många svårigheter när uppgifter om brottslighetens utveckling ska tolkas. Brottsligheten är till sin natur ett dolt fenomen och alla försök att närma sig den faktiska brottsligheten med olika mätmetoder är bristfälliga, om än i varierande mån. Inte sällan kan olika källor visa olika bilder, varför det alltid uppstår svåra övervägningar och tolkningsproblem när man försöker komma fram till en bedömning av hur den *faktiska* ungdomsbrottsligheten har utvecklats över tid.

Disposition

PM:et är disponerat enligt följande. Detta inledande kapitel fortsätter med en sammanfattning av några centrala kunskaper om ungdomsbrottsligheten i form av sex påståenden. I nästa kapitel beskrivs de olika källor som har använts och som i dag används inom forskningen för att förbättra våra kunskaper om ungdomsbrottsligheten och dess utveckling över tid. Som en bakgrund till redovisningen av den senaste tidens utveckling i den svenska ungdomsbrottsligheten presenterar kapitel tre dels resultat från forskning om ungdomsbrottslighetens utveckling i Sverige och Europa mellan 1950-talet och mitten av 1990-talet, dels en bild över ungdomsbrottslighetens utveckling under de senaste femton åren i fyra europeiska länder: Danmark, Finland, Holland samt England och Wales. PM:ets fjärde kapitel innehåller en sammanfattande redovis-

ning av svenska data om ungdomsbrottslighetens utveckling mellan 1995 och de sista åren av 00-talet. Det kapitlet knyter också tillbaka till huvuddragen från den internationella genomgången i kapitel 3.

Sex påståenden om ungdomsbrottsligheten

Även om det är ungdomsbrottslighetens *utveckling* som är huvudfokus för detta PM skulle det vara försumligt att inte kort nämna några av de mest centrala mönster som kännetecknar ungdomars delaktighet i brott. Följande sex påståenden om ungdomsbrottsligheten har relativt länge varit mer eller mindre oomstridda inom forskningen.

Många begår något eller några brott under ungdomsåren

Det har länge rått samstämmighet om att ungdomsåren innebär en tydlig topp i brottsaktivitet (Barbarett m.fl. 2004, Estrada och Granath 2008). De flesta individer begår minst något eller några brott under ungdomsåren (Sarnecki 1993, 2009, Muncie 2004).

De flesta som begår brott slutar med kriminalitet redan som ungdomar

Forskningen visar också väldigt tydligt att ungdomsbrottsligheten präglas av en starkt episodisk karaktär (von Hofer 2007). Det innebär att de allra flesta av de ungdomar som begår brott gör det under en kortare period, för att sedan sluta och leva ett välanpassat liv som vuxna. Endast en relativt liten andel fortsätter att begå brott i vuxen ålder (jämför Brå 2009a).

De flesta av ungdomarnas brott är lindriga

Även om många ungdomar begår brott någon gång under ungdomsåren är det relativt få ungdomar som begår grova brott. De flesta av de brott som ungdomar begår är av lindrig art (von Hofer 2007), exempelvis mindre grova skadegörelse- och stöldbrott (företrädesvis i butik eller från hemmet eller skolan). Det är betydligt mer sällsynt att ungdomar begår grövre stölder eller

våldsbrott. Det innebär att även ungdomsbrottslighetens utveckling över tid domineras av de mindre grova brotten, i första hand stöld (von Hofer 2008). Förändringar över tid i de mindre vanliga brottstyperna, som våldsbrotten, kan därför skymmas i redovisningar som fokuserar på brottsutvecklingen totalt sett. I den mån man vill kunna uttala sig om våldsutvecklingen bland ungdomar är det således viktigt att man redovisar tillgängliga indikatorer över våldsbrottsligheten separat (t.ex. Estrada 1998).

Pojkar begår brott oftare än flickor

Delaktighet i brott varierar med åldern på ungefär samma sätt för både pojkar och flickor, men graden av brottsdelaktighet är lägre för flickor i samtliga åldrar (Pople och Smith 2010). Den samlade forskningen visar också att skillnaderna mellan pojkars och flickors delaktighet i brott är större ju grövre brottslighet det är frågan om (Estrada och Granath 2008). Dessutom utgör flickor en betydligt mindre andel av gruppen som begår många brott än de gör av gruppen som begår färre (ibid.).

Ungdomar begår oftast brott mot andra ungdomar

Ungdomar är inte bara den grupp i befolkningen som uppvisar de högsta nivåerna av delaktighet i brott, utan är även den grupp som är klart mest utsatt för stölder och våldsbrott (Estrada och Granath 2008). Inte minst beror det här förhållandet på att de brott som begås av ungdomar oftast tenderar att drabba andra ungdomar (Estrada 1999, Sarnecki 2001, Granath 2007).

Risikfaktorerna för brott är många, ojämnt fördelade och svårpåverkade av barn och ungdomar själva

Forskningen visar att det finns en mängd riskfaktorer förknippade med ungdomars delaktighet i brottsligt beteende. Även när det gäller risken för fortsatt och långvarig kriminalitet återopas många olika faktorer i forskningen. Det beror på att barn och ungdomar utvecklas i samspel mellan en rad olika sociala sammanhang – bland annat familjen, skolan, närsamhället, kamratkretsen – som alla påverkar varandra (Turner 2001, Ferrer-Wreder m.fl. 2005,

Brå 2009a). Riskfaktorer för en kriminell utveckling förknippas med alla dessa sociala sammanhang samt även med individen själv.

Det finns samtidigt en mycket hög grad av överensstämmelse i forskningsresultaten om vilka faktorer som innebär en förhöjd risk för kriminalitet (Farrington 2009). Det handlar bland annat om neurofysiologiska problem, impulsivitet eller en dålig problemlösningsförmåga hos individen själv, inkonsekventa eller alltför stränga uppfostringsmetoder, dåliga relationer mellan föräldrar och barn, brott eller missbruk hos föräldrar, dålig anknytning till skolan, en dålig skolmiljö eller skolmisslyckande eller att man bor i ett socialt utsatt område (Loeber och Farrington 1998, Ferrer-Wreder m.fl. 2005, Andershed och Andershed 2005).

Vidare gäller att ju fler riskfaktorer desto större risk för brott (Wikström och Butterworth 2006, Loeber m.fl. 2008). Det gäller även risken att fortsätta med brott in i vuxen ålder. Forskning visar dessutom att risken är som störst för dem som på grund av vissa tidiga neurofysiologiska och temperamentsmässiga problem visar tecken på anpassningsproblem redan under förskoletiden (t.ex. Moffitt 1993, jämför Brå 2009a). Sambandet mellan en hög anhopning av riskfaktorer för kriminalitet och en långvarig kriminell karriär är långt ifrån hundraprocentigt. Det är således många högriskbarn och högriskungdomar som *inte* utvecklar en så kallad vanekriminell livsstil (t.ex. Stattin 1996). Men sambandet är också asymmetriskt. Även om många med en relativt hög risk för kriminalitet inte blir kriminella, så har de flesta av dem som hamnar i bestående kriminalitet en hög ansamling av de riskfaktorer för kriminalitet som identifierats i forskningen (Mullins m.fl. 2005, se vidare Brå 2010a).

Det kan noteras att de allra flesta av de riskfaktorer för ungdomskriminalitet som åberopas i forskningen handlar om saker som barn och ungdomar endast har mycket begränsade möjligheter att påverka själva. Man väljer varken sina föräldrar eller sina neurofysiologiska förutsättningar. Som barn har man väldigt lite att säga till om när det gäller vilka uppfostringsmetoder ens föräldrar väljer att lita sig till, vilken skola man ska gå i eller i vilket område man ska bo. Många av de uppmärksammade riskfaktorerna för brott, och i synnerhet de som inträffar i tidig ålder och som innebär en förhöjd risk för allvarlig kriminalitet, kan därmed snarast betraktas i termer av ett nitlott i "livets lotteri".

Kunskapskällor om ungdomsbrottslighetens utveckling

De ovan beskrivna grundkunskaperna om ungdomsbrottsligheten är som konstaterat numera väletablerade inom den kriminologiska forskningen. För att kunna bidra med en bild av ungdomsbrottslighetens utveckling under de senaste åren, i synnerhet i ett internationellt perspektiv, är det dock viktigt att först presentera och problematisera de olika typer av kunskapskällor som finns att tillgå om brottsmönster bland ungdomar. Hur vet vi det vi tror oss veta om ungdomsbrottsligheten?

Kriminalstatistiken

Fram till mitten av 1900-talet fanns få kunskapskällor om ungdomsbrottslighetens övergripande struktur och utveckling. Under stora delar av förra seklet fick forskningen mer eller mindre utslutande lita till den officiella kriminalstatistiken (Coleman och Moynihan 1994, Pople och Smith 2010). Statistiken bygger på registrering av de brott som kommer till rättsväsendets kännedom, och i förlängning på de rättsliga aktörernas dokumentering av hur dessa brottsfall hanteras inom rättskedjan. Det innebär att det finns flera selektionsprocesser som ligger mellan den faktiska brottsligheten och de uppgifter som redovisas i kriminalstatistiken. På grund av dessa selektionsmekanismer är den officiella statistiken som mått på brottsligheten behäftad med ett flertal allvarliga felkällor (Coleman och Moynihan 1996, Sarnecki 2009). Det handlar bland annat om att det bara är en bråkdel av den faktiska brottsligheten som upptäcks, anmäls och registreras av polisen (Brå 2006). Vidare är det välkänt att såväl upptäcktsrisken som anmälningsbenägenheten och sannolikheten för personuppläring varierar mellan olika typer av brott (Coleman och Moynihan 1996, Sarnecki 2009).

Hur dessa olika felkällor påverkar statistiken förändras också över tid. Forskning har visat att det bland annat beror på effekten av förändringar i hur stora resurser polisen och andra myndigheter satsar på olika brottstyper eller grupper av lagöverträdare (Brå 2006, Sarnecki 2009), förändringar i polisens spanings- och registreringsbeteenden (Pople och Smith 2010, Brå 2009b), förändringar i allmänhetens syn på hur klandervärda olika beteenden anses vara (Tonry och Biljeveld 2007, Stevens 2009) samt förändringar i lagstiftningen eller förskjutningar i rättsväsendets rubriceringspraxis

(Rosenfeld 2007, Granath 2007). Dessa faktorer skapar särskilda problem då man använder kriminalstatistiken som indikator på förändringar i brottsnivån över tid.

Nyare kunskapskällor: självrapport- och offerundersökningar

Bland annat i syfte att få en bild av brottsmönster som inte är behäftad med de felkällor som kännetecknar den officiella statistiken, började den kriminologiska forskningen kring mitten av 1900-talet att leta efter alternativa mätmetoder. Det första stora genombrötet kom då man utvecklade den så kallade självrapportmetoden i USA.

Självrapportundersökningar

Självrapportundersökningar går ut på att man med hjälp av enkäter frågar ett urval av människor vilka olika typer av brottsliga handlingar som de begått under en viss tidsperiod, till exempel under året före undersökningstillfället (Thornberry och Krohn 2000, Brå 2010a). Metoden användes för första gången i USA på 1940-talet, och under andra hälften av 1900-talet kom den att utnyttjas allt oftare som ett sätt att samla information om i synnerhet ungdomars brottsmönster. Till den nya metodens viktigaste resultat hör den tidigare nämnda insikten att någon grad av delaktighet i olagligt beteende egentligen är att betrakta som mer eller mindre *normalt* under ungdomsåren, samtidigt som det är mycket mindre vanligt med delaktighet i grövre kriminalitet (t.ex. Sarnecki 2009, Aebi 2009, Kivivuori 2009).

Även självrapportmetoden är emellertid behäftad med ett antal problem, och inte heller den kan anses ge en helt korrekt bild av de tillfrågades brottslighet. Bland de felkällor som ofta diskuteras är så kallad över- respektive underrapportering, där de tillfrågade av olika anledningar överskattar eller underskatter hur många brottsliga handlingar de begått under den period som undersökningen avser (Elliot och Huizinga 1989).

En annan viktig felkälla som forskningen uppmärksammat har att göra med den typ av urval som ofta används i självrapportundersökningar bland ungdomar, nämligen unga som går i skolan (Cernkovich och Giordano 1985, Kivivuori och Salmi 2009). Bland annat

menar forskare att de allra mest kriminellt belastade ungdomarna inte kommer med i urvalen för skolbaserade undersökningar, eftersom de antingen över huvud taget inte går i skolan eller utbildas i särskilda skolor, till exempel på ungdomshem eller andra institutioner för unga lagöverträdare (t.ex. Hagan och McCarthy 1999, Shannon 2006). Det innebär problem för självrapportundersökningars möjligheter att fånga upp den allra grövsta delen av ungdomsbrottsligheten (Aebi 2009).

Ett problem med att använda självrapportstudier för att följa brottsutvecklingen är att det har varit ovanligt med längre tidsserier av data, i synnerhet på nationell nivå. En fortfarande relativt ny utveckling är emellertid att flera länder, inklusive Sverige sedan mitten av 1990-talet, har börjat med upprepade självrapportundersökningar som ställer samma frågor med några års mellanrum till riksrepresentativa urval av ungdomar. Ett bra exempel är Brottsförebyggande rådets Skolundersökning om brott (SUB) som har samlat in uppgifter om delaktighet i ett stort antal olika brottsliga beteenden bland ungdomar i skolans årskurs nio vid sju tillfällen mellan 1995 och 2008 (Brå 2010a). En liknande självrapportserie finns i Finland (Kivivuori 2006, 2009, Salmi 2009a,b).

Forskare har ibland varit kritiska mot användandet av självrapportundersökningar som en indikator på brottslighetens utveckling på grund av att undersökningarna oftast bara redovisar så kallade prevalensskattningar (Pople och Smith 2010). Det innebär att man ofta redovisar hur stor andel av en ungdomskull som begått olika typer av brott under ett visst år, men inte hur *många* brott av de olika typerna som ungdomar uppger sig ha begått. Det kan innebära att bilden av en minskande eller ökande andel ungdomar som begått brott över tid teoretiskt sett kan dölja den motsatta utvecklingen i *antalet* brott som har begåtts av gruppen ungdomar – till exempel om det med tiden blir allt fler ungdomar som begår väldigt många respektive väldigt få brott. Analyser av insamlade data från den svenska SUB:en visar att andelen ungdomar som begått många respektive inga eller endast ett fåtal brott har följt samma utvecklingslinjer som prevalensmåten ända sedan 1995 (Brå 2010a). Samtidigt kan man med utgångspunkt i det insamlade materialet från SUB inte säga någonting om hur utvecklingen sett ut bland dem som inte deltagit i undersökningen. Som har framgått ovan kan detta bortfall förmodas innehålla en förhållandevis stor andel av de mest kriminellt belastade ungdomarna.

Det finns naturligtvis andra problem som ska tas i beaktande då man använder självrapportdata för att följa ungdomars brottsmönster över tid, till exempel förändringar i bortfallet, men överlag menar forskare att självrapportundersökningar ger förhållandevis tillförlitliga resultat (Junger-Tas och Marshall 1999, Torangeau och Mcneely 2003). Det kvarstår en befogad oro över metodens möjligheter att fånga upp de allra grövsta brotten som begås av ungdomar, men självrapportundersökningar anses som särskilt lämpliga för att undersöka brottsmönster bland det stora flertalet ungdomar i befolkningen. Metoden har därför sedan senare delen av 1900-talet kommit att användas mycket flitigt i många europeiska länder. Den har bidragit med många viktiga insikter om ungdomsbrottsligheten (Ring 1999, Aebi 2009) och har, åtminstone i en del länder, kommit att spela en allt viktigare roll som underlag för de delar av kriminalpolitiken som fokuserar på ungdomar (Aebi 2009, Kivivuori 2009).

Offerundersökningar

Så kallade offerundersökningar är också från början en amerikansk uppfinning. Metoden utvecklades på uppdrag av den amerikanska regeringen, som ville ha ett alternativt mått på den faktiska brottsligheten som var oberoende av men samtidigt jämförbart med den officiella kriminalstatistiken (Coleman och Moynihan 1996, Zauberman 2008). Den första riksrepresentativa offerundersökningen genomfördes i USA i början av 1970-talet, och metoden spred sig snabbt till Europa (Coleman och Moynihan 1996). Återigen går metoden ut på att ställa frågor till ett urval av den relevanta undersökningspopulationen, men i det här fallet handlar frågorna om huruvida de tillfrågade varit *utsatta* för olika typer av brott.

I Sverige finns offerundersökningsserier sedan 1978 i form av data från SCB:s levnadsundersökningar (ULF) och sedan 1995 från SUB, som också ställer frågor om niondeklassarnas utsatthet för olika brottstyper. Sedan år 2006 finns också Brå:s Nationella Trygghetsundersökning (NTU) som ställer frågor om bland annat trygghet och utsatthet för brott till ett urval av befolkningen i ålderna 16–79 år (Brå 2010b).

På samma sätt som med självrapportundersökningar är uppgifter från offerundersökningar behäftade med problem som beror på över- respektive underrapportering. Ett särskilt problem som har

uppmärksammas av forskare är att offerundersökningar är mindre bra på att fånga upp vissa känsliga typer av utsatthet, till exempel våldtäkt eller våld inom familjen, jämfört med utsatthet för mindre integritetskränkande brottstyper, som olika former av egendomsbrott (Ekström 2008). Tidsserierna från offerundersökningar kan också påverkas av förändringar i uppfattningar hos olika delar av befolkningen om vad som ska anses som brottsligt, och tidsserier över just våldsbrottsligheten tycks vara särskilt känsliga i detta avseende (Balvig och Kyvsgaard 2006, Estrada 2006, Estrada m.fl. 2010). Vidare kan inte offerundersökningar mäta till exempel narkotikabrott eller andra brottstyper där det inte finns ett identifierbart offer (Barberet m.fl. 2004). Och eftersom frågorna oftast ställs till privatpersoner, fångar offerundersökningar sällan upp de brott som begås mot företag – till exempel butiksstölder.

Ett problem som uppstår när offerundersökningar används som en indikator på *delaktighet* i brott bland ungdomar är att det ofta saknas information om vem som begått de brott som de svarande blivit utsatta för. Forskare har ofta kommit runt det här problemet genom att dra nytta av det tidigare nämnda faktum att de brott som ungdomar utsätts för oftast begås av andra ungdomar. Det innebär att utsatthet för brott bland ungdomar även kan betraktas som en indikator på delaktighet i brott inom samma del av befolkningen (Pfeiffer 1998, jämför Sarnecki och Estrada 2008). Dock finns inte alltid resultat från offerundersökningar redovisade efter de svarandes ålder. Många rikstäckande offerundersökningar ställer exempelvis frågor om utsatthet för egendomsbrottsligheten på *hushållsnivån*, vilket innebär att det ofta inte går att uttala sig om utsattheten för exempelvis stölder som specifikt rör ungdomar. Även när det gäller utsatthet för brott mot person, till exempel hot eller misshandel, redovisas resultaten inte alltid på ett sätt som gör det möjligt att beskriva just ungdomarnas utsatthet.

Viktigt att ta hänsyn till flera mått på brottslighetens utveckling

Sammanfattningsvis var man fram till senare delen av 1900-talet tvungen att lita sig till den ofta problematiska officiella kriminalstatistiken vid försök att analysera brottsutvecklingen, eftersom det saknades alternativa indikatorer. Under de senaste 50 åren har dock stora framsteg gjorts på området (Coleman och Moynihan 1996, Sarnecki 2009). Det handlar i första hand om att man utvecklat

både självrapport- och offerundersökningsmetodikerna, men också om att den kriminologiska forskningen numera också börjat använda data från vårdsektorn som en indikator på våldsutvecklingen (t.ex. Estrada 2005, 2006, Brå 2007).

I dag är forskare överens om vikten av att i möjligaste mån ta hänsyn till de alternativa kunskapskällor som finns att tillgå. Det gäller i synnerhet när analysen handlar om en relativt kort tidsperiod. I den mån de bilder över brottsutvecklingen som man får fram med utgångspunkt i kriminalstatistiken respektive andra indikatorer stämmer överens, blir tolkningar ofta relativt oproblematiska. Men när det uppstår konflikter mellan de olika källorna är det viktigt att ta hänsyn till vilka brottstyper som konflikterna avser och att tolka resultaten med utgångspunkt i den kunskap som finns om de olika mätmetodernas felkällor samt eventuell kompletterande forskning som finns på området.

Trendbedömningar svårare i ett kortsiktigt perspektiv

En sista svårighet som bör nämnas i samband med försök att redovisa en bild över brottsutvecklingen är att det, oavsett vilka indikatorer som används, i stort sett alltid finns tillfälliga variationer kring de mer långsiktiga utvecklingstrenderna i brottsligheten. När fokus riktas mot brottsutvecklingen över en längre tidsperiod kan huvudtenden oftast relativt enkelt urskiljas trots dessa tillfälliga variationer. Över en kortare tidsperiod finns det dock större risker att tillfälliga avvikelser kan spela ett spratt när man bedömer hur utvecklingen ska tolkas. Det gäller i synnerhet om man skulle råka få avvikelser i början eller slutet av den studerade perioden. En ovanligt hög eller låg brottsnivå i början eller slutet av en period kan innebära risk för en felaktig tolkning av att brottsnivån har sjunkit respektive ökat. När den studerade perioden dessutom sträcker sig nära den dag som i dag är, blir det mer eller mindre omöjligt att uttala sig om huruvida eventuella förändringar som visar sig i de allra senaste årens mätningar handlar om trendbrott eller om tillfälliga avvikelser.

Ungdomsbrottslighetens utveckling i ett europeiskt perspektiv

Forskare är överens om att ungdomsbrottsligheten ökade markant i omfattning under en längre tid efter andra världskrigets slut samt att i stort sett samtliga västländer uppvisar en liknande utveckling (t.ex. Estrada 1998, Stevens 2009). Från och med 1970-talet började dock olika västländer visa tecken på en brytning i den stadigt ökande trenden, samtidigt som nya datakällor om brottsligheten i form av offer- och självrapportundersökningar möjliggjorde mer nyanserade analyser av den fortsatta utvecklingen i stöld- respektive våldsbrottsligheten.

Som en bakgrund till redovisningen av den senaste tidens utveckling i den svenska ungdomsbrottsligheten presenteras i detta kapitel först huvudresultaten från forskning som beskriver ungdomsbrottslighetens utveckling i Europa fram till mitten av 1990-talet. Därefter ges en uppdaterad bild över ungdomsbrottslighetens utveckling sedan mitten av 1990-talet i fyra europeiska länder där det enligt bedömningar finns en relativt god tillgång till olika mått på ungdomars brottslighet.

Utvecklingen i Europa fram till mitten av 1990-talet

För perioden fram till och med mitten av 1990-talet finns två stora internationella studier som har beskrivit ungdomsbrottslighetens utveckling i Europa utifrån en komparativ ansats (Estrada 1998, 1999, Pfeiffer 1998). Båda studierna beskriver utvecklingen i tio europeiska länder och båda bygger på flera brottsindikatorer i den mån sådana har funnits tillgängliga. Fokus för studierna är något olika, då Pfeiffer i första hand riktar sin uppmärksamhet mot våldsbrottsligheten, medan Estrada beskriver såväl våldsutvecklingen som den generella trenden i ungdomsbrottsligheten (som domineras av stöldbrottsligheten). De länder som studeras varierar också något mellan studierna. När det gäller de nordiska länderna ingår Sverige och Danmark i båda studierna, medan utvecklingen för Finland och Norge redovisas enbart i Estradas arbete.

Ungdomsbrottslighetens generella utveckling

Estradas (1998) studie riktar sitt huvudfokus på att beskriva huruvida den långsiktiga uppåtgående trenden i ungdomsbrottsligheten efter andra världskriget hade brutits i samtliga europeiska länder eller bara i vissa vid tiden för studien.

För de nordiska ländernas del finner Estrada att den tidigare ökande trenden i ungdomsbrottsligheten tydligt mattas av från och med 1970-talet i tre av de fyra studerade länderna (Sverige, Norge och Danmark). Den generella trenden för Finland beskrivs som mer svårtolkad, inte minst på grund av en brist på finska studier som redovisar bilden för perioden 1980–1995.

Estrada finner vidare att de tillgängliga indikatorerna också tyder på en avmattning i den generella trenden i ungdomsbrottsligheten i flera av de övriga europeiska länderna som ingår i studien (Holland, Skottland, Schweiz och Österrike). För Englands och Tysklands del tyder däremot det insamlade materialet snarare på en kontinuerlig ökning i ungdomsbrottsligheten ända fram till mitten av 1990-talet.

Våldsutvecklingen

När det gäller utvecklingen av ungdomsvåldet är det huvudsakligen den senare delen av perioden fram till mitten av 1990-talet som ligger i fokus för såväl Estradas som Pfeiffers studie.

Våldsutvecklingen i de nordiska länderna fram till 1990-talets mitt är enligt Estrada mer svårtydd än den generella brottsutvecklingstrenden. Enligt kriminalstatistiken syntes för Danmark och Sverige tydliga ökning av misshandelsbrotten bland ungdomar från och med slutet av 1980-talet. Offerundersökningar i både Sverige och Danmark visade dessutom att ungdomar hade upplevt mer våld under första hälften av 1990-talet. Estrada menar att det mesta talade för att det hade skett en ökning av ungdomsvåldet under 1990-talets första hälft i både Danmark och Sverige. I Norge tydde de tillgängliga indikatorerna också på en ökning av ungdomsvåldet under första hälften av 1990-talet, men det saknades belägg för att det skulle ha skett en liknande ökning i Finland.

Av de övriga europeiska länderna som ingick i studien var det enbart i Skottland som Estrada fann en stabil våldsnivå mellan 1980 och mitten av 1990-talet. I England hade det skett en kontinuerlig

ökning under hela perioden 1980–1995. Data från Holland, Schweiz och Tyskland visade på en liknande utveckling som i Sverige, Danmark och Norge, med öknings i ungdomsvåldet från och med slutet av 1980-talet.

Resultaten från Pfeiffers (1998) studie om våldsutvecklingen bland ungdomar fram till 1995 är i princip samstämmiga med Estradas. Med utgångspunkt i ett något annorlunda urval av europeiska länder drog Pfeiffer slutsatsen att ungdomsvåldet hade ökat i samtliga undersökta länder från och med andra hälften av 1980-talet eller början av 1990-talet, med undantag för England där ökningen börjat tidigare.

Sammanfattningsvis visar studierna att efterkrigstidens kraftigt ökande trend i den totala ungdomsbrottsligheten bröts i de flesta europeiska länder under 1900-talets sista decennier samtidigt som det fanns tecken på en fortsatt ökning i Tyskland och England. För flera länder, inklusive Sverige, visar Estradas studie dessutom att våldsutvecklingen mot slutet av perioden fram till mitten av 1990-talet tycks ha skiljt sig från utvecklingen av den totala ungdomsbrottsligheten, med flera tecken på öknings i ungdomsvåldet åtminstone från och med slutet av 1980-talet.

Det är viktigt att påpeka att Estrada, med utgångspunkt i ett förbättrat datamaterial och ett längre tidsperspektiv, senare har omvärderat sin tolkning av ökningen i ungdomsvåldet under första hälften av 1990-talet (Estrada 2001, 2006). Med utgångspunkt i data från vårdsektorn visar Estrada (2006) bland annat att det tidiga 1990-talets ökning för Sveriges del snarast handlade om en återgång till 1970-talets nivåer, efter en period av minskat våld under 1980-talet.

Utvecklingen sedan mitten av 1990-talet i fyra länder

I dagsläget saknas omfattande komparativa studier motsvarande Estradas och Pfeiffers om ungdomsbrottslighetens utveckling sedan mitten av 1990-talet. I det här avsnittet görs ändå ett försök att beskriva ett internationellt sammanhang som den svenska ungdomsbrottslighetens utveckling från och med mitten av 1990-talet sedan kan jämföras med. Fyra europeiska länder har valts ut – två nordiska (Finland och Danmark) och två utomnordiska (Holland respektive England och Wales). Valet av dessa länder gjordes efter en bedömning att de har en relativt god tillgång till olika indikato-

rer om ungdomsbrottslighetens utveckling för den aktuella perioden, utöver den ofta problematiska officiella kriminalstatistiken.

I Finland och Danmark finns resultat från upprepade självrapportundersökningar som avser stora delar av den aktuella perioden. Brå har även haft kontakt med forskare för att få en bild av tillgängligheten av data avseende utvecklingen enligt offerstudier och kriminalstatistiken.

I Holland och Storbritannien har man också genomfört flera riksomfattande självrapportstudier. För Hollands del har de flesta publikationer om ungdomsbrottslighetens utveckling uteslutande getts ut på holländska, men Brå har kunnat ta del av ett antal sammanfattningar på engelska och har även haft kontakt med en forskare på holländska WODC¹, som har hjälpt genom att översätta tabeller med centrala siffror till engelska. För England och Wales bygger jämförelsen till stor del på en studie av alldeles färskt datum som gjorts på uppdrag av utredningen Independent Commission on Youth Crime and Antisocial Behaviour. Studien innehåller en genomgång av tillgängliga indikatorer över ungdomsbrottsligheten samt gör en sammanfattande bedömning av utvecklingen fram till 2008.

I den mån de nämnda länderna har publicerat material som redovisar utvecklingen specifikt för ungdomar så används detta. I vissa fall avser dock redovisningen data om utvecklingen för hela befolkningen, då det är de enda uppgifter som finns tillgängliga. Det handlar i första hand om uppgifter från offerundersökningar för Holland respektive England och Wales. Detta är naturligtvis en brist. Vissa forskare har menat, att eftersom delaktighet i brottsligt beteende har en så tydlig topp under de sena tonåren, torde den totala brottslighetens utveckling enligt offerundersökningar ändå kunna användas som en grov indikator på brottsutvecklingsmönstren bland just ungdomar (Stevens 2009). Den här slutsatsen är emellertid inte självklar. I dessa fall framgår därför av texten hur forskare i respektive land har tolkat betydelsen av utvecklingen enligt offerundersökningar i förhållande till andra indikatorer på brottsutvecklingen bland ungdomar.

Avsnittet börjar med att översiktligt redogöra för utvecklingen i Finland och Danmark. Därefter flyttas fokus till situationen i England och Wales respektive Holland. Redovisningen för respektive

¹ Forsknings- och dokumentationscentrum, Justitiedepartementet i Holland.

land börjar med en kort överblick över huvudtrenderna enligt de olika indikatorerna.

Ungdomsbrottslighetens utveckling sedan 1995 i Finland och Danmark

Finland

Överblick: Sett till hela perioden sedan 1995 visar självrapportuppgifter från Finland på en minskning i ungdomarnas delaktighet i lindriga egendomsbrott, men en mer stabil nivå av delaktighet i våld. Uppgifter om ungdomars utsatthet för brott uppvisar stabilitet under större delen av perioden, möjligen med en viss uppgång efter mitten av 00-talet. Kriminalstatistiken visar delvis olika bilder beroende på ungdomarnas kön och ålder.

Resultaten från de finska självrapportundersökningarna (Salmi 2009a,b) visar att det skedde en successiv minskning i andelen ungdomar som begått stöld och skadegörelse mellan 1995 och 2001. Därefter avstannade minskningen. Minskningen var större bland pojkarna än bland flickorna. Ungdomarnas delaktighet i våld har legat mer stabilt, men det finns tecken på en viss minskning i pojkarnas delaktighet i våld i de två senaste undersökningarna från 2004 och 2008 (Kivivuori 2006, 2009, Salmi 2009a,b, jämför Brå 2010a).

Fram till 2004 års undersökning visar resultaten från Finland en tydlig ökning i andelen "laglydiga" ungdomar, det vill säga i andelen ungdomar som uppger att det inte begått någon av de brottsliga handlingar som de tillfrågas om i undersökningen. Den här utvecklingen var särskilt tydlig bland pojkarna, där andelen laglydiga ökade från 29 procent år 1995 till 46 procent år 2004, men var mer blygsam bland flickorna (44 respektive 53 procent). Utvecklingen tycks ha avstannat för både pojkar och flickor enligt resultaten från 2008 års undersökning. Resultaten visar också att ungdomar har blivit mer avståndstagande i sina attityder till brottslighet sedan mitten av 1990-talet (Salmi 2009a).

Resultaten om ungdomars *utsatthet* för brott från samma självrapportserie visar relativt stabila nivåer av utsatthet för stöld och våld mellan 1998 och 2004, följt av en ökning enligt 2008 års mätning. Det är dock för tidigt att säga huruvida denna sista mätning innebär ett trendbrott eller en enstaka avvikelse. Serien visar också

en svag ökning under perioden 1998–2008 i andelen ungdomar som uppger att de blivit utsatta för hot (Salmi 2009).

Kriminalstatistiken från Statistics Finland för perioden 1995–2009 visar en minskning i antalet stöldbrott förknippade med misstänkta personer i åldern 15–20 år under i stort sett hela perioden, men en svag ökning bland personer under 15 år. Det har också skett en svag ökning i antalet misshandelsbrott där den misstänkte är under 15 år, åtminstone fram till 2008. Bland 15–17-åringar ökade de registrerade misshandelsbrotten fram till år 2000 för att sedan följa en svagt minskande trend fram till 2009. Bland 18–20-åringar fortsatte den ökande trenden fram till 2008, för att sedan minska år 2009.

En sammanfattning av den registrerade brottslighetens utveckling mellan mitten av 1990-talet och mitten av 00-talet av Kivivuori (2006) tyder även här på vissa könsskillnader. Enligt Kivivuori visar statistiken att de registrerade misshandelsbrotten av unga män hade varit stabila under perioden samtidigt som det skett en ökning i antalet registrerade misshandelsbrott av unga kvinnor. Även för stöldbrottsligheten hade utvecklingen enligt den officiella statistiken varit olika för unga kvinnor jämfört med de unga männen. Den registrerade stöldbrottsligheten bland unga män hade minskat starkt under perioden sedan 1995, däremot hade stöldbrottsligheten ökat bland unga kvinnor.

Danmark

Överblick: För Danmark visar självrapportuppgifter på en minskning i ungdomarnas delaktighet i lindriga egendomsbrott och en stabil nivå av delaktighet i våld. Uppgifter från offerundersökningar beskriver en minskad utsatthet för stöld, men stabilitet eller en viss ökning i utsatthet för våld beroende på ungdomarnas ålder. Publicerade studier baserade på kriminalstatistiken visar på en minskning under perioden i registrerade egendomsbrott som begås av ungdomar och på en ökning följt av en minskning av ungdomars registrerade våldsbrott.

Utvecklingen enligt självrapportstudier i Danmark påminner om den som beskrivits i Finland. För Danmark finns resultat från undersökningar genomförda år 1989, 1999 och 2005 som omfattade eleverna i kommunala skolor i kommunerna Gladsaxe (en förortskommun till Köpenhamn), Allerød (en kommun på Nordsjælland) samt skolor i vissa landsbygdsdistrikt på Nordjylland (Balvig 2006, jämför Brå 2010a). De danska undersökningarna visar också en ökande andel ”laglydiga” ungdomar mellan 1989 och 2005 samti-

diget som andelen som begått mindre allvarliga stöldbrott minskat (från 66 procent till 32 procent). Den mindre andel som uppger att de begått grövre stöldbrott (inbrott, bilstöld, rån) har däremot varit stabil under perioden.

Bilden ser lite olika ut för pojkar respektive flickor. Bland pojkarna är ökningen i andelen laglydiga mycket tydlig (från cirka 19 till cirka 39 procent), och det finns en viss minskning under perioden i andelen som uppger att de begått grövre stöldbrott. Bland flickorna är däremot ökningen i andelen laglydiga mindre uttalad (drygt 32 procent i början, drygt 40 procent i slutet av perioden) och det har samtidigt skett en försiktig ökning i andelen som rapporterat delaktighet i grövre stöldbrott, från fyra till drygt fem procent (Balvig 2006, Brå 2010a).

Självrapportuppgifter från Danmark med fokus på utvecklingen av delaktighet i våld finns på nationell nivå bara för åren 1999 och 2005 (se vidare Balvig 2006). Totalt sett tyder siffrorna från dessa undersökningar på stabila nivåer av delaktighet i våldshandlingar, men även här finns tecken på vissa skillnader mellan könen. Andelen pojkar som uppger någon form av delaktighet i våld har minskat något, samtidigt som motsvarande siffror för flickorna tyder på en viss ökning (Balvig 2006).

Offerundersökningar från Danmark för perioden mellan mitten av 1990-talet och 2008 tyder på att utsattheten för stöldbrott har minskat något, åtminstone sedan 2005. Det är i första hand offer i åldern 16–24 år som svarar för de senaste årens minskning (Balvig och Kyvsgaard 2009). De danska offerundersökningarna visar också stabila nivåer av utsatthet för våld mellan perioden 1995–1996 och perioden 2005–2008 såväl i befolkningen i stort som bland 16–19-åringar. Dock finns tecken på en viss ökning i utsatthet för våld bland 20–24-åringar (ibid.).

En analys av utvecklingen i danska 15–17-åringars registrerade kriminalitet för perioden fram till 2006 (Clausen m.fl. 2009), visar på en successiv minskning i antalet registrerade egendomsbrott som lett till en ”straffrättslig avgörelse”, däremot en ökning i motsvarande antal registrerade våldsbrott. En senare redovisning av utvecklingen för hela 00-talet gjort av det danska justitieministeriets forskningskontor (Justitsministeriets forskningskontor 2010), visar att ökningen av de registrerade våldsbrotten som begåtts av 15–17-åringar avstannade år 2006 och att det därefter har skett en minskning under perioden 2006–2009. Minskningen anses delvis bero på genomförandet av ett reformarbete inom rättsväsendet,

som bland annat påverkat genomströmningstider på ett negativt sätt (ibid.).

Sedan 1995 har flickornas *andel* av den registrerade brottsligheten totalt sett ökat något. Det beror dock i första hand på den minskning som skett under perioden i de unga danska männen registrerade kriminalitet (Clausen m.fl. 2008, Justitsministeriets forskningskontor 2010).

Ungdomsbrottslighetens utveckling sedan 1995 i England och Wales respektive Holland

England och Wales

Överblick: På det hela taget visar uppgifter från självrapportundersökningar för England och Wales på en stabil nivå av ungdomars delaktighet i brott under perioden sedan 1995. Uppgifter om utsatthet för brott finns publicerade för hela befolkningen, och dessa visar på minskningar i utsatthet för såväl stöld som våld under hela den aktuella perioden. Kriminalstatistiken visar att antalet lagförda ungdomar först minskade kraftigt mellan 1995 och 2003 för att sedan öka fram till 2007. Ökningen följdes av en ny kraftig minskning mellan 2007 och 2008.

Självrapportdata från England och Wales finns i form av tre olika undersökningar. Youth Lifestyles Survey, som genomfördes för första gången 1992/93 och upprepades 1998/99, Offending Crime and Justice Survey, som genomfördes vid fyra tillfällen mellan 2003 och 2006, samt MORI Youth Survey, som genomförts på uppdrag av Youth Justice Board (YJB) vid sex olika tillfällen mellan 2000 och 2008 (Pople and Smith 2010).

Under 1990-talet visar resultaten från Youth Lifestyles Survey en ökning av andelen ungdomar i 14–17 års ålder som uppgav delaktighet i brott, samtidigt som det skedde en minskning bland 18–25-åringarna (Flood Page m.fl. 2000).

Offending Crime and Justice Survey hittade inga statistiskt säkerställda skillnader i ungdomars delaktighet i brott under undersökningsåren 2003–2006 (Roe och Ash 2008). Det gäller för delaktighet i såväl egendomsbrott som våldsbrott. MORI Youth Survey noterade en viss ökning mellan 2000 och 2005 i andelen som uppgav delaktighet i brott, men detta följdes av en minskning under perioden 2005–2008 (YJB 2009). Utifrån YJB-rapporten (2009) går det däremot inte att uttala sig om huruvida det skett en ökning eller minskning under perioden 2000–2008 i stöld- respektive våldsbrottsligheten som övergripande brottskategorier.

Sammanfattningsvis menar Pople och Smith (2010) att de tillgängliga data från självrapportundersökningar tyder på att det sedan början av 1990-talet skett bara mindre eller inga förändringar i andelen ungdomar som begått brott i England och Wales.

Resultaten från den riksomfattande offerundersökningen British Crime Survey (BCS), som har genomförts sedan 1982, visar att befolkningens utsatthet för både egendomsbrott och våldsbrott ökade i England och Wales fram till 1995 för att sedan minska successivt ända fram till 2009/10 (Pople och Smith 2010, Flatley m.fl. 2010).

Sedan 2005/06 har BCS ställt frågor till våldsutsatta om gärningsmannens ålder. Under perioden 2005–2010 har det totala antalet våldsbrott rapporterat i BCS minskat med elva procent, samtidigt som *andelen* våldsbrott som begåtts av personer i åldern 16–24 år har ökat något, från 50 till 53 procent (Flatley m.fl. 2010). Sammantalet visar BCS data för de senaste fem åren på en minskning med några procentenheter i antalet våldsbrott begångna av 16–24-åringar.

Statistik från England och Wales visar att antalet lagförda ungdomar minskade ganska kraftigt mellan 1995 och 2003 för att sedan öka nästan lika kraftigt mellan 2003 och 2007 – en ökning med cirka 20 procent under dessa fyra år (Nacro 2008). Forskare menar dock att ökningen beror på nya verksamhetsmål som regeringen satte upp för polisen. Det handlade om ett policyinitiativ med syfte att minska vad som beskrevs som ett ”rättviseglapp” mellan antalet anmälda brott och antalet brott som ledde till lagföring. Det resulterade i en ökning i lagföringar som dock enligt forskningen inte kan förklaras av att det har skett en ökning i polisens uppklaring av brott (jämför Flatley m.fl. 2010). I stället beror den ökade lagföringsfrekvensen på att polisen, för att uppfylla de uppsatta målen, började lagföra ungdomar för mindre grova lagöverträdelser som tidigare skulle ha resulterat i en informell reaktion från polisens sida och som därmed inte skulle ha registrerats i statistiken (Bateman 2008). Det har inneburit en så kallad netwideningeffekt (t.ex. Cohen 1979), med flera mindre brottsaktiva och mindre brottsbelastade ungdomar som blivit lagförda för brott. I förlängningen får man därmed inom gruppen lagförda ungdomar en minskad genomsnittlig risk för fortsatt brottslighet, vilket i England och Wales har tagit sig uttryck i en minskad återfallsfrekvens bland ungdomar under 00-talet (Bateman 2010).

Ökningen i antalet lagförda ungdomar 2003–2007 var påtagligt större bland 10–14-åringar (en ökning med 31 procent fram till 2007) än bland 15–17-åringar (20-procentig ökning). Ökningen var också större bland flickor (35 procent) än pojkar (16 procent). Båda dessa strukturella förändringar i populationen lagförda ungdomar kan förmodligen också i första hand hänvisas till de ovan nämnda förändringarna i polisens sätt att reagera på ungdomars lagöverträdelser (Nacro 2008).

År 2008 ersattes det befintliga verksamhetsmålet för polisen med ett nytt, den här gången med fokus på att minska antalet ungdomar som drogs in i rättssystemet, och mellan 2007 och 2008 minskade antalet ungdomar som lagfördes för brott i England och Wales med 17 procent (Bateman 2010). Antalet ungdomar lagförda för brott år 2008 var cirka 20 procent lägre än antalet lagförda 1995 (Bateman 2010, Nacro 2010).

Rapporten från den brittiska Independent Commission on Youth Crime and Antisocial Behaviour² drar sina slutsatser om ungdomsbrottslighetens utveckling i England och Wales mot bakgrund av den minskning av såväl egendomsbrottsligheten som våldsbrottsligheten som framgår av BCS:s data. Rapporten drar slutsatsen att ungdomsbrottsligheten kan förmodas ha utvecklats i samma minskande riktning (se även Pople och Smith 2010).

Holland

Överblick: Uppgifter från holländska självrapportundersökningar visar på en stabil nivå av delaktighet i brott mellan 1995 och 2005, dock med tecken på en viss ökning i ungdomarnas delaktighet i våld under åtminstone delar av perioden. Uppgifter om utsatthet för brott finns tillgängliga för hela befolkningen. Dessa visar på en svag ökning i utsatthet för våld fram till 2002/2003 följt av en minskning under resten av perioden. Utsatthet för egendomsbrottslighet har följt en minskande trend ända sedan 1996. Antalet ungdomar som blivit registrerade för brott av polisen har ökat starkt under större delen av 00-talet.

I Holland har WODC genomfört självrapportundersökningen Youth Delinquency Survey vid fyra tillfällen 1996, 1998, 2001 och 2005.³ Under den här perioden visar resultaten en tämligen

² Time for a fresh start. The report of the Independent Commission on Youth Crime and Antisocial Behaviour. www.youthcrimecommission.org.uk

³ Undersökningen har också genomförts 2010 men resultaten från detta senaste mätillfälle är än så länge inte framtagna. Vidare kan utvecklingen över tid av urvalsmässiga skäl bara beskrivas för ungdomarna med holländsk bakgrund. Ungdomar från olika minoritetsgrupper finns således inte med i redovisning-en.

oförändrad andel ungdomar som uppger delaktighet i någon av de brottstyper som efterfrågats vid samtliga undersökningstillfällen (skadegörelse, klotter/graffiti, snatterier, befattning med stöldgods respektive tjuvåkning) (van der Laan och Blom 2006a,b). I vissa fall har det skett en minskning (skadegörelse, snatteri, stöldgods) i andra en viss ökning (klotter/graffiti, tjuvåkning). Frågor om delaktighet i våld redovisas bara för åren 2001 och 2005 och under denna period har man noterat en liten ökning i andelen som uppger delaktighet i våld. Ökningen är dock inte statistiskt signifikant. Inga förändringar i könsfördelningen har framkommit under perioden (ibid.). Resultaten från WODC:s undersökning samt två andra självrapportserier från Holland⁴ fram till år 2005 sammanfattas av Weerman (2007). Weerman menar att resultaten tyder på att de holländska ungdomarnas delaktighet i brott totalt sett inte har förändrats sedan det tidiga 1990-talet. Dock kan det sedan 1995 finnas tecken på en viss ökning i ungdomarnas delaktighet i våld, åtminstone under delar av perioden (ibid.).

De holländska offerundersökningarna för åren 1996–2008 (Roes 2008, van Noije 2010) visar en stabil utveckling av befolkningens utsatthet för brott totalt sett under andra hälften av 1990-talet följt av en minskning under perioden från och med 2002. Utsatthet för våld följde en svagt ökande trend fram till 2002/2003 följt av en minskning. En minskning i utsattheten för egendomsbrott kan skönjas ända sedan 1996 och under hela perioden fram till 2008 (se även Tonry och Bijleveld 2007).

Den anmälda brottsligheten ökade totalt sett i Holland från 1995 fram till 2002 för att sedan minska kontinuerligt fram till 2008. Den anmälda egendomsbrottsligheten ökade väldigt svagt fram till 2002, för att sedan minska tydligt fram till periodens slut. Den anmälda våldsbrottsligheten har däremot ökat under hela perioden (Tonry och Bijleveld 2007, van Noije 2010).

Ökningen i den polisanmälda våldsbrottsligheten i Holland anses i första hand bero på en ökad uppmärksamhet på vissa brottstyper samt en högre kriminalpolitisk prioritering av dessa, med bland annat skärpta verksamhetsmål för rättsväsendets myndigheter och en ökad aktivitet på områdena inom polisen respektive åklagarmyndigheten (Wittebrood och Nieuwbeerta 2006, Roes 2008, van Noije 2010).

⁴ Den ena av SCP (Social en Cultureel Planbureau), den andra av CBS (Central Bureau voor der Statistiek).

Tillgängliga data om unga lagöverträdare som varit i kontakt med rättsväsendet visar att det skett stora öknings i hur många 12–24-åringar som blivit misstänkta för brott mellan 2002 och 2007 (van der Laan m.fl. 2010). Det handlar om en ökning med 32 procent bland 12–17-åringarna och med 21 procent bland 18–24-åringarna. Den största ökningen (40 procent) noterades bland ungdomar i åldern 12–15 år. När det gäller de misstänkta kön svarar flickor för en mindre andel av de misstänkta, men ökningen i antalet registrerade kontakter med polisen har varit större bland flickor än bland pojkar (en ökning med 51 procent bland 12–17-åriga flickor respektive 37 procent bland 18–24-åringarna).

Under samma period har man också sett öknings i hur många ungdomar som blivit lagförda för brott. Det handlar om en ökning med 19 procent bland 12–17-åringar, respektive 20 procent bland 18–24-åringar (van der Laan m.fl. 2010). Ökningarna är särskilt påtagliga bland 12–17-åringar som blivit lagförda för hot och våld samt ordningsbrott.

Mot bakgrund av offerundersökningarna, som visar att utsattheten för både egendomsbrott och våldsbrottslighet tycks ha minskat under större delen av perioden, menar forskare att även dessa öknings i hur många ungdomar som haft registrerade kontakter med rättsväsendet till stor del kan hänvisas till den ovan nämnda ökade aktiviteten bland de rättsliga aktörerna (van der Laan 2010, personlig kommunikation, jämför Weerman 2007). Weerman (2007) menar att en generell polisiär prioritering av ungdomsbrottsligheten också torde ha bidragit till ökningen.

Under samma period har antalet fängelsepåföljder minskat inom de relevanta åldersgrupperna, samtidigt som bötes- och samhällstjänstpåföljder har ökat (van der Laan m.fl. 2010). Van der Laan och hans kollegor menar att det tyder på att det under perioden skett en ökning i antalet mindre grova brott som förts till domstol samt en stabilisering eller möjligen till och med en minskning av de grova brotten (ibid.).

Sammanfattning

Sammanfattningsvis visar forskningen att ungdomsbrottsligheten ökade markant en längre tid efter andra världskrigets slut samt att så gott som samtliga västländer uppvisar en liknande utveckling. Denna kraftigt ökande trend i ungdomsbrottsligheten bröts dock i

de flesta europeiska länder under de sista decennierna av 1900-talet. Trendbrottet började synas från och med 1970-talet, även om det i vissa länder tycks ha kommit senare, ibland först under 1990-talet, till exempel i England och Wales. För våldsbrottsligheten del visar däremot forskningen på en ökning i de flesta länderna mellan 1980-talet och mitten av 1990-talet.

För perioden från och med mitten av 1990-talet visar genomgången av de tillgängliga indikatorerna från fyra olika länder först och främst på de svårigheter som är förknippade med försök att urskilja tydliga utvecklingslinjer i ungdomsbrottsligheten över relativt korta tidsperioder. Olika indikatorer från samma land kan utvecklas på olika sätt, samtidigt som en och samma indikator kan visa tecken på olika utvecklingslinjer inom olika undergrupper av ungdomar, till exempel bland pojkar respektive flickor eller bland yngre respektive äldre.

För perioden från och med mitten av 1990-talet visar *självrapporportdata* från Danmark och Finland på en minskning i ungdomars delaktighet i speciellt mindre grova egendomsbrott åtminstone fram till början av 00-talet och en ökad andel "laglydiga" fram till mitten av 00-talet. Nivåer av delaktighet i våld uppvisar enligt självrapportundersökningarna en tämligen stabil utveckling under perioden. Självrapportuppgifter från såväl Holland som England och Wales visar på en i huvudsak stabil utveckling av ungdomars delaktighet i brott under stora delar av perioden, dock med tecken på en viss ökning i delaktighet i våldshandlingar under delar av perioden för Hollands del.

I Finland ser man en stabil utveckling av ungdomars *utsatthet* för både egendoms- och våldsbrott, åtminstone fram till mitten av 00-talet. Därefter tyder data från finska skolundersökningar på en ökning mellan 2005 och 2008. För Danmarks del tyder offerdata på en stabil nivå av utsatthet för våld bland 16–19-åringar under perioden, men en viss ökning bland 20–24-åringar. Däremot ser man en minskning i 16–24-åringars utsatthet för stöldbrott sedan 2005. De tillgängliga uppgifterna från offerundersökningar för Holland respektive England och Wales avser hela befolkningen och visar att utsattheten för egendomsbrottsligheten i båda länderna har minskat under hela perioden. Detsamma gäller även för utsattheten för våld i England och Wales, samtidigt som minskningen av våldet enligt de holländska offerundersökningarna började först kring 2002/2003.

Finlands *kriminalstatistik* visar på en successiv minskning i den registrerade stöldbrottsligheten bland 15–20-åringar under perioden 1995–2009. Däremot ser man en ökning i antalet registrerade våldsbrott av ungdomar totalt sett mellan 1995 och 2008. I Danmark ser man också en minskning under perioden i ungdomars registrerade egendomsbrottslighet men en ökning i den registrerade våldsbrottsligheten, åtminstone fram till 2006.

Såväl Holland som England och Wales uppvisar ganska kraftiga ökningarna under 00-talet i hur många ungdomar som kommit i kontakt med rättsväsendet. Samtidigt verkar skälen för denna ökning vara likadana för de båda länderna – att det i första hand *inte* handlar om ökningarna i ungdomarnas delaktighet i brott utan snarare om förändringar i rättsväsendets, och i synnerhet polisens, reaktion på ungdomars brottliga beteende, med särskilt fokus på de mindre grova brotten som tidigare skulle ha lett till en informell respons från polisens sida, det vill säga utan att ungdomarna i fråga blev registrerade som unga lagöverträdare. Utvecklingen i England och Wales under 00-talet utgör ett mycket bra exempel på hur förändringar i polisens praxis kan leda till snabba och omfattande förändringar i hur många ungdomar som registreras för brott i såväl ökande som minskande riktning.

Överlag tyder data från de fyra utvalda länderna på en utveckling som kännetecknas av en minskning i ungdomars delaktighet i egendomsbrottsligheten sedan mitten av 1990-talet. Bilden av ungdomars delaktighet i våldsbrott är mer rörig, med indikatorer som tyder på både upp- och nedgångar under perioden i olika länder. Det finns dock ingenting som tyder på en generell ökande *trend* i våldsbrottsligheten i någon av de redovisade länderna. När det gäller könsskillnader finns i de två nordiska länderna tecken på att dessa kan ha minskat något. Det handlar i så fall om en försiktig ökning i andelen flickor som begått vissa brottstyper *relativt* till andelen pojkar. I vissa sammanhang handlar det om att flickornas delaktighet i brott tycks ha *minskat mindre* än pojkarnas, i andra om att det skett en viss ökning bland flickorna samtidigt som pojkarnas brottsdeltaganden hållit sig mer konstanta eller minskat. I samtliga fyra länder finns det samtidigt tydliga tecken på att rättsväsendet under perioden har ökat sin uppmärksamhet på flickors brottslighet. Enligt uppgifter från såväl Holland som England och Wales tycks denna utveckling åtminstone delvis vara en bieffekt av en ökad benägenhet att hantera mindre grova brott begångna av ungdomar inom snarare än vid sidan om straffrättsystemet.

Den svenska ungdomsbrottslighetens utveckling sedan 1995

Det finns relativt goda kunskaper om ungdomsbrottslighetens utveckling i Sverige sedan mitten av 1990-talet, inte minst på grund av att man i Sverige har prioriterat behovet av att utveckla tillförlitliga alternativa indikatorer om brottslighetens omfattning och struktur. I det här avsnittet redovisas huvuddragen i den svenska utvecklingen sedan mitten av 1990-talet utifrån självrapportundersökningar, offerundersökningar samt uppgifter från kriminalstatistiken. För våldsbrottsligheten presenteras även utvecklingen enligt statistik från Socialstyrelsen om ungdomar som offer för dödligt våld respektive unga som skrivits in på sjukhus till följd av våldsskador. Kapitlet avslutas med att knyta tillbaka till huvudresultaten från redovisningen om utvecklingen i Danmark, Finland, Holland samt England och Wales.

Uppgifter från självrapportundersökningar

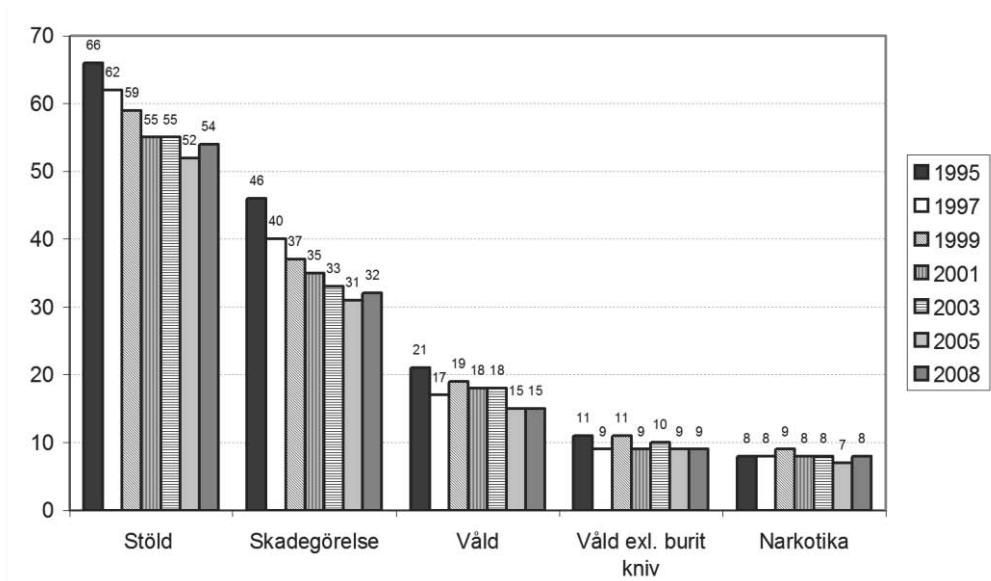
Självrapportuppgifter från Brå:s Skolundersökning om brott (SUB) bland ungdomar i skolans årskurs nio visar att andelen elever som deltagit i stöldbrott har minskat ganska tydligt sedan mitten av 1990-talet (se figur 1). Det gäller i stort sett alla typer av stölder (t.ex. stölder från skolan, stölder i affär, stölder av eller från bil) möjligen med undantag för cykelstölder och stölder från hemmet, där minskningen inte är lika tydlig. Både pojkar och flickor har över tid minskat sin delaktighet i stöldrelaterade handlingar enligt undersökningarna, men minskningen är större för pojkarna än för flickorna.

Samma tydliga minskning från mitten av 1990-talet syns även i andelen elever som uppger att de begått olika skadegörelserrelaterade handlingar (figur 1). Även här avser minskningen både flickor och pojkar. Minskningen är som tydligast för de andelar som uppger att de vandaliserat ("med flit förstört telefonhytt, gatlykta, fönster, någon cykel eller annan sak som inte var din") respektive klottrat, medan den är mindre tydlig för andelen ungdomar som uppger att de utan tillåtelse tänt eld på något värdefullt eller målat graffiti.

För både stöld- och skadegörelserrelaterade handlingar visar resultaten från den senaste omgången av skolundersökningen, som

genomfördes 2008, att den minskande trenden i delaktighet i dessa brottstyper kan ha brutits. Bland pojkarna är andelarna som uppgett delaktighet i stöld respektive skadegörelse oförändrat mellan 2005 och 2008, samtidigt som motsvarande andelar bland flickorna har ökat något i den senaste mätningen (Brå 2010a).

Figur 1 Andel ungdomar som uppger att de begått olika brottshandlingar 1995–2008. Procent.

Källa: Brå.

Till skillnad från utvecklingen för stöld- och skadegörelsebrott har andelen ungdomar som uppger att de deltagit i olika typer av våldshandlingar legat mer konstant under perioden sedan mitten av 1990-talet (figur 1). Detsamma gäller för andelen som uppger att de begått olika typer av narkotikarelaterade handlingar (prövat eller sålt hasch/marijuana eller annan narkotika). I fråga om narkotikaerfarenheter bland unga visar även CAN:s (Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning) på att nivåerna är ungefär desamma i slutet av 00-talet som i mitten av 1990-talet, även om det syns både upp- och nedgångar däremellan (CAN 2009).

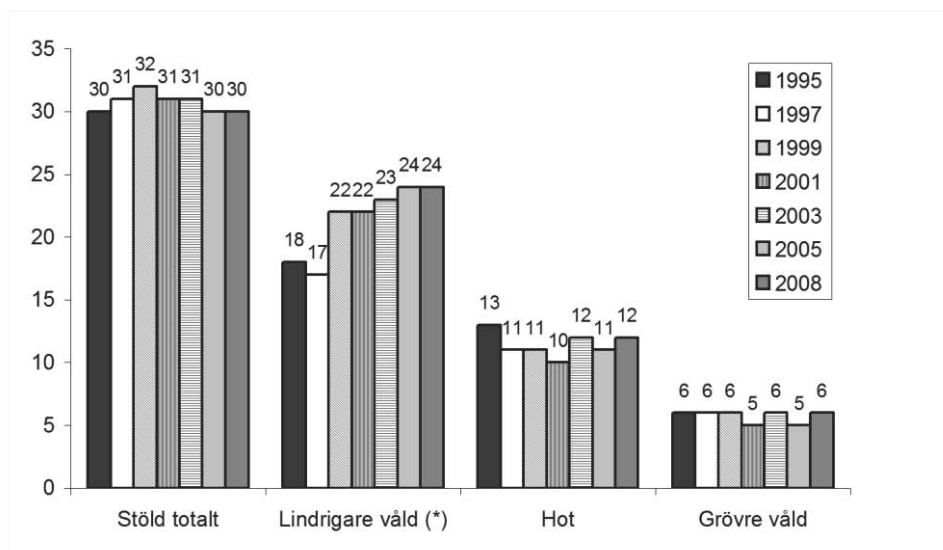
Även när det gäller attityderna till att begå brott är det främst vid stöldrelaterade handlingar som undersökningarna visar förändringar över tid. Andelen unga som tror att kompisarna skulle tycka det var okej om man själv ”tog något i en affär” eller ”tog en bil”, har tydligt minskat över tid, medan andelarna som tror att kompisarna skulle tycka det var okej om man ”slog ned en alkoholist” eller ”provade hasch” är lägre, men mer konstanta över tid.

Eftersom det totalt sett är betydligt vanligare att niondeklassarna deltagit i stöld eller skadegörelse än i våld, innebär utvecklingen mot färre sådana handlingar att andelen helt laglydiga niondeklassare (det vill säga, som inte begått någon av de handlingar som de frågas om i undersökningsenkäten) har ökat över tid. Den andelen låg på omkring 41 procent år 1995, 48 procent år 2001 och 51 procent år 2008.

Uppgifter om utsatthet för brott

Brå:s Skolundersökning om brott bidrar också med information om hur stor andel elever i årskurs nio som uppger att de blivit utsatta för brott under året innan undersökningstillfället. Det gör det möjligt att följa utvecklingen av skolungdomars utsatthet sedan mitten av 1990-talet för brottstyperna stöld, hot, lindrigare våld och grövre våld.

Figur 2 Andel niondeklassungdomar som uppger att de varit utsatta för stöld, hot och våld. Procent.

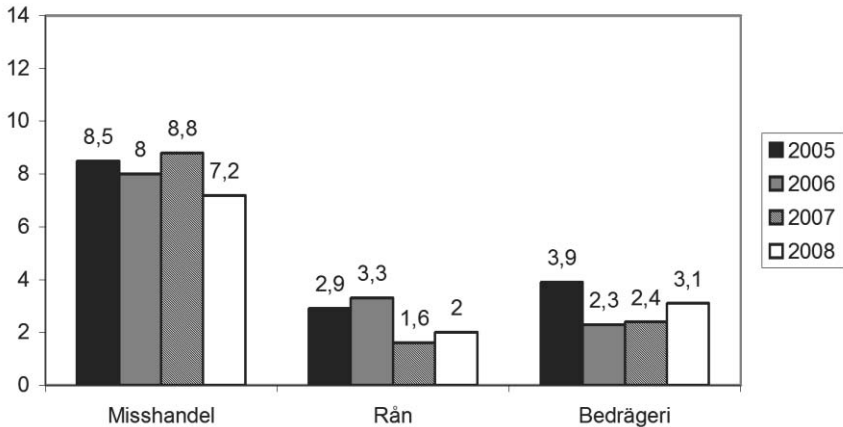

Källa: Brå.

Den uppgivna utsattheten för brott är i stort sett oförändrad mellan de olika årens undersökningar (se figur 2). En ökning av lindrigare våld kan noteras åren 1999–2008 jämfört med de första undersökningsåren, vilket dock till stor del kan tillskrivas en ändring i formuleringen av dessa frågor som genomfördes år 1999. Den lilla ökningen som därefter skett gäller främst flickorna.

Utsattheten för brott bland ungdomar över 15 år kan för åren 2005–2008 följas genom data från Brå:s Nationella trygghetsundersökning, NTU. De förändringar i 16–19-åringars brottsutsatthet som NTU visar är tämligen små och ingår inte i någon genomgående trend för perioden 2005–2008 (se figur 2). Liksom när det gällde SUB och 15-åringarna perioden 1995–2008, indikerar NTU snarare en tämligen oförändrad utsatthet år 2008 jämfört med de närmast föregående åren. Den stabila nivån gäller för såväl storstadslänet, större städer, mindre städer som landsbygden. Överlag skiljer sig inte ungas utsatthet för till exempel misshandel nämnvärt åt vid jämförelser mellan de olika typerna av regioner, enligt NTU.

Figur 3 Andel unga 16–19 år som enligt NTU utsatts för misshandel, rån eller bedrägeri, åren 2005–2008. Procent.

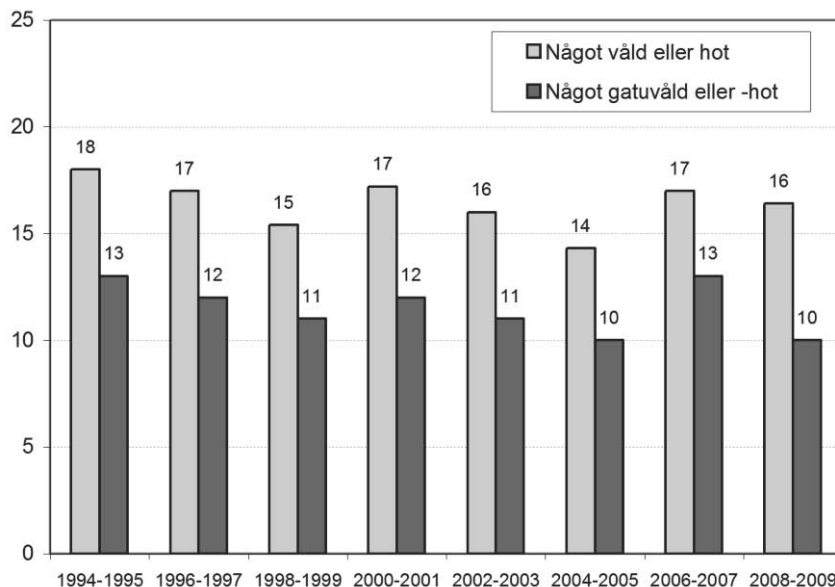

Källa: Brå.

Ytterligare en källa till kunskap om ungdomars utsatthet för brott över tid är SCB:s levnadsnivåundersökning (ULF). Den tar bland annat upp frågor om utsatthet för brott, den genomförs varje år och finns senast redovisad för år 2008. Undersökningens frågor om brott gäller numera främst utsatthet för våld eller hot i olika former.

SCB:s undersökningar visar inte någon anmärkningsvärd förändring i de ungas utsatthet för hot eller våld sedan mitten av 1990-talet (se figur 4). År 2008 uppger 16 procent att de utsatts för något våld eller hot under året – en siffra som också är genomsnittet under andra hälften av 1990-talet och under 00-talet. Även siffrorna från SCB:s undersökningar om utsatthet för gatuvåld bland 16–24-åringar uppvisar tämligen stabila nivåer mellan mitten av 1990-talet och 2009.

Figur 4 Andelen 16–24-åringar utsatta för något våld och/eller hot, respektive andelen utsatta för våld och/eller hot i gatumiljö, åren 1994–2009, enligt SCB:s offerundersökningar. Procent. Från år 2006 är värdena korrigerade med hänsyn till den nya insamlingsmetod som SCB införde detta år.

SCB:s data visar liksom NTU att utsattheten för våld eller hot är högre för ungdomar än för vuxna. Utsattheten tenderar generellt att minska med ökad ålder: Ungdomars utsatthet är nära dubbelt så hög jämfört med vuxna i åldern 25–44 år, men mer än 5 gånger så hög jämfört med vuxna över 45 år. Skillnaderna mellan ungdomar och vuxna gäller inte enbart för de senaste åren utan har hållit sig på en konstant nivå sedan början av 1990-talet.

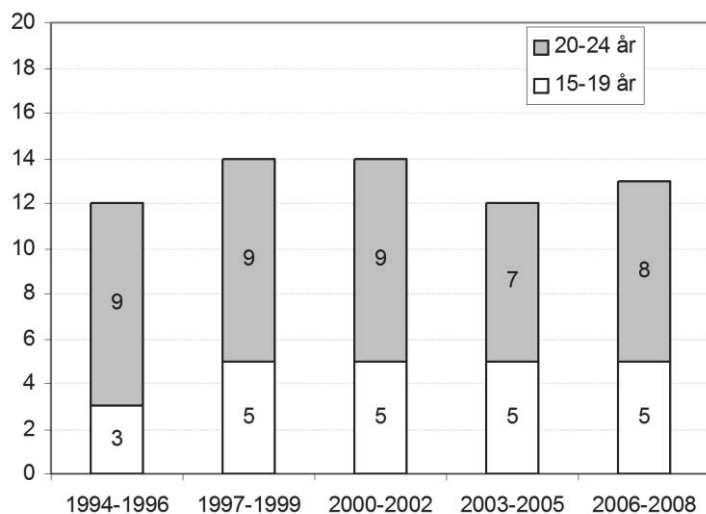
Våldstrenden enligt två alternativa indikatorer

Den svenska forskningen försöker numera uppskatta utvecklingen av våldsbrott bland unga även på andra sätt, genom statistik från vårdsektorn. Två sådana indikatorer är unga som offer för fullbordat dödligt våld och unga som vårdats i slutenvård på grund av våldsskador. Båda dessa uppgifter sammanställs av Socialstyrelsen. Att ungdomar blir offer för dödligt våld är mycket ovanligt i

Sverige. Samtidigt kan förändringar i omfattningen av denna brottslighet över längre tid antas spegla förändringar i det grövre ungdomsvåldet generellt, eftersom fördjupande studier visar att gärningspersonerna när unga dör av våld vanligen återfinns i samma åldersgrupp (Granath 2007). Samma forskning visar att det inte sällan är tillfälligheter som avgör om offret avlider samt att det ofta saknas ett direkt uppsåt att döda vid brotten. En påtaglig ökning av grövre våld bland unga borde med andra ord på sikt avspeglas i ett ökat antal unga dödsoffer.

Antalet personer i åldern 15–24 år som bedöms ha avlidit av våld eller annat medvetet övergrepp från annan person var i snitt 13 personer per år under åren 2006–2008. Det är nära nog exakt samma nivå som alla tidigare treårsperioder sedan mitten av 1990-talet. Möjligen kunde en viss ökning ha förväntats under perioden mot bakgrund av att det totala antalet unga i åldern 15–24 år i landet ökade med drygt 10 procent mellan 1995 och 2008. Mot den bakgrunden har unga som offer för dödligt våld snarast blivit färre än fler. Studier av gärningspersoner vid fullbordat dödligt våld i Sverige visar också att antalet unga *dömda* för dödligt våld har minskat något sedan mitten av 1990-talet (Estrada och Granath 2008, Rying 2008).

Figur 5 Medelvärden för antal unga som enligt dödsorsaksstatistiken avlidit genom "övergrepp av annan" åren 1994–1996, 1997–1999, 2000–2002, 2003–2005 respektive 2006–2008.

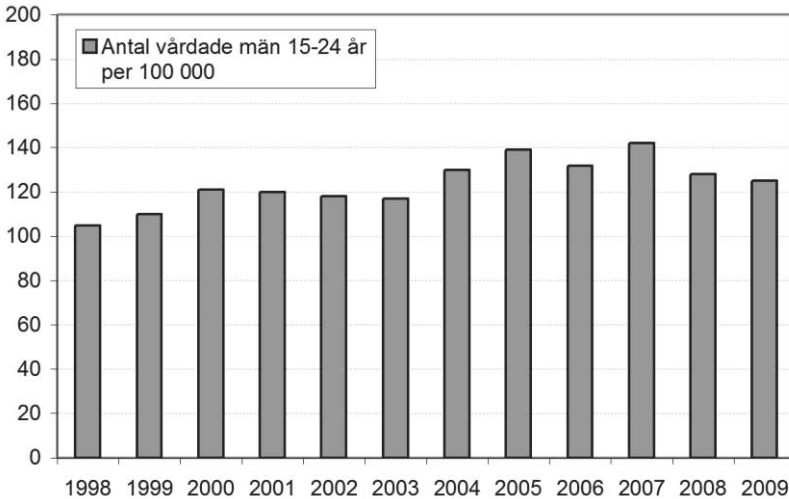

Även den andra av de två alternativa indikatorerna, antalet unga 15–24 år som skrivits in som patienter i *sluten vård* med anledning av våldsskador, kan antas röra en mycket liten del av alla unga som på något sätt utsätts för våld, eftersom det krävs relativt allvarliga skador för att skrivas in i slutenvård.

Till skillnad från antalet unga som fallit offer för dödligt våld har antalet unga som enligt Patientregistret vårdats inom slutenvården på grund av våldsskador ökat i förhållande till det totala antalet unga i Sverige under 00-talet, åtminstone när det gäller pojkar och män. Socialstyrelsen (2008) har publicerat data från 1998 till 2007, där det framgår att nivåerna försköts uppåt under åren 2004–2007.⁵ Motsvarande siffror för åren 2008 och 2009 visar sedan på en tillbakagång mot det tidiga 00-talets nivåer (se figur 6).

⁵ Även åren 1999–2000 försköts nivån uppåt, men denna ökning bör tolkas med försiktighet eftersom siffror i Socialstyrelsens rapport (2008) visar att bortfallet i orsakdiagnoser då var högre än under senare delar av perioden. Det innebär att alla yttre orsaker till skada och förgiftning (transportolyckor, självskadebeteenden m.m.) bland unga har ökat jämfört med 1998 och 1999, utan att det totala antalet unga patienter ökat i samma utsträckning. Det betyder att serien ligger på en artificiellt låg nivå i början av perioden men successivt bättre avspeglar den riktiga nivån mot peri-odens slut.

Figur 6 Antal män 15–24 år per 100 000 inskrivna i slutna vård för våldsskador (diagnosen yttre orsak till skada och förgiftning: övergrepp av annan person). 1998–2009.

Källa: Socialstyrelsen.

Det finns olika möjliga sätt att tolka den utveckling som framgår av figuren. En tolkning skulle fokusera på den stabilitet som framgår kring en övergripande nivå under 2000-talets första årtionde som, med hänsyn till den nämnda minskningen i bortfallet rörande orsaksdiagnoser (se fotnot 5), troligen inte heller är särskilt mycket högre än under 1990-talet. En alternativ tolkning skulle vara att våldet kan ha ökat något mellan i vart fall 2004 och 2007 för att sedan minska igen fram till 2009. Det är dock vanskligt att hävda att det finns en ökande *trend*. Antalet vårdade på grund av våldsskador i slutet av 00-talet ligger enligt Patientregistret på i stort sett samma nivå som i början. Samtidigt talar den förskjutning som syns i figur 6 också emot att det under den aktuella perioden skulle ha skett en *minskning* i antalet unga som skadats så allvarligt av våld att de behövt kvalificerad sjukvård.

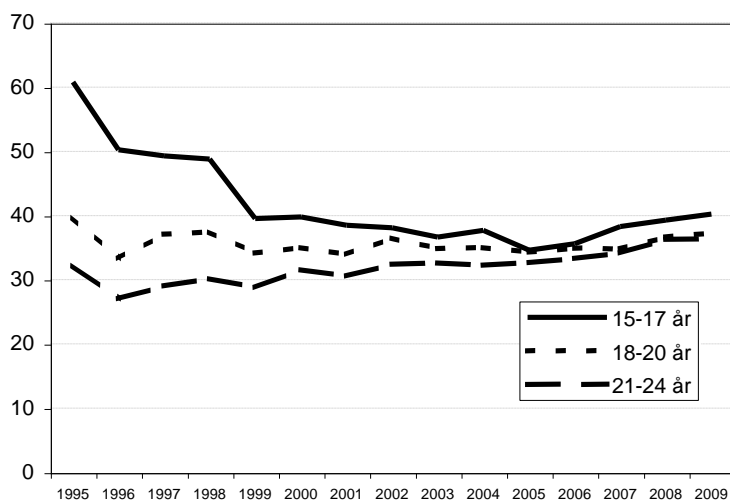
Sammantaget får de alternativa, medicinskt orienterade indikatorerna sägas peka på en tämligen oförändrad nivå av grövre våldsbrott bland ungdomar under den tidsperiod som ligger i fokus för denna redovisning (dock med vissa upp- och nedgångar från år till

år). Detta ligger i linje med vad de tidigare redovisade självrapportundersökningarna och offerundersökningarna visat för de mindre allvarliga men mer utbredda våldsbrotten bland unga.

Uppgifter från kriminalstatistiken

Den svenska officiella kriminalstatistiken redovisar antal unga i olika åldrar misstänkta respektive lagförda (dvs. dömda eller meddelade strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse) för brott. Det har visat sig att båda dessa indikatorer följer varandra tämligen väl över tid, varför en redovisning inte behöver fokusera både på misstänkta och lagförda enligt kriminalstatistiken (se t.ex. Granath 2007).

Figur 7 Antal lagföringsbeslut bland personer 15–24 år 1995–2009, uppdelat på tre åldersgrupper, per 1 000 i respektive åldersgrupp. Medelfolkmängd (ålder under året) ⁶

Av figur 7 framgår att antalet lagföringsbeslut avseende ungdomar 15–17 år minskade kraftigt under andra delen av 1990-talet, en minskning som därefter fortsatt med reducerad takt ända fram till 2005. Under samma period låg lagföringsbesluten för 18–20-åringar

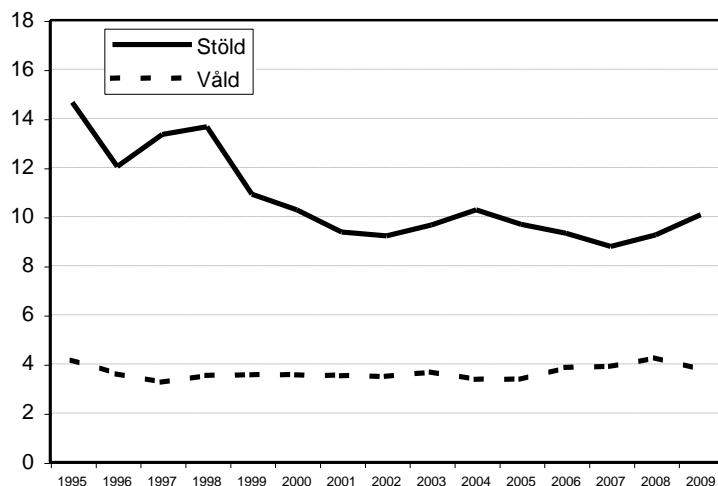
⁶ Obs: Antalet lagföringsbeslut år 1995 innebär en tydlig ”topp” i förhållande till vad som i övrigt hade varit en tämligen stabil lagföringsutveckling bland ungdomar under första delen av 1990-talet.

på en jämförelsevis stabil nivå, medan lagföringsbesluten för 21–24-åringarna ökade svagt från och med 1996. Trenden i förhållande till befolkningsutvecklingen är sedan mitten av 00-talet svagt uppåtgående. Antalet lagförda 15–24-åringar per 1 000 ligger dock år 2009 på samma nivå som under senare delen av 1990-talet. Sammansättningen är däremot lite annorlunda, då det är en mindre andel av lagföringarna som avser 15–17-åringar i slutet av perioden jämfört med andra hälften av 1990-talet.

Utvecklingen uppdelad på lagföringar för stöld respektive våld framgår av figur 8. Utvecklingen för stöldbrotten innebär en mycket tydlig minskning under perioden. Från och med 2002 har utvecklingen inneburit både upp- och nedgångar men lagföringar för tillgreppsbrott är i slutet av perioden fortfarande både antals- och andelsmässigt betydligt färre än de var vid senare delen av 1990-talet. Minskningen i lagföringsfrekvensen för tillgreppsbrotten sedan mitten av 1990-talet har varit mycket tydlig för både 15–17-åringarna och 18–20-åringarna men svag bland 21–24-åringarna.

Efter en initial minskning låg lagföringsfrekvensen för våldsbrott relativt stabilt för gruppen 15–24-åringar som helhet från andra delen av 1990-talet och fram till 2005 (figur 8). Därefter ökade lagföringsfrekvensen ganska snabbt (med cirka 25 procent) fram till 2008, för att sedan minska igen med drygt 10 procent mellan 2008 och 2009. Uppdelad på olika åldersgrupper kan en minskning skönjas i lagföringar för våldsbrott bland 15–17-åringar mellan början och slutet av den aktuella perioden, lagföringarna ligger på ungefär samma nivå för 18–20-åringar och det har skett en liten ökning i lagföringsfrekvensen bland 21–24-åringarna.

Figur 8. Antal lagföringsbeslut för stöld- respektive våldsbrott bland personer 15–24 år 1995–2009, per 1 000 i åldersgruppen. Medelfolkmängd (ålder under året).

Bara en dryg femtedel av dem som lagförs för brott är flickor. Flickornas andel bland de lagförda har ökat endast marginellt under de senaste åren. I ett lite längre perspektiv har den dock ökat tydligare. År 1995 utgjorde flickor betydligt färre, 16 procent, av de lagförda. Fördelningen mellan pojkar och flickor ser också olika ut beroende på vilken brottstyp det gäller. Flickorna utgjorde år 2009 omkring 13 procent av dem som lagfördes för brott mot person (våldsbrott), men 55 procent av dem som lagfördes för snatteri. Samtidigt är det avseende våldsbrotten, åtminstone de mindre allvarliga sådana, som ökningen av flickor bland de lagförda varit som tydligast under 00-talet. Flickornas andel av de 15–17-åringar som lagförts för misshandel har ökat exempelvis från 14 till 18 procent mellan år 2000 och 2009.

Huruvida lagföringarna säger något om utvecklingen av ungdomars faktiska brottsdeltagande är, som tidigare berörts, en komplicerad fråga. Att antalet lagföringsbeslut rörande ungdomar totalt sett sedan några år tillbaka ökar svagt i förhållande till befolkningsutvecklingen (efter att ha minskat under andra halvan av 1990-talet), kan därför tolkas på olika sätt. Det kan handla om att det har skett förändringar i rättsväsendets hantering av unga lagöverträdare. Men det kan också handla om att den positiva trenden att

färre unga begår brott avbrutits. När det gäller den övergripande fördelningen av vilka brott ungdomarna lagförs för kanske statistiken i alla fall över hela perioden sedan 1995 kan spegla verkliga förändringar, inte minst då dessa mönster stämmer överens med bilden från andra källor. Att antalet och andelen lagföringar som avser tillgreppsbrott minskat, medan de som avser brott mot person legat mer stabilt, överensstämmer med utvecklingen av ungdomars delaktighet i brott enligt Brå:s skolundersökning om brott. Som har nämnts ovan visar SUB att successivt färre ungdomar över tid begått tillgreppsbrott, medan ungefär lika många begått våldsbrott.

Sammanfattning och slutord

Minskande stöld, stabilt våld

De olika svenska indikatorer som presenterats i det här kapitlet tyder sammantaget på en relativt stabil nivå av ungdomsbrottslighet under de senaste femton åren. Det finns tydliga tendenser till en minskning under perioden i ungdomars delaktighet i stöldbrottsligheten, i synnerhet de mindre grova brotten. Samtidigt tycks de ungdomsbrott som specifikt riktas mot andra ungdomar inte ha minskat i någon större utsträckning enligt ungdomars uppgifter om utsatthet för brott. Men det finns inte heller några tecken på en ökning i ungdomars utsatthet, möjligen med undantag för en mycket försiktig ökning i flickornas utsatthet för lindrigt våld. Lagföringar för såväl stöldbrott som våldsbrott har både sjunkit och ökat under perioden som helhet, men ligger i slutet av perioden lägre (stöldbrotten) respektive på samma nivå (våldsbrotten) som i periodens början. Det finns tecken på en möjlig ökning i våldstrenden enligt sjukhusdata respektive lagföringsstatistiken under ett fåtal år från mitten av 00-talet, men båda kurvorna har återigen vänt nedåt i slutet av perioden. Nivån på det dödliga ungdomsvåldet har varierat något kring en i övrigt mycket stabil trend under hela perioden sedan 1995. Mot bakgrund av att antalet 15–24-åringar i befolkningen ökade med drygt 10 procent under perioden 1995–2008 innebär denna stabilitet de facto en minskning i det dödliga våldet sett i förhållande till befolkningsstorleken i de relevanta åldrarna.

Sveriges utveckling speglar huvuddragen i den internationella utvecklingen

Överlag kan den ovan redovisade bilden av den svenska ungdomsbrottslighetens utveckling sedan mitten av 1990-talet sägas stämma väl överens med huvudresultaten från den internationella genomgången som redovisades i kapitel tre. Bilden av en minskande delaktighet i stöldbrottslighet under perioden framgår av olika indikatorer såväl i Sverige som i de övriga länderna – och för de nordiska ländernas del kan det betraktas som en fortsättning på den längre utvecklingen mot en minskande generell trend i ungdomsbrottsligheten som uppmärksammades redan i Estradas (1998, 1999) komparativa studie. Avsaknaden av en tydlig uppåt- eller nedåtgående trend i de svenska ungdomarnas delaktighet i våld under perioden stämmer också överens med den generella bilden som framgår av den internationella genomgången (möjligen med undantag för England och Wales, som kan ha haft en övergripande minskande trend i våldsbrotten ända sedan 1995). Dessa resultat innebär också att de tecken på en ökande trend i ungdomars delaktighet i våldsbrott i de nordiska länderna under flera år fram till 1995, som uppmärksammades av såväl Estrada (1998) som Pfeiffer (1998), därefter har ersatts med indikatorer som visar på en mer stabil utveckling, dock naturligtvis med både upp- och nedgångar från år till år.

Även när det gäller tecknen på en viss minskning i skillnaderna mellan pojkars och flickors delaktighet i brott ser man samma tendens i svenska data som i Danmark och Finland. Det gäller även ökningen sedan 1995 i flickornas andel bland de ungdomar som lagförs för brott, som verkar vara en genomgående trend i samtliga länder som studerats, och som för Sveriges del inte minst handlar om en ökning i flickornas andel bland dem som lagförts för våld. Det är dock svårt att avgöra i vilken omfattning ökningen är ett uttryck för att flickors delaktighet i våldsbrott verkligen har ökat eller för att brott som tidigare inte kommit till rättsväsendets kännedom numera allt oftare gör det. Som har framgått av beskrivningarna av utvecklingen i såväl Holland som England och Wales menar forskare att samma utveckling under 00-talet i dessa länder i första hand kan tillskrivas förändringar i fokus för rättsväsendets hantering av ungdomsbrottsligheten och en förskjutning mot att i högre grad beivra mindre grova brott bland ungdomar. I dagsläget saknas forskning i Sverige som skulle belysa denna fråga.

Slutord – kan vi säga något om framtiden?

Det nämndes redan i inledningen att möjligheten att uttala sig om generella trender i ungdomsbrottslighetens utveckling alltid är förknippad med svårigheter. Det gäller för en tillbakablickande redovisning som denna, men det gäller i ännu högre grad för försök att blicka framåt och förutspå en framtida utveckling. Det beror inte minst på att vi fortfarande vet relativt lite om vilka specifika faktorer som styr brottsutvecklingen. Den samlade kunskapen är i dag helt enkelt alltför bristfällig för att man ska kunna göra vettiga förutsägelser (Blumstein och Rosenfeld 2008).

När det gäller de övergripande, långsiktiga utvecklingslinjerna i brottsligheten menar forskningen att dessa i första hand styrs av strukturella förändringar i samhället i stort (Westfelt 2001, von Hofer 2008). Till exempel hänvisar forskningens förklaringar för den långsiktiga ökningen av ungdomsbrottsligheten under efterkrigstiden först och främst till den ”förlängda ungdomstiden” (t.ex. Smith 1995) respektive förändringar i tillfällesstrukturen (t.ex. Cohen och Felson 1979, von Hofer 2008). I det förra fallet menar forskare att en längre utbildningstid, ett allt senare inträde i arbetslivet och utvecklandet av en specifik ungdomskultur ledde till en gradvis men kontinuerlig minskning av vuxnas sociala kontroll över ungdomar under tiden efter andra världskrigets slut (t.ex. Estrada 1998). I det senare fallet anses ökningen i första hand bero på den stora ökningen i antalet tillfällen till brott som följt i det ökade välståndets spår.

I ett mer kortsiktigt perspektiv menar forskare att ungdomskohorternas storlek kan spela en betydande roll för brottsnivån, dels på grund av att stora ungdomskullar innebär att det helt enkelt finns flera individer i de mest brottsaktiva åldrarna, men dels även på grund av en så kallad ”kohortsstorlekseffekt”, som anses stimulera flera personer från större kohorter till delaktighet i brott (Easterlin 1987, Sarnecki 1995, O’Brien m.fl. 1999). Andra faktorer som har lyfts fram som betydelsefulla är ungdomsarbetslöshet, i synnerhet i de grupper där risken för brottslighet i övrigt kan anses vara störst (Freeman 1996, Fougère m.fl. 2009), välfärdssatsningar (Rosenfeld och Blumstein 2008) samt alkoholkonsumtionsmönster (von Hofer 2008, Pople och Smith 2010).

Brottslighetens utveckling från år till år är emellertid ett resultat av en mängd olika faktorer, där vissa trycker brottsnivån uppåt medan andra drar den neråt. Det är nettoeffekten av alla dessa fak-

torer tillsammans som sedan resulterar i olika utvecklingstendenser (Rosenfeld och Blumstein 2008).

Det är värt att nämna att forskningen starkt tyder på att kriminalpolitiska förändringar som avser den straffrättsliga hanteringen av olika typer av kriminella beteenden har liten direkt betydelse för brottsutvecklingens utseende (t.ex. Westfelt 2001, Tonry och Doob 2004). Samtidigt visar forskningen att sådana förändringar indirekt och på sikt kan ha konsekvenser genom de effekter de innebär för de lagöverträdare som kommer i kontakt med rättväsendet. Till exempel visar forskning från USA, som följt 500 ungdomsvårdsplacerade pojkar fram till 70 års ålder, att brottslighet och samhällets reaktion på den, i synnerhet institutionsvistelse, kan förstärka en redan ogynnsam karriär – med bristande skolgång, arbetslöshet och svaga band till det konventionella samhället som följd, vilket i sin tur ökar risken för fortsatt brottslighet (Sampson och Laub 2003). Ny forskning om unga lagöverträdare från Skottland visar att kontakter med rättsväsendet kan fördröja den naturliga mognadsprocessen mot vuxenrollen och gör det mindre sannolikt att ungdomar slutar begå brott (McAra och MacVie 2007, Pople och Smith 2010).

Eventuella negativa effekter av den straffrättsliga hanteringen av ungdomsbrottsligheten kan dock inte förväntas bli synliga i förändringar i just ungdomars brottsnivåer, eftersom den viktigaste effekten sker först på sikt, i form av en ökad risk för utslagning och bestående kriminalitet i vuxen ålder.

Referenser

- Aebi, M. (2009). Self-reported delinquency surveys in Europe. I: Zauberman, R. (red). *Self-reported Crime and deviance studies in Europe*. Bryssel: VUBPRESS, Brussels University Press.
- Andershed, H. och Andershed, A.-K. (2005). *Normbrytande beteende i barndomen. Vad säger forskningen?* Stockholm: Gothia.
- Balvig F. (2006). *Den ungdom. Om den stadigt mere omsiggrubende lovlidighed blandt unge i Danmark*. Glostrup: Det Kriminalpræventive Råd.
- Balvig, F. och Kyvsgaard, B. (2009). *Udsathed for vod og andre former for kriminalitet. Offerundersøgelserne 2005–2008*. Köpenhamn: Københavns Universitet, Justitsministeriet, Det Kriminalpræventive Råd och Rigspolitehfen.
- Barberet, R. m.fl. (2004). *Self-reported juvenile delinquency in England and Wales, the Netherlands and Spain*. Helsinki: Heuni.
- Bateman, T. (2008). "Target practice": sanction detection and the criminalisation of children, *Criminal Justice Matters*, 73, s. 2–4.
- Bateman, T. (2010). Reoffending as a measure of effectiveness of youth justice intervention: a critical note. *Safer Communities*, 9, s. 28–35.
- Blumstein, A. och Rosenfeld, R. (2008). Factors contributing to U.S. crime trends. I: Goldberger, A. och Rosenfeld, R. (red.), *Understanding Crime Trends: Workshop Report. Committee on Understanding Crime Trends, Law and Justice, Division of Behavioral and Social Sciences and Education*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Brå (2006). *Konsten att läsa statistik om brottslighet*. Rapport 2006:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2007). *Det grova våldet i sjukvårdsdata. En metodstudie*. Rapport 2007:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2009a). *Orsaker till brott bland unga och metoder att motverka kriminell utveckling. En kunskapsinventering*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2009b). *Misshandel mellan obekanta. Kan fler brott klaras upp? Del 2*. Rapport 2009:1. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brå (2010a). *Brott bland ungdomar i årskurs nio. Resultat från Skolundersökningen om brott 1995–2008*. Rapport 2010:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brå (2010b). *Nationella trygghetsundersökningen 2009. Teknisk rapport*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- CAN (2009). *Drogutvecklingen i Sverige 2009*. CAN rapport 117. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Cernkovich, S., Giordano, P. och Pugh, M. (1985). Chronic offenders: the missing cases in self-report delinquency research. *Journal of Criminal Law and Criminology* 76, s. 705–732.
- Clausen, S., Djurhus, M. och Kyvsgaard, B. (2009). *Udredning till brug for kommissionen vedrørende ungdomskriminalitet*. Köpenhamn: Justitsministeriet.
- Cohen, S. (1979). The punitive city: notes on the dispersal of social control. *Contemporary Crisis* 3, s. 341–363.
- Coleman, C. och Moynihan, J. (1996). *Understanding crime data. Haunted by the dark figure*. Buckingham: Open University Press.
- Easterlin, R. (1987). *Birth and fortune: The impact of numbers on personal welfare*. Chicago: University of Chicago Press.
- Ekström, L. (2008). Den svenska brottsutvecklingen. I: *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Rapport 2008:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Elliott, D. och Huizinga, D. (1989). Improving self-reported measures of delinquency. I: Klein, M. (red.), *Cross-National Research in Self-Reported Crime and Delinquency*. Dordrecht: Kluwer.
- Estrada, F. (1998). Ungdomsbrottslighetens utveckling i efterkrigstidens Europa. I: von Hofer, H. (red), *Brottsligheten i Europa*. Lund: Studentlitteratur.
- Estrada, F. (1999). *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem*. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.
- Estrada, F. och Flyghed, J. (2007). *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund: Studentlitteratur.

- Estrada, F. (2001). Juvenile violence as a social problem. Trends, media attention and societal response. *British Journal of Criminology*, 41, s. 639–655.
- Estrada, F. (2005). *Våldsutvecklingen i Sverige – En presentation och analys av sjukvårdsdata*. Arbetsrapport/Institutet för Framtidsstudier, Stockholm, 2005:4.
- Estrada, F. (2006). Trends in violence in Scandinavia according to different indicators. An exemplification of the value of Swedish hospital data. *British Journal of Criminology*, 46, s. 486–504.
- Estrada, F. och Granath, S. (2008). Ungdomsbrottsligheten. I: *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Rapport 2008:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Estrada, F. m.fl. (2010). Violence at work. The emergence of a social problem. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 11, 46–65.
- Farrington, D. P. (2009). Explaining and preventing crime: The globalization of knowledge. I: Goldson, B. och Muncie, J. (reds.), *Youth crime and juvenile justice. Volume 2. Juvenile corrections*. London: Sage.
- Ferrer-Wreder L. m.fl. (2005). *Framgångsrika preventionsprogram för barn och unga*. Stockholm: Gothia.
- Flatley, J. m.fl. (2010). *Crime in England and Wales 2009/10. Findings from the British Crime Survey and police recorded crime*. London: Home Office.
- Flood-Page, C. m.fl. (2000). *Youth Crime: Findings from the 1998/99 Youth Lifestyles Survey*. Home Office Research Study no. 209. London: Home Office.
- Fougère, D., Pouget, J. och Kramarz, F. (2009). Youth unemployment and crime in France, *Journal of the European Economic Association*, 7, s. 909–938.
- Freeman, R. (1996). Why do so many young American men commit crimes and what might we do about it? *Journal of Economic Perspectives*, 10, s. 25–42.
- Granath, S. (2007). *Rättsliga reaktioner på ungdomsbrott 1980–2005. Påföldsval, uppsåtsbedömningar och kriminalpolitik*. Kriminologiska institutionens avhandlingsserie nr. 25. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

- Hagan, J. och McCarthy, J. (1999). *Mean streets: youth crime and homelessness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- von Hofer, H. (2007). Åtgärder mot ungdomsbrottslighet. I: Estrada, F. och Flyghed, J. (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Lund: Studentlitteratur.
- von Hofer, H. (2008). *Brott och straff i Sverige. Historisk kriminalstatistik 1750–2005. Diagram, tabeller och kommentarer*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Justitsministeriets forskningskontor (2010). *Udviklingen i omfang og art af ungdomskriminalitet 2000–2009*. Köpenhamn: Justitsministeriet.
- Kivivuori, T. (2006). Trends in juvenile delinquency in Finland. I: Honkatukia, P. och Kivivuori, T. (red.), *Juvenile crime in Finland: Trends, causes and control*. English summary. Research Report no. 221, Helsinki: National Research Institute of Legal Policy.
- Kivivuori, T. (2009). Self-reported delinquency surveys in Finland. I: Zauberman, R. (red.), *Self-reported Crime and deviance studies in Europe*. Bryssel: VUBPRESS, Brussels University Press.
- Kivivuori, T. och Salmi, V. (2009). The challenge of special needs education in school-based delinquency research. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention* 10, 2–17.
- van der Laan, A. och Blom, M. (2006a). *Jeugdcriminaliteit: risico's en bescherming*. Bevindingen uit de WODC Monitor Zelfgerapporteerde Jeugdcriminaliteit 2005. Meppel \ Den Haag: Boom Juridische uitgeverij \ WODC.
- van der Laan, A. och Blom, M. (2006b). *Juvenile delinquency: risks and protective factors. Findings of the WODC Youth Delinquency Survey, 2005*. (English Summary). The Hague: WODC.
- van der Laan, A. m.fl. (2010). *Trends in de geregistreerde jeugdcriminaliteit onder 12- tot en met 24-jarigen in de periode 1996–2007*. The Hague: WODC.
- Loeber, R. och Farrington, D. P. (red.) (1998). *Serious and violent juvenile offenders. Risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks: Sage.

- Loeber, R. m.fl. (2008). *Tomorrow's criminals. The development of child delinquency and effective interventions*. Burlington, VT: Ashgate Publishing.
- McAra, L. and McVie, S. (2007) Youth Justice? The Impact of system Contact on Patterns of Desistance from Offending, *European Journal of Criminology*, 4(3), s. 315–345.
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100, s. 674–701.
- Muncie, J. (2004). *Youth and crime. A critical introduction*. London: Sage.
- Mullins, R. L., m.fl. (2005). Young chronic offenders. A case study of contextual and intervention characteristics. *Youth violence and juvenile justice*, 3, s. 133–150.
- Nacro (2008). *Youth crime briefing. Some facts about young people who offend – 2007*. Birmingham: National Association for the Care and Rehabilitation of Offenders.
- Nacro (2010). *Youth crime briefing. Some facts about young people who offend – 2008*. London: National Association for the Care and Rehabilitation of Offenders.
- van Noije, L. (2010). *Social safety*. I: Bijl, R. m.fl. (red.), *The social state of the Netherlands 2009*. The Hague: Netherlands Institute for Social Research.
- O'Brien, R., Stockard, J. och Isaacson, L. (1999). The enduring effects of cohort characteristics on age-specific homicide rates: 1960–1995. *American Journal of Sociology*, 104, s. 1061–1095.
- Pople, L och Smith, D. (2010). Time trends in youth crime and in justice system responses. I: Smith, D. (red.), *A new response to youth crime*. Portland: Willan Publishing.
- Roe, S. och Ash, J. (2008). *Young people and crime: Results from the 2006 Offending, Crime and Justice Survey*. Home Office Statistical Bulletin 08/09. London: Home Office.
- Roes, T. (red.) (2008). *Facts and figures of the Netherlands. Social and cultural trends*. The Hague: Netherlands Institute for Social Research.

- Rosenfeld, R. (2007). Explaining the divergence between UCR and NCVS aggravated assault trends. I: Lynch, J. och Addington, L. (red.), *Understanding crime statistics: Revisiting the divergence of the NCVS and the UCR*. New York: Cambridge University Press.
- Rying, M. (2008). Dödligt våld. I: *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Rapport 2008:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Salmi, V. (2009a). *Self-reported juvenile delinquency in Finland 1995–2008*. English Summary. Research Report no. 246. Helsingfors: National Research Institute of Legal Policy.
- Salmi, V. (red.) (2009b) *Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset. Nuorisoriikollisuuskyselyiden tuloksia 1995–2008. (Adolescent delinquent behaviour and victimization in Finland.)* National Research Institute of Legal Policy Publication no. 246. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy.
- Sampson, R. J. och Laub J. H. (2003). *Shared Beginnings, Divergent Lives. Delinquent boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sarnecki, J. (1987). *Skolan och brottsligheten*. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Sarnecki, J. (1995). Peter Pan och hans moderna vänner i landet Aldrig-aldrig. *LOCUS, Tidskrift för barn- och ungdomsvetenskap*, Nr 2/95.
- Sarnecki, J. (2009). *Introduktion till kriminologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Sarnecki, J. och Estrada F. (2008). Keeping the balance between humanism and penal punitivism: Recent trends in juvenile delinquency and juvenile justice in Sweden. I: Junger-Tas, J. och Decker, S. (red.), *International handbook of juvenile justice*. Milton Keynes: Springer.
- Shannon, D. (2006): Chronic offenders or disadvantaged youth? Institutionalised males as missing cases in school-based delinquency research. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 7, s. 78–100.
- Socialstyrelsen (2008). *Skador och förgiftningar behandlade i slutenvård 2007*. Hälsa och sjukdomar 2008:13. Stockholm: Socialstyrelsen.

- Stattin, H. (1996). Före den första domen: Brottsligheten före 15 års ålder. I: Christianson, S-Å. (red.), *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige – en kunskapsöversikt*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Stevens, A. (2009). Trends in youth offending in Europe. I: Junger-Tas, J. och Dünkel, F. (red.), *Reforming juvenile justice*. New York: Springer.
- Turner, M. G. (2001). *Good kids in bad circumstances. A longitudinal study of resilient youth*. Research report submitted to the National Institute of Justice/NRCJS. <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/188263.pdf> (090510).
- Tonry, M. och Bijleveld, C. (2007). Crime, criminal justice and criminology in the Netherlands. I: Tonry, M. och Bijleveld, C. (red.), *Crime and justice in the Netherlands. Crime and Justice, A Review of Research*, vol. 35, s. 1–30.
- Tonry, M. och Doob, A. N. (2004). Varieties of youth justice. I: Tonry, M. och Doob, A. N. (red.), *Youth crime and youth justice. Comparative and cross-national perspectives. Crime and justice. A review of research*, 31, s. 1–20.
- Torangeau, R. och Mcneely, M. (2003). Measuring crime and crime victimization: Methodological issues. I: Pepper, J. och Petrie, C. (red.), *Measurement problems in criminal justice research. Workshop summary. National Research Council of the National Academies*. Washington DC: The National Academies Press.
- Westfelt, L. (2001). *Brott och straff i Sverige och Europa. En studie i komparativ kriminologi*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Weerman, F. (2007). Juvenile offending. I: Tonry, M. och Bijleveld, C. (red.), *Crime and justice in the Netherlands. Crime and Justice, A Review of Research*, vol. 35, s. 261–318.
- Wikström, P-O. H. och Butterworth, D. A. (2006): *Adolescent crime. Individual differences and lifestyles*. Cullompton: Willan Publishing.
- Wittebrood, K. and P. Nieuwbeerta (2006). Een kwart eeuw stijging in geregistreerde criminaliteit: vooral meer registratie en nauwelijks meer criminaliteit. *Tijdschrift voor Criminologie* 48, s. 227–242.

YJB (2009). *Youth Survey 2008: Young people in mainstream education*. London: Youth Justice Board.

Zauberman, R. (2008). Surveys on victimisation and security in Europe. I: Zauberman, R. (red.), *Victimisation and insecurity in Europe. A review of surveys and their use*. Bryssel: VUBPRESS, Brussels University Press.

Kvalificerad övervakning för ungdomar
– ett diskussionsunderlag till
Påföljdsutredningen

Promemoria utarbetad
av Margareta Wihlborg
vid Statens institutionsstyrelse

Kvalificerad övervakning för ungdomar

Inledning

Statens institutionsstyrelse (SiS) har på uppdrag av Påföljdsutredningen skissat på en öppenvårdspåföljd för ungdomar, så kallad kvalificerad övervakning. Påföljden är tänkt att ta vid när ungdomstjänst eller ungdomsvård inte är tillämpligt pga. det höga straffvärdet, men det samtidigt inte föreligger synnerliga skäl för fängelse. Även då den unge återfaller i relativt allvarlig brottslighet, exempelvis rån och grov misshandel skulle påföljden kunna utgöra ett alternativ till redan befintliga påföljder för ungdomar. En sådan påföljd skulle kunna träda in i de situationer då rätten i dag dömer till skyddstillsyn eller en kortare slutet ungdomsvård. Ansvaret för verkställigheten ska i detta förslag ligga på SiS.

Förslaget om hur den kvalificerade övervakningen ska utformas har tagits fram i samarbete med Påföljdsutredningens sekreterare Lars Wallinder, chefsjuristen Åsa Hård af Segerstad och utvecklingsdirektören Nils Åkesson.

Kort om kvalificerad övervakning

Pojkar och flickor i åldrarna 15–17 år, som begått brott med ett högt straffvärde och med upprepade återfall ska kunna dömas till kvalificerad övervakning mellan tre/sex månader och ett år. Frågan om huruvida den lägsta tidsgränsen för kvalificerad övervakning ska vara tre eller sex månader får diskuteras utifrån påföljdens önskade tillämpningsområde. SiS ansvarar för verkställigheten, som utformas och genomförs i samarbete med socialtjänsten i den unges hemkommun. Verktälligheten inleds med att den unge ska träffa ett kvalificerat team inom SiS som kartlägger den unges situation, familjeförhållanden, riskfaktorer för återfall i brott och fungerande områden. Efter max fyra veckor ska det finnas en individu-

ell plan för verkställigheten, som tagits fram tillsammans med den dömde och socialtjänsten. Den dömde har sedan att följa planen.

Två gånger per vecka under hela verkställigheten ska den dömde träffa en koordinator (övervakare/kontaktperson). Koordinatorns uppgift är dels att kontrollera att den dömde följer planen och dels att på olika sätt stödja och motivera honom eller henne genom samtal eller i praktiken; i förhållande till föräldrar, skola, antisociala kamrater, missbruk m.m.

Vid behov kan den dömde anmodas att lämna drogtest. SiS kan också besluta om inskränkningar i rörelsefriheten och att den dömde ska övervakas elektroniskt om det bedöms som nödvändigt. Om den dömde missköter sig och inte följer den uppgjorda planen har SiS vissa befogenheter. Kontakten med koordinatören kan intensifieras ytterligare. Om den dömde uteblir från uppgjorda tider kan han eller hon hämtas med polis. Om den dömde trots detta inte sköter sina åtaganden kan SiS utfärda varning. I sista hand gör SiS en anmälan till åklagare.

Ungdomarna

Den största andelen lagförda ungdomar är pojkar. Nedan redovisas andelen flickor respektive pojkar och det totala antalet lagförda ungdomar i åldrarna 15–20 år. I tabellen framgår att inom ungdomstjänsten och ungdomsvården är andelen flickor 16 procent. I kombinationspåföljden sjunker andelen flickor till 9 procent och inom slutna ungdomsvård till 2 procent. Av ungdomar i åldrarna 15–20 år som döms till skyddstillsyn är andelen 14 procent.

Sannolikt kommer i storleksordningen 10 procent av ungdomar som döms till intensivövervakning att vara flickor.

Tabell: Andel flickor respektive pojkar samt antal domslut i tingsrätt efter påföljd år 2010. Uppgifter om antalet lagföringar kommer från BRÅ.

Påföljd	Andel flickor	Andel pojkar	Totalt antal
Sluten ungdomsvård	2 %	98 %	87
Ungdomsvård	16 %	84 %	1 388
Ungdomsvård och ungdomstjänst	9 %	81 %	340
Ungdomstjänst	16 %	84 %	2 816
Skyddstillsyn 15–20 år	14 %	84 %	874

Domen

Enligt detta förslag kan domstolen döma den unge till kvalificerad övervakning mellan tre/sex månader och ett år.

Frågan om domen ska gå i omedelbar verkställighet behöver utredas vidare.

Domstolen har socialtjänstens yttrande.

Kvalificerad övervakning innebär att den unge under den tid domstolen dömt ut ska ha kontakt med sin koordinator minst två gånger per vecka och i övrigt följa den verkställighetsplan som mejslas ut under de första fyra veckorna av verkställigheten.

SiS befogenheter

Verkställigheten av kvalificerad övervakning regleras i en verkställighetslag. För att säkerställa att den dömd genomför verkställighetsplanen har SiS särskilda befogenheter som regleras i verkställighetslagen:

- För att den unge ska kunna styrka drogfrihet kan SiS begära saliv-, svett-, urin-, blod- och utandningsprov.
- SiS kan besluta om begränsningar av rörelsefriheten. Det kan röra sig om förbud att vistas på platser där brott och missbruk förekommer men också krav på att den unge ska vara på vissa platser på särskilda tider. Som ett redskap för att kontrollera den dömd kan SiS när det bedöms som nödvändigt använda elektronisk övervakning.
- SiS kan begära polishämtning för att föra den dömd till SiS, koordinatören eller kartläggningsteamet, när den han eller hon uteblir från tider utan giltiga skäl och det behövs för att säkra verkställigheten. (Jämför med hämtning till domstol)

Den dömd har rätt att överklaga beslut till förvaltningsrätten.

Verkställigheten av kvalificerad övervakning

Initial kartläggning och verkställighetsplan

Verkställigheten inleds med att ett särskilt team gör en kartläggning av den unges förhållanden. I teamet ingår en psykolog, en lärare och en familjebehandlare och koordinatör, som ska vara socionom eller motsvarande. Den dömde ska stå till förfogande för teamet under de första fyra veckorna. Kartläggningen tar fasta på behov, resurser och riskfaktorer som kan leda till återfall. Teamet genomför också möten med socialtjänsten, med familj och nätverk och med den unges skola eller andra aktörer/myndigheter som kan bidra till den unges utveckling. Under kartläggningsperioden lär den dömde känna sin koordinatör, den person som ska stå för stöd och kontroll under verkställigheten.

Socialtjänsten har skyldighet att utse ansvarig handläggare. Verkställighetsplaneringen och genomförandet av verkställigheten görs i samarbete med socialtjänsten. På begäran av SiS ska socialnämnden lämna de uppgifter som behövs för att SiS ska kunna genomföra verkställigheten av den som dömts.

Senast vid slutet av de fyra veckorna ska en verkställighetsplan ha upprättats. I denna ska framgå den dömdes boende, huvudsakliga sysselsättning, behandlande insatser, eventuella planer för fritidsaktiviteter m.m. Planen är bindande för den dömde och ska följas upp var åttonde vecka eller vid behov oftare. Insatserna under verkställigheten ska framförallt riktas mot riskfaktorer alternativt stödja skyddsfaktorer.

Cirka tio arbetsdagar under de första fyra veckorna ska den dömde stå till förfogande. Det innebär en frihetsinskränkning och att han eller hon, åtminstone delvis, skiljs från sin vanliga miljö. I vissa fall görs kartläggningen på den unges hemort den dömde kan bo kvar i sin bostad, oftast i föräldrahemmet. I de fall teamet finns på annan ort eller när det finns behov av annat boende av andra skäl kan det bli aktuellt för den dömde att tillfälligt bo i ett familjehem eller annat tillfälligt boende. SiS står för kostnaderna för särskilt boende under kartläggningsperioden.

Obligatorisk kontaktskyldighet med koordinator

Den dömde har obligatorisk kontaktskyldighet med sin koordinator minst två gånger per vecka. Minimifrekvensen bör regleras i verkställighetslagen. En av veckokontakterna kan i vissa fall bytas ut mot annat om t.ex. den dömde går på regelbundna psykologsamtal eller deltar i programverksamhet. Kontakten med koordinatoren kan emellertid inte inskränkas till lägre frekvens än en gång per vecka.

Den dömde ska inte behöva lämna skolan eller praktikplatsen utan koordinatoren bör vara förhållandevis flexibel, så att de som har fungerande sysselsättning under dagtid kan få en tid med koordinatoren som inte inkräktar på skola eller arbete.

Koordinatorns uppgift är dels att kontrollera att den dömde följer verkställighetsplanen och dels att ge stöd och hjälp till den unge för att förbättra förutsättningarna för honom eller henne att följa verkställighetsplanen. Stödet kan ske i motiverande samtal men också konkret i vardagen, i kontakten med föräldrar, skola, fritid m.m. Koordinatoren kan också få i uppgift att föra strukturerade samtal med den dömde på teman som anges i verkställighetsplanen.

Den täta kontakten med koordinatoren ger förutsättning för en god och förtroendefull relation. Koordinatoren finns i den dömdes närmiljö och känner till de miljöer han eller hon vistas i. Det ökar koordinatorns möjlighet att bedöma när situationen håller på att gå överstyr för att snabbt kunna vidta åtgärder.

Koordinatoren dokumenterar och deltar i uppföljningar av verkställighetsplanen.

Koordinatoren ansvarar inte själv för beslut om polishämtning, rörelseinskränkning, varning eller anmälan till åklagare utan det gör institutionschef eller motsvarande.

Koordinatorerna som är anställda av SiS är kvalificerade socialarbetare. Utbildningskraven ska vara socionom eller motsvarande. Koordinatorerna bör också ha utbildning i grundläggande psykoterapi, programverksamhet m.m.

Vad händer när den dömde gör avsteg från verkställighetsplanen och vid misskötsamhet?

I verkställighetsplanen regleras den dömdes kontakt med koordinatören och eventuella inskränkningar av rörelsefriheten. Kontakten med koordinatören och beslut om rörelseinskränkning är tvingande för den dömde. I planen framgår också var den unge ska bo, skolgång eller annan sysselsättning, eventuella planer för fritid och behandlande insatser som t.ex. missbruksbehandling. Denna del av planen bygger på samtycke. Om den dömde exempelvis väljer att inte gå i skolan som bestämt eller avstår från behandlande inslag behöver inte detta betraktas som misskötsamhet utan enbart som avsteg från verkställighetsplanen. Givetvis kan avsteg från verksamhetsplanen leda till misskötsamhet.

Vad är då misskötsamhet? Den dömde är att betrakta som misskötsam när han eller hon inte håller kontakt med sin koordinatör, om han eller hon begår nya brott eller missbrukar droger eller alkohol. Om SiS har beslutat om rörelseinskränkning och den dömde inte rättar sig efter beslutet är det att betrakta som misskötsamhet.

När det gäller *avsteg från planen* kan koordinatören utöka kontakten med den dömde för att snabbt "fånga upp" honom eller henne. I vissa fall leder den utökade kontakten och koordinatörens motivationsarbete till att den dömde återgår till det man kommit överens om i verkställighetsplanen. I andra fall får planen revideras. När den dömde gör avsteg från planen kan SiS också besluta om inskränkning av rörelsefriheten för att minska risken för återfall i brott.

Vid *misskötsamhet*, (dvs. när den dömde inte håller kontakt med koordinatören, begår nya brott, missbrukar eller inte accepterar besluten om inskränkning av rörelsefriheten) kan SiS, utöver att utöka kontakten med den dömde, begära polishämtning och/eller fatta beslut om inskränkning av rörelsefriheten om detta inte gjorts. SiS kan även utfärda en varning och vid upprepad misskötsamhet göra en anmälan till åklagaren.

Både avsteg från verksamhetsplanen och misskötsamhet ska leda till snabba konsekvenser. SiS behöver därför befogenheter som ger möjlighet att snabbt fånga upp och skärpa kraven på den dömde.

Utöka kontakten med koordinatör

Det är naturligt att koordinatör i första hand utökar kontaktfrekvensen och stödet till den dömde för att rätta upp situationen.

Beslut om inskränkning av rörelsefriheten

SiS kan besluta om inskränkning av den dömdes rörelsefrihet för att hindra honom eller henne att vistas i olämpliga miljöer där det förekommer missbruk och kriminalitet. Elektronisk övervakning får användas för att kontrollera den dömde.

Begäran om polishämtning

Om den dömde uteblir från planerade möten med koordinatör och andra aktiviteter kan SiS begära polishämtning.

Varning

SiS kan utfärda en skriftlig varning.

Anmälan till åklagaren som väcker talan i allmän domstol

Vid upprepad misskötsamhet ska SiS göra en anmälan till åklagare som kan väcka talan i allmän domstol.

Den yttersta konsekvensen av misskötsamheten är att domstolen undanröjer påföljden och bestämmer en ny påföljd.

Alla beslut ska kunna överklagas till förvaltningsdomstolen.

Överväganden om elektronisk övervakning

SiS kan vid behov besluta om inskränkningar av den dömdes rörelsefrihet för att säkra verkställighetsplanen. Det kan röra sig om att den dömde ska vistas i hemmet vissa kvällar, att han eller hon ska vara i skola eller på arbetet på dagtid eller om förbud mot att vistas i miljöer där den dömde allvarligt riskerar en fortsatt antisocial utveckling. Liksom inom utslussningen av LSU-dömda bör SiS

kunna besluta om elektronisk övervakning för att kontrollera den dömde. Erfarenheterna från utslussning av sluten ungdomsvård, där elektronisk övervakning kan användas, kommer att ge SiS erfarenheter som kan ligga till grund för elektronisk övervakning inom kvalificerad övervakning.

Elektronisk övervakning är ett stort ingrepp i den enskildes integritet och frihet och bör användas restriktivt, särskilt för ungdomar. Vi ser två olika vägar att gå:

1. Inskränkning av rörelsefriheten och elektronisk övervakning ingår som en del i påföljden och i domen. Kvalificerad övervakning inleds för samtliga med ett par, tre månader där den dömde övervakas elektroniskt.
2. Inskränkning av rörelsefriheten och elektronisk övervakning används som ett instrument för att säkerställa verkställighetsplanen.
 - a. Uppgifter kan framkomma vid den initiala kartläggningen som talar för att elektronisk övervakning behövs som en utökad kontroll.
 - b. SiS ska under pågående verkställighet kunna besluta om elektronisk övervakning för att kontrollera den dömde.

Alternativ nummer ett, där elektronisk övervakning ingår som en obligatorisk del av kvalificerad övervakning, ger en bättre förutsebarhet för den dömde, men kan också innebära att samhället sätter in mer åtgärder än vad som skulle behövas för att tillrättaföra den dömde.

I det andra alternativet beslutar SiS om rörelseinskränkningar i form av var den dömde ska vara och var han eller hon inte får vara. Det kan röra sig om att den dömde ska tillbringa dagarna i skolan och nätterna i sin bostad. Men det kan också handla om att inskränka möjligheterna för den dömde att besöka platser där droger och kriminalitet är vanligt förekommande. Besluten styrs av behoven i det enskilda fallet. Besluten om inskränkning av rörelsefrihet och den elektroniska övervakningen är således inte knuten till brottets straffvärde utan till den dömdes problem och riskområden. Beslutet kan fattas dels i anslutning till verkställighetsplaneringen och dels senare under verkställigheten. Att beslut fattas i enskilda fall kan medföra att påföljden kan bli olika ingripande.

Elektronisk övervakning är en inskränkning av den enskildes frihet som enligt vår mening bör användas restriktivt när det gäller ungdomar. Vi ser därför fördelar med den andra modellen, där elektronisk övervakning används vid behov för att säkra verkställighetsplanen. "Vid-behovs-användningen" är jämförbar med hur den elektroniska övervakningen ska användas inom LSU. Liksom inom utslussningen från sluten ungdomsvård ska stöd- och kontrollåtgärder i första hand bygga på personliga kontakter med koordinatören eller andra stödpersoner.

Om SiS bedömer att den dömde behöver kontrolleras med elektronisk övervakning och denne motsätter sig, är det sannolikt skäl att utfärda en varning eller göra en anmälan till åklagaren. (se sid 21 i propen Förbättrad utslussning från sluten ungdomsvård)

SiS ansvar

SiS har ansvar för verkställigheten av kvalificerad övervakning. Det innebär att SiS behöver en organisation för att hantera verkställigheten med särskilda team som utför den inledande kartläggningen och verksamhetsplaneringen och kvalificerade koordinatörer som står för den intensiva kontakten med ungdomarna. SiS kan i vissa fall ansvara för och finansiera boende för den dömde under den initiala kartläggningsfasen.

SiS bedriver ingen egen behandling eller skola eller psykiatrisk vård. Det är de ordinarie huvudmännen som svarar för de dömdas behov av sysselsättning, sociala insatser eller sjukvård i enlighet med normaliseringsprincipen. SiS behöver därför knyta ett nära samarbete framför allt med socialtjänsten, men också med andra aktörer som behöver kopplas in i det enskilda fallet, så att alla parter drar åt samma håll och kan fördela arbetsuppgifter.

Socialtjänstens ansvar

Socialtjänsten har skyldighet att utse en ansvarig handläggare, som deltar i planering av verkställigheten tillsammans med SiS. I enlighet med normaliseringsprincipen tillhandahåller socialtjänsten inom sin ram de insatser den unge har behov av även under den tid den dömde är föremål för kvalificerad övervakning efter sedvanlig prövning.

Socialtjänstens insatser kan till exempel röra sig om boende, ekonomiskt stöd, behandlande insatser i öppenvård på familje- eller missbruksområdet eller eventuell placering enligt SoL eller med stöd av LVU. Den nya påföljden förändrar således inte socialtjänstens ansvar att tillhandahålla insatser.

Vad är då socialtjänstens roll

1. Att utse ansvarig handläggare
2. Att delta i verkställighetsplanering
3. Stödja och bistå med insatser i vanlig ordning.

SiS organisation

Om SiS får ansvar för kvalificerad övervakning kommer det att innebära att SiS får ytterligare en verksamhetsgren. Det ställer krav på en fungerande öppenvårds-/frivårdsorganisation även om befintlig institutionsstruktur, expertis och överbyggnad kan utnyttjas även inom kvalificerad övervakning.

Antalet påföljder till ungdomsvård och ungdomstjänst skiljer sig mellan olika orter och regioner i Sverige. I storstadsområdena Stockholm, Göteborg och Malmö är antalet domar som högst. Även små orter kan emellertid ha enstaka ungdomar som döms till intensivövervakning. Det innebär att SiS måste räkna med att ha en organisation som når ut i mindre och mer avlägset belägna orter.

Det kommer initialt att behövas åtminstone fem team som är stationerade på olika orter i landet och som utför den initiala kartläggningen, genomför nätverksmöten och tar fram verkställighetsplanen. SiS behöver anställa koordinatörer i de större kommunerna. På mindre orter där vi räknar med enstaka domar till intensivövervakning får vi ta hjälp av socialtjänsten att hitta rätt personer som kan anställas som koordinatörer under begränsad tid.

I bilagan redovisas antalet domar till vård respektive ungdomstjänst per län och vilka ungdomshem som finns i de olika länen.

Begreppen

I detta dokument har vi valt att kalla den lokala övervakaren för koordinator. Begreppet koordinator har inte använts tidigare såvitt vi vet och förväxlas därför inte med socialtjänstens kontaktman. Den person som ska följa den unge genom verkställigheten av

sluten ungdomsvård och arbeta med utslussning kommer också att benämnas koordinator. Funktionen koordinator blir på så sätt knuten till SiS ungdomsvård och till arbetet med ungdomar som begått brott.

I Danmark har koordinatören en viktig roll i ungdomssanktionen. Koordinatörens uppgift är att under hela verkställigheten fungera som den unges kontaktperson och personliga rådgivare, att säkra sammanhangen och hålla möten med den unge, föräldrarna och andra relevanta parter för att kunna genomföra planen. Koordinatören säkrar kontinuiteten genom ungdomssanktionen, som består dels av institutionsvård och dels av öppenvård.

Konkurrensproblematik

Om den dömda blir föremål för vård med stöd av LVU under pågående övervakning förändras koordinatörens roll. Samma sak gäller om den dömda är frivilligt placerad. Det är inte rimligt med den täta kontaktfrekvensen om den dömda är institutionsplacerad. Däremot ska koordinatören hålla sig informerad om den dömdes situation och planering. När det är dags att skrivas ut från institutionen kopplas koordinatören in igen och deltar i planeringen.

Sekretessfrågor

Kvalificerad övervakning enligt den modell som skissas i detta PM kräver ett nära samarbete mellan SiS och socialtjänsten. Sekretessen får inte lägga hinder i vägen för en effektiv samordning av resurser och insatser under verkställigheten.

För att kunna följa upp påföljden behöver SiS rätt att inhämta uppgifter från socialtjänsten också efter avslutad verkställighet.

Personalbehov

Det är omöjligt att förutse hur domstolen kommer att använda sig av den nya påföljden. Antalet domar är också beroende av om man väljer tre eller sex månader som minimitid. Intensivövervakning är emellertid personalkrävande med professionella team som gör den inledande kartläggning och verkställighetsplanering och koordina-

torer som bara ska ha cirka fem dömda åt gången för att få tid att arbeta med var och en.

Vi gör en första översiktlig kalkyl beräknad på 200 dömda till intensivövervakning:

Ett team beräknas kunna utföra ett 40-tal kartläggningar per år. Vi behöver således minst fem team, dvs. 15 personer.

En koordinator bör ha ca fem klienter för att kunna upprätthålla en tät kontakt och ha tid till nätverksmöten, kontakter med andra myndigheter och socialt stöd i olika former. Räknat på 200 dömda behöver SiS ett 30-tal koordinatörstjänster med en genomsnittlig tid för övervakning på nio månader.

En minimibemanning som hanterar det direkta arbetet med de dömda: 45 personer. Därutöver tillkommer befattningar med övergripande och samordnande chefsansvar, administrativ personal och kostnader för styrning, ledning och uppföljning på övergripande nivå.

Bilagor

Lagföringsbeslut efter huvudpåföljd och län år 2010. SiS ungdomshem per län.

Uppgifter om antalet lagföringar har inhämtats från BRÅ.

Län	Ungdomsvård	Ungdomstjänst	Ungdomshem
Stockholm	351	599	Rebecka
Uppsala	127	98	Bärby Eknäs
Södermanland	52	97	Lövsta
Östergötland	48	110	Folåsa
Jönköping	51	69	Stigby Långanäs
Kronoberg	42	45	Ryds brunn
Kalmar	31	59	
Gotland	27	20	
Blekinge	21	46	
Skåne	272	392	Ljungaskog Råby Utredningshemmet
Halland	37	79	(avdelning Solgården)
Västra Götaland	330	503	Björkbacken Brättegården Fagared Ljungbacken Margretelund Nereby Öxnevalla
Värmland	23	70	Klarälvsgården
Örebro	71	91	Granhult Bergsmansgården
Västmanlands län	58	101	Sundbo
Dalarna	38	65	
Gävleborg	39	111	
Västernorrland	26	61	Vemyra
Jämtland	13	56	
Västerbotten	50	64	
Norrbotten	49	80	Johannisberg Säävastgården

Beskrivningar av ungdomar som dömts till korta LSU-påföljder

För att ge en bild av problembilden av de ungdomar som kan komma att dömas till kvalificerad övervakning redovisas uppgifter om ett antal ungdomar som avtjänar eller avtjänat korta LSU-straff. När det gäller Sune ger vi en beskrivning av hur den kvalificerade övervakningen skulle kunna fungera.

Pia är en 16-årig flicka dömd för misshandel, grov misshandel och rån till 4 månader LSU. Föräldrarna har separerat och Pia bor med sin mamma, sina syskon och mammans nye man. Kontakten med fadern är så gott som obefintlig. Socialtjänsten har sedan tidigare kännedom om flickan och har riktat stödinsatser gentemot familjen. Pia har också haft kontakt med BUP. Pia har en ADHD-diagnos som medicinerar för. Hon slarvar med medicineringen, umgås med äldre kamrater och äldre pojkvänner och har ett begynnande missbruk av alkohol och hasch. Pia har också stor frånvaro från skolan. När det är dags för rättegång har socialtjänsten just fattat ett beslut om LVU med placering hos en jourfamilj. Pia säger nej till alla frivilliga insatser.

Per är en 16-årig pojke som dömts för rån till LSU 4 månader. Han bor hos modern tillsammans med en äldre bror. Modern upp-bär försörjningsstöd. Per går inte till skolan, där han har stöd av en familjebehandlare. Han röker hasch tillsammans med sina kamrater. Per har tidigare dömts till ungdomsvård, där insatsen bestod av en familjebehandlare som skulle hjälpa Per att söka hjälp för sitt missbruk, komma iväg till skolan mm. Närvaron i skolan förbättrades inte och Per kom inte iväg till missbruksenheten. Socialsekreteraren hade ett varnande samtal med Per, som kort därefter dömdes till slutet ungdomsvård 4 månader. Enligt socialtjänsten bedömning var Pers problem av den arten och omfattningen att socialtjänsten övervägde ett omhändertagande med stöd av LVU.

Sven 17 år dömd för rån till LSU 4 månader. Till stor del upp-vuxen i familjehem. Flera tidigare insatser med placering på HVB-hem och sedan placeringar med stöd av LVU hos SIS. Avvikit och inte varit intresserad av frivilliga insatser. Tidigare ADHD-diagnos ifrågasätts. Tidigare dom till ungdomsvård. Inget drogmissbruk är känt. Fungerar ej i vanlig klass.

Karl dömdes som 18-åring till LSU 3 månader för obehörigt avvikande från trafikolycksplats, stöld, tillgrepp av fortskaffnings-medel, narkotikabrott, brott mot knivlagen m.m. debuterade i kri-

minalitet som 13-åring. Uppvuxen med mamma och syster, fadern missbrukar alkohol. I yttrandet framkommer att Karl anmäls för ett stort antal brott under de senaste tre åren. Karl förnekar missbruk, men uppger att han nyttjar alkohol. Socialtjänsten har gjort insatser i form av familjebehandling, kontaktperson, kontaktfamiljer, jourhem, utredning HVB-hem, särskilt ungdomshem (totalt 8 placeringar). Många avvikningar. Tidigare dömd till LSU samt skyddstillsyn, som han har misskött. Utredd på BUP, visar ADHD, beteendestörning och trotssyndrom.

Hassan dömdes som 17-åring till LSU tre månader för grov misshandel. Hassan har företrädesvis vuxit upp sin pappa och modern har missbruksproblem/psykisk sjukdoms. Han har tidigare varit placerad på särskilt ungdomshem. Vid tillfället för socialtjänstens yttrande är Hassan placerad på ett HVB. Hassan har dömts till ungdomstjänst, men den vilar pga. den pågående placeringen. Han har haft kontakt med BUP när han var yngre och han har varit frånvarande från skolan i mycket stor omfattning. Hassan har uppträtt våldsamt när han varit påverkad av alkohol.

Fallbeskrivning

Sune, 17 år dömd till LSU 2 månader för misshandel. Sune bor tillsammans med båda föräldrarna och tre syskon. Inget missbruk. Skolproblem, mycket skolk. Aggressionsutbrott vanligt förekommande. Tidigare placering på HVB-hem. Diagnos ADHD, uppförandestörning och atypisk autism. Bedömd som normalbegåvad. Pågående insats från socialtjänsten i form av familjepedagog som arbetar med familjen och speciellt med Sune.

Uppgifterna om Sune är hämtade från verkligheten. Sune avtjänade ett kort LSU. Om Sune istället hade dömts till kvalificerad övervakning skulle verkställigheten kunna fungera på detta sätt:

Domstolen skickar domen till SiS placeringsenhet, som genast meddelar Fagareds öppenvårdsenhet, som ansvarar för kvalificerad övervakningen i Västra Götalandsregionen.

Kartläggningsteamet kallar Sune till en tid tre dagar senare och begär samtidigt in handlingar från socialtjänsten. De begär besked om vem som är ansvarig handläggare för Kalle och informerar handläggaren om processen med kartläggning och verkställighetsplanering.

Sune kommer inte på den utsatta tiden och teamet söker honom via modern och socialtjänsten. Teamet får slutligen tag på familje-

pedagogen, som lovar att försöka fånga upp Sune och ta med honom till teamet dagen efter.

Sune kommer på den utsatta tiden tillsammans med familjepedagogen. Under de första veckorna träffar Sune psykologen, läraren och familjebehandlaren i teamet. Tester genomförs och en riskbedömning. Ett nätverksmöte med Sunes föräldrar, socialsekreterare, drogterapeut och lärare genomförs också. Sune får också träffa den koordinator/övervakare som ska följa honom genom intensivövervakningen och som han ska träffa två gånger per vecka. Socialsekreteraren och familjepedagogen deltar i kartläggning och verkställighetsplanering.

Efter några veckor är planen klar. Sune ska bo kvar hos sina föräldrar och gå i skolan. Två dagar per vecka ska han praktisera på en bilverkstad. Det visar sig under kartläggningen att Sunes missbruk accelererat tiden innan han dömdes och han ska lämna drogtester för att visa att han är drogfri. Risken för återfall i brott är starkt kopplat till missbruket. Sune ska därför med stöd av familjepedagogen besöka ungdomsmottagningen och träffa en drogterapeut en gång per vecka under de två första månaderna. Utöver det ska han träffa koordinatort två gånger per vecka. Vid en del av samtalen ska föräldrarna också delta. Sunes är nöjd med planen.

Under två månader följer Sune planen minutiöst. Hans aggressionsutbrott kommer allt mera sällan när han inte använder droger eller alkohol. Sedan återfaller han i missbruk och hänger nere i Nordstan enligt uppgift från polisen. Han kommer inte till de utsatta tiderna med sin koordinator. Koordinatort kallar till nätverksmöte för att fånga upp Kalle och intensifiera stödet runt honom. Det framkommer att Kalle är ute varenda kväll och att han inte går i skolan eller till sin praktikplats. Koordinatort föredrar Sunes situation för sin chef, som beslutar om att hämta Sune med hjälp av polis. Några dagar senare förs Sune till koordinatortns kontor. Situationen är allvarlig, men Sune vill återgå till skola och praktik.

SiS (övergripande chef) beslutar om att inskränka Sunes rörelsefrihet och förbjuda honom att vistas i Nordstan. Sune måste också stanna hemma under fredag- och lördagkvällar tills dess situationen stabiliserats. SiS fattar beslut om att använda elektronisk övervakning för att kontrollera Kalle. Tillsammans med Kalle, hans nätverk och socialsekreterare görs nya överenskommelser. Familjepedagogen, som fortfarande stödjer Sune och hans föräldrar och syskon i vardagen, kan svänga förbi Kalle de följande två veckorna och gå

med honom till skolan. Sune ska lämna drogtester två gånger per vecka.

Situationen blir snart bättre, Sune sköter sig och drogtesterna är utan anmärkning. Efter en månad kan den elektroniska övervakningen upphöra. Kontakten med koordinatören minskas till en gång per vecka eftersom Sune har regelbunden kontakt med sin drogterapeut en gång per vecka. Utöver det finns familjepedagogens praktiska stöd.

När övervakningen upphör ser Sunes situation betydligt mycket bättre ut. Han har dragit sig ifrån kamraterna i Nordstan och börjat umgås med skolkamraterna istället. Han är mycket lugnare och förefaller må bättre. Föräldrarna är nöjda med hans utveckling och känner sig förhållandevis trygga med situationen. Sune har en lång tid av problem bakom sig även om situationen nu förefaller vara stabil. Familjen kommer därför att få fortsatt stöd av familjepedagogen, men i något mindre omfattning än tidigare.

Problem och bedömning av behandlingsbehov/LSU

SiS har gjort en utredning av problembild och bedömning av behandlingsbehov hos 15 ungdomar som dömts till sluten ungdomsvård. För att ge en bild av vad antisociala ungdomar, som begått allvarliga brott har för problem och behov av insatser redovisas även resultatet av utredningen i detta PM:

Majoriteten av ungdomar som döms till sluten ungdomsvård har allvarliga problem inom flera områden och som kräver insatser över tid. Majoriteten av ungdomarna bedömdes vara i behov av individuell samtalsterapi. Mer än hälften bedömdes behöva insatser mot missbruk. Flertalet ungdomar bedömdes behöva omfattande insatser när det gäller skola/arbete och rent praktiskt stöd av en ledsagare för att klara skola/arbete. Majoriteten behövde också insatser på familjeområdet och hjälp att hitta prosociala sysselsättningar och ta avstånd från kamrater med missbruk och kriminellt beteende. Några ungdomar tillhörde personkretsen inom LSS och några hade lindrigare begåvningshandikapp. Några ungdomar bedömdes också behöva stöd från psykiatrin.

Förteckning över kontakter

2009

Den 25 september 2009 deltog utredningens sekreterare vid en praxisdiskussion om påföljdsfrågor anordnad av Hovrätten över Skåne och Blekinge.

Den 26 november 2009 företog utredaren och utredningens båda sekreterare en studieresa till Oslo, Norge. Resan innefattade besök vid lovavdelningen och kriminalomsorgen vid Justis- och politidepartementet samt hos Riksadvokaten.

2010

Den 3 februari 2010 anordnade utredningen tillsammans med Juridiska institutionen vid Uppsala universitet seminariet "Ett reformerat påföljdssystem genom villkorligt fängelse?".

Den 17 mars 2010 anordnade utredningen tillsammans med Juridiska institutionen vid Uppsala universitet seminariet "Vägen bort från brottslighetens art".

Den 13-14 april 2010 deltog en av utredningens sekreterare i ett erfarenhetsseminarium för ungdomsåklagare som Åklagarmyndigheten anordnade gällande påföljder för unga lagöverträdare.

Den 21 april 2010 anordnade utredningen tillsammans med Juridiska institutionen vid Uppsala universitet seminariet "Återfall i ett system med villkorligt fängelse".

Den 22 april 2010 deltog en av utredningens sekreterare vid Kriminalvårdens nationella kvalitetsråd för frivårdsfrågor.

Den 28 maj 2010 företog utredaren och utredningens sekreterare en studieresa till Helsingfors, Finland. Resan innefattade besök vid kriminalpolitiska avdelningen vid Justitieministeriet och hos Brottspåföljdsmyndigheten.

Den 21-22 september 2010 deltog utredaren och utredningens sekreterare vid ett internatsammanträde på Ekerö som Kriminalvården anordnat i anledning av utredningens uppdrag.

Den 23 september 2010 anordnade utredningen ett seminarium med elva särskilt inbjudna rådmän vid tingsrätt gällande påföljder för unga lagöverträdare.

Den 27 oktober 2010 deltog utredaren och en av utredningens sekreterare i ett av Lunds domarakademi anordnat seminarium i anledning av utredningens uppdrag.

Den 29 oktober 2010 deltog en av utredningens sekreterare i en av Kriminalvården Region Syd anordnad samverkansdag mellan Kriminalvården Region Syd och domstolar i Skåne och Blekinge.

Den 10 november 2010 deltog en av utredningens sekreterare vid en hearing anordnad av Psykiatrilagsutredningen (S 2008:09).

Den 10 december 2010 deltog en av utredningens sekreterare vid ett sammanträde vid övervakningsnämnden i Helsingborg.

2011

Den 26-28 januari 2011 företog utredaren och utredningens sekreterare en studieresa till London, Storbritannien. Resan innefattade besök vid Ministry of Justice, Sentencing Council, National Offender Management Service (NOMS) och Berking and Dagenham Youth Offending Team (YOT).

Den 14 februari 2011 anordnade utredningen ett seminarium med socialsekreterare som arbetar med unga lagöverträdare från tolv olika kommuner eller kommundelar.

Den 15 februari 2011 deltog utredaren och en av utredningens sekreterare vid den av Kriminalvården anordnade konferensen ”Den öppna Kriminalvården”.

Den 8 mars 2011 anordnade utredningen ett seminarium med åklagare gällande utredningens förslag till påföljder för vuxna lagöverträdare.

Den 16-17 mars 2011 deltog en av utredningens sekreterare i en nationell konferens om ungdomstjänst som Stockholms ungdomstjänst arrangerade i samarbete med Göteborgs och Malmö ungdomstjänst.

Den 8 april 2011 deltog utredningens sekreterare i regional praxisdiskussion vid Helsingborgs tingsrätt angående ungdomspåföljder.

Den 14 april 2011 deltog utredaren och utredningens sekreterare vid möte med domarkollegiet vid Södertörns tingsrätt.

Den 13 maj 2011 anordnade utredningen i samarbete med Åklagarmyndigheten, Utvecklingscentrum Stockholm, ett seminarium angående ungdomspåföljder med ungdomsåklagare från Uppsala och Storstockholmsregionen.

Den 9 juni 2011 medverkade utredaren och en av utredningens sekreterare vid länspolismästarmöte i Stockholm.

Den 16 juni 2011 medverkade utredaren och en av utredningens sekreterare vid beredningen för socialpolitik och individomsorg hos Sveriges Kommuner och Landsting.

Den 12 oktober 2011 medverkade utredaren och en av utredningens sekreterare vid Domstolsakademins kurs i påföljdsbestämning i Ystad.

Den 14 oktober 2011 medverkade utredaren och en av utredningens sekreterare vid möte med domarkollegiet vid Stockholms tingsrätt

Den 26 oktober 2011 medverkade utredaren vid möte med företrädarna för S, V och MP i Justitieutskottet.

Den 4 november 2011 medverkade en av utredningens sekreterare vid samverkansmöte angående ungdomspåföljder vid Södertörns tingsrätt.

2012

Den 9 januari 2012 medverkade en av utredningens sekreterare vid samling inför det nya arbetsåret vid Kristianstads tingsrätt.

Den 25 januari 2012 medverkade utredningens sekreterare vid Domstolsakademins kurs i påföljdsbestämning i Umeå.

Den 1 februari 2012 medverkade utredaren och en av utredningens sekreterare vid möte med företrädarna för M, FP, C och KD i Justitieutskottet.

Den 13 mars 2012 medverkade en av utredningens sekreterare vid möte i Malmö med ungdomstjänsthandläggare från Stockholm, Göteborg och Malmö

Den 21 mars 2012 medverkade en av utredningens sekreterare vid möte i Stockholm med företrädare för ungdomstjänsthandläggare i elva kommuner i Stockholmsregionen.

Statens offentliga utredningar 2012

Kronologisk förteckning

1. Tre blir två! Två nya myndigheter inom utbildningsområdet. U.
2. Framtidens högkostnadsskydd i vården. S.
3. Skatteincitament för riskkapital. Fi.
4. Kompletterande regler om personuppgiftsbehandling på det arbetsmarknadspolitiska området. A.
5. Högskolornas föreskrifter. U.
6. Åtgärder mot fusk och felaktigheter med assistansersättning. S.
7. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2012 – långsiktig säkerhet, haverier och global utblick. M.
8. Skadeståndsansvar och försäkringsplikt vid sjötransporter – Atenförordningen och försäkringsdirektivet i svensk rätt. Ju.
9. Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning. A.
10. Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi. Ku.
11. Snabbare betalningar. Ju.
12. Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud. Ju.
13. En sammanhållen svensk polis. Ju.
14. Ekonomiskt värde och samhällsnytta – förslag till en ny statlig ägarförvaltning. Fi.
15. Plan för framtagandet av en strategi för långsiktigt hållbar markanvändning. M.
16. Att angöra en kulturbrygga – för stöd till nyskapande kultur. Ku.
17. Psykiatrin och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd. S.
18. Så enkelt som möjligt för så många som möjligt. – den mjuka infrastrukturen på väg. N.
19. Nationella patent på engelska? N.
20. Kvalitetssäkring av forskning och utveckling vid statliga myndigheter. U.
21. Här finns mer att hämta – it-användningen i småföretag. N.
22. Mål för rovdjuren. M.
23. Mindre våld för pengarna. Ku.
24. Likvärdig utbildning – riksrekryterande gymnasial utbildning för vissa ungdomar med funktionsnedsättning. U.
25. Enklare för privatpersoner att hyra ut sin bostad med bostadsrätt eller äganderätt. S.
26. En ny brottsskadelag. Ju.
27. Färdplan för framtiden – en utvecklad flygtrafiktjänst. N.
28. Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre. S.
29. Sveriges möjligheter att ta emot internationellt stöd vid kriser och allvarliga händelser i fredstid. Fö.
30. Vital kommunal demokrati. Fi.
31. Sänkta trösklar – högt i tak Arbete, utveckling, trygghet. A.
32. Upphandlingsstödet framtid. S.
33. Gör det enklare! S.
34. Nya påföljder + kort presentation. Ju.

Statens offentliga utredningar 2012

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Skadeståndsansvar och försäkringsplikt vid sjötransporter – Atenförordningen och försäkringsdirektivet i svensk rätt. [8]
Snabbare betalningar. [11]
Penningtvätt – kriminalisering, förverkande och dispositionsförbud. [12]
En sammanhållen svensk polis. [13]
En ny brottskadelag. [26]
Nya påföljder + kort presentation. [34]

Försvarsdepartementet

- Sveriges möjligheter att ta emot internationellt stöd vid kriser och allvarliga händelser i fredstid. [29]

Socialdepartementet

- Framtidens högkostnadsskydd i vården. [2]
Åtgärder mot fusk och felaktigheter med assistansersättning. [6]
Psykiatri och lagen – tvångsvård, straffansvar och samhällsskydd. [17]
Enklare för privatpersoner att hyra ut sin bostad med bostadsrätt eller äganderätt. [25]
Längre liv, längre arbetsliv. Förutsättningar och hinder för äldre att arbeta längre. [28]
Upphandlingsstödet framtid. [32]
Gör det enklare! [33]

Finansdepartementet

- Skatteincitament för riskkapital. [3]
Ekonomiskt värde och samhällsnytta – förslag till en ny statlig ägarförvaltning. [14]
Vital kommunal demokrati. [30]

Utbildningsdepartementet

- Tre blir två! Två nya myndigheter inom utbildningsområdet. [1]
Högskolornas föreskrifter. [5]

- Kvalitetssäkring av forskning och utveckling vid statliga myndigheter. [20]
Likvärdig utbildning
– rikskrekryterande gymnasial utbildning för vissa ungdomar med funktionsnedsättning. [24]

Miljödepartementet

- Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2012 – långsiktig säkerhet, haverier och global utblick. [7]
Plan för framtagandet av en strategi för långsiktigt hållbar markanvändning. [15]
Mål för rovdjuren. M. [22]

Näringsdepartementet

- Så enkelt som möjligt för så många som möjligt – den mjuka infrastrukturen på väg. [18]
Nationella patent på engelska? [19]
Här finns mer att hämta – it-användningen i småföretag. N. [21]
Färdplan för framtiden
– en utvecklad flygtrafiktjänst. [27]

Kulturdepartementet

- Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi. [10]
Att angöra en kulturbygga
– för stöd till nyskapande kultur. [16]
Mindre våld för pengarna. [23]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Kompletterande regler om personuppgiftsbehandling på det arbetsmarknadspolitiska området [4]
Förmån och fälla – nyanländas uttag av föräldrapenning. [9]
Sänkta trösklar – högt i tak
Arbete, utveckling, trygghet. [31]